

เอกสารวิชาการส่วนบุคคล

(Individual Study)

ประวัติความเป็นมาของความเป็นอิสระของผู้พิพากษา

และ

วิวัฒนาการของการพัฒนาระบบคณะกรรมการตุลาการศาลยุติธรรม

ในประเทศไทย

คุณหญิง หัสติละเมียร

๑๓๐๑๕๖

รายงานนี้เป็นส่วนหนึ่งของการฝึกอบรม

หลักสูตรนิติธรรมเพื่อประชาธิปไตย รุ่นที่ ๑

วิทยาลัยรัฐธรรมนูญ

สำนักงานศาลรัฐธรรมนูญ

ประวัติความเป็นมาของความเป็นอิสระของผู้พิพากษา

และ

วิวัฒนาการของการพัฒนาระบบคณะกรรมการตุลาการศาลยุติธรรม

ในประเทศไทย

คุณหญิง หัสติละเมียร

๑๓๐๑๕๖

หลักสูตรนิติธรรมเพื่อประชาธิปไตย รุ่นที่ ๑ ปี ๒๕๕๖

วิทยาลัยรัฐธรรมนูญ

สำนักงานศาลรัฐธรรมนูญ

รายงานนี้เป็นความคิดเห็นเฉพาะบุคคลของผู้ศึกษา

ประวัติความเป็นมาของความเป็นอิสระของผู้พิพากษา

และ

วิวัฒนาการของการพัฒนาระบบคณะกรรมการตุลาการศาลยุติธรรม

ในประเทศไทย

คุณหญิง หัสติละเมียร*

เมื่อกล่าวถึงความเป็นอิสระของผู้พิพากษา (Independence of the Judiciary) สิ่งแรกที่ทุกคนต้องนึกถึงในจิตสำนึกควบคู่กันไป คือ การพิทักษ์สิทธิและเสรีภาพของประชาชน มิใช่การรักษาอำนาจของผู้พิพากษาหรือตุลาการ การปกครองในระบอบประชาธิปไตยนั้น อำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชน อำนาจอธิปไตยแบ่งออกเป็น อำนาจนิติบัญญัติ อำนาจบริหาร และอำนาจตุลาการ อำนาจทั้งสามมิได้แยกกันเป็นเอกเทศเด็ดขาด แต่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกัน การใช้อำนาจทั้งสามต้องเป็นไปโดยเท่าเทียมกัน และมีความรับผิดชอบต่อกัน โดยต่างฝ่ายต่างมีอำนาจที่จะควบคุมและตรวจสอบซึ่งกันและกันตามหลักของการดุลและคานอำนาจ (Checks and Balances) โดยที่อำนาจทั้งสามมิได้มีอำนาจใดอำนาจหนึ่งมีอำนาจเหนือกว่ากัน เนื่องจากมีความสำคัญเท่าเทียมกัน ดังนั้นเมื่อฝ่ายใดใช้อำนาจเกินขอบเขต ย่อมส่งผลกระทบต่อฝ่ายอื่นได้ ทั้งหมดเป็นแนวคิดของหลักการแบ่งแยกอำนาจ (Separation of Powers) มองเตสกีเอ (Montesquieu) ปรัชญาเมธีชาวฝรั่งเศส อธิบายไว้ในหนังสือ Esprit des Lois (The Spirit of the Law) ว่าเป็นปกติวิสัยของอำนาจการปกครองไม่ว่าในประเทศใด เมื่อเกิดอำนาจยิ่งใหญ่เด็ดขาดแล้วก็มักจะทำให้ผู้มีอำนาจมีความโน้มเอียงไปในทางที่จะใช้อำนาจอย่างเต็มที่ ทำให้เกิดการเบียดเบียนข่มเหงกันขึ้น ดังนั้น มองเตสกีเอจึงเสนอว่าทางที่จะป้องกันไม่ให้อำนาจกลายเป็นอำนาจเบียดเบียนข่มเหงจะต้องใช้วิธีเอา

* ผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์ภาค ๑, ผู้เข้ารับการอบรมหลักสูตรหลักกนิติธรรมเพื่อประชาธิปไตย (นรป.) รุ่นที่ ๑ ของวิทยาลัยรัฐธรรมนุญศึกษา สำนักงานศาลรัฐธรรมนูญ.

° อภิสักดิ์ พรหมสวัสดิ์, “ความเป็นอิสระของผู้พิพากษา,” วารสารนิติศาสตร์ มธ. ๒๒ (กันยายน ๒๕๓๕) ๓ : ๓๕๔.

อำนาจมายับยั้งอำนาจโดยแยกอำนาจการปกครองนั้นออกเป็น อำนาจนิติบัญญัติ อำนาจบริหาร และอำนาจตุลาการ ให้อำนาจเหล่านี้แยกไปอยู่ในบุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่แตกต่างแยกจากกัน เพื่อให้อำนาจเหล่านี้ถ่วงดุลหรือคานซึ่งกันและกัน ทำให้อำนาจแต่ละอำนาจไม่เป็นอำนาจเด็ดขาด มองตีสักเออเห็นว่าการแยกอำนาจเป็นวิธีการที่ดีที่สุดในการรักษาสิทธิและเสรีภาพของประชาชนไม่ให้ถูกข่มเหงและเบียดเบียนโดยอำนาจปกครองบ้านเมือง^๒

อำนาจตุลาการเป็นอำนาจในการที่จะพิจารณาพิพากษาคดีซึ่งผิดซึ่งถูกของข้อพิพาทในศาล ผู้พิพากษาทำหน้าที่พิจารณาพิพากษาคดีโดยอาศัยและยึดมั่นในต้วบทกฎหมาย ใช้บัลลังก์กับปากกาเป็นเครื่องมือในการดำเนินการใช้อำนาจ อำนาจตุลาการไม่มีอำนาจควบคุมกำลังหรือทรัพยากรใด ๆ เช่น กำลังตำรวจ ทหาร หรือทรัพย์สินสมบัติเงินทองของประเทศเช่นเดียวกันกับอำนาจบริหาร ทั้งไม่มีอำนาจบัญญัติกฎหมายและคอยควบคุมรัฐบาลเหมือนอำนาจนิติบัญญัติ แต่ศาลหรือตุลาการได้รับมอบอำนาจจากบ้านเมืองให้ทำหน้าที่ประสิทธิประสาทความยุติธรรมให้แก่ประชาชนทุกหมู่เหล่า บางทีก็เป็นข้อพิพาทของประชาชนกับผู้มีอำนาจ หรือข้อพิพาทระหว่างผู้มีอำนาจกับผู้มีอำนาจ จึงนับว่าเป็นสถาบันที่มีกำลังน้อยที่สุดในทางความเป็นจริง แต่ต้องทำหน้าที่ซึ่งหมิ่นเหม่ต่อความขัดแย้งอย่างใหญ่หลวงในบ้านเมือง เป็นการชี้ขาดเกี่ยวกับผลประโยชน์ ชีวิตร่างกาย และทรัพย์สินของบุคคลที่จะคงอยู่หรือเสียไปเพราะคำวินิจฉัยของศาล งานการของศาลคือการพิจารณาคดีจึงตกอยู่ในฐานะที่จะถูกผู้อื่นที่มีส่วนได้เสียหาทางโน้มน้าวหรือหาทางเกลี้ยกล่อมให้ได้ผลตามผลประโยชน์หรืออำนาจตามผลประโยชน์หรือตามความต้องการของกลุ่มฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง การที่จะให้ศาลสามารถพิจารณาคดีโดยยึดกฎหมายและหลักความยุติธรรมโดยไม่ต้องคำนึงถึงบุคคลที่เกี่ยวข้องซึ่งเป็นคู่ความหรือพรรคพวกของกลุ่มความ ซึ่งบางกรณีอาจจะเป็นผู้มีอำนาจหรือผู้มีอิทธิพลยิ่งใหญ่ ต้องนับว่าบ้านเมืองมอบกิจการที่ยากยิ่งและหมิ่นเหม่ต่อการถูกอิทธิพลชักจูง หรือบางทีก็บีบบังคับให้คำวินิจฉัยของศาลผันแปรไปตามความต้องการหรือประโยชน์ของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง แต่ขณะเดียวกันบ้านเมืองและประชาชนก็คาดหวังให้ศาลและตุลาการวางตัวเป็นกลางและให้ความยุติธรรมแก่ทุกคนโดยทั่วหน้า ไม่เลือกปฏิบัติ ไม่ฝักใฝ่กับฝ่ายใด และให้ยึดถือหลัก

^๒ ปรีดี เกษมทรัพย์, “ระบบ ก.ต. และความอิสระของตุลาการ,” วารสารนิติศาสตร์ มธ. ๒๒ (กันยายน ๒๕๓๕) ๓ : ๓๓๓-๓๓๔.

กฎหมายและความยุติธรรมเป็นที่ตั้ง ดังนั้น ในตำราสอนกฎหมายรัฐธรรมนูญหลังจากที่อธิบายเรื่องหลักการแบ่งแยกอำนาจแล้ว จึงมักจะมีการสอนหลักเรื่องอิสรภาพของตุลาการเสมอ^๓

นันททัศนะของนักนิติศาสตร์ไทยเกี่ยวกับความเป็นอิสระของผู้พิพากษา

หลวงจักรปาณีศรีศิลาวิสุทธิ^๔ ได้กล่าวว่า “อำนาจวินิจฉัยอรรถคดีเป็นอำนาจของศาล โดยเฉพาะ ผู้ใช้อำนาจบริหารจะแย่งเอาอำนาจนี้ไปจากศาลยุติธรรมไม่ได้ และผู้พิพากษาต้องมีอิสระในการพิจารณาพิพากษาอรรถคดีให้เป็นไปตามกฎหมาย โดยในการปฏิบัติหน้าที่นั้น ผู้พิพากษามีสิทธิที่จะออกความคิดเห็นได้โดยไม่ถูกรบกวนจากอำนาจอื่น อีกทั้งได้รับความคุ้มครองไม่ต้องมีความรับผิดชอบส่วนตัว ถ้าผู้พิพากษาไม่มีความเป็นอิสระในการปฏิบัติหน้าที่ ราษฎรก็จะไม่มีโอกาสได้รับความยุติธรรมอย่างเต็มที่และอาจถูกเจ้าหน้าที่ฝ่ายบริหารกดขี่ข่มเหงโดยไม่มีทางแก้ไข”^๕

พระยานิติศาสตร์ไพศาลย์^๖ ให้ความเห็นไว้ว่า “ความเป็นอิสระของผู้พิพากษามีบัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญซึ่งบัญญัติถึงความเป็นอิสระในการพิจารณาพิพากษาอรรถคดีอันเป็นความประสงค์ของรัฐธรรมนูญที่จะให้เป็นหลักประกันเสรีภาพของบุคคล และเป็นหลักประกันที่แน่นอนว่าพระมหากษัตริย์หรือรัฐบาลจะตั้งศาลเสียระความไม่ได้ ศาลใด ๆ จะตั้งขึ้นก็แต่โดยพระราชบัญญัติ และเมื่อคดีมาสู่ศาลแล้ว ผู้พิพากษาย่อมมีความเป็นอิสระในการวินิจฉัยนั้น ๆ ได้ และรัฐธรรมนูญบัญญัติให้การแต่งตั้ง โยกย้าย และถอดถอนผู้พิพากษาจะต้องได้รับความเห็นชอบจากคณะกรรมการตุลาการก่อนนั้น เป็นหลักประกันอย่างดีของผู้พิพากษาที่จะพิจารณาคดีให้เป็นอิสระเต็มที่ เพราะไม่เกรงกลัวอิทธิพลใด ๆ จากฝ่ายบริหาร มีรัฐธรรมนูญเป็นต้น เพราะการแต่งตั้ง โยกย้าย และถอดถอนผู้พิพากษา รวมทั้งการเลื่อนตำแหน่งกับการเลื่อนเงินเดือนก็เช่นกัน ถ้าอยู่ในมือฝ่ายบริหารเด็ดขาดแล้ว ฝ่ายบริหารย่อมใช้อิทธิพลเหนือผู้พิพากษาได้ และความเป็นอิสระของผู้พิพากษาจะดำรงอยู่ได้ก็ต้องแบ่งแยกหน้าที่ตุลาการให้เสร็จเด็ดขาดไปจากฝ่ายบริหาร มี

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๓๓-๓๓๕ ประกอบ.

^๔ หลวงจักรปาณีศรีศิลาวิสุทธิ, “หลักประกันอันสุดท้ายของประชาชน,” ตูลาทพ ๒ (ธันวาคม ๒๔๕๖) ๓

ให้ฝ่ายบริหารและฝ่ายนิติบัญญัติเข้ามาแก้วาทายใช้อำนาจเหนือฝ่ายตุลาการโดยตรงหรือโดยปริยาย
ได้”^๕

ศาสตราจารย์ ดร. หยุต แสงอุทัย อธิบายว่า “ตามรัฐธรรมนูญนั้น ผู้พิพากษามี ๒ ฐานะ คือ
ฐานะเป็นข้าราชการ ต้องอยู่ในระเบียบวินัยตามกฎหมายว่าด้วยระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการ และ
กระทรวงยุติธรรมซึ่งเป็นฝ่ายบริหารย่อมมีอำนาจสั่งงานธุรการได้ ส่วนอีกฐานะหนึ่งนั้น ผู้พิพากษา
มีอิสระในการพิจารณาพิพากษาอรรถคดีให้เป็นไปตามกฎหมาย ซึ่งมีผลทำให้พระมหากษัตริย์
คณะรัฐมนตรี รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม และคณะกรรมการตุลาการจะมีคำสั่งไปยัง
ผู้พิพากษาในการพิจารณาพิพากษาคดี เช่น จะสั่งให้เลื่อนคดี สั่งให้สืบพยาน หรือสั่งให้พิพากษายก
ฟ้อง หรือลงโทษจำเลยไม่ได้ นอกจากนี้ บุคคลผู้ใดผู้หนึ่งจะฟ้องผู้พิพากษาเกี่ยวกับการพิจารณา
พิพากษาอรรถคดี จะลงโทษทางวินัยโดยอ้างว่าผู้พิพากษาไม่รู้กฎหมาย พิจารณาคดีไม่เป็นธรรม
ไม่ได้ การที่รัฐธรรมนูญให้ผู้พิพากษามีอิสระในการพิจารณาพิพากษาคดี ผู้พิพากษาต้องพิจารณาคดี
ให้เป็นไปตามกฎหมาย จะพิจารณาคดีนอกเหนือจากกฎหมายไม่ได้”^๖

ศาสตราจารย์จิตติ ติงสภักดิ์ ได้แสดงความเห็นว่า “ผู้พิพากษาจะต้องไม่มีความลำเอียง
เพราะการแทรกแซงโดยเฉพาะอย่างยิ่งทางการเมือง ซึ่งเป็นหลักรัฐธรรมนูญทุกฉบับว่าผู้พิพากษามี
อิสระในการพิจารณาพิพากษาอรรถคดีให้เป็นไปตามกฎหมาย ซึ่งมีความสำคัญ ๒ ประการ คือ
ผู้พิพากษามีอิสระในการอื่นนอกจากการพิจารณาพิพากษาคดี และมีอิสระในการพิจารณาพิพากษาคดีตามใจชอบ
ไม่มีขอบเขตจำกัด แต่พิจารณาพิพากษาให้เป็นไปตามกฎหมาย กล่าวคือ ความเป็นอิสระของผู้พิพากษานั้น มิใช่ว่าผู้พิพากษาจะมีความเป็นอิสระไป
หมดทุกเรื่อง แต่มีความเป็นอิสระโดยจำกัดเฉพาะในการพิจารณาพิพากษาคดีเท่านั้น ซึ่งถ้ามิใช่เป็น
การพิจารณาพิพากษาคดีก็ไม่อยู่ในความหมายนี้ประการหนึ่ง และอีกประการหนึ่งคือ แม้ผู้พิพากษา
จะมีความเป็นอิสระในการพิจารณาพิพากษาคดีก็ตาม ก็จะต้องพิจารณาพิพากษาคดีตามตัวบท

^๕ พระยานิติศาสตร์ไพศาลย์, “ความเป็นอิสระของผู้พิพากษา,” บทบัญญัติ เล่มที่ ๒๗ (พ.ศ. ๒๕๑๓) ๑ : ๑๘-๒๒.

^๖ หยุต แสงอุทัย, คำอธิบายรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (๒๕๑๑) เรียงมาตรา และคำอธิบายรัฐธรรมนูญทั่วไปโดยย่อ (พระนคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๑๒).

กฎหมาย จะพิจารณาคดีตามใจชอบ ไม่ได้ ยกตัวอย่างเช่น ศาลจะพิจารณาคดีพิพากษาคดีโดยรับฟังพยานหลักฐานนอกสำนวนไม่ได้ เป็นต้น”^๑

ศาสตราจารย์พิเศษโสภณ รัตนกร อดีตประธานศาลฎีกา ให้ความรู้ว่า “หลักความเป็นอิสระของผู้พิพากษา เป็นหลักการที่จะไม่ให้มีการแทรกแซงกดดันหรือใช้อิทธิพลเหนือผู้พิพากษา เพื่อให้ผู้พิพากษาได้พิจารณาคดีอย่างอิสระอันเป็นหลักประกันความยุติธรรม หลักความเป็นอิสระของผู้พิพากษามุ่งเน้นที่ปัจจัยภายนอกตัวผู้พิพากษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากฝ่ายบริหาร ส่วนหลักความเป็นกลางหรือความไม่มีอคตินั้นมุ่งที่ตัวผู้พิพากษาเอง เป็นทำนองเดียวกับวิธีแก้ปัญหาต่าง ๆ ในทางพุทธศาสนา ซึ่งมักจะแก้ที่ตัวผู้ประสบปัญหา ยิ่งกว่าแก้ที่ตัวผู้อื่นหรือปัจจัยภายนอก แม้ศาลไทยเราแต่เดิมไม่มีหลักความเป็นอิสระของผู้พิพากษา แต่ถ้าหากผู้พิพากษาเองสามารถควบคุมจิตใจของตนมิให้มีอคติใด ๆ แล้ว การแทรกแซงหรืออิทธิพลภายนอกก็ไม่อาจทำอะไรได้ ตรงกันข้ามแม้จะไม่มีการแทรกแซงหรืออิทธิพลจากภายนอกมาบีบบังคับผู้พิพากษา แต่ถ้าผู้พิพากษานั้นไม่วางตัวให้เป็นกลาง ปลดปล่อยอคติเข้ามาครอบงำจิตใจ ความยุติธรรมก็ย่อมเกิดขึ้นไม่ได้ จึงอาจกล่าวได้ว่าผู้พิพากษาที่เป็นกลางหรือไม่ลำเอียงเป็นผู้พิพากษาที่เป็นอิสระจากอคติเป็นผู้มีอิสระอย่างแท้จริง”^๒

ท่านศักดิ์ โมกขมรรคกุล อดีตประธานศาลฎีกา อธิบายว่า “ความเป็นอิสระของผู้พิพากษา เป็นหลักสากลที่ได้รับการยอมรับนับถือว่าเป็นหลักประกันความยุติธรรม หากผู้พิพากษาดกอยู่ภายใต้ความครอบงำจากอำนาจหรืออิทธิพลใด ๆ ไม่ว่าจะจากภายนอกก็ดี ภายในก็ดี อำนาจอัฐก็ดี อำนาจเศรษฐกิจก็ดี อำนาจในระบบก็ดี อำนาจนอกระบบก็ดี วิจารณ์ญาณของผู้พิพากษาย่อมต้องคล้อยตามอำนาจหรืออิทธิพลที่เข้ามาครอบงำนั้น ความยุติธรรมจะเกิดขึ้นไม่ได้ ประชาชนจะได้รับความเดือดร้อน เพราะต้องพลอยตกอยู่ภายใต้อำนาจหรืออิทธิพลต่าง ๆ ดังกล่าวนั้นเช่นกัน กล่าวคือ หากผู้พิพากษาถูกอำนาจหรืออิทธิพลใด ๆ เข้ามาก้าวก่ายหรือแทรกแซงครอบงำจนทำให้ผู้พิพากษาเกิดความหวั่นเกรงหรือหวาดกลัวต่ออำนาจหรืออิทธิพลใด ๆ แล้ว ผู้พิพากษาก็จะพิจารณาชี้ขาดตัดสินคดีไปตามอำนาจหรืออิทธิพลที่บีบบังคับจนงั้น แทนที่จะมีอิสระปฏิบัติหน้าที่ตัดสินคดีไป

^๑ จิตติ ดิงสภักดิ์, *หลักวิชาชีพนักกฎหมาย* พิมพ์ครั้งที่ ๑๒ (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๕), หน้า ๑๘๒ – ๑๘๓.

^๒ โสภณ รัตนกร, “ความเป็นอิสระของผู้พิพากษากับการแยกศาลยุติธรรมออกจากกระทรวงยุติธรรม,” *ที่ระลึกวันศาลยุติธรรม ๒๑ เมษายน ๒๕๔๘* (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, ๒๕๔๘), หน้า ๑๑๓.

ตามตัวบทกฎหมาย ดังนั้น อิศระของผู้พิพากษาหรือตุลาการผู้ทำหน้าที่พิจารณาพิพากษาคดีจึงเป็นสิ่งสำคัญที่สุดที่อาจเรียกได้ว่าเป็นหัวใจของอำนาจตุลาการก็ได้ ผู้พิพากษาต้องตัดสินใจคดีตามตัวบทกฎหมายและพยานหลักฐานในสำนวนเท่านั้น ผู้พิพากษาจะใช้อำนาจอิสระในการพิจารณาพิพากษาคดีตามอำเภอใจโดยไม่มีขอบเขตไม่ได้ เนื่องจากจะกลายเป็นว่าผู้พิพากษาบางกรความยุติธรรมเสียเอง”^๕

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. กิตติศักดิ์ ปรกติ ให้ความรู้ว่า “หลักอิสรภาพของตุลาการนี้เป็นส่วนหนึ่งของหลักการแบ่งแยกอำนาจตามแนวความคิดที่ถือว่าอำนาจนั้นย่อมมีปกติวิสัยเป็นธรรมดาที่จะชักนำให้ผู้มีอำนาจมีความโน้มเอียงที่จะใช้อำนาจอย่างเต็มที่และก่อให้เกิดการเบียดเบียนข่มเหงกันขึ้น โดยเหตุนี้จึงควรแยกอำนาจการปกครองให้แก่บุคคลหลายฝ่ายเพื่อให้แต่ละฝ่ายมีอำนาจถ่วงดุลและคานกันเอง เมื่อไม่มีผู้ใดมีอำนาจเด็ดขาด เพราะมีผู้คอยคานไว้เช่นนี้ การใช้อำนาจก็ไม่อาจเป็นไปตามอำเภอใจ จำเป็นต้องอาศัยหลักธรรมะหรือเหตุผลมาเป็นเครื่องให้ความชอบธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้พิพากษาศาลฎีกาผู้ทำหน้าที่พิจารณาพิพากษาคดีตามตัวบทกฎหมายไม่มีอำนาจตามข้อเท็จจริง มีแต่ปากกาและหลักกฎหมายเป็นเครื่องมือ การที่จะประกันความเป็นกลางและการยึดถือหลักกฎหมายและความยุติธรรมเป็นที่ตั้งในการพิจารณาคดี ไม่ถูกอิทธิพลชักจูงบีบบังคับให้คำวินิจฉัยของศาลแปรไปตามความต้องการหรือประโยชน์ของฝ่ายใด จำเป็นต้องมีการวางหลักประกันอิสรภาพให้แก่ตุลาการ”^๖

ว่าที่ร้อยตรีอภิสิทธิ์ พรหมสวัสดิ์ ผู้ทำวิทยานิพนธ์ปริญญานิติศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เรื่องความเป็นอิสระของผู้พิพากษา กล่าวไว้ว่า “ภารกิจในการอำนวยความยุติธรรมแก่ประชาชนเป็นของรัฐ ศาลยุติธรรมเป็นองค์กรหนึ่งของรัฐ ทำหน้าที่ในการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของประชาชน โดยการวินิจฉัยชี้ขาดข้อพิพาทและตัดสินอรรถคดีต่าง ๆ ให้เป็นไปตามกฎหมาย ศาลยุติธรรมนี้เองที่รัฐได้ใช้อำนาจตุลาการโดยอิสระเพื่อเป็นหลักประกันสิทธิและเสรีภาพของประชาชน เพราะโดยหลักการใช้อำนาจตุลาการนั้นเป็นธรรมดาอยู่เองที่จะปล่อยให้มีการบังคับบัญชากันไม่ได้ เนื่องจากโดยสภาพหรือลักษณะเฉพาะ (by nature) แล้วไม่อยู่

^๕ สักดา โมกขมรรคกุล, “ความเป็นอิสระของผู้พิพากษา,” *บทบัญญัติ* เล่มที่ ๕๒ (กันยายน ๒๕๓๕) ๓ : ๑ และ ๔.

^๖ กิตติศักดิ์ ปรกติ, “กฎหมายไทย : มุมมองด้านวัฒนธรรม (ตอนจบ),” ในคอลัมน์ สรรพามาเล่า..... อดีต *ดุลพาห* ๔๓ (กรกฎาคม – กันยายน ๒๕๓๕) ๓ : ๑๖๔.

ในลักษณะที่เอื้ออำนวยต่อการบังคับบัญชา หากผู้พิพากษาซึ่งออกนั่งพิจารณาพิพากษาคดีความอยู่ในศาลนั้น หากมีผู้บังคับบัญชาซึ่งสามารถออกคำสั่งให้ผู้พิพากษาคัดสินคดีไปตามความประสงค์ของผู้บังคับบัญชาแล้ว ประชาชนที่มาขอพึ่งความยุติธรรมจากศาลคงมีความรู้สึกหนาว ๆ ร้อน ๆ ไปตาม ๆ กัน เพราะเกรงว่าผู้พิพากษาท่านนั้นอาจจะไม่สามารถประสิทธิประสาทความยุติธรรมได้อย่างเต็มที่ นั่นคือท่านมีอคตินั่นเอง ดังนั้น การควบคุมบังคับบัญชาในลักษณะนี้จึงเป็นสิ่งที่ต้องห้าม เหตุนี้ความเป็นอิสระของผู้พิพากษาจึงเป็นสิ่งที่มีความสำคัญเป็นอันมาก ความเป็นอิสระของผู้พิพากษาหรือศาลซึ่งเป็นผู้ใช้อำนาจตุลาการในการตัดสินชี้ขาดคดีนั้นควรที่จะปราศจากการเข้าก้าวก่ายแทรกแซงจากอำนาจอื่นอันจะทำให้ความเป็นอิสระของผู้พิพากษาต้องเสียไปจนส่งผลกระทบต่อสิทธิและเสรีภาพของประชาชนไปด้วย ความเป็นอิสระของผู้พิพากษาจึงมีความสำคัญอย่างยิ่งในการอำนวยความยุติธรรมแก่ประชาชน”^{๑๑}

การแบ่งประเภทของความเป็นอิสระของผู้พิพากษาตามทัศนะของนักนิติศาสตร์ไทย

ศาสตราจารย์ธานินทร์ กรัยวิเชียร อธิบายว่า “การที่ผู้พิพากษาต้องมีความเป็นอิสระในการพิจารณาพิพากษาอรรถคดีนั้น เป็นหลักสากลที่นานาประเทศให้การยอมรับ และในประเทศไทยเองก็ได้มีการรับรองหลักการนี้ไว้ในรัฐธรรมนูญทุกฉบับ เพื่อให้ประชาชนมีหลักประกันว่าเขาจะได้รับความคุ้มครองในเรื่องสิทธิเสรีภาพและได้รับความยุติธรรมโดยเสมอภาคทั่วหน้ากัน ผู้พิพากษาต้องปฏิบัติงานโดยปราศจากอิทธิพลอันไม่ชอบทั้งปวง ไม่ว่าจะเป็นจากอคติทั้งหลายภายในตัวของผู้พิพากษาเอง หรือจากการแทรกแซงครอบงำโดยบุคคลอื่น”^{๑๒}

ท่านศักดิ์ดา โหมกขมรรคกุล อดีตประธานศาลฎีกา กล่าวไว้ว่า “ผู้พิพากษาจักต้องมีอิสระจากเหตุสำคัญ ๒ ประการ คือ

- (๑) อิสระจากภายนอกตัวผู้พิพากษา และ
- (๒) อิสระจากภายในตัวผู้พิพากษาเอง

^{๑๑} อภิศักดิ์ พรหมสวาสดี, “ความเป็นอิสระของผู้พิพากษา,” วารสารนิติศาสตร์ มธ., หน้า ๓๕๕.

^{๑๒} ธานินทร์ กรัยวิเชียร, “การปรับปรุงศาลยุติธรรม,” ดุลพาห ๕๕ (มกราคม – เมษายน ๒๕๕๑) ๑ :

อิสระจากภายนอกตัวผู้พิพากษา ไม่ว่าจะเป็นเรื่องอิสระจากการบังคับบัญชาตามลำดับชั้น จากผู้ใช้อำนาจปกครองประเทศ จากเกียรติยศชื่อเสียง จากบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญ จากรัฐสภา จากสหภาพแรงงาน จากคณะรัฐมนตรี จากสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร หรือจากหนังสือพิมพ์ สื่อมวลชนต่าง ๆ รวมทั้งจากอำนาจหรืออิทธิพลใด ๆ ที่จะแนะนำ ชักจูง บีบบังคับ หรือครอบงำให้ผู้พิพากษาสูญเสียอิสระในการทำหน้าที่นั้น เป็นเรื่องที่รัฐจะต้องดูแลและจัดให้มีมาตรการต่าง ๆ เพื่อปกป้องคุ้มครองมิให้ผู้พิพากษาได้รับผลกระทบ แต่อิสระจากภายในตัวผู้พิพากษานั้น เป็นอิสระที่ตัวผู้พิพากษาเองสามารถปกป้องดูแลตัวเองได้ และมีความสำคัญยิ่งกว่าอิสระจากภายนอกเสียอีก ทั้งนี้ เพราะแม้รัฐจะทำหน้าที่บกพร่องไม่สามารถให้ความคุ้มครองผู้พิพากษาให้มีอิสระจากภายนอกได้เต็มที่หรือไม่เป็นไปตามมาตรฐานสากลก็ตาม แต่ถ้าตัวผู้พิพากษามีอิสระจากภายในตัวเอง กล่าวคือ เป็นอิสระที่อยู่ในสายเลือดแล้ว อำนาจหรืออิทธิพลใด ๆ จากภายนอกก็น่าจะไม่มีผลมาบีบบังคับ กดดัน หรือชักจูงให้ผู้พิพากษารักษาเสรีอิสระของตนเองไปได้”^{๑๓}

ศาสตราจารย์ ดร. คณิต ฌ นคร อดีตอัยการสูงสุด ให้ความรู้ว่า “ความเป็นอิสระของผู้พิพากษาแบ่งออกเป็น ๒ ประการ คือ

- (๑) ในการทำหน้าที่ในทางอรรถคดีของผู้พิพากษานั้น ผู้พิพากษาไม่อยู่ในอาณัติของบุคคลหรือองค์กรใด ๆ คำสั่งและคำแนะนำต่าง ๆ เป็นสิ่งที่จะต้องห้ามได้โดยสิ้นเชิง ความเป็นอิสระโดยนัยนี้ เรียกว่า ‘ความเป็นอิสระในเนื้อหา’
- (๒) ในการทำหน้าที่ผู้พิพากษานั้น ผู้พิพากษาจะต้องกระทำได้โดยปราศจากความกลัวว่าจะได้รับผลร้ายหรือการกลั่นแกล้งภายหลัง กล่าวคือ ต้องมี ‘ความเป็นอิสระในทางส่วนตัว’”^{๑๔}

ท่าน ดร. อินทรา จิวรัมย์ ผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์ แสดงความเห็นไว้ว่า “ความเป็นอิสระของผู้พิพากษา แบ่งเป็น ความเป็นอิสระจากภายนอก (Judicial Independence) หมายถึง ความเป็นอิสระของผู้พิพากษาจากทางการเมืองหรือนักการเมือง อิสระจากกลุ่มผู้มีอิทธิพล ผู้สูญเสียประโยชน์ หรือผู้มีส่วนได้เสีย อิสระจากปัจจัยภายในองค์กร อิสระจากกลุ่มประชาชนหรือมวลชน

^{๑๓} ศักดา โมกขมรรคกุล, “ความเป็นอิสระของผู้พิพากษา,” บทบัญญัติ, หน้า ๑๕.

^{๑๔} คณิต ฌ นคร, กฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพนายพันน นคร (๒๕๓๕), หน้า ๒๖.

อิสระจากกระแสสังคมหรือบรรยากาศทางการเมือง ตลอดจนอิสระจากสื่อมวลชน และความเป็นอิสระจากภายในหรืออัตตาณัติ^๕ (autonomy) หมายถึง ความเป็นอิสระจากภายในตัวผู้พิพากษา ได้แก่ อิสระจากฉันทาคติ โทสาคติ ภยากติ และ โมหาคติ”^๖

ความหมายของความเป็นอิสระของผู้พิพากษา

จากการประมวลแนวคิดเกี่ยวกับความเป็นอิสระของผู้พิพากษาและการแบ่งประเภทของความเป็นอิสระของผู้พิพากษาของบุคลากรในวงการนิติศาสตร์ไทยทั้งในอดีตและปัจจุบัน ทำให้สรุปความหมายของความเป็นอิสระของผู้พิพากษาได้ว่า

ความเป็นอิสระของผู้พิพากษา โดยพื้นฐานหมายถึง สิทธิของผู้พิพากษาหรือตุลาการที่จะใช้วิจารณญาณวินิจฉัยชี้ขาดและตัดสินบรรทัดให้เป็นไปตามข้อเท็จจริงแห่งคดีและหลักกฎหมายอย่างบริสุทธิ์ยุติธรรม ด้วยความเป็นกลาง และปราศจากอคติหรือความลำเอียง โดยคำนึงถึงตัวบทกฎหมาย เหตุผลที่ถูกต้องตามสามัญสำนึก ตลอดจนสิทธิและความรับผิดชอบของกลุ่มความในคดี แต่สิทธิในภาวะอิสระเช่นนี้ต้องไม่ตกอยู่ภายใต้การครอบงำจากอำนาจหรืออิทธิพลใด ๆ ที่เข้ามาชักจูง แนะนำ บีบบังคับ กดดัน ก้าว่ำก่าย แทรกแซง หรือออกคำสั่งใด ๆ จนทำให้ผู้พิพากษาหรือตุลาการหวาดหวั่นและไม่อาจประสิทธิประสาทความยุติธรรมตามอุดมการณ์และด้วยจริยธรรมในวิชาชีพของตนได้ ทั้งนี้ ผู้พิพากษาหรือตุลาการจะใช้อำนาจอิสระในการพิจารณาพิพากษาคดีตามอำเภอใจโดยไม่มีขอบเขตไม่ได้

ความเป็นอิสระของผู้พิพากษา แบ่งเป็น

(๑) ความเป็นอิสระจากภายนอกตัวผู้พิพากษา หมายถึง ความเป็นอิสระจากการครอบงำของอำนาจหรืออิทธิพลใด ๆ ที่จะเข้ามาชักจูง แนะนำ บีบบังคับ กดดัน ก้าว่ำก่าย แทรกแซง หรือออกคำสั่งใด ๆ ที่มีผลกระทบกระเทือนต่อการใช้วิจารณญาณวินิจฉัยชี้ขาดและตัดสินคดีของผู้พิพากษา ทั้งโดยตรงหรือทางอ้อม อันเป็นปัจจัยจากภายนอก ไม่ว่าจะเป็นอิสระจากการบังคับบัญชา

^๕ มีความหมายตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๒ ว่า “ภาวะที่สามารถกำหนดตัวเอง หรือภาวะที่แสดงถึงความเป็นอิสระแห่งตน.

^๖ อินทรา นิวัฒน์, “ความเป็นอิสระ/อัตตาณัติและคุณพิณยธรรมของผู้พิพากษาไทยเมื่อต้องพิจารณาคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง,” *ตุลพาท ๕๕* (พฤษภาคม – สิงหาคม ๒๕๕๑) ๒ : ๑๔๘.

ตามลำดับชั้นหรือแรงกดดันจากผู้พิพากษาและกลุ่มผู้พิพากษาด้วยกันเอง หรืออิสระจากอำนาจฝ่ายนิติบัญญัติ ฝ่ายบริหาร หรือการเมือง หรืออิสระจากกระแสสังคมและบรรยากาศทางการเมือง หรืออิสระจากกลุ่มผู้มีอิทธิพล ผู้สูญเสียประโยชน์ และผู้มีส่วนได้เสีย หรืออิสระจากกลุ่มประชาชนหรือมวลชน หรืออิสระจากหนังสือพิมพ์และสื่อมวลชนต่าง ๆ เป็นต้น

(๒) **ความเป็นอิสระจากภายในตัวผู้พิพากษาเอง** หมายถึง ความเป็นอิสระที่ผู้พิพากษาอยู่ในภาวะที่สามารถกำหนดตนเองในการใช้วิจารณ์ วิจัยชี้ขาดและตัดสินคดี อันเป็นปัจจัยจากภายในตัวผู้พิพากษา โดยทั่วไปจะเป็นอิสระโดยตัวผู้พิพากษาเองที่จะสามารถปกป้องดูแลตัวเองได้ และมีความสำคัญยิ่งกว่าความเป็นอิสระจากภายนอกตัวผู้พิพากษาเสียอีก^{๑๑} หากใช้แนวคิดตามหลักพระธรรมศาสตร์ที่อ้างอิงจากลัทธิพราหมณ์แต่โบราณแล้ว จะหมายถึงความเป็นอิสระจากภายในตัวผู้พิพากษาตามหลักอินทภาษ กล่าวคือ หลักความเป็นกลาง ไม่มีความลำเอียง อันได้แก่ อคติหรือความลำเอียง ๔ ประการ คือ ฉันทาคติ ความลำเอียงอันเกิดจากความพอใจ โทสาคติ ความลำเอียงอันเกิดจากความโกรธ ภัยาคติ ความลำเอียงอันเกิดจากความเกรงกลัว และโมหาคติ ความลำเอียงอันเกิดจากความไม่รู้^{๑๒}

หลักสากลของความเป็นอิสระของผู้พิพากษา

เป็นที่ยอมรับกันทุกประเทศทั่วโลกว่าผู้พิพากษาจะต้องมีอิสระในการพิจารณาพิพากษาคดี เพราะถ้าผู้พิพากษาไม่มีอิสระแล้ว ผู้พิพากษาย่อมไม่สามารถทำหน้าที่พิจารณาพิพากษาคดีเพื่อประสิทธิประสาทความยุติธรรมให้แก่ประชาชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยความจริงแล้วความเป็นอิสระของผู้พิพากษาเป็นหลักประกันอันสำคัญแก่สิทธิและเสรีภาพของประชาชนทุกคน และเป็นส่วนหนึ่งของรากฐานของการดำรงอยู่ร่วมกันในสังคมประชาธิปไตยภายใต้กฎหมาย ซึ่งมาจาก

^{๑๑} สักดา โมกขมรรคกุล, “ความเป็นอิสระของผู้พิพากษา,” *บทบัญญัติ*, หน้า ๑๕.

^{๑๒} ฌรัฐพล นันทมานพ ประชุมญาติ, “หลักอินทภาษ,” *วารสารกระทรวงแรงงาน (๒๕๔๘)* และกิตติโสภณมหาเถระ, *ศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ กับศาลและกระทรวงยุติธรรม* (กรุงเทพมหานคร : ศาลฎีกาและกระทรวงยุติธรรม, ๒๕๓๔) อ้างถึงใน อินทิรา ฉิวันมัย, “ความเป็นอิสระ/อัตตาณัติและดุลพินิจยุติธรรมของผู้พิพากษาไทยเมื่อต้องพิจารณาคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง,” *ดุลพินิจ*, หน้า ๑๔๐.

หลักนิติธรรม (The Rule of Law) ศาสตราจารย์ เอ.วี. ไดซี่ (Professor A.V. Dicey) ได้กล่าวว่า หลักนิติธรรมมีความสำคัญ ๓ ประการ คือ^{๑๕}

๑. บุคคลใดจะถูกลงโทษต่อเมื่อกระทำผิดต่อกฎหมายซึ่งได้ตราขึ้นโดยถูกต้อง และก่อนที่จะถูกลงโทษบุคคลนั้นจะต้องถูกพิจารณาพิพากษาคดีโดยศาลยุติธรรม

๒. บุคคลทุกคนเสมอภาคกันภายใต้กฎหมาย ไม่มีบุคคลใดมีอภิสิทธิ์หรืออยู่เหนือกฎหมายหมายถึง ผู้พิพากษาต้องมีอิสระในการพิจารณาพิพากษาคดีอย่างเต็มที่

๓. บุคคลทุกคนมีสิทธิและเสรีภาพต่าง ๆ ซึ่งเป็นผลมาจากการพิจารณาพิพากษาคดีของศาล กล่าวคือ เป็นผลแห่งความศักดิ์สิทธิ์ของกฎหมายหรืออำนาจสูงสุดของกฎหมาย (Supremacy of Law)

ความเป็นอิสระของผู้พิพากษาควรได้รับการรับรองโดยบทบัญญัติรัฐธรรมนูญและโดยกฎหมายเพื่อเป็นหลักประกันความยุติธรรมในศาลอันเป็นที่พึงสุทธทัยของประชาชนว่าการพิจารณาพิพากษาคดีของผู้พิพากษาจะไม่ถูกแทรกแซงจากฝ่ายบริหารหรือทางการเมือง ในการประชุมผู้พิพากษาแห่งทวีปอเมริกา ครั้งที่ ๑ ค.ศ. 1965 (พ.ศ. ๒๕๐๘) ณ เมืองซานฮวนบอดีสตา ประเทศเปอร์โตริโก ได้มีการประกาศอุดมการณ์ว่า “อำนาจตุลาการที่แข็งแกร่งและเป็นอิสระถือเป็นความจำเป็นขั้นมูลฐาน และเป็นรากฐานเพื่อการดำรงคงอยู่ของสังคมประชาธิปไตยซึ่งยอมรับนับถือในหลักนิติธรรม (The Rule of Law) ความเป็นอิสระของผู้พิพากษาควรได้รับการรับรองโดยหลักประกันทางกฎหมายและทางรัฐธรรมนูญด้วยการแสดงแจ้งชัดว่าจะไม่มีการแทรกแซงหรืออิทธิพลใด ๆ จากภายนอกต่อการปฏิบัติหน้าที่ของผู้พิพากษาได้เลย”^{๑๖} แต่เนื่องจากแต่ละประเทศต่างมีหลักการคุ้มครองอิสรภาพของผู้พิพากษาไว้แตกต่างกัน บางประเทศให้ความคุ้มครองมาก บางประเทศให้ความคุ้มครองน้อย จึงมีผลทำให้ผู้พิพากษาของแต่ละประเทศมีอิสระในการพิจารณาพิพากษาคดีมากบ้างน้อยบ้างตามแต่ความคุ้มครอง ทำให้ผู้พิพากษาของแต่ละประเทศทำหน้าที่พิทักษ์ปกป้องสิทธิและเสรีภาพของประชาชนได้ไม่เท่าเทียมกัน ดังนั้น องค์การสหประชาชาติในการประชุมครั้งที่ ๗ ของสมัชชาสหประชาชาติ เรื่องการป้องกันอาชญากรรมและ

^{๑๕} ดู Dicey, *Law of the Constitution* (1948), pp. 187 – 195 ประกอบ.

^{๑๖} ประทานพร ยอดปัญญา, “เงินเดือนกับความเป็นอิสระของตุลาการ” (งานวิจัยส่วนบุคคล สถาบันพัฒนาข้าราชการฝ่ายตุลาการ สำนักงานส่งเสริมงานตุลาการ กระทรวงยุติธรรม, ๒๕๓๖), หน้า ๑๐.

การปฏิบัติต่อผู้กระทำความผิด ที่เมืองมิลาน ประเทศอิตาลี ระหว่างวันที่ ๒๖ สิงหาคม ๑๙๘๕ ถึงวันที่ ๖ กันยายน ๑๙๘๕ (พ.ศ. ๒๕๒๘) จึงได้กำหนดมาตรฐานความเป็นอิสระของผู้พิพากษาไว้ เพื่อให้ประเทศสมาชิกถือปฏิบัติอย่างเสมอภาคเท่าเทียมกันทั่วโลก^{๒๐} ดังนี้

ความเป็นอิสระของผู้พิพากษา

๑. ความเป็นอิสระของผู้พิพากษาจะต้องได้รับการประกันจากรัฐและได้รับการบัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญหรือกฎหมายของรัฐนั้น ๆ และเป็นหน้าที่ของรัฐบาลทุกประเทศและสถาบันอื่น ๆ ที่จะเคารพในความเป็นอิสระของผู้พิพากษา

๒. ผู้พิพากษาจะตัดสินคดีต่าง ๆ ด้วยความเที่ยงธรรมบนรากฐานของข้อเท็จจริงซึ่งสอดคล้องกับกฎหมายโดยปราศจากข้อจำกัดและปราศจากการใช้อิทธิพลหรืออำนาจบังคับที่ไม่ถูกต้อง การชักจูง ความกดดันบีบบังคับ การข่มขู่ หรือการแทรกแซงต่าง ๆ โดยทางตรงหรือทางอ้อมจากสิ่งใด ๆ หรือด้วยเหตุผลใด ๆ ก็ตาม

๓. ศาลมีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีทั้งปวงที่อยู่ภายใต้เขตอำนาจศาล และมีอำนาจแต่ผู้เดียวในการตัดสินว่าคดีใด ๆ ที่ขึ้นมาสู่ศาลอยู่ภายใต้เขตอำนาจศาลตามที่บัญญัติไว้โดยกฎหมายหรือไม่

๔. จะไม่มีการแทรกแซงกระบวนการยุติธรรมในทางที่ไม่เหมาะสมหรือปราศจากเหตุผล ซึ่งรวมทั้งการแก้ไขคำพิพากษาของศาล แต่หลักเกณฑ์นี้จะต้องไม่เชื่อมโยงต่อกระบวนการทบทวนของศาลหรือต่อการที่เจ้าหน้าที่ผู้มีอำนาจตามกฎหมายที่จะบรรเทาโทษหรือลดโทษตามที่ศาลกำหนด

๕. ทุกคนมีสิทธิที่จะได้รับการพิจารณาคดีโดยศาลธรรมดาหรือศาลพิเศษซึ่งก่อตั้งโดยบทบัญญัติแห่งกฎหมาย

๖. หลักความเป็นอิสระของผู้พิพากษาให้สิทธิและกำหนดให้ศาลต้องให้หลักประกันว่ากระบวนการยุติธรรมทางศาลนั้นจะมีการดำเนินการอย่างยุติธรรม และสิทธิของคู่ความทุกฝ่ายจะต้องได้รับการเคารพ

^{๒๐} อภิศักดิ์ พรหมสวัสดิ์, “ความเป็นอิสระของผู้พิพากษา” (วิทยานิพนธ์ปริญญานิติศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๕ หน้า ๒๑๓ – ๒๒๑ ; ศักดา โมกขมรรคกุล, “ความเป็นอิสระของผู้พิพากษา,” บทบัณฑิตย, หน้า ๔ – ๗.

๙. เป็นหน้าที่ของแต่ละรัฐสมาชิกที่จะจัดให้มีวิธีการหรือกลไกอย่างเพียงพอที่จะทำให้ศาลสามารถปฏิบัติหน้าที่ได้อย่างเหมาะสม

เสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นและการเข้าสมาคม

๘. เพื่อให้สอดคล้องกับปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ผู้พิพากษามีสิทธิเช่นเดียวกับประชาชนพลเมืองอื่น ๆ ทุกคนในการมีเสรีภาพที่จะแสดงความคิด ความเชื่อ เข้าสมาคม และเข้าร่วมชุมนุม อย่างไรก็ตาม ในการใช้สิทธิเช่นนี้ ผู้พิพากษาก็จะต้องวางตัวให้เหมาะสมเพื่อธำรงไว้ซึ่งศักดิ์ศรีของสถาบันความยุติธรรมตลอดจนความเป็นอิสระของผู้พิพากษา

๙. ผู้พิพากษามีอิสระที่จะจัดตั้งหรือเข้าร่วมสมาคมใด ๆ ที่จัดตั้งโดยคณะผู้พิพากษารวมทั้งองค์กรอื่น ๆ เพื่อรักษาประโยชน์ของผู้พิพากษา เพื่อส่งเสริมการอบรมทางวิชาชีพ ตลอดจนเพื่อปกป้องความเป็นอิสระของผู้พิพากษา

คุณสมบัติ การคัดเลือก และการฝึกอบรม

๑๐. บุคคลซึ่งได้รับการคัดเลือกเข้าสู่สถาบันตุลาการจะต้องมีความซื่อสัตย์ มีความสามารถ และจะต้องได้รับการฝึกอบรมอย่างเหมาะสมหรือมีคุณสมบัติครบถ้วนตามกฎหมายกำหนด

วิธีการใดก็ตามที่ใช้ในการคัดเลือกผู้พิพากษาจะต้องมีมาตรการป้องกันบุคคลซึ่งต้องการเข้าสู่สถาบันตุลาการด้วยความมุ่งหวังที่มิชอบ

ในการคัดเลือกผู้พิพากษาจะต้องไม่กีดกันต่อบุคคลใดด้วยเหตุในเรื่องเชื้อชาติ ศาสนา เพศ การเมือง หรือความคิดเห็นอื่น ๆ สัญชาติ หรือสถานภาพทางสังคม เว้นแต่ข้อกำหนดที่ว่าผู้สมัครเป็นตุลาการจะต้องเป็นคนในสัญชาติของประเทศที่เกี่ยวข้อง ข้อกำหนดนี้ไม่ถือว่าเป็นการกีดกัน

เงื่อนไขของค่าตอบแทนและระยะเวลาดำรงตำแหน่ง

๑๑. ในช่วงระยะเวลาที่ดำรงตำแหน่ง ความเป็นอิสระ ความปลอดภัย และการได้รับเงินเดือนอย่างเหมาะสม เงื่อนไขของการทำงาน บำนาญ ตลอดจนการกำหนดอายุเกษียณราชการของผู้พิพากษาจะต้องได้รับการรับรองอย่างเหมาะสมตามกฎหมาย

๑๒. ผู้พิพากษาไม่ว่าจะได้รับการแต่งตั้งหรือโดยการแต่งตั้งจะได้รับหลักประกันในการดำรงตำแหน่งจนกว่าจะครบเกษียณอายุหรือครบวาระของการดำรงตำแหน่ง

๑๓. ระบบของการเลื่อนตำแหน่งผู้พิพากษาจะต้องอยู่บนรากฐานของปัจจัยต่าง ๆ โดยเฉพาะความสามารถ ความซื่อสัตย์ และประสบการณ์

๑๔. การจ่ายสำนวนแก่ผู้พิพากษาในศาลใด ๆ ที่ผู้พิพากษานั้นดำรงตำแหน่งอยู่ ถือเป็นกิจการภายในของฝ่ายบริหารงานในศาลนั้น ๆ

ความลับและความคุ้มกันในวิชาชีพ

๑๕. ผู้พิพากษาต้องรักษาความลับในวิชาชีพเกี่ยวกับเหตุผลแห่งคำวินิจฉัยและความลับของข้อมูลที่ได้จากการปฏิบัติหน้าที่นอกเหนือจากหน้าที่ในกระบวนการพิจารณาพิพากษาคดีโดยเปิดเผย และจะต้องไม่ถูกบังคับให้เปิดเผยในเรื่องดังกล่าว

๑๖. ผู้พิพากษาควรจะได้รับ ความคุ้มกันจากการถูกดำเนินคดีทางแพ่งและเรียกค่าเสียหายเป็นเงินอันเกิดจากการกระทำที่ไม่เหมาะสมหรือการละเว้นการกระทำใด ๆ ในการปฏิบัติหน้าที่ในทางศาล

ระเบียบวินัย การพักราชการ และการปลดออกจากตำแหน่ง

๑๗. ในกรณีที่ผู้พิพากษาถูกกล่าวหาว่าตัดสินคดีหรือปฏิบัติหน้าที่ในตำแหน่งผู้พิพากษาโดยไม่มีอำนาจ จะได้รับการพิจารณาอย่างรวดเร็วและเป็นธรรมด้วยการดำเนินกระบวนการพิจารณาที่เหมาะสม ผู้พิพากษามีสิทธิที่จะได้รับการพิจารณาที่เป็นธรรม การตรวจสอบเรื่องราวต่าง ๆ แต่ละขั้นตอนจะเก็บเป็นความลับ ถ้าไม่มีการร้องขอให้เปิดเผยโดยผู้พิพากษาผู้นั้น

๑๘. เหตุผลเพียงประการเดียวที่ผู้พิพากษาจะถูกดำเนินการพิจารณาให้พักราชการหรือไล่ออก คือ ไร้ความสามารถ หรือประพฤติตนไม่เหมาะสมกับตำแหน่งเท่านั้น

๑๙. กระบวนการพิจารณาทั้งหมดเกี่ยวกับเรื่องระเบียบวินัย การพักราชการ หรือการปลดออกจะต้องตัดสินให้สอดคล้องกับมาตรฐานของประมวลจริยธรรมตุลาการ

๒๐ การตัดสินเกี่ยวกับระเบียบวินัย การพักราชการ หรือการไล่ออกจะต้องมีการทบทวนอย่างเป็นอิสระ แต่หลักการนี้จะไม่นำไปใช้กับการตัดสินของศาลสูงสุดและฝ่ายนิติบัญญัติในกรณีของการกล่าวหาเรื่องความน่าเชื่อถือ (Impeachment) หรือวิธีอื่นใดที่คล้ายกัน

นอกจากนี้ ลอร์ดเดนนิ่ง (Lord Denning) ผู้พิพากษาที่มีชื่อเสียงของประเทศอังกฤษ วางหลักสากลไว้ว่า ผู้พิพากษาควรมีความเป็นอิสระจากอำนาจหรืออิทธิพลต่าง ๆ ๑๐ ประการ ดังนี้^{๒๒}

๑. ความเป็นอิสระของผู้พิพากษาจากการบังคับบัญชาตามลำดับชั้น

(Independence of the Judiciary from a hierarchy of power)

๒. ความเป็นอิสระของผู้พิพากษาจากผู้ใช้อำนาจปกครองประเทศ

(Independence of the Judiciary from rulers)

๓. ความเป็นอิสระของผู้พิพากษาจากเกียรติยศชื่อเสียงใด ๆ

(Independence of the Judiciary from honours)

๔. ความเป็นอิสระของผู้พิพากษาจากบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญ

(Independence of the Judiciary from convention of the constitution)

๕. ความเป็นอิสระของผู้พิพากษาจากรัฐสภา

(Independence of the Judiciary from the Parliament)

๖. ความเป็นอิสระของผู้พิพากษาจากสหภาพแรงงาน

(Independence of the Judiciary from trade unions)

๗. ความเป็นอิสระของผู้พิพากษาจากคณะรัฐมนตรี

(Independence of the Judiciary from Ministers of the Crown)

๘. ความเป็นอิสระของผู้พิพากษาจากสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร

(Independence of the Judiciary from members of the Parliament)

๙. ความเป็นอิสระของผู้พิพากษาจากหนังสือพิมพ์

(Independence of the Judiciary from the media)

๑๐. ความเป็นอิสระของผู้พิพากษาจากผู้พิพากษาเอง

(Independence of the Judiciary from the judges themselves)

^{๒๒} Denning, **What Next in the Law** (London : Butterworths, 1982), pp. 309 – 330 ; ศักดา โมกขมรรคกุล, “ความเป็นอิสระของผู้พิพากษา,” **บทบัญญัติ**, หน้า ๗ – ๘.

หลักความเป็นอิสระของผู้พิพากษาในประเทศไทยสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์

ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์นั้นอำนาจอธิปไตยเป็นของพระมหากษัตริย์ อำนาจตุลาการซึ่งเป็นหนึ่งในอำนาจอธิปไตยจึงเป็นพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์โดยตรงด้วย ในสมัยกรุงสุโขทัยผู้เป็นพ่อเมืองหรือกษัตริย์นอกจากจะทรงครองเมืองแล้ว ยังต้องทรงชำระความของราษฎรด้วยพระองค์เองแบบพ่อปกครองลูก กล่าวคือ เมื่อราษฎรมีเรื่องทุกข์ร้อนประการใด ก็ต้องมาร้องทุกข์ต่อพ่อเมืองโดยตรง^{๒๓} กฎหมายในสมัยกรุงสุโขทัยได้รับอิทธิพลจากกฎหมายอินเดีย โดยผ่านมอญและขอม เพราะอาณาจักรสุโขทัยอยู่ในแคว้นสุวรรณภูมิที่มีอาณาจักรทวารวดีและอาณาจักรขอมซึ่งมีอารยธรรมสูงมาก่อน วัฒนธรรมของมอญและขอมได้รับอิทธิพลมาจากอินเดีย ดังนั้น อาณาจักรสุโขทัยจึงได้รับวัฒนธรรมของอินเดียอีกต่อหนึ่ง ลายจารึกตอนหนึ่งของกฎหมายลักษณะโจรในศิลาจารึกที่ขุดพบ ณ วัดมหาธาตุ จังหวัดสุโขทัย ซึ่งมีความว่า “อนึ่งไซ้รั้แม่นผู้ใด...ใหญ่ สูงและบ สง่กินข้าท่าน และไว้...เลย ว่าท่านจัก...ด้วยในขนาน ในราชศาสตร์ ธรรมศาสตร์ แล ละท่านจักสอดสินไหม คุณคังขโมยอันลักคนท่าน แลไปทันเอาออกจากเมืองนั้นแล และหนีไปไว้ในกลางเมือง” เป็นสิ่งที่ยืนยันได้อย่างชัดเจนว่ากฎหมายของอาณาจักรสุโขทัยได้รับอิทธิพลจากคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ของมนูสาราจารย์ และจากตอนหนึ่งของลายจารึกบนศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหง ด้านที่ ๑ ว่า “ไพร่ฟ้าลูกเจ้าลูกขุนมิแลผิดแพกแสกว้างกัน ส่วนคุณแท้แล้วจึงแล่งความแก่ข้าด้วยชื่อ บ่เข้าผู้ลักมักผู้ช่อน เห็นข้าท่านบ่อใคร่พิน เห็นสินท่านบ่อใคร่เดือด....”^{๒๔} แสดงว่าในสมัยกรุงสุโขทัยมีข้อบัญญัติที่กล่าวถึงคุณสมบัติของขุนศาลตระลาการ แต่เป็นเพียงการจารึกไว้ในลักษณะคำตักเตือนในทางมรรยาทโดยมิได้มีบทกำหนดโทษแก่ขุนศาลตระลาการผู้ล่วงละเมิด

^{๒๓} ธานินทร์ กรัยวิเชียร, การปฏิรูประบบกฎหมายและการศาลในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระปิยมหาราช พิมพ์เนื่องในโอกาสครบ ๑๐๐ ปี นับแต่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสวยราชย์ ๑ ตุลาคม ๒๕๑๑ (พระนคร : โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, ๒๕๑๑), หน้า ๓๓.

^{๒๔} คำว่า “แสกว้าง” ให้อ่านว่า แสก-ว้าง หมายถึง พิพาทกัน ส่วนคำว่า “แล่งความ” หมายถึง ตัดสินความ นอกจากนี้ คำว่า “เห็นข้า” หมายถึง เห็นแก่ข้าของหรือของกำนัล และคำว่า “เห็นสิน” อาจหมายถึง เห็นแก่สินบนหรือสินน้ำใจ หลวงสุทธีวาทนฤพุดิ, ประวัติศาสตร์กฎหมาย พิมพ์เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพ หลวงสุทธีวาทนฤพุดิ ๓๐ มกราคม ๒๕๒๕ (กรุงเทพมหานคร : ศรีสมบัติการพิมพ์, ๒๕๒๕), หน้า ๑๒๘ และ หน้า ๑๔๗.

โดยตรง^{๒๕} กล่าวคือ ขุนศาลตราการในสมัยกรุงสุโขทัยต้องพิจารณาพิพากษาอรรถคดีด้วยความซื่อสัตย์สุจริตและยุติธรรม ไม่ว่าจะคู่ความฝ่ายใดจะเป็นเจ้าขุนมูลนาย เป็นขุนนางมียศมีศักดิ์ หรือว่าเป็นเพียงราษฎรสามัญ ก็ต้องไม่เอนเอียงเข้าข้างฝ่ายใด ต้องไม่พิพากษาโดยเห็นแก่ลาภสักการะหรือสินบนรางวัลอย่างใด ๆ ทั้งสิ้น ทั้งนี้ ย่อมแสดงว่าขุนศาลตราการนั้นมีมานานแล้ว ดังนั้น นอกเหนือจากพ่อเมืองหรือกษัตริย์ที่ต้องทรงชำระความราษฎรด้วยพระองค์เองแบบพ่อปกครองลูกแล้ว ในสมัยกรุงสุโขทัยยังมีขุนนางในตำแหน่งขุนศาลตราการทำหน้าที่วินิจฉัยอรรถคดีด้วยโดยพ่อเมืองหรือกษัตริย์ทรงควบคุมดูแลอย่างใกล้ชิด

ในสมัยกรุงศรีอยุธยา มีสภาพสังคมสลับซับซ้อนมากขึ้น เพราะบ้านเมืองมีความเจริญและราษฎรมีจำนวนเพิ่มขึ้น พระเจ้าแผ่นดินผู้ครองเมืองจึงไม่อาจมีพระบรมราชวินิจฉัยอรรถคดีด้วยพระองค์เองได้อย่างทั่วถึงเหมือนในสมัยกรุงสุโขทัย พระเจ้าแผ่นดินต้องทรงมอบอำนาจหน้าที่เกี่ยวกับการชำระอรรถคดีของอาณาประชาราษฎร์ให้แก่พระราชครูปริหิตาพฤตอาจารย์ซึ่งเป็นมหาอำมาตย์พราหมณ์ในราชสำนัก^{๒๖} เพราะพราหมณ์เป็นผู้รู้หนังสือและเป็นเจ้าตำรับกฎหมายพราหมณ์จึงได้รับมอบหมายให้เป็นผู้รักษานิติราชประเพณีและเป็นทั้งผู้พิพากษาตราการ แต่ต่อมาเสนาอำมาตย์ฝ่ายไทยจึงได้เข้ารับหน้าที่สำคัญเหล่านี้แทนจากฝ่ายพราหมณ์ ซึ่งรวมทั้งตำแหน่งลูกขุน ณ ศาลหลวงด้วย^{๒๗} การวินิจฉัยอรรถคดีในสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นการกระทำในพระปรมาภิไธยของพระมหากษัตริย์ และเป็นการชำระความที่ถือพระธรรมศาสตร์เป็นหลัก เมื่อแรกสถาปนากรุงศรีอยุธยานั้น อิทธิพลของคัมภีร์พระธรรมศาสตร์หรือธรรมสัดถัมได้ปรากฏอย่างชัดเจนในกฎหมายของชาติต่าง ๆ ในแคว้นสุวรรณภูมิ คัมภีร์พระธรรมศาสตร์ของไทยมิได้รับมาจากต้นฉบับคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ของอินเดียโดยตรง หากแต่ได้รับช่วงมาจากมอญซึ่งเคยมีอาณาจักรที่เจริญรุ่งเรืองและเป็นใหญ่มาก่อน โดยภิกษุชาวมอญแปลต้นฉบับจากภาษาสันสกฤตมาเป็นภาษาบาลี แล้วไทยแปลคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ของมอญเป็นภาษาไทยอีกต่อหนึ่งโดยมีการดัดแปลงและเพิ่มเติมในสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นอันมาก เพื่อให้เหมาะสมกับจารีตประเพณีและชีวิต

^{๒๕} หากขุนศาลตราการกระทำทุจริตผิดหน้าที่ แม้ยังไม่มีกฎหมายลายลักษณ์อักษรกำหนดโทษไว้แต่ก็คงเป็นหน้าที่ของพ่อเมืองหรือกษัตริย์ที่จะทรงลงโทษตามที่เห็นสมควร.

^{๒๖} ชานินทร์ กรีวิเชียร, การปฏิรูประบบกฎหมายและการศาลในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระปิยมหาราช, หน้า ๓๓.

^{๒๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๔.

ความเป็นอยู่ในบ้านเมืองไทย ดังนั้น หลักกฎหมายในคัมภีร์พระธรรมศาสตร์จึงเจริญถึงขีดสุดในสมัยกรุงศรีอยุธยา และถือได้ว่าเป็นแก่นกฎหมายของแผ่นดินที่เป็นมรดกตกทอดมาทุกยุคทุกสมัย จนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ แม้จะมอบหมายให้พราหมณ์และเสนาอำมาตย์ทำหน้าที่ชำระความ แต่อย่างไรก็ตาม พระเจ้าแผ่นดินก็ยังทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจอันเด็ดขาดในอันที่จะมีพระบรมราชวินิจฉัยชี้ขาดในอรรถคดี เมื่อพระเจ้าแผ่นดินทรงใช้พระวิจารณ์ญาณวินิจฉัยอรรถคดีได้ด้วยพระองค์เอง พระบรมราชวินิจฉัยในคดีนั้นก็นับเป็นแบบฉบับที่ศาลสถิตย์ยุติธรรมพึงถือปฏิบัติในคดีอื่น ๆ ซึ่งรูปคดีเป็นทำนองเดียวกันในกาลต่อมา^{๒๘} พระบรมราชวินิจฉัยในทางคดีที่กลายเป็นกฎหมายเมื่อภายหลังเหล่านี้ เรียกว่า “ราชศาสตร์” หรือ “ราชสัตถัม” จึงกล่าวได้ว่าในระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์พระมหากษัตริย์ทรงมีพระราชอำนาจเต็มที่ในการออกกฎหมายเพื่อให้เหมาะสมกับจารีตประเพณี ค่านิยม และความเจริญของบ้านเมืองในยุคนั้น ๆ พระธรรมศาสตร์และราชศาสตร์ต้องประกอบซึ่งกันและกัน จึงจะเป็นกฎหมายของบ้านเมืองที่สมบูรณ์ ดังนั้น พระธรรมศาสตร์ของไทยฉบับต่อ ๆ มาในสมัยกรุงศรีอยุธยาจึงแบ่งออกเป็น ๒ ภาค กล่าวคือ ภาคมูลอรรถ เป็นภาคที่ว่าด้วยหลักนิติธรรม (The Rule of Law) ซึ่งมนุษยศาสตร์เป็นผู้เรียบเรียงขึ้นภาคหนึ่ง และภาคสาระอรรถ เป็นภาคที่ว่าด้วยราชศาสตร์ ซึ่งถือเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้บรรดาธิบาย สงวน รักษา และปรับปรุงภาคมูลอรรถให้เหมาะสมกับกาลสมัยอยู่ตลอดเวลาอีกภาคหนึ่ง^{๒๙}

ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น เมื่อแรกเริ่มรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ปฐมกษัตริย์แห่งราชวงศ์จักรี ได้อาศัยบรรดาพระราชกำหนดบทพระอัยการที่เหลือรอดพ้นจากการถูกเผาเป็นเถาถ่านเมื่อครั้งเสียกรุงศรีอยุธยาให้แก่พม่าเมื่อ พ.ศ. ๒๓๑๐ ในการปกครองบ้านเมือง พระราชกำหนดบทพระอัยการเหล่านี้ได้ถูกคัดลอกมาเพื่อประโยชน์ในการพิจารณาพิพากษาคดีของศาล แต่เนื่องจากมีบทบัญญัติกฎหมายไม่ครบถ้วน พระองค์จึงทรงมีพระบรมราชวินิจฉัยในทางคดีด้วยพระราชอำนาจของพระองค์เองเพื่อให้เกิดกฎหมายในรูปของราชศาสตร์ที่สอดคล้องกับจารีตประเพณีและความเจริญของบ้านเมืองในสมัยนั้น บางครั้งก็ทรงอาศัยหลักฐานที่ได้จากการสอบถามหรือฟังคำบอกเล่าของผู้เฒ่าผู้แก่ที่เคยอยู่ในระบบศาลในสมัยกรุงเก่ามาก่อน

^{๒๘} เรื่องเดียวกัน.

^{๒๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓.

ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่ากฎหมายในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นยังคงอาศัยตัวบทกฎหมายต่าง ๆ แต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นบรรทัดฐานสำคัญอยู่ แต่อย่างไรก็ตาม บางส่วนของตัวบทกฎหมายเหล่านี้มิได้สอดคล้องกับค่านิยมและจารีตประเพณีตลอดจนความต้องการใหม่ ๆ ที่เกิดขึ้นในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ บทบัญญัติที่เคยเห็นว่าถูกต้องดีแล้วในสมัยก่อนอาจจะกลับกลายเป็นการขัดความรู้สึกในความยุติธรรมของสมัยต่อมา จึงทรงมีพระบรมราชโองการให้ “ชำระพระราชกำหนดบทพระอาการอันมีอยู่ในหอหลวง ตั้งแต่พระธรรมศาสตร์ไปให้ถูกต้องตามบาปเณเนื้อความมิให้ผิดเพี้ยนซ้ำกัน ได้ จัดเป็นหมวดเป็นเหล่าเข้าใจ แลทรงพระอุสาหทรงชำระตัดแปลงซึ่งบทอันปลาคนั้นให้ชอบโดยยุติธรรมไว้ ด้วยพระไทยทรงพระมหากรุณาอันจะให้เปนประโยชน์แก่กษัตริย์อันจะดำรงแผ่นดินไปในภายหน้า”^{๓๐} การชำระกฎหมายให้ถูกต้องตามหลักความยุติธรรมกินเวลาเพียง ๑๑ เดือน เมื่อชำระกฎหมายเสร็จแล้ว จึงให้อาลักษณ์เขียนลงเส้นหมึกไว้ ๓ ฉบับ สำหรับเก็บไว้ที่ห้องเครื่อง หอหลวง และศาลหลวง กฎหมายทั้งสามฉบับโปรดเกล้าฯ ให้ประทับตราพระราชสีห์ พระคชสีห์ และบัวแก้วเป็นสำคัญ และให้ถือว่ากฎหมายที่ประทับตราสามดวงนี้เป็นต้นฉบับตัวบทกฎหมายที่ถูกต้องของแผ่นดินและใช้เป็นหลักในการพิจารณาพิพากษาคดี ด้วยเหตุที่ประทับตราดังกล่าว ฉะนั้น จึงเรียกกฎหมายฉบับนี้กันโดยทั่วไปว่า “กฎหมายตราสามดวง” กฎหมายตราสามดวงได้เป็นกฎหมายหลักของประเทศที่ใช้บังคับมาตั้งแต่แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกจนถึงแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นระยะเวลาจนถึง ๑๐๓ ปี จนกระทั่งมีการปฏิรูประบบกฎหมายและการศาลตามแบบประเทศมหาอำนาจยุโรป จึงได้เลิกใช้กฎหมายตราสามดวง ระบบกฎหมายและการศาลในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นตั้งแต่แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกจนถึงแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวคงไม่แตกต่างจากในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย เพราะความเป็นอยู่ของประชาชนตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมมีแบบฉบับเดียวกัน ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ประเทศไทยมีการเปลี่ยนแปลงหลายประการซึ่งแตกต่างจากรัชกาลก่อน ๆ และถือได้ว่าเป็นยุคเริ่มต้นแห่งการปรับปรุงและเปลี่ยนแปลงประเทศตามแบบอารยประเทศ เพราะประเทศไทยมีการติดต่อสัมพันธ์กับต่างประเทศมากขึ้น มีชาวต่างชาติเข้ามาประกอบธุรกิจการค้ามากมาย อิทธิพลของอารยธรรมตะวันตกเข้ามาสู่ประเทศไทย ดังนั้น จึงมีการเปิดรับแนวคิดและ

^{๓๐} กฎหมายตราสามดวง (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๑๐), ๑ : ๕.

ธรรมเนียมใหม่ ๆ จากประเทศตะวันตกหลายอย่าง ขนบธรรมเนียมที่เคยถือปฏิบัติกันตลอดมา กลายเป็นเรื่องล้าสมัยและไม่เหมาะสมกับสภาพสังคมไทยในขณะนั้น ด้วยเหตุที่มีความจำเป็นที่จะต้องทำให้ประเทศมีความเจริญทัดเทียมนานาชาติอารยประเทศ จึงทำให้ต้องปรับปรุงและเปลี่ยนแปลงค่านิยมและวิถีชีวิตของคนไทยเสียใหม่ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตระหนักถึงความบกพร่องของระบบกฎหมายไทย พระองค์จึงทรงได้ปรับปรุงแก้ไขกฎหมายให้มีประสิทธิภาพและสามารถอำนวยความสะดวกได้มากขึ้นกว่าเดิมโดยคำนึงถึงความเหมาะสมอันเนื่องมาจากความเจริญและการเปลี่ยนแปลงของสภาพสังคมและวัฒนธรรมในสมัยนั้น ทั้งนี้เนื่องจากกฎหมายตราสามดวงไม่อาจใช้บังคับได้ทุกกรณี บทบัญญัติบางบทก็กลายเป็นกฎหมายที่ล้าสมัยและยุ่งยาก ส่วนบางบทบัญญัติก็กลายเป็นกฎหมายที่ไม่เที่ยงธรรมหรือรุนแรงเกินสมควร^{๑๑๑} การปรับปรุงกฎหมายนั้นพระองค์ได้ทรงกระทำโดยเปลี่ยนแปลงเค้าโครงของกฎหมายไปบ้างโดยถือหลักความยุติธรรมเป็นสำคัญแทนบทบัญญัติแห่งพระธรรมศาสตร์ เพราะทรงเห็นว่ากฎหมายของพระมนูสาราจารย์ไม่เหมาะสมกับสภาพสังคมและเศรษฐกิจในสมัยของพระองค์และสมัยต่อไปอีกแล้ว แต่การปรับปรุงกฎหมายของพระองค์มิได้เป็นการปฏิรูประบบกฎหมายทั้งระบบ กล่าวคือ เป็นแต่เพียงการแก้ไขพระราชประเพณีและวัฒนธรรมโบราณที่ไม่เหมาะสมกับกาลสมัยด้วยการออกกฎหมายในรูปของประกาศหรือพระราชบัญญัติ^{๑๑๒} เพราะฉะนั้นจึงมีการตรากฎหมายขึ้นใหม่เพื่อเปลี่ยนแปลงแก้ไขและต่อเติมกฎหมายตราสามดวงอีกเป็นจำนวนมาก ซึ่งมีทั้งในส่วนสารบัญญัติและวิธีสบัญญัติ กฎหมายใหม่ที่ทรงประกาศใช้โดยส่วนใหญ่แล้วอาศัยหลักความยุติธรรมตามกฎหมายของประเทศตะวันตกเป็นสำคัญ ตัวอย่างเช่น ในเรื่องสิทธิและเสรีภาพของประชาชนนั้น ได้มีพระราชบัญญัติฝ่ายชายเมียที่ให้สิทธิแก่สตรีมากขึ้นกว่าเดิม กล่าวคือ สามีจะ

^{๑๑๑} ชานินทร์ กรีวิเชียร, การปฏิรูประบบกฎหมายและการศาลในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระปิยมหาราช, หน้า ๗.

^{๑๑๒} ดู พัทธินทร์ เปี่ยมสมบูรณ์, “การปฏิรูปกฎหมายของประเทศไทยตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๑๑ จนถึง พ.ศ. ๒๔๗๘” (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรบัณฑิต บัณฑิตศึกษา สาขาวิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๓), หน้า ๕๕.

ขายภรรยาโดยมิได้รับความยินยอมจากภรรยาไม่ได้ เป็นต้น กล่าวกันว่ากฎหมายที่ตราขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีจำนวนมากเกือบ ๕๐๐ ฉบับ^{๓๓}

หลักเรื่องความเป็นอิสระของผู้พิพากษาในประเทศไทยนั้นมิมีมาแต่โบราณแล้ว มิใช่เป็นของใหม่หรือเพิ่งเกิดขึ้นในวงการศาลไทย เพราะปรากฏมีอยู่ชัดเจนใน “พระธรรมนูญ” อันเป็นกฎหมายเก่าดั้งเดิมตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัย สมัยกรุงศรีอยุธยา และใช้เรื่อยมาจนถึงตอนต้นของรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ในคัมภีร์พระธรรมนูญได้กล่าวถึงลักษณะ “ระลาการ” เอาไว้ว่า “อันว่าเหตุแห่งระลาการทั้งหลายประการอันมโนสาราจารย์สำแดงไว้ดังนี้ ฯลฯ คือระลาการตั้งให้เปนอิสรภาพ ๑ คือเอาตัวโจทจำเลยเปนอิสรภาพในคดี ๑ คือฟังเอาแต่ถ้อยคำสำนวนโจทจำเลยเปนอิสรภาพในคดี ๑”^{๓๔} กล่าวคือ อิสรภาพของผู้พิพากษาหรือตุลาการ ได้แก่ การวางตัวเป็นกลางจากโจทก์และจำเลยในคดี และรับฟังเฉพาะพยานหลักฐานในสำนวนเท่านั้น^{๓๕} นอกจากนี้ ตามคัมภีร์พระธรรมนูญยังได้กล่าวถึงข้อปฏิบัติและการวางตนของผู้พิพากษาทูลการไว้ว่า “บุคคลผู้ใดผู้เป็นตระลาการล่วงเสียดซึ่งยุติธรรมด้วยอะคติ ๔ ประการ คือ รัก โกรธ กลัว หลง แล้วพิจารณาความผิดจากพระธรรมนูญ แลล่าเอียงเข้าด้วย ฝ่ายโจท ฝ่ายจำเลย อันว่าเกียรติยศและ โภคศิริสวัสดิแห่งตระลาการนั้นก็จะต้องเสื่อมสูญไป ประคองพระจันทร์ในวันกาพย์กษัย จะถึงซึ่งเดือดร้อนเป็นอันมาก อันว่าบุคคลผู้ใดเป็นตระลาการมิได้ล่วงเสียดซึ่งความยุติธรรมด้วยอะคติ ๔ ประการดังกล่าวแล้ว แลประกอบด้วยศีลสัตย์ แลพิจารณาข้อคดีแห่งราษฎรทั้งปวงถูกต้องตามพระธรรมนูญกล่าวไว้นั้น อันว่าเกียรติยศ แล โภคศิริสวัสดิมงคลแห่งตระลาการผู้นั้นก็จะจำริญขึ้นทุกวันดูพระจันทร์ในวันศุกร์กษัย”^{๓๖} นอกจากนี้ คัมภีร์อินทภาษยังได้กล่าวไว้ว่า “ลักษณะแห่งผู้พิพากษาแลตระลาการทั้งหลายอันรู้สิ้นแม้โอวาทแห่งสมเด็จพระอินทราชา ตั้งอยู่ในสัตย์แลศีล มีอาการอันเที่ยงตรงคังตราฐแลบันทัก มีจิต

^{๓๓} สามารถศึกษารายละเอียดเพิ่มเติมเกี่ยวกับสภาพสังคม ระบบกฎหมาย และการยุติธรรมในสมัยกรุงสุโขทัย สมัยกรุงศรีอยุธยา และสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นได้จาก ตอนที่ ๒ การศึกษากฎหมายในประเทศไทย ก่อนการปฏิรูประบบกฎหมายและการศาล โดย คุณหญิงหิรัญเมธี ใน หนังสือ ๑๐๐ ปี โรงเรียนกฎหมาย, หน้า ๖ – ๑๒.

^{๓๔} ร. แลงกาศ์, กฎหมายตราสามดวง (พระนคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์) ๑ : ๑๗.

^{๓๕} ศักดา โมกขมรรคกุล, “ความเป็นอิสระของผู้พิพากษา,” บทบัญญัติ, หน้า ๘.

^{๓๖} เรื่องเดียวกัน.

มัธยมอย่างกลางมิได้ถึงซึ่งอะคิธรรม ๔ ประการ”^{๓๓} อันหมายถึง หลักความเป็นกลาง ไม่มี ความลำเอียง ซึ่งได้แก่ อคติหรือความลำเอียง ๔ ประการ คือ ฉันทาคติ ความลำเอียงอันเกิดจากความพอใจ โทสาคติ ความลำเอียงอันเกิดจากความโกรธ ภยาคติ ความลำเอียงอันเกิดจากความเกรงกลัว และโมหาคติ ความลำเอียงอันเกิดจากความไม่รู้^{๓๔} ศาสตราจารย์พิเศษ โสภณ รัตนากร ให้ความรู้ ว่า “หลักอินทภาษ” อันเกี่ยวข้องกับคำสอนในทางพุทธศาสนา ซึ่งในกฎหมายตราสามดวงกล่าวว่า ผู้ใดจะเป็นผู้พิพากษาตัดสินคดีฟังกระทำสันดานให้ปราศจากอคติ ๔ ประการ คือ ฉันทาคติ โทสาคติ ภยาคติ และโมหาคติ ทำจิตให้ตั้งอยู่ในอุเบกขาญาณ จึงจะได้ชื่อว่าเป็นตุลาการ คือ มีอาการเสมือนด้วยตรา^{๓๕} และท่านขงยช เอี่ยมทอง ผู้พิพากษาหัวหน้าคณะในศาลอุทธรณ์ อธิบายว่า หลักอินทภาษ เป็นคำสั่งสอนที่พระอินทร์มีต่อบุรุษผู้หนึ่งซึ่งมีหน้าที่เป็นตุลาการ โดยกล่าวสอนไว้ว่า การจะเป็นตุลาการที่ดีได้นั้นจะต้องไม่มีอคติ ๔ ประการ ดังนี้

ฉันทาคติ คือ การลำเอียงเพราะรัก การเห็นแก่่อามิสสินจ้าง ลุ่มหลงในทรัพย์สินเงินทอง ละโมบ โลภมาก เข้าด้วยฝ้ายโจทก์หรือจำเลย ต้องทำใจให้เป็นกลาง

โทสาคติ คือ การลำเอียงเพราะ โกรธ พยาบาท มีความอาฆาตเคียดแค้นในใจ เพราะเป็น ปฏิปักษ์ต่อกัน

ภยาคติ คือ การลำเอียงหรือเกิดความเอนเอียงเพราะในใจบังเกิดความกลัว ไม่ว่าจะกลัวตาย กลัวเสื่อมลาภ เสื่อมยศ ผู้พิพากษาต้องทำจิตใจให้มั่นคง ไม่หวั่นไหว ไม่เกรงกลัวต่ออิทธิพลใด ๆ

โมหาคติ คือ การลำเอียงเพราะหลงในลาภ ยศ สรรเสริญ ให้ยึดมั่นในความสุจริต เทียงธรรม ตัดสินคดีด้วยจิตใจอันบริสุทธิ์ มีความรอบรู้ในกฎหมาย รู้เท่าทัน ไม่ตัดสินโดยความหลง^{๓๖}

^{๓๓} จารุณี ฐานรตากรณ์, “พระบิดาแห่งกฎหมายไทยกับสถานะ เกียรติศักดิ์ และความเป็นอิสระของผู้พิพากษาในการพิจารณาพิพากษาคดี,” ในคอลัมน์ เชื้อนอดีต วารสารศาลยุติธรรม ๓ (สิงหาคม – กันยายน ๒๕๔๖) ๑๔ : ๖๑.

^{๓๔} กิตติโสภณมหาเถระ, ศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ กับศาลและกระทรวงยุติธรรม อ้างถึงใน อินทรา จิวรัมย์, “ความเป็นอิสระ/อัตตาณัติและคุณพินิจยุติธรรมของผู้พิพากษาไทยเมื่อต้องพิจารณาคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง,” ดุลพาห, หน้า ๑๔๐.

^{๓๕} โสภณ รัตนากร, “ความเป็นอิสระของผู้พิพากษากับการแยกศาลยุติธรรมออกจากกระทรวงยุติธรรม,” ที่ระลึกวันศาลยุติธรรม ๒๑ เมษายน ๒๕๔๘, หน้า ๑๑๓.

^{๓๖} ขงยช เอี่ยมทอง, “หลักอินทภาษ หลักแห่งความยุติธรรม,” ดุลพาห ๕๕ (กันยายน – ธันวาคม ๒๕๕๕) ๓ : ๑๕๕.

ผู้พิพากษาจะต้องตัดสินพิจารณาคดีโดยคลองธรรมอันเป็นจตุรัส ซึ่งหมายความว่า มีหลักการ พลิกยก ไม่ใช่เป็นไปตามอารมณ์ความรู้สึกนึกคิดของตุลาการ^{๔๐} ตุลาการไม่เพียงธรรมมีบาปอย่างไร ในหลักอินทภาษท่านเปรียบไว้ด้วยบาปหนักยิ่งนัก ท่านกล่าวไว้ว่า “อนึ่งแม้บุคคลใจบาปพิฆาฏฆ่าเสียซึ่งหมู่นิกรนารีนางอันหาผิดบ่มีได้แลพินฆ่าพรหมณ์อันทรงพรหมจรรย์ได้ถึงสิบร้อย ฆ่าขสสาร โคควาก็ได้ถึงพัน แลกองบาปกองกรรมนั้นเป็นอันหนัก ถึงฉนั้นก็ไม่ทันเท่าบาปกรรมอันบุคคลบังคับความมิได้เที่ยงตรง เหตุฉนั้นนักปราชญ์ผู้ประกอบด้วยปัญญาณพึงเว้นเสียซึ่งอะคติอันเรากล่าวมานี้ แล้วพึงเล็งแลดูด้วยราชศาสตร์อันวินิจฉัยมหาอำมาตย์แต่โบราณ คาริห์ตรีตรองด้วยปฤโชบายแล้ว แลตั้งไว้เป็นบันทึกตัดสินความสืบ ๆ มา ฯลฯ”^{๔๑}

ในรัชสมัยพระเจ้าอยู่ทองหรือสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ ได้มีการบัญญัติเกี่ยวกับกฎหมายลักษณะตระลาการไว้ในพระอัยการลักษณะอาญาหลวง มาตรา ๓๓ ว่า “คดีถ้อยความโดยกระทรวงตนได้ว่ากล่าวพอจะว่ากล่าวได้ มิได้ว่ากล่าวหนึ่งไว้เป็นอาชวณ คดีพิจารณาบังคับบัญชามิให้สิ้นสำนวน แกลงสำนวนรอนถ้อยคำเขามีแจ้งจริงก็ตี กล่าวถ้อยคำลำเอียงเถียงแทนลูกความอวยให้แกข้างหนึ่งเพราะเหนแก่สิ้นจ้างสินบน.... เข้าด้วยข้างหนึ่ง เรียกเอาเงินทองแก่ลูกความล้าเหลือพิจารณาไม่เป็นธรรม เอาลูกความใช้งานของตน ทำชู้ด้วยลูกความ...คังนี้ ท่านว่าผู้นั้นละเมิดมิโทษ ๖ สถาน คือ ประหารชีวิต ตัดตีนสินมือ ทวน (เข็มน) จำโทษตรวน ชื่อคา ปรับไหม แลภาคกรรม (ทัณฑ์)”^{๔๒} และกฎหมายลักษณะตระลาการในรัชสมัยพระเจ้าท้ายสระ มาตรา ๓๖ บัญญัติว่า “พระมนูสารท่านว่าผู้พิพากษาตระลาการทั้งหลายให้เร่งตั้งไว้เอาธรรม วาจาจงเที่ยงแท้ อย่าให้เป็นบาปเป็นโทษ อย่าชิงอย่าโกรธแก่คู่ความ อย่าให้ลำเอียงอาธรรม์อิจฉาริชยาแก่ราษฎรแก่ลูกความทั้งหลาย”^{๔๓}

คังได้กล่าวมาแล้วว่า ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์นั้นอำนาจอธิปไตยเป็นของพระมหากษัตริย์ อำนาจตุลาการซึ่งเป็นหนึ่งในอำนาจอธิปไตยจึงเป็นพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์โดยตรง แต่ในความเป็นจริงแล้วพระมหากษัตริย์มิได้ทรงสงวนพระราชอำนาจนี้

^{๔๐} เรื่องเดียวกัน.

^{๔๑} จารุณี ฐานรดาภรณ์, “พระบิดาแห่งกฎหมายไทยกับสถานะ เกียรติศักดิ์ และความเป็นอิสระของผู้พิพากษาในการพิจารณาพิพากษาคดี,” วารสารศาลยุติธรรม, หน้า ๖๑.

^{๔๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๒.

^{๔๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๑ – ๖๒.

เป็นสิทธิขาดเฉพาะพระองค์แต่อย่างใด ในสมัยกรุงสุโขทัยนอกเหนือจากพ่อเมืองหรือกษัตริย์ที่ต้องทรงชำระความราษฎรด้วยพระองค์เองแบบพ่อปกครองลูกแล้ว พ่อเมืองหรือกษัตริย์ยังทรงมอบหมายให้ขุนนางในตำแหน่งขุนศาลตระลาการทำหน้าที่วินิจฉัยอรรถคดีด้วย โดยทรงควบคุมดูแลอย่างใกล้ชิด ในสมัยกรุงศรีอยุธยาและสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นนั้น ในตอนแรกพระเจ้าแผ่นดินทรงมอบอำนาจหน้าที่เกี่ยวกับการชำระอรรถคดีให้แก่พราหมณ์ แต่ต่อมาเสนาอำมาตย์ฝ่ายไทยได้เข้ารับหน้าที่แทนจากฝ่ายพราหมณ์ แม้จะทรงมอบหมายให้พราหมณ์และเสนาอำมาตย์ทำหน้าที่ชำระความ อย่างไรก็ตาม พระเจ้าแผ่นดินก็ยังทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจอันเด็ดขาดในอันที่จะมีพระบรมราชวินิจฉัยชี้ขาดคดี ทั้งเมื่อพระเจ้าแผ่นดินทรงใช้พระวิจารณ์วินิจฉัยอรรถคดีใดด้วยพระองค์เอง พระบรมราชวินิจฉัยในคดีนั้นก็จะเป็นบรรทัดฐานให้พราหมณ์และเสนาอำมาตย์พึงถือปฏิบัติในคดีอื่น ๆ ซึ่งมีรูปคดีเป็นทำนองเดียวกันในเวลาต่อมาอีกด้วย ดังนั้นเมื่อพระเจ้าแผ่นดินเป็นผู้ใช้อำนาจตุลาการโดยตรง ในยุคนี้โดยสภาพจึงไม่อาจมีความเป็นอิสระจากภายนอกตัวผู้พิพากษาได้ ขณะเดียวกันเมื่อการชำระอรรถคดีเป็นอำนาจตุลาการที่พระเจ้าแผ่นดินทรงมอบหมายให้ขุนนางหรือข้าราชการทำหน้าที่แทน พระองค์จึงต้องทรงควบคุมดูแลอย่างใกล้ชิดเพื่อให้เกิดความยุติธรรมแก่อาณาประชาราษฎร์อย่างเสมอภาคกัน ทำให้มีการนำหลักจากคัมภีร์พระธรรมศาสตร์และหลักอินทภาษมาวางเป็นข้อปฏิบัติและการวางตนของผู้พิพากษาระลาการเพื่อเสริมสร้างให้การชี้ขาดตัดสินคดีเป็นไปอย่างเที่ยงธรรม เป็นกลาง และปราศจากอคติทั้ง ๔ ประการ จึงกล่าวได้ว่าในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์จะมีก็แต่ความเป็นอิสระจากภายในตัวผู้พิพากษาเองเท่านั้น

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นระยะเวลาที่ประเทศไทยต้องเตรียมรับสถานการณ์จากภัยอันตรายของลัทธิจักรวรรดินิยมอย่างเต็มที่ พระองค์ทรงตระหนักดีว่าหนทางที่จะต่อต้านการคุกคามเอกราชของชาติจากประเทศมหาอำนาจตะวันตกก็คือ การพัฒนาและเปลี่ยนแปลงประเทศไทยให้มีความเจริญก้าวหน้าตามแบบตะวันตกนิยม (Westernization) ดังนั้นหลังจากเสด็จกลับจากการประพาสต่างประเทศ พระองค์จึงได้ทรงปรับปรุงและเปลี่ยนแปลงบ้านเมืองด้วยการวางรากฐานแห่งความเป็นประเทศที่ทันสมัยในด้านต่าง ๆ อย่างไรก็ตาม แม้จะมีการพัฒนาปรับปรุงประเทศตามแบบอารยประเทศ แต่ประเทศไทยก็ยังสามารถรักษาเอกลักษณ์ของความเป็นไทยไว้ได้ เมื่อบ้านเมืองมีความเจริญก้าวหน้ามากอย่างที่เรียกว่า “พลิกแผ่นดิน” ย่อมเป็น

ธรรมดาอยู่เองที่ความคิดเห็น ค่านิยม วัฒนธรรม และสภาพสังคมต้องเปลี่ยนแปลงตามไปด้วยในลักษณะที่มีแนวโน้มของตะวันตกนิยม ทั้งมีความพยายามที่จะยกเลิกสิทธิสภาพนอกอาณาเขตและศาลกงสุลเพื่อครอบงำเอกราชทางการศาล หนทางเดียวที่จะแก้ปัญหานี้ได้ก็โดยการปฏิรูประบบกฎหมายและการศาลไทยให้อยู่ในระดับมาตรฐานที่ชาวตะวันตกยอมรับ โดยเร่งด่วนที่สุดเท่าที่จะกระทำได้ การสร้างนักกฎหมายไทยให้มีความรู้เกี่ยวกับกฎหมายแบบตะวันตกนิยมจึงเป็นความจำเป็นอย่างยิ่ง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงส่งพระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการไทยไปศึกษาวิชากฎหมาย ณ ประเทศอังกฤษ เช่น พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าสวัสดิโสภณ ได้ทรงศึกษาที่เบเลียลคอลเลจ (Balliol College) แห่งมหาวิทยาลัยออกซ์ฟอร์ด เมื่อมีการประกาศตั้งกระทรวงยุติธรรม ร.ศ. ๑๑๐ ท่านทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมพระองค์แรก และขุนหลวงพระยาไกรสี (เปล่ง เวภาระ) เป็นผู้พิพากษาที่เรียนจบเนติบัณฑิตอังกฤษเป็นคนแรก หลังจากนั้นได้ทรงส่งพระราชโอรส คือ พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์ไปศึกษาที่ประเทศอังกฤษ ณ ไครสต์เชิร์ชคอลเลจ (Christ Church College) แห่งมหาวิทยาลัยออกซ์ฟอร์ด ต่อมาทรงเป็นเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมพระองค์ที่สาม ท่านทรงเป็นกำลังสำคัญในการก่อตั้งโรงเรียนกฎหมายขึ้นเป็นครั้งแรกในประเทศไทย^{๔๕} และมีนักเรียนไทยหลายคนที่เป็นราษฎรสามัญได้ทุนเล่าเรียนหลวงไปศึกษาจนสำเร็จวิชากฎหมายจากประเทศอังกฤษ เช่น พระยานเรนดิปัญญากิจ (ลัด เศรษฐบุตร) ได้รับปริญญาตรีจากมหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ และเป็นเนติบัณฑิตอังกฤษ

^{๔๕} เดิมยังไม่มีโรงเรียนกฎหมายในประเทศไทย เมื่อ ร.ศ. ๑๑๑ (พ.ศ. ๒๔๓๕) เจ้าพระยาอภัยราชา-สยามานุถกกิจ (นายโรแลง ชัคแมงส์ - Monsier Gustav Rolin Jacquemys) ที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน ซึ่งเป็นศาสตราจารย์ทางกฎหมายชาวเบลเยียม ได้กราบบังคมทูลถวายความเห็นต่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่าสมควรปลูกฝังวิชากฎหมายเพื่อจัดระบบกฎหมายและการศาลให้เข้ารูปเข้ารอยดีขึ้น แต่ขณะนั้นโรงเรียนกฎหมายยังไม่มี ต่อมาเมื่อปลาย ร.ศ. ๑๑๔ (พ.ศ. ๒๔๓๘) พระองค์ทรงมีพระราชกระแสในเรื่องนี้กับขุนหลวงพระยาไกรสี (เปล่ง เวภาระ) ขุนหลวงพระยาไกรสีจึงได้กราบบังคมทูลว่าจำเป็นต้องตั้งโรงเรียนกฎหมายขึ้น หลังจากนั้นขุนหลวงพระยาไกรสีได้ร่างพระราชบัญญัติจัดการเรียนกฎหมายขึ้นทูลเกล้าฯ ถวาย อย่างไรก็ตามยังมิได้มีการสถาปนาโรงเรียนกฎหมายขึ้น จนกระทั่งพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์เสด็จกลับมาประเทศไทยหลังจากสำเร็จการศึกษาวิชากฎหมายจากประเทศอังกฤษเมื่อ ร.ศ. ๑๑๕ (พ.ศ. ๒๔๓๙) และเมื่อได้ดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมแล้ว ในปี ร.ศ. ๑๑๖ (พ.ศ. ๒๔๔๐) พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงมอบหมายให้การจัดการโรงเรียนกฎหมายเป็นพระภารกิจของพระองค์ท่าน.

พระยาเทพวิฑูรพหุศรดาบตี (บุญช่วย วณิกกุล) เป็นเนติบัณฑิตอังกฤษจากสำนักเกรย์สอินน์ (Gray's Inn)

การตั้งพระราชโอรส พระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการ และนักเรียนทุนเล่าเรียนหลวงไปศึกษาวิชากฎหมาย ณ ประเทศอังกฤษ นักกฎหมายรุ่นแรกเหล่านี้ได้รับการศึกษาและฝึกอบรมเป็นอย่างดี ดังนั้น แนวคิด คตินิยม วัฒนธรรมทางการศาล และขนบธรรมเนียมอันดีงามของระบบศาลอังกฤษ ตลอดจนระบบกฎหมายคอมมอนลอว์ (Common Law) ซึ่งเป็นระบบกฎหมายที่ใช้จารีตประเพณีและคำพิพากษาของศาลเป็นหลักในการวินิจฉัยชี้ขาดและตัดสินคดี จึงได้ถูกนำเข้ามาถ่ายทอด ปลุกฝัง เผยแพร่ และสั่งสอนในโรงเรียนกฎหมาย รวมทั้งเป็นแนวทางในการปฏิบัติหน้าที่ของผู้พิพากษาคด้วย ข้าราชการและนักเรียนทุนเล่าเรียนหลวงเหล่านี้เมื่อกลับมาจะเข้าทำงานในตำแหน่งผู้พิพากษาในระบบศาลแบบใหม่ แม้ผู้พิพากษาหรือตุลาการจะปฏิบัติหน้าที่ในพระปรมาภิไธย แต่หลักกฎหมายซึ่งปรากฏอยู่ในตำราที่ว่าด้วยกฎหมายอังกฤษของลอร์ดฮอลสบูรี (Lord Hallsbury) กล่าวไว้ว่า “พระมหากษัตริย์และรัฐมนตรีของพระองค์จะต้องไม่รบกวนในกิจการงานฝ่ายยุติธรรม พระมหากษัตริย์จะต้องไม่ใช้พระบรมเชษานุภาพบังคับบัญชาความเห็นในการวินิจฉัยคดีของผู้พิพากษาโดยวิธีการทำให้เกรงกลัวการถูกปลดออกจากราชการ จึงมีกฎหมายตั้งไว้ว่าผู้พิพากษาย่อมจะดำรงตำแหน่งอยู่ตลอดเวลาที่มีความประพฤติดี...”^{๔๖} หลักกฎหมายที่เป็นคตินิยมและวัฒนธรรมทางการศาลเช่นนี้ย่อมมีการถ่ายทอดและอบรมสั่งสอนให้แก่บรรดาผู้พิพากษาและนักเรียนกฎหมายที่เล่าเรียนอยู่ในโรงเรียนกฎหมายด้วย ตัวอย่างสำคัญที่เกิดขึ้นในประเทศอังกฤษอยู่ในรัชสมัยพระเจ้าเจมส์ที่ ๑ แห่งราชวงศ์สจวร์ต เมื่อ ค.ศ. ๑๖๐๓ วันหนึ่งพระเจ้าเจมส์ที่ ๑ โปรดเกล้าฯ ให้ผู้พิพากษาเข้าเฝ้า และรับสั่งแก่ผู้พิพากษาทั้งหลายว่า “หากมีคดีใด ๆ ที่พระองค์ทรงโปรดและสนพระทัย ก็จงรับสั่งให้ผู้พิพากษานำคดีนั้น ๆ มาให้พระองค์ทรงพิจารณาตลอดจนวินิจฉัยด้วยพระองค์เอง โดยอ้างว่าอำนาจดังกล่าวเป็นของพระเจ้าผู้เป็นเจ้าของ และพระเจ้าผู้เป็นเจ้าของอำนาจดังกล่าวแก่พระเจ้าแผ่นดินตามที่ปรากฏในพระคัมภีร์” แต่เซอร์เอ็ดเวิร์ด โค้ก (Sir Edward Coke) ซึ่งเป็น Chief Justice of the King's Bench กราบบังคมทูลว่า “พระมหากษัตริย์ไม่มีอำนาจที่จะกระทำเช่นนั้น และทุกคดีต้องถูกพิจารณาโดยศาลยุติธรรม”

^{๔๖} พระยานิติศาสตร์ไพศาลย์, “ความเป็นอิสระของผู้พิพากษา,” บทบัญญัติ, หน้า ๑๖ ; ปรีดี เกษมทรัพย์, “ระบบ ก.ต. และความอิสระของตุลาการ,” วารสารนิติศาสตร์ มธ., หน้า ๑๓๖.

พระเจ้าเจมส์ที่ ๑ ตรัสว่า “ท่านผู้พิพากษา ข้าพเจ้าคิดอยู่ตลอดเวลาและได้ยื่นถึงการ
 อดอ้างกฎหมายของท่านว่าตั้งอยู่บนรากฐานของเหตุผล ถ้าเช่นนั้นเหตุใดข้าพเจ้าจึงจะมีการใช้เหตุ
 ผลต่าง ๆ ในการตัดสินเหมือนกับท่านไม่ได้”

เซอร์โกล์กราบบังคมทูลว่า “ขอเดชะพระอาณามิพันเกล้า เป็นความจริงที่พระเจ้าทรง
 ประสิทธิประสาทให้พระองค์ทรงพระปรีชาสามารถในศาสตร์ต่าง ๆ อย่างดีเลิศอันเป็นเสมือน
 พรสวรรค์ แต่พระองค์จะทรงมีพระบรมราชานุญาตให้ข้าพเจ้าทูลเกล้าว่าความจริงอย่างเปิดเผย
 ได้หรือไม่ว่าพระองค์มิได้ทรงเรียนรู้กฎหมายต่าง ๆ ของประเทศอังกฤษซึ่งต้องใช้ระยะเวลาใน
 การศึกษาเล่าเรียนยาวนาน ตลอดจนประสบการณ์ต่าง ๆ จึงจะสามารถบรรลุถึงความเข้าใจใน
 กฎหมายได้ กฎหมายจะคอยพิทักษ์และพิจารณาคดีให้พระองค์โดยพระองค์จะทรงปลอดภัยและมี
 สันติสุขโดยกฎหมาย”

พระเจ้าเจมส์ที่ ๑ ตรัสด้วยความพิโรธว่า “คังนั้น ข้าพเจ้าก็อยู่ภายใต้กฎหมายของพวกท่าน”

เซอร์โกล์กราบบังคมทูลว่า “พระมหากษัตริย์ทรงอยู่เหนือคนทั้งปวง แต่อยู่ภายใต้พระเจ้า
 เป็นเจ้าและกฎหมาย” (The King is under no man, but under God and the Law)^{๔๗}

นอกจากนี้ เซอร์โกล์แสดงความกล้าหาญในการรักษาความเป็นอิสระของผู้พิพากษาไว้ใน
 คดี Comedan Case^{๔๘} ซึ่งพระเจ้าเจมส์ที่ ๑ ได้รับสั่งแก่ผู้พิพากษาว่า “ห้ามมิให้ดำเนินกระบวนการ
 พิจารณาใด ๆ จนกว่าจะปรึกษากับพระองค์ก่อน” แต่เซอร์โกล์ปฏิเสธและกราบบังคมทูลว่า “การ
 เชื้อเพลิงคำสั่งของพระมหากษัตริย์เป็นการหน่วงความยุติธรรม และเป็นสิ่งที่ขัดแย้งต่อกฎหมายและ
 คำปฏิญาณของผู้พิพากษา” จึงกล่าวได้ว่าในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ของประเทศอังกฤษแม้
 พระมหากษัตริย์จะทรงมีพระราชอำนาจมากมายเพียงใด แต่ก็มีอาจก้าวล่วงความเป็นอิสระของ
 ผู้พิพากษาได้

^{๔๗} Roscoe Pound, *The Spirit of the Common Law* (Boston, Marshall Jones, 1921), pp. 60 – 61 ;
 Robert N. Wilkin, *The Spirit of the Legal Profession* (New Heaven : Yale University Press, 1938), pp. 63 –
 64 ; Denning, *What Next in the Law* (London : Butterworths, 1982), pp. 5 – 6 อ้างถึงใน อภิสิทธิ์ พรหม-
 สวาสดี, “ความเป็นอิสระของผู้พิพากษา,” วารสารนิติศาสตร์ มธ., หน้า ๓๕๖.

^{๔๘} John Colt and Giover V. Bishop of Coventry and Lichfield อ้างถึงใน อภิสิทธิ์ พรหม-
 สวาสดี, “ความเป็นอิสระของผู้พิพากษา,” วารสารนิติศาสตร์ มธ., หน้า ๓๕๗.

ความเป็นอิสระของผู้พิพากษา (Independence of the Judiciary) เป็นคตินิยม วัฒนธรรมทางการศาล และขนบธรรมเนียมอันดีงามของระบบศาลอังกฤษ เมื่อนักกฎหมายรุ่นแรกของประเทศไทย ไม่ว่าจะพระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าสวัสดิโสภณ เสนาบดีกระทรวงยุติธรรมพระองค์แรก ขุนหลวงพระยาไกรสี (เปล่ง เวภาระ) ผู้พิพากษาที่เรียนจบเนติบัณฑิตอังกฤษเป็นคนแรก พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์ เสนาบดีกระทรวงยุติธรรมพระองค์ที่สาม ผู้เป็นกำลังสำคัญในการก่อตั้งโรงเรียนกฎหมายขึ้นเป็นครั้งแรกในประเทศไทย หรือแม้กระทั่งนักเรียนทุนเล่าเรียนหลวงอย่างเช่น พระยานเรนดิบัญญัติ (ลัด เศรษฐบุตร) และพระยาเทพวิฑูรพหุลศรุตาศิ (บุญช่วย วณิกกุล) ทุกท่านต่างได้รับการศึกษาและฝึกอบรมวิชากฎหมายเป็นอย่างดีจากมหาวิทยาลัยในประเทศอังกฤษ ดังนั้น คตินิยมหรือวัฒนธรรมทางการศาลเรื่องความเป็นอิสระของผู้พิพากษาในระบบศาลอังกฤษจึงฝังลึกอยู่ในจิตสำนึกของทุกท่านด้วย โดยเฉพาะพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์ ซึ่งเป็นทั้งเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมและขณะเดียวกันก็เป็นกำลังสำคัญในการก่อตั้งโรงเรียนกฎหมาย และขุนหลวงพระยาไกรสีซึ่งเป็นผู้ร่างพระราชบัญญัติจัดการเรียนกฎหมายขึ้นทุกเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อทรงมีพระราชกระแสเกี่ยวกับการตั้งโรงเรียนกฎหมายกับท่าน หลังจากที่เจ้าพระยาอภัยราชสยามานุกุลกิจ (นายโรแลง ยักแมงส์ – Monsier Gustav Rolin Jacquemyns) ได้ถวายความเห็นต่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวให้ปลูกฝังวิชากฎหมายเพื่อทำกฎหมายและจัดการศาลยุติธรรมให้ดีขึ้นเมื่อประกาศตั้งกระทรวงยุติธรรมได้ ๑ ปี ทั้งเป็นอาจารย์สอนกฎหมายให้แก่พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์เมื่อเสด็จกลับจากประเทศอังกฤษใหม่ ๆ ก่อนที่จะทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม และเมื่อสถาปนาโรงเรียนกฎหมายขึ้น ท่านได้เป็นอาจารย์สอนกฎหมายและเป็นกรรมการสอบไล่กฎหมายในขณะรับราชการในตำแหน่งอธิบดีผู้พิพากษาศาลอาญาด้วย จึงย่อมต้องมีการปลูกฝัง ถ่ายทอด และสั่งสอนเกี่ยวกับหลักอิสรภาพของผู้พิพากษาในโรงเรียนกฎหมายรวมทั้งใช้เป็นแนวทางในการปฏิบัติหน้าที่ของผู้พิพากษาขณะที่มีการปฏิรูประบบกฎหมายและการศาลให้อยู่ในระดับมาตรฐานที่ชาวตะวันตกยอมรับ

การปฏิรูประบบศาลและการยุติธรรมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ระบบศาลในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ก่อนที่มีการปฏิรูปการศาลและการยุติธรรมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นระบบที่สืบทอดมาจากสมัยกรุงศรีอยุธยา กล่าวคือเป็นระบบศาลที่ฝ่ายบริหารและฝ่ายตุลาการมิได้แยกออกจากกัน จะเห็นได้จากการพิจารณาพิพากษาอรรถคดีทั้งแพ่งและอาญาจะมีหลายหน่วยราชการทำงานร่วมกัน โดยแบ่งหน้าที่กันทำ เริ่มจากกรมรับฟ้องซึ่งเป็นกรมต่างหาก ทำหน้าที่รับฟ้องจากผู้เดือดร้อนทางอรรถคดี กรมรับฟ้องจะนำฟ้องเสนอลูกขุนซึ่งอยู่ในกรมต่างหากเช่นกัน ถ้าเป็นความแพ่ง เมื่อลูกขุนตรวจฟ้องแล้ว กรมรับฟ้องก็จะส่งฟ้องไปยังศาลที่กระจัดกระจายกันสังกัดในกระทรวง ทบวง กรมต่าง ๆ ศาลใดศาลหนึ่งแล้วแต่คดีความจะอยู่ในอำนาจศาลใด^{๔๕} แต่ละศาลมีตระลาการทำหน้าที่ไต่สวนพยานหลักฐานโจทก์และจำเลยในคดี เสร็จแล้วจะส่งบันทึกคำไต่สวนกลับมาให้ลูกขุนชี้ด้วยทกกฎหมาย แล้วลูกขุนจะส่งคดีให้ผู้ปรับซึ่งอยู่ในกรมต่างหาก ทำหน้าที่ปรับสินไหมพินัยจากผู้แพ้คดี ส่วนความนครบาลหรือคดีอาญาในปัจจุบัน ลูกขุนจะพิจารณาจากพยานหลักฐานในบันทึกคำไต่สวนของตระลาการว่าจำเลยมีพิรุณหรือไม่ ถ้าจำเลยมีพิรุณ ลูกขุนก็จะให้ตระลาการชักฟอกจำเลยตามระบบจารีตนครบาล หากจำเลยรับสารภาพ ตระลาการจะส่งตัวจำเลยกลับมาให้ลูกขุนอีกครั้ง แล้วลูกขุนจะส่งคดีให้ผู้ปรับทำหน้าที่วางบทปรับ โทษจำเลยตามกฎหมาย ตามระบบศาลในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นก็เช่นเดียวกันกับระบบศาลในสมัยกรุงศรีอยุธยา คือ ถ้าวามีคำพิพากษาของศาลแล้ว คดีเป็นอันเสร็จเด็ดขาด ไม่มีการฟ้องร้องระหว่างคู่ความในศาลสูงอีก ยกเว้นกรณีคู่ความฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเห็นว่าตระลาการ ผุ้ถามความ ผู้ถือสำนวน หรือพยานซึ่งเกี่ยวข้องกับคดีของตนกระทำมิชอบหรือไม่ให้ความยุติธรรมแก่ตน ก็สามารถฟ้องร้องกล่าวหาตระลาการ ผู้ถามความ ผู้ถือสำนวน หรือพยานนั้น ๆ ต่อศาลหลวงซึ่งอยู่ในสังกัดกรมมหาดไทย ส่วนความอุทธรณ์ในหัวเมือง มีศาลอุทธรณ์ของเจ้าเมืองทำหน้าที่พิจารณาพิพากษาคดี แต่หากศาลอุทธรณ์ของเจ้า

^{๔๕} ศาลในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ที่มีอยู่ก่อนการปฏิรูปการศาลในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีทั้งสิ้น ๑๖ ศาล ได้แก่ ศาลนครบาล ศาลแพ่งเกษม ศาลแพ่งกลาง ศาลกรมวัง ศาลอาญานอก ศาลอุทธรณ์กรมมหาดไทย ศาลกรมนา ศาลกรมท่ากลาง ศาลกรมท่าซ้าย ศาลกรมท่าขวา ศาลต่างประเทศ ศาลราชตระกูล ศาลมรดก ศาลสรรพากร ศาลธรรมการ และศาลฎีกา (กรมตรวจฎีกา).

มี อ ง
ไม่อาจพิพากษาได้ คดีอุทธรณ์นั้น ๆ จะต้องส่งมายังศาลหลวง ส่วนศาลฎีกานั้นยังไม่มี แต่อาจมีราษฎรทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาต่อพระมหากษัตริย์บ้าง ต่อมาราว ร.ศ. ๕๓ (พ.ศ. ๒๔๑๓) พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตั้งกรมตรวจฎีกาหรืออีกนัยหนึ่งศาลฎีกาขึ้นที่ประตูต้นสน ณ อัญญาวิจารณ์ศาลาในพระบรมมหาราชวัง^{๕๐} มีหน้าที่ตรวจฎีกาและทำความเข้าใจถวายพระมหากษัตริย์เพื่อทรงวินิจฉัย

ระบบศาลที่สืบทอดมาจากสมัยกรุงศรีอยุธยาซึ่งเคยเหมาะสมกับสังคมไทยสมัยก่อนมา ระยะหนึ่งกลับกลายเป็นสิ่งล้าสมัยและถ่วงความเจริญอย่างยิ่ง ก่อให้เกิดความปั่นป่วนวุ่นวายในกระบวนการยุติธรรมของศาลในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทั้งนี้ เพราะสภาพสังคมขณะนั้นเปลี่ยนไป มีการติดต่อค้าขายมากขึ้นอันเนื่องมาจากการค้าลำภาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทำให้โครงสร้างทางเศรษฐกิจมีความสลับซับซ้อนขึ้น และในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีการติดต่อกับชาวต่างชาติมากขึ้น สภาพการณ์เหล่านี้ทำให้คดีความต่าง ๆ มีมากขึ้น แต่ระบบศาลไทยที่มีศาลกระจัดกระจายอยู่ตามกระทรวง ทบวง กรมต่าง ๆ มากมาย และระบบการดำเนินกระบวนการพิจารณาและพิพากษาคดีที่ต้องทำงานร่วมกันระหว่างกรมรับฟ้อง ลูกขุน ตระลาการ และผู้ปรับในอันที่จะอำนวยความสะดวกแก่ประชาชนทำให้การพิจารณาคดีล่าช้าสับสน เป็นเหตุให้คดีความค้างค้ำงโรงศาลเป็นจำนวนมาก กว่าที่ประชาชนผู้เดือดร้อนทางอรรถคดีจะได้รับความเป็นธรรมก็ใช้เวลายาวนานเหลือเกิน นอกจากนี้ ยังอาจที่จะพบกับความยุติธรรมถ้าหากนำคดีมาสู่ศาล เพราะศาลต่าง ๆ และตระลาการในศาลเหล่านั้นอยู่ภายใต้การบังคับบัญชาของอธิบดีเจ้ากระทรวง ทบวง กรม โดยตรง ฉะนั้นตระลาการจะมีอิสระในการดำเนินกระบวนการพิจารณาได้อย่างไร ชำร่วยอาจจะพบกับความทุจริตและความเอาเปรียบของตระลาการ ผู้ถามความ และผู้ถือสำนวนที่แสวงหาประโยชน์โดยมิชอบอีก แสดงว่ากระบวนการยุติธรรมของศาลไทยในขณะนั้นไม่สามารถเป็นหลักประกันความยุติธรรมแก่ประชาชนได้เลย ยิ่งไปกว่านั้น การลงโทษตามระบบจารีตนครบาลเท่าที่ใช้อยู่รุนแรงโหดร้ายและขาดความเป็นธรรมจนเป็นที่น่าตำหนิติเตียนอย่างยิ่งแก่คนทั่วไป จะเห็นได้ว่าระบบศาลไทยและ

^{๕๐} หลวงจักรปาณีศรีศิลป์วิสุทธ์, เรื่องของเจ้าพระยามหิธร (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ตรีณสาร, ๒๔๕๕), หน้า ๓๕ - ๔๐.

การยุติธรรมในขณะนั้นมีปัญหาใหญ่หลวงเกินกว่าที่จะเยียวยาแก้ไขได้ และเป็นแรงบีบคั้นภายในที่ทำให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวต้องทรงปฏิรูประบบศาลไทยและการยุติธรรมใหม่หมดทั้งระบบ รวมทั้งยังมีแรงบีบคั้นจากภายนอกอันเป็นแรงบีบคั้นจากชาติตะวันตกอีก อันได้แก่ สิทธิสภาพนอกอาณาเขตและการเสียดอกการทางศาล ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญยิ่งอีกประการหนึ่งที่ทำให้เกิดการเคลื่อนไหวที่จะปฏิรูปกฎหมายและศาลไทยโดยเร่งด่วนที่สุดเท่าที่จะทำได้ สำหรับในเอกสารทางวิชาการฉบับนี้ผู้เขียนจะไม่กล่าวถึง

แรงบีบคั้นภายในที่ทำให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวต้องทรงปฏิรูประบบศาลไทยและการยุติธรรมมี ๒ ประการ คือ

๑. ความอ่อนแอล้ำสมัยของระบบศาลไทยที่ใช้อยู่ในขณะนั้น

ดังได้กล่าวมาแล้วว่า ระบบศาลไทยมีศาลกระจัดกระจายอยู่ตามกระทรวง ทบวง กรมต่าง ๆ มากมาย และระบบการดำเนินกระบวนการพิจารณาและพิพากษาคดีที่ต้องทำงานร่วมกันระหว่างหลายหน่วยราชการที่อยู่ต่างหากจากกัน อันได้แก่ กรมรับฟ้อง ลูกขุน ตระลาการ และผู้รับนั้น เป็นระบบศาลที่เกิดขึ้นในสมัยกรุงศรีอยุธยาแล้วใช้เรื่อยมาจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ระบบศาลดังกล่าวมีลักษณะที่ฝ่ายบริหารและฝ่ายตุลาการมิได้แยกจากกัน ตามพระธรรมนูญ^{๕๑} ในรัชสมัยพระเจ้าทรงธรรมแห่งกรุงศรีอยุธยากำหนดว่ากระทรวง ทบวง กรมต่าง ๆ มีศาลในสังกัดของตน^{๕๒} การไต่สวนพยานหลักฐานของตระลาการในศาลเหล่านั้นอยู่ภายใต้การบังคับบัญชาของอธิบดีเจ้ากระทรวงนั้นโดยตรง ศาลตามหัวเมืองก็เช่นกัน เจ้าเมืองซึ่งเป็นผู้บริหารมีอำนาจบังคับบัญชาตระลาการโดยตรง และยังมีอำนาจพิจารณาคดีอุทธรณ์ในหัวเมืองอีกด้วย^{๕๓} ในอาณาจักรที่มีอาณาเขตกว้างขวางและมีราษฎรจำนวนมาก ทั้งยังมีลักษณะทางวัฒนธรรมที่ซับซ้อนดังเช่นกรุง

^{๕๑} เทียบได้กับพระธรรมนูญศาลยุติธรรมในปัจจุบัน ในกฎหมายตราสามดวงเรียกว่า “พระธรรมนูญ”.

^{๕๒} ในสมัยกรุงศรีอยุธยานับแต่รัชสมัยพระเจ้าทรงธรรมเป็นต้นมา ศาลที่พิจารณาพิพากษาคดีมี ๑๔ ศาล ได้แก่ ศาลความอุทธรณ์หรือศาลหลวง ศาลอาชญาราษฎร์หรือศาลราษฎร์ ศาลอาชญาจักร ศาลความนครบาล ศาลแพ่งวัง ศาลแพ่งกลาง ศาลกรมมรรฎกหรือกระทรวงมรรฎก ศาลความต่างประเทศหรือกระทรวงกรมท่ากลาง ศาลกรมนา ศาลกรมพระคลังหรือศาลคลังมหาสมบัติ ศาลกระทรวงธรรมการ ศาลความสังกัดหรือศาลกระทรวง สัสดี ศาลความเวทมนต์หรือศาลกระทรวงแพทยา.

^{๕๓} มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง, *ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑ จุลศักราช ๑๑๖๖ เล่ม ๑*, หน้า ๑๓๑ – ๑๓๕.

ศรีอยุธยา นั้น พระมหากษัตริย์ไม่อาจวินิจฉัยบรรดาคดีได้อย่างทั่วถึง ดังนั้น จึงทรงมอบหมายงานด้านตุลาการไปให้แก่ขุนนางเป็นส่วนใหญ่ แต่เพราะเหตุขุนนางทั่วไปไม่มีความรู้ความชำนาญในทางนิติศาสตร์ จึงจำเป็นต้องจัดขึ้นตอนของการดำเนินกระบวนการพิจารณาและพิพากษาคดีเป็นหลายหน่วยงานที่ต้องทำงานร่วมกัน และในตอนจะเริ่มจัดระบบศาลไทยในสมัยกรุงศรีอยุธยาด้วยการกำหนดให้ศาลต่าง ๆ และตราการผู้ชำระความอยู่ในสังกัดอธิบดีเจ้ากระทรวง ทบวง กรม นั้น คงจะมีแนวคิดเพียงเพื่อให้การไต่สวนพยานหลักฐานในศาลเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ เพราะตราการได้รับการควบคุมดูแลจากอธิบดีเจ้ากระทรวง ทบวง กรม ต่าง ๆ โดยตรง แต่เมื่อสังคมสลับซับซ้อนขึ้นหรือมีความเจริญมากขึ้น คดีความต่าง ๆ ย่อมจะมีมากขึ้นเป็นธรรมดา การที่ระบบศาลไทยซึ่งฝ่ายบริหารและฝ่ายตุลาการมิได้แยกจากกันย่อมจะเกิดปัญหาในการประสิทธิประสาทความยุติธรรมแก่ประชาชน เพราะการก้าวก้าวของฝ่ายบริหารในกระบวนการยุติธรรมทางการศาลของฝ่ายตุลาการมิได้ทุกขั้นตอน ไม่ว่าในชั้นกรรมรับฟ้อง ลูกขุน ตราการ และผู้รับ เนื่องจากต่างก็เป็นกรมแยกต่างหากและมีเจ้ากรมซึ่งมีอำนาจทางบริหารดูแล แล้วอย่างนี้ประชาชนจะได้รับความเป็นธรรมได้อย่างไรในเมื่อกระบวนการยุติธรรมทางการศาลถูกรอบงำโดยฝ่ายบริหาร^{๔๔}

ดังนั้น ในการปฏิรูประบบศาลไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงมีหลักการใหม่เกิดขึ้น คือ การเปลี่ยนแนวคิดจากการให้ศาลสังกัดอยู่กับฝ่ายบริหารแบบเดิมมาเป็น

^{๔๔} พระยานิติศาสตร์ไพศาลย์ได้กล่าวถึงเหตุผลที่ไม่ควรให้ฝ่ายบริหารเข้ามาก้าวก้าวฝ่ายตุลาการไว้ในหนังสือเรื่อง *ตำนานศาล* (พระนคร : โรงพิมพ์กิมหลีหงวน, ๒๔๖๒), หน้า ๑๐ – ๑๑ ว่า “.....ถ้าฝ่ายราชการเข้าเกี่ยวข้องในการพิจารณาพิพากษาคดีแล้วไม่เปนผลดี ราชการเป็นผู้มีความคิดแต่จะให้ระเบียบการเดินสวดกเปนไปตามที่ตนคิดเห็นว่าเป็นการดีเป็นการถูก บางทีไม่ไ้ระฤกว่ามีบทกฎหมายอยู่อย่างไร ฝ่ายตุลาการเป็นผู้ที่ได้เล่าเรียนศึกษาว่ากฎหมายของบ้านเมืองมีอยู่อย่างไร และได้บังคับให้เปนไปตามนั้น.....” และพระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ตรัสไว้ในตอนหนึ่งของหนังสือเรื่อง *พระราชบัญญัติในปีดยุบัน* เล่ม ๑ (พระนคร : โรงพิมพ์กองหลวง, ร.ศ. ๑๒๐), หน้า ๑๕๖ ว่า “.....อำนาจพิจารณาพิพากษาคดีอยู่ใต้อำนาจมือฝ่ายราชการนั้นใช้ไม่ได้มีแต่จะเกิดภัยขึ้นเสมอ ๆ ดังที่รัฐบาลเองก็ไ้ประกาศแสดงความอันนั้นหลายครั้ง.....” (ราชการ ในที่นี้หมายถึงฝ่ายบริหาร).

ให้มีอำนาจอิสระในการพิจารณาพิพากษาคดี^{๕๕} ดังจะเห็นได้จากเจตนารมณ์ของกฎหมายที่แฝงอยู่ในประกาศตั้งกระทรวงยุติธรรม เมื่อ ร.ศ. ๑๑๐ (พ.ศ. ๒๕๓๔) ในเวลาต่อมา

เจ้าพระยามหิธร (ลออ ไกรฤกษ์) เนติบัณฑิตหมายเลข ๑ ของประเทศไทย กล่าวไว้ในตอนหนึ่งของหนังสือเรื่อง เรื่องของเจ้าพระยามหิธร หน้า ๑๕ - ๒๑ ว่า “.....มีคำกล่าวกันว่า ในสมัยนั้นเนื่องจากข้าราชการไม่ได้รับเงินเดือน รับแต่เบี้ยหวัดซึ่งจ่ายเพียงปีละครั้งแลจำนวนเงินก็น้อย ถ้าข้าราชการขนาดชั้นเจ้ากรมรู้สึกว่ารวยได้ของตนไม่ค่อยจะพอเลี้ยงบุตรภรรยา ก็มักจะร้องเรียนให้ผู้บังคับบัญชาหรือเจ้ากระทรวงทราบ ถ้าผู้บังคับบัญชาเห็นว่าผู้ร้องยากจนสมควรช่วยเหลือจริง ก็จะมอบความแพ่งหรืออาญามาให้ข้าราชการผู้นั้นชำระที่บ้าน การชำระความที่บ้านนั้นเป็นประโยชน์แก่ผู้ทำหน้าที่ตุลาการเป็นอย่างดี เพราะคู่ความทั้งโจทก์จำเลยตลอดจนพยานจะต้องมาค้างที่บ้านตุลาการเป็นเวลาานแรมเดือนหรือแรมปีจนกว่าตุลาการจะพิจารณาคดีเสร็จ ในระหว่างนี้โจทก์จำเลยและพยานก็ต้องหาข้าวปลาอาหารตลอดจนของใช้มาส่งเสียกันเอง เพื่อเอาใจตุลาการไว้ทั้ง โจทก์และจำเลยก็เลยต้องส่งเสียตุลาการด้วย ทำให้ตุลาการคลายความผิดเคืองลงได้..... นอกจากนี้จะทำให้หายความผิดเคืองตั้งว่านี่แล้ว ยังเป็นบ่อเกิดแห่งอำนาจอันใหญ่ด้วย เพราะเมื่อพิจารณาคดีอาญาก็ต้องมีคุกมีตรางไว้ใส่พวกจำเลยเก็บไว้ที่บ้านของตุลาการนั่นเอง แลบางทีโจทก์เองก็ถูกเก็บไว้ในคุกเหมือนกัน เมื่อมีคุกมีตรางก็ย่อมมีเครื่องพันธนาการ แลมีอำนาจโดยดีผู้ที่เกี่ยวข้องในคดีได้ทั้งหมด ไม่ว่าจะเป้น โจทก์จำเลยหรือพยาน เพื่อรักษาวินัยแห่งเรือนจำไว้ ข้อลำบากของตุลาการในสมัยนั้นมีอยู่ตอนที่ตัดสินความแล้ว คือ ถ้าผู้ที่ไม่พอใจในคำตัดสินยื่นอุทธรณ์ เขาไม่อุทธรณ์ว่าคำตัดสินนั้นผิดอย่างไรในสมัยนี้ แต่อุทธรณ์ว่าตุลาการพิจารณาคดีไม่ยุติธรรม เอนเอียงเข้ากับอีกฝ่ายหนึ่ง หรือรับสินบน เป็นต้น ในกรณีเช่นนี้ตัวตุลาการเองก็ย่อมตกเป็นจำเลย มีหน้าที่แก้ตัวแก่ตุลาการชั้นอุทธรณ์หรือชั้นฎีกาว่าความจริงตนได้ตัดสินคดีโดยสุจริต ไม่มีอคติ ตุลาการที่ทำหน้าที่ศาลชั้นต้นในสมัยนั้นจึงหาทางป้องกันตัวโดยทำความรู้จักแลเอาอกเอาใจหรือฝากเนื้อฝากตัวแก่ตุลาการชั้นอุทธรณ์ฎีกาไว้ล่วงหน้า โดยหวังว่าจะช่วยให้ตนรอดพ้นจากการถูกลงโทษฐานตัดสินคดีโดยอคติ หรืออย่างน้อยก็ได้ผ่อนหนักเป็นเบา.....” แสดงว่าสังคมไทยในสมัยนั้นเข้าขั้นกลียุคทางด้านกระบวนการยุติธรรมทีเดียว ระบบศาลไทยไม่สามารถ

^{๕๕} มนุ อุดมเวช, “การปฏิรูปการศาลส่วนกลางของกระทรวงยุติธรรมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว” (ปริญญาานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ วิทยาเขตประสานมิตร, ๒๕๑๖), หน้า ๘๗.

เป็นหลักประกันความเป็นธรรมแก่ประชาชนได้เลย ผู้พิพากษาระลาการกินสินบาทคาดสินบน ประชาชนขาดความศรัทธาในศาลและระลาการ ขั้นตอนในการดำเนินกระบวนการยุติธรรมแก่ประชาชนกลับเป็นช่องทางให้ระลาการ ผู้ถามความ ผู้ถือสำนวนทูลจัตวาประโยชน์ส่วนตัวจากอำนาจหน้าที่ของการอำนวยความสะดวกแก่สังคม^{๕๖} ประชาชนผู้มีอรรถคดีไม่ว่าโจทก์หรือจำเลย และแม้กระทั่งพยานต้องพยายามทำทุกอย่างเพื่อเอาใจระลาการ ทั้งนี้ เพื่อผลในทางคดีและไม่ให้ระลาการใช้อำนาจที่มีอยู่เป็นปฏิบัติต่อตน และแม้แต่ระลาการเองก็ยังคงรู้จักฝากเนื้อฝากตัวกับระลาการที่ศาลหลวงในสังกัดกรมมหาดไทยหรืออธิบดีเจ้ากระทรวง ทบวง กรมต่าง ๆ หรือแม้กระทั่งเจ้าเมืองไว้เผื่อว่าตนอาจถูกฟ้องอุทธรณ์จากคู่ความว่าตัดสินคดีไม่ยุติธรรมหรือรับสินบน ทั้งนี้ เพื่อจะได้ผ่อนหนักเป็นเบาหรือหลุดพ้นจากการถูกลงโทษ ทั้งหมดนี้เป็นผลเนื่องมาจากระบบศาลไทยในสมัยนั้นฝ่ายบริหารสามารถรองรับการประสานความยุติธรรมของฝ่ายตุลาการ

นอกจากความไม่เหมาะสมของระบบศาลไทยที่ใช้อยู่ในตอนต้นของรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทั้งสองประการดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น คือ การรองรับก้าวก้าวของฝ่ายบริหารในอำนาจตุลาการ และความทุจริตของบุคลากรในกระบวนการยุติธรรมทางการศาล อันเนื่องมาจากการที่ฝ่ายบริหารและฝ่ายตุลาการมิได้แยกออกจากกันแล้ว ยังมีอีกประเด็นหนึ่งที่ทำให้ต้องปฏิรูประบบศาลไทยใหม่หมดทั้งระบบ นั่นก็คือ ความล่าช้าสืบสนของกระบวนการยุติธรรมในระบบศาลไทยในสมัยนั้น ทั้งนี้ สืบเนื่องมาจากระบบศาลไทยและระบบการดำเนินกระบวนการยุติธรรมในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ก่อนที่จะมีการปฏิรูปซึ่งสืบทอดมาจากระบบ

^{๕๖} พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ตรัสยืนยันในเรื่องนี้ไว้ในหนังสือเรื่อง **เจ้านายและข้าราชการกราบบังคมทูลความเห็นจัดการเปลี่ยนแปลงราชการแผ่นดิน ร.ศ. ๑๐๓ และพระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแถลงพระบรมราชาธิบายแก่ข้าราชการปกครองแผ่นดิน พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพหม่อมสนธิท กฤดากร ๖ มีนาคม ๒๕๑๐, หน้า ๗๖ – ๗๑** ว่า “.....ลูกขุน ระลาการ และผู้พิจารณาพิพากษาหาผลประโยชน์ส่วนตัวอันมิบังควร.....” นอกจากนี้ ข้อความในตอนต้นของประกาศตั้งกระทรวงยุติธรรม ร.ศ. ๑๑๐ **ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๕ แผ่นที่ ๒, ๑๐ เมษายน ร.ศ. ๑๑๑, หน้า ๕ – ๑๒** ได้กล่าวถึงหลักการและเหตุผลของการออกประกาศดังกล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า “.....ประการหนึ่ง ศาลที่จะพิจารณาคดีของราษฎรนั้นก็แยกย้ายอยู่หลายกระทรวง ทั้งผู้พิจารณาและผู้พิพากษาก็อยู่ในที่ต่างกัน ผู้พิพากษาจะบังคับความชี้ขาดปรับสัดคดีตัดสินก็เอาไสรย์แต่ในถ้อยคำสำนวนที่ในกระดาชสมุด ไม่ได้เห็นด้วยจักษุในการพิจารณาเลย จึงเป็นช่องอุบายทางทุจริตของระลาการแลคู่ความ.....”.

ศาลไทยในสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นระบบที่มีศาลกระจายอยู่ตามกระทรวง ทบวง กรม ต่าง ๆ มากมาย และมีระบบการดำเนินกระบวนการพิจารณาและพิพากษาคดีที่ต้องทำงานร่วมกัน ระหว่างหลายหน่วยราชการที่อยู่ต่างหากจากกัน อันได้แก่ กรมรับฟ้อง ลูกขุน ตระลาการ และ ผู้ปรับ ระบบศาลไทยดังกล่าวอาจเหมาะสมกับสังคมในสมัยกรุงศรีอยุธยา แต่เมื่อกาลเวลาล่วงเลย ไปถึง ๓๐๐ ปี^{๕๓} สภาพสังคมเปลี่ยนแปลงและมีความสลับซับซ้อนมากขึ้น ระบบศาลไทยดังกล่าว จึงอยู่ในสภาพที่ไม่เหมาะสมและถ่วงความเจริญ^{๕๔} แม้จะมีการปรับปรุงแก้ไขเพิ่มเติมหรือตัดทอน บางส่วนในระบบศาลไทยเพื่อให้รับกับสังคมที่เปลี่ยนไปอันเป็นการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าไปเรื่อย ๆ การพยายามแก้ไขปรับปรุงดังกล่าวเพื่อให้ศาลที่กระจายอยู่ตามกระทรวง ทบวง กรมต่าง ๆ เหมาะสมกับกาลสมัยและอำนวยความสะดวกได้อย่างเต็มที่ และเพื่อให้พิจารณาพิพากษาคดีได้ รวดเร็วขึ้น แต่ความพยายามดังกล่าวค่อนข้างไร้ผล เพราะยังแก้ไขเท่าไรก็ยิ่งทำให้การดำเนิน กระบวนการยุติธรรมในศาลต่าง ๆ ยิ่งยุ่งยากสับสนมากขึ้น เช่น มีหลายศาลที่เกิดปัญหาว่ามีเขต อำนาจศาลเพียงใด เขตอำนาจศาลหลายศาลลัดกันซ้ำซ้อนกัน เป็นเหตุให้คดีค้างศาลเป็นจำนวนมาก เนื่องจากในแต่ละเดือนมีคดีขึ้นสู่ศาลมาก แต่ศาลต่าง ๆ ชำระคดีได้เพียงเล็กน้อย นอกจากนี้ ลูกขุนซึ่งต้องชี้ตัวบทกฎหมายในคดีทุกประเภทก็ทำงานไม่ทัน อรรถคดีต่าง ๆ จึงทับถมซับซ้อน มากขึ้นจนกระทั่งผู้กระทำผิดไม่ได้รับการลงโทษเสียที ยิ่งไปกว่านั้น คู่ความซึ่งก็มีอยู่มากที่พอเห็น ว่าคดีของตนทำท่าจะพลิกพลิ้วก็อาศัยช่องโหว่ของระบบศาลที่เกิดจากการพยายามปรับปรุงแก้ไข เพิ่มเติมขั้นตอนของกระบวนการยุติธรรมในศาลอันเป็นการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้ามาประวิงคดี

^{๕๓} นับตั้งแต่รัชสมัยพระเจ้าทรงธรรมแห่งกรุงศรีอยุธยาซึ่งมีการบัญญัติ “พระธรรมนูญ” ขึ้นเป็นครั้งแรก.

^{๕๔} “การที่สมัยกรุงศรีอยุธยาจัดให้ศาลตระลาการชำระความไปสังกัดอยู่กับเสนาบดีอธิบดีกรมต่าง ๆ นั้น อาจเพื่อให้การทำงานมีประสิทธิภาพมากขึ้น ตระลาการได้รับการกวัดจันจากอธิบดีโดยตรง ย่อมจะทำงาน เข้มแข็งขึ้น บิดพลิ้วไม่ได้ แต่อำนาจในการเกาะกุมคู่ความก็จะได้แข็งแรงเป็นที่เกรงกลัวของราษฎรมากขึ้น ทำให้ คู่ความไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ แต่ครั้งอยู่ ๆ ไป ความเข้มงวดของอธิบดีเจ้าสังกัดศาลก็ลดหย่อนลงตามเวลา ปล่อยให้ปนหน้าที่ของตระลาการในศาลแลลูกขุนชำระความแลพิพากษากันไปเอง ความรวดเร็วในการชำระ ความของตระลาการก็ลดลง แลยิ่งอรรถคดีมีมากขึ้น ลูกขุนซึ่งต้องรับพิจารณาคดีทุกคดีก็ทำงานไม่ทัน อรรถคดี ต่าง ๆ ก็ค้างคั่งมากขึ้น.....” พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระ จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแถลงพระบรมราชาธิบายแก้ไขการปกครองแผ่นดิน พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ คุณหญิงไผ่ เกษมสุขภรณ์ ๒๗ กรกฎาคม ๒๔๕๔, หน้า ๒๗.

ของตน เช่น แก่ลิ่งอุทธรณ์ต่ออธิบดีเจ้ากระทรวง ทบวง กรมต่าง ๆ ว่าตระลาการชำระความไม่ยุติธรรม และอาจมีกรณีคู่ความทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาโดยตรงว่าลูกขุนพิจารณาคดีไม่ถูกต้องตามกฎหมาย ซึ่งพระมหากษัตริย์จะทรงใช้พระวิจารณ์ด้วยพระองค์เอง ต่อมาอาจเป็นเพราะมีพระราชภารกิจมากขึ้น จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้แต่งตั้งแม่กองสำหรับรับเรื่องตรวจคำปรึกษาของลูกขุนเพื่อป้องกันมิให้ลูกขุนทำงานผิดพลาด แต่ก็ไม่สามารถทำงานได้ผล เพราะท้ายที่สุดคู่ความก็ทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาเช่นเดิม จะมีผลก็เป็นเพียงผลเสียต่อเนื้อที่ทำให้คู่ความถือโอกาสนำมาเป็นขั้นตอนถ่วงคดีให้เข้าไปอีกชั้นหนึ่งเท่านั้น จะเห็นได้ว่าทุกคดีจะจบลงได้ด้วยกรทูลเกล้าฯ ถวายฎีกา เพราะในสมัยนั้นไม่มีใครศรัทธาเชื่อถือในระบบศาลไทยของตนเลย และการดำเนินกระบวนการยุติธรรมในศาลมีช่องทางที่คู่ความจะแก่งแย่งประวิงคดีหรือทำให้คดีดำเนินไปไม่ได้เลยอยู่มากเหลือเกิน คดีจึงค้างค้ำงและทับถมมากขึ้นจนยากที่จะเยียวยาแก้ไข พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตระหนักถึงความจำเป็นที่จะต้องหามาตรการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงการศาลไทยใหม่หมดทั้งระบบ ดังจะเห็นได้จากพระราชดำรัสตอนหนึ่ง “การในกรมลูกขุนหรือจะว่ารวบยอดว่าการในกรมยุติธรรมทั้งปวงซึ่งแยกไปเป็นหลายกรมนั้น จึงได้ทรุดโทรมเสื่อมทรามาช้านาน พันกำลังที่จะแก้ไขให้ดีขึ้นในแบบเดิมนี้ได้ จึงเป็นการจำเป็นที่จะต้องแก้ไขเปลี่ยนรูปของกระทรวงยุติธรรมนี้ใหม่ ให้เป็นทางอันคิดคราวเดียวตลอดเรื่อง ไม่เป็นแต่คิดปุ่ยาแก้ไขครั้งหนึ่งคราวหนึ่ง การตำแหน่งยุติธรรมในเมืองไทยนี้ เปรียบเสมือนเรือกำปั่นที่ถูกเพรียงแลปลวกกินผุโทรมลำ แต่ก่อนทำมานั้นเหมือนรั้วแห่งใดก็เข้าไปตามอุทยาแต่เฉพาะตรงที่รั้วนั้น ที่อื่นก็โทรมลงไปอีก ครั้นช้านานเข้าก็ยิ่งชำรุดหนักลงทั้งลำ เป็นเวลาสมควรที่ต้องตั้งกงขึ้นกระดานใหม่ ให้เป็นของมั่นคงถาวรสืบไป แลเป็นการสำคัญยิ่งใหญ่ว่าจะต้องรีบจัดการโดยเร็ว หาไม่ก็จะต้องจมลงด้วยยุบไปเหมือนเรือกำปั่นที่ชำรุดเหลือที่จะเยียวยา จนต้องจมลงฉนั้น”^{๕๕}

๒. ความไม่เป็นธรรมของวิธีพิจารณาความแบบเดิม

๒.๑ ความไม่เป็นธรรมของวิธีพิจารณาความแพ่ง

เมื่อกรมรับฟ้องทำหน้าที่รับฟ้องจากโจทก์แล้วก็จะส่งไปให้ลูกขุนตรวจฟ้อง หลังจากนั้นกรมรับฟ้องก็จะส่งฟ้องดังกล่าวไปยังศาลใดศาลหนึ่งที่กระจัดกระจายกันสังกัดกระทรวง ทบวง กรมต่าง ๆ ตามแต่คดีความนั้นจะอยู่ในอำนาจศาลใด แต่ละศาลจะมีตระลาการ

^{๕๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๕.

ชำระความเอง คือ ใต้สวนพยานหลักฐาน โจทก์และจำเลยในคดี แล้วตระลาการก็จะบันทึกคำ ใต้สวนดังกล่าวเสนอให้ลูกขุนชี้ด้วยทกกฎหมาย และลูกขุนจะส่งคดีให้ผู้ปรับทำการปรับสินไหม

พินัยอีกครั้งหนึ่ง การที่ตระลาการ ลูกขุน และผู้ปรับเป็นคนละคนกัน และการที่ลูกขุนและผู้ปรับ เห็นพยานหลักฐานจากถ้อยคำสำนวนในบันทึกคำใต้สวนเท่านั้น โดยมิได้เห็นการพิจารณาด้วย ตนเอง ย่อมทำให้เกิดความเป็นธรรมแก่คู่ความไม่ได้

๒.๒ ความไม่เป็นธรรมของวิธีพิจารณาความนครบาล

แนวการนำสืบพยานในคดีความนครบาลตามกฎหมายเก่าถือว่า ผู้ถูกกล่าวหาว่า กระทำผิดเป็นกรรมในคดี กล่าวคือ เป็นวัตถุแห่งการชกฟอก มีสภาพไม่ต่างอะไรกับวัตถุชิ้นหนึ่ง เพราะผู้ถูกกล่าวหาแทบจะไม่มีสิทธิใด ๆ เลย^{๖๐} ศาลสันนิษฐานไว้ก่อนว่าจำเลยกระทำผิดตามที่ โจทก์กล่าวหา และจำเลยมีหน้าที่นำสืบพิสูจน์ข้อเท็จจริงให้ศาลเชื่อว่าตนเป็นผู้บริสุทธิ์ แสดงให้เห็นว่าในสมัยนั้นไม่มีการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของผู้ถูกกล่าวหาเลย ซึ่งตรงกันข้ามกับแนวคิด ในวิธีพิจารณาความอาญาปัจจุบันที่ถือว่าจำเลยในคดีอาญานั้นเป็นผู้บริสุทธิ์จนกว่าโจทก์จะนำสืบ ข้อเท็จจริงฟังได้ว่าการกระทำผิดเกิดขึ้นและจำเลยเป็นผู้กระทำผิดดังกล่าว หากมีข้อสงสัยว่า จำเลยกระทำผิดหรือไม่ ศาลต้องยกประโยชน์แห่งความสงสัยให้จำเลย^{๖๑}

ตามที่กล่าวไว้ว่า “จำเลยเป็นวัตถุแห่งการชกฟอก มีสภาพไม่ต่างอะไรกับวัตถุชิ้น หนึ่ง” จะเห็นได้จากเมื่อลูกขุนพิจารณาบันทึกคำใต้สวนของตระลาการแล้วเห็นว่าจำเลยมีพิรุช ลูกขุนก็จะส่งตัวจำเลยให้ตระลาการชกฟอกตามระบบจารีตนครบาล^{๖๒} ซึ่งเป็นระบบที่สร้างความ ทุกข์ทรมานให้แก่จำเลยเป็นอย่างยิ่ง การที่พวกตระลาการตั้งหน้าทำทารุณต่อจำเลยตามระบบจารีต นครบาลอย่างเต็มที่ ไม่มีการลดหย่อนบ้างเลยนั้น อาจเป็นเพราะสมัยนั้นตระลาการก็อยู่ในบังคับ

^{๖๐} ดู คณิต ฒ นคร, กฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา (กรุงเทพมหานคร : เนติธรรม) หน้า ๔ – ๗ ประกอบ.

^{๖๑} ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา ๒๒๗ บัญญัติว่า “ให้ศาลใช้ดุลพินิจวินิจฉัยซึ่ง น้ำหนักพยานหลักฐานทั้งปวง อย่าพิพากษาลงโทษจนกว่าจะแน่ใจว่ามีการกระทำผิดจริง และจำเลยเป็นผู้กระทำผิดนั้น

เมื่อมีความสงสัยตามสมควรว่าจำเลยได้กระทำผิดหรือไม่ ให้ยกประโยชน์แห่งความสงสัยให้จำเลย”.

^{๖๒} วิธีชกฟอกจำเลยตามจารีตนครบาล ได้แก่ เฝีย่น ๕ ที่ ไซ่ไม้บีบขมับ ตอกเล็บ ไขววดหนังกัดแขง ๓๐ ที่ เป็นต้น.

บัญชาของฝ่ายปกครอง เจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองอันมีเจ้าเมือง เป็นต้น ย่อมจะต้องการให้ตระลาการช่วยบังคับเอาตัวผู้กระทำผิดมาลงโทษให้ได้ ตระลาการก็ย่อมต้องการให้ผู้บังคับบัญชา คือ ฝ่ายปกครอง เห็นความดีความชอบ ก็บีบบังคับเอาค่าจำเลยอีกต่อหนึ่ง ในที่สุดผู้พิพากษาศาลตระลาการก็กลายเป็นโจทก์ไปเสียเองพร้อม ๆ กับที่ทำหน้าที่ชำระความเอาค่าจำเลยด้วย^{๖๓} ทั้งหมดจึงตกหนักอยู่แก่จำเลย ไม่ว่าจะผิดหรือถูก ต้องเจ็บปวดทรมานเสียก่อน และถ้าใจไม่แข็งพอ ผู้บริสุทธิ์อาจต้องรับสารภาพว่ากระทำผิดนั้นก็ได้ เพื่อให้การทรมานเฉพาะหน้าที่กำลังประสบอยู่หยุดยั้งไปชั่วคราวก่อน^{๖๔} นอกจากนี้ โทษที่ตั้งไว้สำหรับลงโทษผู้ต้องคำพิพากษาในสมัยนั้นรุนแรงมาก เช่น ให้ขึ้นขาหยั่ง ตัดปากตัดมือ เข็มก่อนจำคุก ทั้งนี้ เป็นไปในแบบ “ตาต่อตา ฟันต่อฟัน” วิธีชกฟอกและลงโทษตามจารีตนครบาลเป็นเหตุหนึ่งที่ชาวต่างชาติโจมตีเพื่อขอทำสนธิสัญญาทางไมตรีและการค้าที่ทำให้ชาวต่างชาติได้รับสิทธิพิเศษไม่ต้องอยู่ภายใต้กฎหมายและไม่ต้องขึ้นศาลไทย แต่จะได้รับความคุ้มครองจากกงสุลภายใต้อำนาจกฎหมายของชาติตน ซึ่งในระยะต่อมาสิทธิสภาพนอกอาณาเขตได้กลายเป็นปัญหาที่ทำความยุ่งยากให้แก่รัฐบาลไทยในการปกครองประเทศอย่างมาก และเป็นแรงบีบบังคับจากภายนอกที่ทำให้เกิดความเคลื่อนไหวที่จะปฏิรูประบบกฎหมายและการศาลไทยโดยเร่งด่วนที่สุดเท่าที่จะทำได้^{๖๕}

นอกจากแรงบีบบังคับภายใน อันได้แก่ ความไม่เหมาะสมของระบบการศาลไทยที่ใช้อยู่ในขณะนั้น และความไม่เป็นธรรมของวิธีพิจารณาความแบบเดิม และแรงบีบบังคับภายนอก อันได้แก่ ปัญหาในการปกครองประเทศอันเนื่องมาจากสิทธิสภาพนอกอาณาเขตและการเสียเอกราชทางการศาลแล้ว ยังมีแรงกดดันมาจากเจ้านายและข้าราชการที่มีหัวก้าวหน้าซึ่งต้องการเห็นความเปลี่ยนแปลงในราชการแผ่นดิน โดยเฉพาะในด้านที่เกี่ยวกับความยุติธรรม^{๖๖} ดังนั้น เมื่อปลายปี ร.ศ. ๑๑๐ (พ.ศ.

^{๖๓} พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์, พระราชบัญญัติในปัตยุบัน เล่ม ๒ (พระนคร : โรงพิมพ์กองหลวงโทษ, ร.ศ. ๑๒๐), หน้า ๖๒๑.

^{๖๔} มนุ อุดมเวช, “การปฏิรูปการศาลส่วนกลางของกระทรวงยุติธรรมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว”, หน้า ๙๒.

^{๖๕} ดู พัชรินทร์ เปี่ยมสมบุรณ์, “การปฏิรูปกฎหมายของประเทศไทยตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๑๑ จนถึง พ.ศ. ๒๔๗๘”, หน้า ๑๑ – ๑๗ และหน้า ๕๒ – ๕๕ ประกอบ.

^{๖๖} ได้แก่ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนเรศวรฤทธิ์ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิธาดา พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าสวัสดิโสภณ พระองค์เจ้าปฤษฎางค์ พระมหาโยธา (นกแก้ว คชเสนี) พระยาอภัยพิพิธ (สุน์ ศาสตรภักย์) เป็นต้น.

๒๔๓๔) จึงได้ทรงออกประกาศตั้งกระทรวงยุติธรรมขึ้น ประกาศพระบรมราชโองการฉบับนี้ ถือได้ว่าเป็นก้าวแรกที่สำคัญยิ่งของการปฏิรูปศาลไทยและการยุติธรรมในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว อันเป็นการเปลี่ยนแปลงและปรับปรุงโครงสร้างของระบบศาลหมดทั้งระบบอย่างสิ้นเชิง และเป็นการจัดระเบียบศาลเสียใหม่ให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันด้วยการจัดตั้งกระทรวงยุติธรรมขึ้นเป็นหน่วยราชการที่รับผิดชอบงานด้านศาลยุติธรรมอย่างแท้จริงเพียงองค์กรเดียว โดยมีเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมเป็นเจ้ากระทรวง มีหน้าที่อำนวยความสะดวกแก่ศาลในการพิจารณาและพิพากษาคดีเท่านั้น^{๖๓} ซึ่งเป็นแนวคิดใหม่ที่จะแยกฝ่ายบริหารออกจากฝ่ายตุลาการโดยปรากฏเป็นลายลักษณ์อักษรเป็นครั้งแรก และเป็นการวางหลักการใหม่ในระบบศาลไทยด้วยการแยกฝ่ายตุลาการออกจากฝ่ายบริหารเพื่อให้มีความเป็นอิสระในการพิจารณาพิพากษาคดี^{๖๔} ดังนั้น

^{๖๓} “ข้อ ๑ กระทรวงยุติธรรมนี้ มีเสนาบดีเป็นประธานเพื่อจะได้บังคับแลแก้ไขการขัดข้องในคดีแลรับผิดชอบให้การพิพากษาแลพิจารณาเป็นไปโดยสะดวกแลเป็นยุติธรรม มีหน้าที่แผนกหนึ่งต่างหากจากการพิพากษาแลพิจารณาคดีนั้น...” “ประกาศตั้งกระทรวงยุติธรรม,” ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๘ แผ่นที่ ๒, ๑๐ เมษายน ร.ศ. ๑๑๑ หน้า ๘.

^{๖๔} นอกจากนี้ รัฐประศาสนโนบายในด้านความเป็นอิสระของอำนาจตุลาการของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ยังจะเห็นได้จาก คำจารึกในหิรัญบัตรที่บรรจุหีบสังกะสีสอดอยู่ในศิลาฤกษ์ของอาคารศาลสถิตย์ยุติธรรม (ศาลแพ่งหลังเดิม) [คำจารึกใน ร.ศ. ๑๐๐ (พ.ศ. ๒๔๒๔)] ซึ่งมีข้อความตอนหนึ่งว่า “...ทรงพระราชดำริเห็นว่าในการทั้งปวงเหล่านี้ การยุติธรรมอันเดียวเป็นการที่สำคัญยิ่งใหญ่ เป็น การชำระตัดสินความทุกโรงเรียน เป็นเครื่องประกอบรักษาให้ความยุติธรรมเป็นไป ถ้าจัดได้ดีขึ้นเพียงใด ประโยชน์ความสุขของราษฎรก็จะเจริญยิ่งขึ้นเท่านั้น เพราะฉะนั้นจึงได้ทรงพระอุสาหไต่สวนในพระราชกำหนดกฎหมายเก่าใหม่ แลการที่ ได้กระทำแต่ก่อน ๆ สืบมาจนทุกวันนี้ จนทราบแจ้งตลอดด้วยมหันตพริยญาณ แล้วทรงพระราชพินิจนัยสอดด้วยกฎหมายอย่างธรรมเนียมในประเทศที่ใหญ่ทั้งปวง ที่ในทุกวันนี ภาษารากฎกันว่า ราษฎรได้รับความสุขเป็นอย่างยิ่งนั้น ๆ โดยลเอียดตลอดแล้ว ทรงพระราชดำริเห็นว่า การอย่างธรรมเนียมพิจารณาตัดสินความ มากมายหลายศาล หลายกระทรวง แลผู้มีอำนาจต่าง ๆ ทั้งปวง บังคับบัญชาว่ากล่าวเอาเอง แทบจะทุกกระทรวง พนักงานสับสนปะปนกันกับราชการอื่น ๆ นั้น เป็นเรื่องกีดกันให้การยุติธรรมเกิดยาก จำเป็นจะต้องจัดรวมเข้าให้เป็นแห่งเดียวกัน แลจัดให้ผู้ มีหน้าที่พนักงานแต่ที่จะทูลบำรุงรักษายุติธรรมอยู่ฝ่ายเดียว มิให้เกี่ยวในราชการอื่น ๆ ได้ ตัดเหตุที่เป็นช่องของการที่ไม่เป็นธรรม แลเพิ่มเติมเปิดช่องโอกาสของการที่จะให้เจริญในทางยุติธรรมทุกอย่างที่คิดเห็นได้ในเวลานี้ทุก” “ศาลสถิตย์-

จึงได้โอนศาลที่กระจัดกระจายอยู่ในสังกัดกระทรวง ทบวง กรมต่าง ๆ ทั้ง ๑๖ ศาล ให้มาขึ้นกับ กระทรวงยุติธรรมเพียงกระทรวงเดียว โดยยุบรวมเหลือเพียง ๗ ศาล คือ

- (๑) ศาลฎีกา (กรมตรวจฎีกา) เปลี่ยนเป็น ศาลอุทธรณ์คดีหลวง
- (๒) ศาลอุทธรณ์กรมมหาดไทย เปลี่ยนเป็น ศาลอุทธรณ์คดีราษฎร
- (๓) ศาลนครบาลกับศาลอาญานอก รวมกันแล้วเรียกว่า ศาลพระราชอาญา
- (๔) ศาลแพ่งเกษม ศาลกรมวัง ศาลกรมนา รวมกันเป็น ศาลแพ่งเกษม
- (๕) ศาลแพ่งกลาง ศาลกรมท่ากลาง ศาลกรมท่าซ้าย ศาลกรมท่าขวา ศาลธรรมการ ศาลราชตระกูล รวมกันเป็น ศาลแพ่งกลาง
- (๖) ศาลสรรพากร ศาลมรดก รวมกันเป็น ศาลสรรพากร
- (๗) ศาลต่างประเทศ ยังคงเป็น ศาลต่างประเทศ ตามเดิม

(สามารถอ่านรายละเอียดเพิ่มเติมได้จากบทความเรื่อง การตีความประกาศตั้งกระทรวง ยุติธรรม เมื่อ ร.ศ. ๑๑๐ ตามเจตนารมณ์ของกฎหมายและหลักฐานทางประวัติศาสตร์ โดย คุณวุฒิ หัสละเมียร ซึ่งเป็นเอกสารทางวิชาการในการต่อสู้เรื่องศาลปกครองเมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๗ ที่ลงพิมพ์ใน หนังสือพิมพ์มติชน ตามภาคผนวก หมายเลข ๑)

ทั้งหมดเป็นภาพความสับสนวุ่นวายถึงขั้นวิกฤตของระบบศาลที่มีได้แยกฝั ^{หลัก} จากฝ่ายบริหาร กล่าวคือ ศาลต่าง ๆ ที่มีอยู่มากมายถึง ๑๖ ศาล จะสังกัดอยู่ตามกระทรวง ^{ประธาน} ต่าง ๆ ซึ่งมีอธิบดีเป็นเจ้ากระทรวง ทบวง กรม และตระลาการซึ่งมีหน้าที่ไต่สวนพยานหลักฐาน เป็นผู้ผู้ได้บังคับ ^{ลูกขุน} อธิบดี นอกจากนี้ ยังมีลูกขุนซึ่งมีหน้าที่ชี้ตัวบทกฎหมายและผู้ปรับซึ่งมี ^{ตระลาการ} หน้าที่ปรับสินไหมพินัยจากผู้แพ้อคดีหรือวางบทปรับโทษจำเลยตามกฎหมาย ทั้งนี้ แล้วแต่ว่าเป็น ความแพ่งหรือความอาญา จากการทำหน้าที่ไต่สวนพยานหลักฐานเป็นคนหนึ่ง ผู้ชี้ตัวบท กฎหมายเป็นอีกคนหนึ่ง และผู้วางบทปรับโทษหรือปรับสินไหมพินัยยังเป็นอีกคนหนึ่งนั้น ทำให้ คดีความต่าง ๆ ล่าช้าและคั่งค้างทับถมอยู่ในศาล การให้สินบนผู้พิพากษาซึ่งอยู่ภายใต้อำนาจบริหาร เป็นเรื่องธรรมดาในสมัยนั้น^{๖๕} ความเชื่อมั่นและศรั ^{พิพากษา} ^{พิจารณา} ษชาชนต่อศาลและตระลาการแทบจะ

ยุติธรรม,” ที่ระลึกในการเสด็จพระราชดำเนินทรงประกอบพิธีเปิดอาคารที่ทำ ^{สิ่ง} ^{ประการ} และศาลฎีกา ๑๕ พฤษภาคม ๒๕๐๖, หน้า ๓-๔.

^{๖๕} ดู พัทธินทร์ เปี่ยมสมบุญ, “การปฏิรูปกฎหมายของประเทศไทยตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๑๑ จนถึง พ.ศ. ๒๔๗๘”, หน้า ๔๓ ประกอบ.

ไม่มี จะเห็นได้จากคดีอุทธรณ์สมัยนั้นจะเป็นเรื่องตระลาการตกเป็นจำเลย เนื่องจากคู่ความเห็นว่าตระลาการไม่ยุติธรรมหรือรับสินบน และทุกคดีจะจบลงด้วยการทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาแทบทั้งสิ้น ยิ่งไปกว่านั้น ตระลาการที่ทำหน้าที่ในศาลชั้นต้นยังต้องหาทางเอาตัวรอดด้วยการประจบเอาใจตระลาการศาลหลวงสังกัดกรมมหาดไทยซึ่งทำหน้าที่ศาลอุทธรณ์ ตลอดทั้งอธิบดีเจ้ากระทรวง ทบวง กรมต่าง ๆ เอาไว้ด้วย แล้วอย่างนี้จะหาความยุติธรรมได้อย่างไร พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตระหนักถึงเรื่องนี้เป็นอย่างดี ฉะนั้น จึงทรงต้องปฏิรูปการศาลไทยทั้งระบบด้วยการรวบรวมศาลที่กระจัดกระจายอยู่ตามกระทรวง ทบวง กรมต่าง ๆ มารวมอยู่ในกระทรวงยุติธรรมเพียงแห่งเดียว และทรงเปลี่ยนหลักการใหม่ในระบบศาลไทยด้วยการแยกฝ่ายตุลาการออกจากฝ่ายบริหารเพื่อให้มีอิสระในการพิจารณาพิพากษาคดีด้วย หลังจากนั้นก็ได้มีการพัฒนาปรับปรุงแก้ไขระบบศาลไทยและการยุติธรรมให้มีระเบียบระบบขึ้นเรื่อย ๆ ตั้งแต่สมัยที่พระเจ้านั่งยาเธอ พระองค์เจ้าสวัสดิโสภณ (ต่อมาภายหลังได้ทรงเลื่อนพระยศเป็น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสวัสดิ์วัฒนวิเศษ) ทรงเป็นเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมพระองค์แรก สมัยต่อมา คือ สมัยของพระเจ้านั่งยาเธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร เสนาบดีกระทรวงยุติธรรมพระองค์ที่สอง และสามารถเข้ารูปเข้ารอยในสมัยของพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์ (ต่อมาภายหลังได้ทรงเลื่อนพระยศเป็นกรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ และกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ตามลำดับ) เสนาบดีกระทรวงยุติธรรมพระองค์ที่สาม ตัวอย่างเช่น การจัดระบบการบังคับคดีและการลงโทษให้สอดคล้องกับหลักความยุติธรรมและหลักมนุษยชน โดยเริ่มจากพระราชบัญญัติสำหรับศาลโปริสภา ลงวันที่ ๒๕ ธันวาคม ร.ศ. ๑๑๓ (พ.ศ. ๒๔๓๘) และต่อมาได้มีพระบรมราชโองการ ลงวันที่ ๑๓ มกราคม ร.ศ. ๑๑๔ (พ.ศ. ๒๔๓๙) ให้เปลี่ยนโทษเขียนและทวนเป็นการจำขังโดยประกาศใช้ทั่วไปในศาลชั้นสูงทั้งปวง ไม่จำกัดเฉพาะศาลโปริสภาอีกต่อไป [สามารถอ่านรายละเอียดเพิ่มเติมได้จากบทความเรื่อง ศาลโปริสภา กรณีตัวอย่างของการจัดการก้าวก้าวอำนาจตุลาการของฝ่ายบริหารในสมัยพระพุทธเจ้าหลวง โดย “ตราฐหญิง” ในคอลัมน์ สรรพามาเล่า..... อดีต **ตุลาการ ๔๔** (ตุลาคม – ธันวาคม ๒๕๔๐) ๔: ๑๑๘ – ๑๒๐ ตามภาคผนวก หมายเลข ๒] การจัดตั้งโรงเรียนกฎหมายอันเนื่องมาจากความจำเป็นในการสร้างกำลังคนรุ่นใหม่ขึ้นใช้ในราชการศาลและกระทรวงยุติธรรมเพื่อให้รับกับระบบศาลแบบใหม่ภายหลังการปฏิรูป^{๑๐} ในระยะแรกตั้ง

^{๑๐} สามารถศึกษารายละเอียดอย่างสมบูรณ์ได้จาก ตอนที่ ๓ การศึกษากฎหมายในประเทศไทยตั้งแต่การ

เมื่อ ร.ศ. ๑๑๕ (พ.ศ. ๒๔๔๐) อยู่ในฐานะเป็น โรงเรียนกฎหมายในพระองค์ของพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์ เสนาบดีกระทรวงยุติธรรมในขณะนั้น ต่อมาเมื่อ ร.ศ. ๑๒๕ (พ.ศ. ๒๔๕๔) พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ยกขึ้นเป็นโรงเรียนหลวงในกระทรวงยุติธรรม หลังจากเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตยแล้ว การยุบโรงเรียนกฎหมายจึงเกิดขึ้นใน พ.ศ. ๒๔๗๖ โดยให้ออนกิจการโรงเรียนกฎหมายไปสมทบกับคณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย นอกจากนี้ ยังมีการปรับปรุงกำลังคน การเพิ่มเงินเดือนผู้พิพากษา และการแก้ปัญหาทุจริตของผู้พิพากษาศาลการ กระทรวงยุติธรรมในระยะแรก ๆ นอกจากจะดูแลกิจการด้านการศาลแล้ว ยังทำหน้าที่รับผิดชอบงานด้านนิติบัญญัติของชาติโดยรวมและดำเนินงานสำคัญ ๆ เกี่ยวกับการยุติธรรมอีกหลายด้าน มีหน่วยราชการในสังกัดหลายหน่วยงาน เช่น กรมอัยการ กรมราชทัณฑ์ กรมร่างกฎหมาย^{๑๑} กระบวนการยุติธรรมในระยะแรกจึงเป็นเอกภาพ กล่าวคือ งานรักษากฎหมาย งานวินิจฉัยชี้ขาดข้อพิพาท งานบังคับการตามคำวินิจฉัยงานพัฒนากฎหมาย และงานให้การศึกษาด้านกฎหมาย ล้วนแต่อยู่ในสังกัดกระทรวงยุติธรรม^{๑๒} แต่หลังจากรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว งานของกระทรวงยุติธรรมกระจายออกไปอยู่ในส่วนราชการอื่นมากขึ้นเรื่อย ๆ เช่น กรมอัยการแยกไปอยู่กับกระทรวงมหาดไทยเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๕ กรมราชทัณฑ์โอนไปขึ้นอยู่กับกระทรวงมหาดไทยเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๕ กรมร่างกฎหมายนั้น เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตย จึงมีการโอนกรมร่างกฎหมายในสังกัดกระทรวงยุติธรรมมาขึ้นต่อคณะราษฎรเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๕ และต่อมาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๖ มีการโอนกรมร่างกฎหมายไปสังกัดคณะกรรมการกฤษฎีกา จนในที่สุดเหลือแต่เพียงงานด้านธุรการของศาลและงานพัฒนาบุคลากรฝ่ายตุลาการเท่านั้น นโยบายของรัฐในระยะหลังเน้นงานพัฒนาด้านเศรษฐกิจ ย่อหย่อนต่อการปรับปรุงงานยุติธรรม ขาดการเชื่อมโยงทั้งในแง่องค์กร ความคิด และใน

ปฏิรูประบบกฎหมายและการศาลในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดย ดุษฎี หนีละเมียร ใน หนังสือ ๑๐๐ ปี โรงเรียนกฎหมาย, หน้า ๓๔ – ๑๒๗.

^{๑๑} เดิมมีฐานะเป็นคณะกรรมการตรวจชำระและร่างประมวลกฎหมายอาญาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๐ ต่อมาได้รับการยกฐานะเป็นกองร่างกฎหมาย และกรมร่างกฎหมาย สังกัดกระทรวงยุติธรรม เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๖ โปรดอ่านรายละเอียดเพิ่มเติมจากบทความเรื่อง กรมร่างกฎหมายในสังกัดกระทรวงยุติธรรมเมื่ออดีต โดย “ตราฐหญิง” ในคอลัมน์ สรรพามาเล่า.....อดีต **ตุลพาท ๔๕** (มกราคม – มิถุนายน ๒๕๔๑) ๑: ๑๗๕ – ๑๘๘.

^{๑๒} กิตติศักดิ์ ปรกติ, “กฎหมายไทย : มุมมองด้านวัฒนธรรม (ตอนจบ),” **ตุลพาท**, หน้า ๑๕๘.

แง่บุคลากร มีการแยกสถาบันศาล อัยการ ทนายความ ตำรวจ ราชทัณฑ์ กฤษฎีกา และมหาวิทยาลัย ออกจากกัน ระบบการยุติธรรมทั้งระบบจึงขาดเอกภาพ ไม่สามารถปฏิบัติหน้าที่ในการอำนวยความ ยุติธรรมให้สอดคล้องประสานกันได้ ทั้งนี้ไม่เห็นความสำคัญของงานปรับปรุงโครงสร้างพื้นฐานทาง สังคมของชาติเพื่อวางรากฐานให้แก่กลไกของการควบคุมอำนาจรัฐและรักษาสิทธิและเสรีภาพของ ประชาชน^{๓๓}

พระบิดาแห่งกฎหมายไทยกับความเป็นอิสระของผู้พิพากษา

ดังได้กล่าวมาแล้วว่าระบบศาลไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ฝ่ายบริหารสามารถครอบงำการประศาสน์ความยุติธรรมของฝ่ายตุลาการ และการทุจริตของบุคลากร ในกระบวนการยุติธรรมทางการศาลสืบเนื่องมาจากการที่ฝ่ายบริหารและฝ่ายตุลาการมิได้แยกออก จากกัน เป็นเหตุผลหลัก ๒ ประการ ที่ทำให้ต้องปฏิรูประบบศาลไทยและการยุติธรรมใหม่หมดทั้ง ระบบ พระราชปรารภในคำจารึกของหิรัญบัตรที่บรรจุหีบสังกะสีสอดอยู่ในศิลาปฐมฤกษ์ของ อาคารศาลสถิตย์ยุติธรรม (อาคารศาลแพ่งหลังเดิม) เมื่อ ร.ศ. ๑๐๐ (พ.ศ. ๒๔๒๔) เป็นเครื่องแสดง ให้เห็นว่าความเป็นอิสระของอำนาจตุลาการเป็นรัฐประศาสน์นโยบายที่สำคัญในการปฏิรูปศาลไทย และการยุติธรรมในสมัยนั้น^{๓๔} ต่อมาเมื่อมีประกาศตั้งกระทรวงยุติธรรม ร.ศ. ๑๑๐ (พ.ศ. ๒๔๓๔) เจตนารมณ์ของกฎหมายที่แฝงอยู่ในประกาศดังกล่าวเป็นหลักการใหม่ที่เพิ่งเกิดขึ้นในระบบศาล และการยุติธรรมของไทย คือ การเปลี่ยนแนวคิดจากการให้ศาลที่สังกัดอยู่กับฝ่ายบริหารแบบเดิมมา เป็นให้มีอำนาจอิสระในการพิจารณาพิพากษา^{๓๕} หลังจากนั้นเมื่อพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้า รพีพัฒนศักดิ์ทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมราว ร.ศ. ๑๑๕ (พ.ศ. ๒๔๓๙) พระองค์ ท่านทรงเพียรพยายามที่จะกอบกู้เกียรติศักดิ์ของตุลาการจากสภาพที่ตกต่ำ^{๓๖} ให้สูงขึ้นเป็นที่ยอมรับ และศรัทธาของประชาชน และต่อมาวิชาชีพตุลาการก็ได้รับการปลุกฝังยกย่องว่าเป็นวิชาชีพทรง เกียรติและน่าเชื่อถือแตกต่างจากในอดีตที่ผ่านมา [สามารถอ่านรายละเอียดเพิ่มเติมได้จากบทความ

^{๓๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๕ – ๑๖๐.

^{๓๔} ข้อความของคำจารึกในหิรัญบัตรดูได้จากเชิงอรรถที่ ๖๕.

^{๓๕} มนุ อุดมเวช, “การปฏิรูปการศาลส่วนกลางของกระทรวงยุติธรรมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระ จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว”, หน้า ๘๗.

^{๓๖} สภาพตกต่ำของตุลาการไทยเห็นได้ชัดในช่วงก่อนการปฏิรูประบบกฎหมายและการศาล ดู “ตราขุ- หญิง”, “พระราชประสงค์ในการประกาศตั้งกระทรวงยุติธรรมเมื่อ ร.ศ. ๑๑๐ ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า เจ้าอยู่หัว,” ในคอลัมน์ สรรพามาเล่า.....อดีต ตุลาคม ๔๑ (พฤษภาคม – มิถุนายน ๒๕๓๗) ๓ : ๒๓๖ – ๒๔๘.

เรื่อง กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์กับเกียรติศักดิ์ของตุลาการ โดย “ตราฐุหญิง” ในคอลัมน์ สรรพมหา
 เล่า.....อดีต **ตุลาพาห ๔๑** (กรกฎาคม – สิงหาคม ๒๕๓๗) ๔ : ๑๒๒ – ๑๒๘ ตามภาคผนวก
 หมายเลข ๓] นอกเหนือจากการกดดันการทำงานของผู้พิพากษาโดยให้ความสำคัญแก่ความ
 ชื่อสัตย์สุจริตและความสามารถในเชิงงานเป็นอย่างมาก รวมทั้งการวางโครงการปรับปรุงเงินเดือน
 ผู้พิพากษาให้สมกับตำแหน่งหน้าที่และเกียรติศักดิ์ของตุลาการแล้ว พระองค์ท่านยังทรงให้
 ความสำคัญแก่การปรับปรุงด้านความเป็นอิสระในการพิจารณาพิพากษาคดีของศาลด้วย พระองค์
 ท่านทรงยึดถือหลักการให้ผู้พิพากษาเป็นอิสระในการพิจารณาพิพากษาคดีมาโดยตลอด และทรง
 เป็นแบบอย่างอันดีของการรักษาความเป็นอิสระของอำนาจตุลาการอย่างเคร่งครัดโดยไม่ยอมให้อำนาจใด
 อำนาจใดเข้ามาแทรกแซง ก้าวก่าย หรือครอบงำได้^{๓๖} ทั้งนี้ เพื่อให้ราษฎรได้รับความยุติธรรมจาก
 สถาบันศาลอย่างแท้จริง บรรพตุลาการทั้งหลายได้ยึดถือหลักการนี้ไว้ในจิตสำนึกมาโดยตลอดจน
 เป็นวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีทางการศาลที่สืบทอดกันต่อ ๆ มาจนถึงผู้พิพากษาหรือ
 ตุลาการในปัจจุบัน ดังนั้น สถานะ เกียรติศักดิ์ของตุลาการ และความเป็นอิสระของผู้พิพากษาจึงได้
 ยืนยงมาจนกระทั่งทุกวันนี้

นับแต่มีการปฏิรูปศาลไทยและการยุติธรรมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
 เจ้าอยู่หัว บรรพตุลาการได้แสดงออกถึงซึ่งความเป็นอิสระของผู้พิพากษาในการพิจารณาพิพากษา
 คดีโดยไม่หวั่นเกรงต่ออิทธิพลหรืออำนาจใด ๆ ดังตัวอย่างที่จะกล่าวต่อไปนี้^{๓๗}

ตัวอย่างที่ ๑ พระยาเผด็จคูลยบตีฯ อธิบดีผู้พิพากษาศาลอาญา เรียกพระยาลพนรินทร์เรื่อง-
 สักดิ์ ผู้พิพากษา ไปพูด แต่พระยาลพนรินทร์เรื่องสักดิ์กล่าวว่า “ผมไม่ได้กินเงินเดือนของใต้เท้า ผม
 กินเงินเดือนของหลวง” พระยาเผด็จคูลยบตีฯ เลยกต้องนิ่ง แสดงให้เห็นว่าผู้พิพากษามีเกียรติและ
 สักดิ์ศรี ตลอดจนมีความเป็นอิสระ ไม่เกรงกลัวต่ออำนาจใด ๆ นั่นเอง

^{๓๖} ดังปรากฏจากข้อความในลายพระหัตถ์ของเจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ ลงวันที่ ๑๗
 มิถุนายน ร.ศ. ๑๒๗ (พ.ศ. ๒๔๕๑) ว่า “กรมราชบุรีท่านตั้งแบบไว้แข็งแรงนัก ด้วยว่าตุลาการผู้พิพากษานั้น ต้อง
 เป็นอิสระ ใครจะไปสั่งไปเสียอะไรไม่ได้ ถึงเสนาบดียุติธรรมก็สั่งไม่ได้ ได้แต่ตักเตือนกว้าง ๆ....” อ้างถึงใน
 จารุณี ฐานรตาภรณ์, “พระบิดาแห่งกฎหมายไทยกับสถานะ เกียรติศักดิ์ และความเป็นอิสระของผู้พิพากษาในการ
 พิจารณาพิพากษาคดี,” วารสารศาลยุติธรรม, หน้า ๖๘.

^{๓๗} อภิศักดิ์ พรหมสวัสดิ์, “ความเป็นอิสระของผู้พิพากษา,” (วิทยานิพนธ์ปริญญานิติศาสตร
 มหบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๕), หน้า ๑๑๕ – ๑๒๓ ; ศักดา โมกขมรรคกุล, “ความเป็นอิสระของ
 ผู้พิพากษา,” **บทบัณฑิตย**, หน้า ๘ – ๑๐ ; พูนศักดิ์ วรรณพงษ์, “จากคดีพระปกเกล้าฯ ถ้ามารู้ PROFESSIONAL
 SOLIDARITY ของบรรดาผู้พิพากษาทั้งหลาย,” ในคอลัมน์ สรรพมหาเล่า.....อดีต **ตุลาพาห ๔๔** (กรกฎาคม –
 กันยายน ๒๕๕๐) ๓ : ๒๒๑ – ๒๒๓.

ตัวอย่างที่ ๒ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว มีเสือป่าคนหนึ่งถูกฆ่าตาย พระองค์ทรงสั่งให้จับคนร้ายให้ได้ภายใน ๓ วัน ทางกรจับตัวมาได้คนหนึ่ง กล่าวหาว่าเป็นคนร้ายและส่งตัวให้อัยการฟ้อง ในที่สุดศาลพิพากษายกฟ้องปล่อยตัวคนที่ถูกฟ้องหาว่าเป็นคนร้ายนั้นพ้นข้อหาไป พระองค์ทรงกริ้วมาก แต่ก็ไม่รู้ว่าจะทรงกระทำอะไรแก่ผู้พิพากษาได้ พระองค์จึงทรงเขียนเรื่องคดีอาร์มสตรองเป็นทำนองให้ผู้พิพากษาทราบว่าในคดีฆ่าคนตายนั้นไม่จำเป็นต้องอาศัยประจักษ์พยานรู้เห็น เพียงแต่มีพยานแวดล้อมก็ลงโทษได้ แสดงให้เห็นว่าพระมหากษัตริย์ยังทรงยอมรับถึงความเป็นอิสระของผู้พิพากษา

ตัวอย่างที่ ๓ พระยานนทิสเนนฯ ซึ่งเป็นคนใกล้ชิดของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้กระทำการทุจริต พระองค์จึงทรงสั่งให้สอบสวน เมื่อมีการสอบสวนฟ้องร้องและลงโทษพระยานนทิสเนนฯ ว่าทุจริต โดยผู้พิพากษามีความเป็นอิสระในการพิจารณาพิพากษาคดี และได้พิพากษาจำคุกพระยานนทิสเนนฯ ตามโทษานุโทษ โดยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมิได้ทรงเกี่ยวข้อด้วย อันเป็นการแสดงว่าพระมหากษัตริย์ไม่ทรงเข้ามาก้าวก่ายการปฏิบัติหน้าที่ของผู้พิพากษาแต่อย่างใด

ตัวอย่างที่ ๔ ในสมัยที่เจ้าพระยาอภัยราชามหายุติกธรรมธรเป็นเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม พระยาปริदानฤเบศร์ซึ่งบรรดาศักดิ์ในสมัยนั้น คือ พระสุขุมวินิจฉัย เป็นผู้พิพากษาอยู่ในศาลต่างประเทศ วันหนึ่งเจ้าพระยาอภัยราชามหายุติกธรรมธรมาพบพระสุขุมวินิจฉัยที่ศาล แล้วถามถึงเหตุที่ศาลไปยึดทรัพย์ที่ห้างแบดแมนซึ่งเป็นเจ้าหนี้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเกี่ยวกับค่าซื้อสิ่งของ แต่ห้างดังกล่าวเป็นหนี้คนอื่นจนต้องถูกยึดทรัพย์ พระสุขุมวินิจฉัยชี้ตัวท่านเอง แล้วกล่าวว่า “นี่ศาล” และชี้ไปที่ประตู เจ้าพระยาอภัยราชามหายุติกธรรมธรไม่พูดอะไร คงเดินออกไป การที่พระสุขุมวินิจฉัยซึ่งเป็นผู้พิพากษาปฏิบัติหน้าที่โดยอิสระไม่เกรงกลัวต่อเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม ย่อมแสดงให้เห็นถึงความเป็นอิสระของผู้พิพากษา

ตัวอย่างที่ ๕ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว มีคดีที่เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีเป็นโจทก์ฟ้องกรมพระสวัสดิ์วัฒนวิศิษฎ์ พระราชสัสสุรธิบดี เป็นจำเลยต่อศาลแพ่ง พระองค์ไม่ทรงเข้ามาแต่ต้องผู้พิพากษาผู้ทำหน้าที่พิจารณาพิพากษาคดี จนในคดีนั้นศาลทั้งสามชั้นศาลได้พิพากษาให้เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีชนะคดี การที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่ทรงเข้ามาแต่ต้องผู้พิพากษาในการพิจารณาพิพากษาคดี แม้กรมพระสวัสดิ์วัฒนวิศิษฎ์จะมีความผูกพันกับพระองค์ พระองค์ก็ไม่ทรงใช้พระราชอำนาจแทรกแซงหรือก้าวก่ายในการพิจารณาคดีของผู้พิพากษา เพราะทรงเห็นว่าผู้พิพากษาจะต้องมีอิสระในการพิจารณาพิพากษาคดีนั่นเอง

ตัวอย่างที่ ๖ ในสมัยที่พระยามโนปกรณนิติธาดาเป็นอธิบดีผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์ ได้มีผู้พิพากษาในศาลอุทธรณ์ท่านหนึ่งนำสำนวนมาคืนแก่ท่าน โดยอ้างว่ามีผู้รังแต้นคดี ท่านจึงกล่าวต่อ

ผู้พิพากษาท่านนั้นว่า “ถ้าเช่นนั้น อธิบดีต้องทำสำนวนเองหมด *อย่ารำนับท ก็แล้วกัน*” แสดงว่าผู้พิพากษาจะต้องมีความมั่นคง ไม่เอนเอียงเพราะอคติต่าง ๆ คำว่า “*อย่ารำนับท*” หมายความว่าอย่าชักจูงหรือกระทำด้วยประการใด ๆ ให้ผู้พิพากษาต้องคล้อยตาม อันเป็นการแสดงถึงความเป็นอิสระของผู้พิพากษาในการพิจารณาพิพากษาคดีอีกกรณีหนึ่ง

ตัวอย่างที่ ๗ ในคดีที่นายลี บุญตา ถูกฟ้องฐานพยายามฆ่าจอมพล ป.พิบูลสงคราม คดีถึงศาลอุทธรณ์ ศาลพิพากษาลงโทษนายลี บุญตา คงมีแต่พระยาวิเศษธรรมธาดาที่มีความเห็นว่าควรยกฟ้องคดีนี้ โดยที่ท่านมิได้มีความหวั่นเกรงอิทธิพลใด ๆ ของฝ่ายผู้มีอำนาจในขณะนั้นเลย แสดงให้เห็นว่าบรรพบุรุษการในอดีตมีความเป็นอิสระในการพิจารณาพิพากษาคดี

ความเป็นอิสระของผู้พิพากษาในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์นับแต่มีการก่อตั้งระบบการศาลไทยแบบใหม่เป็นต้นมาเริ่มปรากฏเป็นจริงเป็นจังมากขึ้นเมื่อ ร.ศ. ๑๒๕ (พ.ศ. ๒๔๕๓) พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ พระยศในขณะนั้น กราบบังคมทูลถวายความเห็นแก่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า “*เห็นสมควรแยกการปกครองผู้พิพากษาให้เป็นอิสระจากรัฐบาล แต่พระองค์ทรงเห็นว่ายังไม่ถึงเวลา แล ได้ทรงปรารภในที่ประชุมเสนาบดีว่ากรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ทรงมีความคิดแลความประสงค์ที่จะให้ผู้พิพากษาเป็นอิสระ โดยกรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ต้องการที่จะเป็นหัวหน้าผู้พิพากษาทั้งปวง*”^{๙๕} ต่อมาเมื่อวันที่ ๒๐ เมษายน ร.ศ. ๑๒๕ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ทำหนังสือกราบบังคมทูลลาออกจากตำแหน่งเสนาบดี แต่มิได้ทรงมีพระบรมราชานุญาต หลังจากนั้นใน ร.ศ. ๑๓๑ (พ.ศ. ๒๔๕๕) พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงออกประกาศจัดระเบียบราชการกระทรวงยุติธรรม ร.ศ. ๑๓๑ โดยแยกอำนาจตุลาการออกจากเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม ซึ่งถือได้ว่าอำนาจตุลาการเป็นอิสระจากฝ่ายบริหารอย่างแท้จริงเป็นครั้งแรก^{๙๖} อย่างไรก็ตาม ในปี ๒๔๖๑ รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศใช้พระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการตุลาการ พุทธศักราช ๒๔๖๑ ซึ่งเป็นกฎหมายฉบับแรกที่วางระเบียบเกี่ยวกับผู้พิพากษาโดยตรง และแยกออกจากกฎหมายว่าด้วย

^{๙๕} อ้างถึงไว้ในทำนองเดียวกันใน หลวงจักรปาณิศรสิลวิสุทธิ์, *เรื่องของเจ้าพระยามหิธร*, หน้า ๗๓.

^{๙๖} ประกาศตั้งกระทรวงยุติธรรม ร.ศ. ๑๓๐ มีเจตนารมณ์ส่วนหนึ่งเป็นการจัดตั้งกระทรวงยุติธรรมขึ้นเป็นหน่วยราชการที่รับผิดชอบงานด้านศาลยุติธรรมเพียงองค์กรเดียว โดยมีเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมเป็นเจ้ากระทรวง ทั้งนี้ เพื่อแก้ไขปัญหาความอ่อนแอแล้วสมัยของระบบศาลไทยแบบเดิมที่มีศาลกระจัดกระจายอยู่ตามกระทรวง ทบวง กรมต่าง ๆ มากมาย อย่างไรก็ตาม กระทรวงยุติธรรมโดยเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมซึ่งเป็นฝ่ายบริหารก็ยังควบคุมดูแลและแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับการปฏิบัติราชการศาลตลอดจนวางรากฐานในการอำนวยความสะดวกแก่ศาลในการพิจารณาพิพากษาคดี เนื่องจากเป็นช่วงแรกของการปฏิรูประบบศาลและการยุติธรรม ดังนั้นอำนาจตุลาการและอำนาจบริหารยังมิได้แยกออกจากกันอย่างชัดเจนนัก แต่ก็มีเฉพาะกระทรวงยุติธรรมโดยเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมที่ยังเกี่ยวข้องกับงานด้านศาลยุติธรรมเท่านั้น.

ระเบียบข้าราชการพลเรือน แต่มีการเปลี่ยนแปลงให้อำนาจตุลาการกลับไปอยู่กับเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมอีกครั้งหนึ่ง

แม้ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งมีการปฏิรูปศาลไทยและการยุติธรรมจะยังเป็นสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ หลักเรื่องการแบ่งแยกอำนาจออกเป็น ๓ ฝ่าย ยังไม่เป็นที่รู้จักกันในประเทศไทย อำนาจการปกครองบ้านเมืองทั้งปวงมีศูนย์รวมอยู่ที่องค์พระมหากษัตริย์พระองค์เดียว แต่พระมหากษัตริย์ก็ไม่ทรงเข้ามาแทรกแซงหรือก้าวท้าวอำนาจตุลาการเลย การจัดระบบศาลไทยแบบใหม่ในระยะต้นนั้น เสนาบดีกระทรวงยุติธรรมและผู้พิพากษาผู้ใหญ่ส่วนมากได้รับการศึกษาวิชากฎหมายมาจากประเทศอังกฤษตั้งได้กล่าวมาแล้วข้างต้น ท่านเหล่านั้นได้นำคตินิยมและวัฒนธรรมทางการศาลของระบบศาลอังกฤษตลอดจนแนวคิดของระบบกฎหมายคอมมอนลอว์ (Common Law) ที่ยึดถือกฎหมายเป็นหลักในการวินิจฉัยมาเป็นแนวทางในการพิจารณาพิพากษาคดีของศาล รวมทั้งเป็นแนวทางในการปฏิบัติราชการศาลด้วย แม้จะไม่มีตัวบทกฎหมายบัญญัติห้ามเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมก้าวท้าวศาล ทั้ง ๆ ที่ความจริงแล้วเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมมีอำนาจที่จะแทรกแซงการพิจารณาคดีได้ รวมทั้งมีอำนาจแต่งตั้ง โยกย้าย และลงโทษผู้พิพากษาในสมัยนั้น ได้โดยตรง แต่เสนาบดีกระทรวงยุติธรรมและนักกฎหมายทั้งหลายต่างก็ได้ยึดถือหลักความมีอิสระแห่งตุลาการเป็นอุดมคติ ดังนั้น ในการปฏิบัติตลอดระยะเวลาในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ฝ่ายเจ้านายและเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมจึงปล่อยวางเพื่อให้ศาลพิจารณาพิพากษาคดีไปตามตัวบทกฎหมายโดยไม่เข้าไปแทรกแซง แม้ในทางกฎหมายจะไม่ได้รับรองความเป็นอิสระของผู้พิพากษาไว้เป็นลายลักษณ์อักษรก็ตาม ศาลยุติธรรมในสมัยนั้นจึงมีสถานะและเกียรติศักดิ์ตุลาการอย่างสูงที่จะปฏิบัติหน้าที่ในการประสิทธิประสาทความยุติธรรมโดยอิสระตามตัวบทกฎหมายอย่างมั่นคงและไม่มีความหวั่นเกรงต่ออำนาจหรืออิทธิพลใด ๆ จนได้รับการยกย่องทั่วไป^{๕๐}

การปฏิรูประบบกฎหมายและการยุติธรรมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ในเอกสารทางวิชาการฉบับนี้จะขอกล่าวถึงเฉพาะที่ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. กิตติศักดิ์ ปรกติ แสดงความคิดเห็นไว้ว่า งานปฏิรูปกฎหมายและการยุติธรรมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระ

^{๕๐} ดู ปรีดี เกษมทรัพย์, “ระบบ ก.ต. และความอิสระของตุลาการ,” วารสารนิติศาสตร์ มธ., หน้า ๓๓๕ – ๓๓๘ ; กิตติศักดิ์ ปรกติ, “กฎหมายไทย : มุมมองด้านวัฒนธรรม (ตอนจบ),” ดุลพาฬ, หน้า ๑๖๕ ประกอบ.

จุดจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีลักษณะเสริมสร้างคุณธรรมของรัฐสมัยใหม่ในแง่รากฐานทางกฎหมายและกลไกทางกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการพิทักษ์สิทธิและเสรีภาพของประชาชน ความเสมอภาคกันภายใต้กฎหมาย และความเป็นอิสระของผู้พิพากษา ดังนี้

๑. ยกย่องศักดิ์ศรีและความเท่าเทียมกันของมนุษย์ด้วยการเลิกทาส รับรองให้บุคคลมีฐานะเป็นตัวละครสำคัญในกฎหมาย มีสิทธิและเสรีภาพในชีวิต ร่างกาย อนามัย เกียรติยศ และชื่อเสียง โดยได้รับการคุ้มครองโดยกฎหมายอย่างเท่าเทียมกัน ทั้งนี้ โดยให้ความคุ้มครองไว้ในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์และประมวลกฎหมายอาญา

๒. รับรองหลักความมีเหตุผลและความมีมนุษยธรรมในทางอาญาและวิธีพิจารณาความอาญา โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลักที่ถือว่า “ไม่มีกฎหมาย ไม่มีโทษ” และหลักที่ว่า “ผู้ต้องหาต้องถือว่าเป็นผู้บริสุทธิ์จนกว่าจะมีการพิสูจน์ได้ว่ากระทำความผิด”

๓. รับรองหลักการปกครองโดยถือกฎหมายเป็นใหญ่และประกันความเป็นอิสระของผู้พิพากษา^{๔๒}

หลักความเป็นอิสระของผู้พิพากษาในประเทศไทยสมัยประชาธิปไตย และวิวัฒนาการของการพัฒนาระบบคณะกรรมการตุลาการศาลยุติธรรมก่อนการแยกศาลยุติธรรมออกจากกระทรวงยุติธรรม

ประเทศไทยมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตยเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๕ การปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นพระประมุขนั้น อำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชนชาวไทย พระมหากษัตริย์ทรงใช้อำนาจอธิปไตยผ่านทางรัฐสภา พระมหากษัตริย์ทรงใช้อำนาจบริหารผ่านทางคณะรัฐมนตรี และพระมหากษัตริย์ทรงใช้อำนาจตุลาการผ่านทางศาล เป็นระบอบการปกครองที่พระมหากษัตริย์อยู่ภายใต้กฎหมายและมีอำนาจอธิปไตยเหมือนในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ เท่ากับว่าทุกคนในประเทศไทยอยู่ภายใต้กฎหมายอย่างเสมอภาคกัน ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๔๗๕ ซึ่งเป็นฉบับแรกและประกาศใช้เมื่อวันที่ ๑๐ ธันวาคม ๒๔๗๕ ได้บัญญัติเกี่ยวกับอำนาจตุลาการไว้อย่างกว้าง ๆ ว่า “พระมหากษัตริย์ทรงใช้อำนาจตุลาการทางศาล การพิจารณาพิพากษาคดีเป็นอำนาจของศาล โดยเฉพาะซึ่งต้องกระทำภายใต้กฎหมายและในพระปรมาภิไธยพระมหากษัตริย์ ผู้พิพากษามีอิสระในการพิจารณาพิพากษา

^{๔๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๘ - ๑๕๙.

คดี” จึงกล่าวได้ว่าหลักความเป็นอิสระของผู้พิพากษาเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับระบอบประชาธิปไตย เพราะในสังคมประชาธิปไตยทุกคนเสมอภาคกันภายใต้กฎหมาย และความเป็นอิสระของผู้พิพากษาเป็นหลักประกันความยุติธรรมให้แก่ประชาชน ดังนั้น เมื่อประเทศไทยเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตย จึงมีการบัญญัติเกี่ยวกับหลักความเป็นอิสระของผู้พิพากษาไว้ในรัฐธรรมนูญฉบับแรกด้วย แม้จะบัญญัติไว้อย่างกว้าง ๆ เท่านั้น อย่างไรก็ตาม ยังคงให้ศาลยุติธรรมอยู่ภายใต้การกำกับดูแลของรัฐมนตรีนว่าการกระทรวงยุติธรรมเฉพาะงานธุรการ โดยในพระธรรมนูญศาลยุติธรรม พ.ศ. ๒๔๗๗ ซึ่งปัจจุบันยกเลิกไปแล้ว บัญญัติไว้ในมาตรา ๑ ว่า “ศาลยุติธรรมทั้งหลายตามพระธรรมนูญนี้ให้สังกัดอยู่ในกระทรวงยุติธรรม” ส่วนระบบบริหารงานบุคคลของผู้พิพากษายังคงถือตามพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการตุลาการ พุทธศักราช ๒๔๗๑ แต่ได้เปลี่ยนตัวผู้มีอำนาจในกระทรวงยุติธรรมจากเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมมาเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม และการนำความกราบบังคมทูลพระกรุณาเพื่อให้ทรงแต่งตั้งโยกย้าย หรือถอดถอนผู้พิพากษาเปลี่ยนมาเป็นการนำความกราบบังคมทูลเพื่อทรงลงพระปรมาภิไธยตามแบบฉบับการปกครองในระบอบประชาธิปไตยที่พระมหากษัตริย์จะไม่ทรงรับผิดชอบในการบริหารราชการแผ่นดิน แต่มีนายกรัฐมนตรีหรือรัฐมนตรีลงนามรับสนองพระบรมราชโองการรับผิดชอบแทน การบริหารงานบุคคลของข้าราชการตุลาการจึงตกแก่รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรมและคณะรัฐมนตรี^{๕๓} ต่อมาในปี ๒๔๗๗ ได้มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการตุลาการ พุทธศักราช ๒๔๗๗ ซึ่งเป็นกฎหมายฉบับที่ ๒ ที่วางระเบียบเกี่ยวกับผู้พิพากษาโดยยกเลิกพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการตุลาการ พุทธศักราช ๒๔๗๑

พระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการตุลาการ พุทธศักราช ๒๔๗๗ วางหลักประกันความเป็นอิสระของผู้พิพากษาในระดับหนึ่ง แต่สิทธิขาดในการแต่งตั้ง โยกย้าย และลงโทษผู้พิพากษาอยู่ที่คณะรัฐมนตรีและสภาผู้แทนราษฎร กล่าวคือ พระราชบัญญัติฉบับนี้บัญญัติให้มีองค์กรบริหารงานบุคคลสูงสุดของผู้พิพากษาหรือตุลาการที่เรียกว่า “คณะกรรมการตุลาการ” หรือ ก.ต. เป็นครั้งแรก จำนวน ๕ ท่าน ประกอบด้วย อธิบดีศาลฎีกา ปลัดกระทรวงยุติธรรม อธิบดีศาลอุทธรณ์ นายกรรมการเนติบัณฑิตยสภา และท่านผู้ประศาสน์การมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง จะเห็นได้ว่ามีบุคคลภายนอกผู้ทรงคุณวุฒิเข้ามาเป็นกรรมการตุลาการ ๒ ท่าน และท่านผู้ประศาสน์การมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองในขณะนั้น คือ หลวงประดิษฐ์มนูธรรม (ดร. ปรีดี พนมยงค์) แสดงว่ารัฐบาลในยุคคณะราษฎรมุ่งหมายที่จะให้ระบบบริหารงานบุคคลของ

^{๕๓} อนุวัตร บุนนาค, “ประวัติและบทบาทของ ก.ต.,” ที่ระลึกครบรอบ ๕๐ ปี แห่งการใช้กฎหมายว่าด้วยระเบียบข้าราชการพลเรือน (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อักษรสารการพิมพ์, ๒๕๒๒), หน้า ๑๗๕ – ๑๗๖.

ผู้พิพากษามีบุคคลภายนอกเข้ามาเกี่ยวข้องและควบคุม คณะกรรมการตุลาการชุดนี้มีหน้าที่ปรึกษา และให้คำปรึกษาแก่รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรมเกี่ยวกับการแต่งตั้ง การเลื่อนระดับ การพิจารณาเงินเดือน การโยกย้าย และการลงโทษทางวินัยแก่ข้าราชการตุลาการ เมื่อคณะกรรมการตุลาการปรึกษาแล้ว ให้รายงานความเห็นต่อรัฐมนตรี หากรัฐมนตรีไม่เห็นด้วย ให้เสนอ คณะรัฐมนตรีวินิจฉัย ดังนั้น การแต่งตั้ง การโยกย้าย รวมทั้งการให้คุณหรือโทษแก่ผู้พิพากษาจึงเป็นอำนาจของฝ่ายบริหาร คณะกรรมการตุลาการเป็นเพียงที่ปรึกษาและสามารถลดอำนาจของ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรมที่มีต่อผู้พิพากษาลงบ้างเท่านั้น แต่อำนาจเด็ดขาดจริง ๆ อยู่ที่ คณะรัฐมนตรี นอกจากนี้ พระราชบัญญัติฉบับนี้ยังมีบทบัญญัติที่ให้มีการเชื่อมโยงกันระหว่างศาล ยุติธรรมกับสภาผู้แทนราษฎรเพื่อถ่วงดุลการใช้อำนาจของฝ่ายตุลาการ และมีการกำหนดมาตรการ ควบคุมและตรวจสอบผู้พิพากษาจากภายนอกองค์กรศาลด้วย กล่าวคือ การดำรงตำแหน่งข้าราชการ ตุลาการชั้นผู้ใหญ่ ๔ ตำแหน่ง อันได้แก่ อธิบดีผู้พิพากษา กรรมการศาลฎีกา ข้าราชการยุติธรรม และ ผู้พิพากษาหัวหน้ากองในศาลอุทธรณ์ แม้จะมีบทบัญญัติว่าให้อยู่ในตำแหน่งได้เสมอไปตลอดเวลา ที่มีความประพฤติดี แต่ก็ให้อยู่ในพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ที่จะทรงถอดถอนได้ด้วย ความเห็นชอบของสภาผู้แทนราษฎร ส่วนข้าราชการตุลาการในตำแหน่งรองลงมานั้น การแต่งตั้ง และการถอดถอนโดยทั่วไปเป็นอำนาจของคณะรัฐมนตรีโดยไม่ต้องได้รับความเห็นชอบจากสภา ผู้แทนราษฎร ผลในที่สุดก็คือ ผู้พิพากษาดกอยู่ในการแทรกแซงครอบงำของฝ่ายการเมือง ไม่ว่าจะ เป็นอำนาจบริหารหรืออำนาจนิติบัญญัติ ดังนั้น แม้จะมีคณะกรรมการตุลาการเข้ามาดูแลรักษา ประโยชน์ส่วนได้เสียของผู้พิพากษาจากฝ่ายบริหารบ้าง แต่หลักความเป็นอิสระของผู้พิพากษาก็ยัง ไม่มีรากฐานที่มั่นคง จึงทำให้มีการต่อสู้เรียกร้องอิสรภาพของตุลาการ พระราชบัญญัติระเบียบ ข้าราชการตุลาการ พุทธศักราช ๒๔๗๗ ใช้บังคับได้เพียง ๒ ปี ก็ถูกยกเลิกโดยพระราชบัญญัติ ระเบียบข้าราชการตุลาการ พุทธศักราช ๒๔๗๕

พระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการตุลาการ พุทธศักราช ๒๔๗๕ บัญญัติให้รัฐมนตรีว่าการ กระทรวงยุติธรรมมีอำนาจร่วมกับคณะกรรมการตุลาการ จำนวน ๗ ท่าน ประกอบด้วยกรรมการ ตุลาการโดยตำแหน่ง จำนวน ๓ ท่าน อันได้แก่ อธิบดีศาลฎีกา เป็นประธานคณะกรรมการตุลาการ ปลัดกระทรวงยุติธรรม และอธิบดีศาลอุทธรณ์ กับกรรมการตุลาการผู้ทรงคุณวุฒิอีก ๔ ท่าน อัน ได้แก่ ผู้แทนเนติบัณฑิตยสภา จำนวน ๑ ท่าน ซึ่งกรรมการเนติบัณฑิตยสภาเลือกกันเอง ผู้แทน มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง จำนวน ๑ ท่าน ซึ่งกรรมการมหาวิทยาลัยเลือกกันเอง และข้าราชการตุลาการบำนาญ จำนวน ๒ ท่าน ที่ข้าราชการตุลาการสามัญชั้น โทขึ้นไปเลือกขึ้นมา โดยกรรมการตุลาการผู้ทรงคุณวุฒิทั้ง ๔ ท่าน ต้องไม่ใช่ข้าราชการพลเรือน นักการเมือง หรือมี อาชีพทนายความไม่ว่าโดยตรงหรือโดยอ้อม พระราชบัญญัติฉบับนี้มีได้ให้อำนาจแก่คณะรัฐมนตรี

และสภาผู้แทนราษฎรที่จะเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องกับการแต่งตั้งและการถอดถอนผู้พิพากษาอีกต่อไป และนับเป็นก้าวแรกที่ผู้พิพากษาทั่วประเทศมีสิทธิในการเลือกกรรมการตุลาการ จำนวน ๒ ท่าน จึงทำให้หลักความเป็นอิสระของผู้พิพากษามีความมั่นคงขึ้น เนื่องจากตามโครงสร้างของ คณะกรรมการตุลาการมีผู้พิพากษาถึง ๔ ท่าน ในจำนวนทั้งหมด ๗ ท่าน

พระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการ พุทธศักราช ๒๔๘๒ เปลี่ยนโครงสร้างของ คณะกรรมการตุลาการเสียใหม่ โดยกำหนดให้มีกรรมการตุลาการ จำนวน ๑ ท่าน มาจากข้าราชการ ตุลาการชั้นพิเศษที่รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรมเป็นผู้เลือก และเพิ่มข้าราชการตุลาการบำนาญ อีก ๑ ท่าน ที่ข้าราชการตุลาการสามัญชั้นโทขึ้นไปเลือกขึ้นมา โดยตัดผู้แทนเนติบัณฑิตยสภา และผู้แทนมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองออกไป เมื่อรวมกับกรรมการตุลาการ โดย ตำแหน่ง จำนวน ๒ ท่าน และกรรมการตุลาการผู้ทรงคุณวุฒิอีก ๒ ท่าน ที่เป็นข้าราชการตุลาการ บำนาญแล้ว ทำให้โครงสร้างคณะกรรมการตุลาการมีผู้พิพากษาทั้งหมดถึง ๖ ท่าน พระราชบัญญัติ ฉบับนี้มิได้กำหนดให้มีบุคคลภายนอกเข้ามาเป็นกรรมการตุลาการด้วย แต่เปิดโอกาสให้ฝ่ายบริหาร อันได้แก่ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม เข้ามามีบทบาทในการเลือกกรรมการตุลาการ จำนวน ๑ ท่าน จากผู้ที่ดำรงตำแหน่งผู้พิพากษา แสดงว่าฝ่ายบริหารสามารถตรวจสอบการทำงานของ คณะกรรมการตุลาการโดยผ่านผู้พิพากษาที่เป็นตัวแทนของรัฐมนตรี นอกจากนี้ พระราชบัญญัติ ฉบับนี้ยังบัญญัติให้อำนาจแก่รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรมอย่างกว้างขวางในการที่จะมีคำสั่ง ให้ข้าราชการตุลาการสามัญออกจากตำแหน่งโดยมิได้กระทำผิด ถ้าหากรัฐมนตรีว่าการกระทรวง ยุติธรรมเห็นว่ามึมลทินหรือมีหมองและอาจทำให้เสียหายแก่ทางราชการ ทั้งนี้ ไม่ต้องได้รับความ เห็นชอบจากคณะกรรมการตุลาการ และยังให้อำนาจออกคำสั่งให้ข้าราชการตุลาการออกจาก ราชการเพื่อรับบำเหน็จบำนาญอย่างข้าราชการพลเรือนทั่วไปด้วย การให้อำนาจแก่รัฐมนตรีว่าการ กระทรวงยุติธรรมอย่างกว้างขวางเช่นนี้ทำให้การแทรกแซงความเป็นอิสระของผู้พิพากษาในการ พิจารณาพิพากษาคดีเกิดขึ้นเป็นครั้งแรกใน “คดีสมเด็จพระปกเกล้าฯ” ซึ่งมีผลทำให้พระสุทธิ- อรรณณมุนตร์ (สุธ เลขยานนท์) อธิบดีผู้พิพากษาศาลแพ่ง ต้องถูกสั่งให้ออกจากราชการเพื่อรับ บำเหน็จบำนาญฐานรับราชการนาน ทั้งนี้ เนื่องมาจากท่านถือหลักเป็นข้อสำคัญว่าผู้พิพากษามี อำนาจอิสระในการพิจารณาพิพากษาอรรถคดีโดยไม่ยอมให้อำนาจหรืออิทธิพลใด ๆ เข้ามาก้าวก่าย หรือแทรกแซง

หลังจากพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสละราชสมบัติและประทับพักผ่อนอยู่ที่ ริเวียร่า (Riviera) ทางตอนใต้ของประเทศฝรั่งเศส รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นโจทก์ฟ้อง กล่าวหาว่าพระองค์ขณะที่ทรงดำรงอยู่ในฐานะพระมหากษัตริย์ของประเทศ ได้ทรงนำเงินจาก พระคลังข้างที่ไปใช้จ่ายในการเสด็จไปต่างประเทศเพื่อเยี่ยมเยือนเจริญสัมพันธไมตรีกับประเทศ

ต่าง ๆ และเพื่อรักษาพระเนตร พระองค์ทรงมีพระราชประสงค์และตั้งพระทัยที่จะเสด็จกลับมาสู่คีติ
 ความที่ประเทศไทย พอดีเกิดสงครามโลกครั้งที่ ๒ และพระองค์เสด็จสวรรคตที่ประเทศอังกฤษ จึง
 ทรงไม่มีโอกาสที่จะต่อสู้อิทธิพล ส่วนทางพระนครระหว่างนั้นศาลได้พิพากษาว่าทรงมีความผิดและ
 ลงโทษปรับ เป็นเงิน ๖,๐๐๐,๐๐๐ บาท แล้วเข้ายัดขังสุโขทัยและทรัพย์สมบัติส่วนพระองค์ต่าง ๆ
 ไว้ทั้งหมด ต่อมาราวเดือนมิถุนายน ๒๔๘๑ อธิบดีกรมอัยการ ผู้ว่าความแทนกระทรวงการคลัง เป็น
 โจทก์ยื่นฟ้องพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวต่อศาลแพ่งเพื่อเรียกร้องให้ส่งมอบทรัพย์สินแก่
 รัฐบาลหลังจากสละราชสมบัติ พร้อมยื่นคำร้องเป็นกรณีฉุกเฉินขอให้ยึดทรัพย์จำเลยไว้ก่อนมี
 คำพิพากษาด้วยเกรงว่าจะทรงโอน จำนาย หรือยกย้ายทรัพย์สินไปจากอำนาจศาล พระสุทธิ-
 ธรรมณมุนตรี อธิบดีผู้พิพากษาศาลแพ่ง ได้สวนคำร้องเป็นการด่วนตามกฎหมายในวันรับฟ้อง
 เมื่อโจทก์สืบพยานฝ่ายเดียวตามลักษณะคำร้องเสร็จสิ้นแล้ว พยานหลักฐาน โจทก์ยังไม่มีเหตุผล
 เพียงพอที่จะมีคำสั่งให้ยึดทรัพย์จำเลยไว้ก่อนมีคำพิพากษา ท่านจึงสั่งให้ยกคำร้อง ต่อมาโจทก์ยื่นคำ
 ร้องใหม่อย่างไม่ใช่กรณีฉุกเฉิน ท่านจึงดำเนินกระบวนการพิจารณาอย่างคดีสามัญ โจทก์นำพยาน
 บุคคลชุดเดิมและพยานหลักฐานอย่างเดิมมานำสืบและแสดงต่อศาล เมื่อไม่มีเหตุผลเปลี่ยนแปลง
 ท่านจึงสั่งให้ยกคำร้องอีกครั้ง ต่อมาหลวงธำรงนาวาสวัสดิ์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรมใน
 รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม จึงมีคำสั่งย้ายพระสุทธิธรรมณมุนตรี อธิบดีผู้พิพากษาศาลแพ่ง
 ไปเป็นผู้พิพากษาศาลฎีกา หลังจากนั้นถูกสั่งให้ออกจากราชการเพื่อรับบำเหน็จบำนาญฐานรับ
 ราชการนานตั้งแต่วันที่ ๑ กุมภาพันธ์ ๒๔๘๔ โดยไม่ปรากฏข้อหาความผิดแต่อย่างใด ทั้งที่ขณะนั้น
 ท่านมีอายุเพียง ๔๔ ปี และระยะเวลารับราชการยังไม่ถึง ๒๕ ปี บริบูรณ์ จึงไม่อยู่ในเกณฑ์ที่อาจถูก
 ปลดออกจากราชการได้โดยไม่มีเหตุผล แต่เป็นที่ทราบกันว่าเนื่องจาก “คดีสมเด็จพระปกเกล้าฯ”
 และเป็นการต้องออกจากราชการเพราะการเมือง ประมาณเดือนกันยายน ๒๔๘๖ หลังจากเปลี่ยน
 นายกรัฐมนตรีและมีคณะรัฐบาลใหม่ เจ้าพระยาศรีธรรมมาธิเบศรเข้ารับตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการ
 กระทรวงยุติธรรมในรัฐบาลนายควง อภัยวงศ์ โดยตั้งเงื่อนไขว่าต้องให้พระสุทธิธรรมณมุนตรี
 กลับเข้ารับราชการ จึงจะยอมรับตำแหน่ง เพราะเห็นว่าท่านเป็นข้าราชการตุลาการที่ต้องออกจาก
 ราชการเนื่องจาก “คดีสมเด็จพระปกเกล้าฯ” โดยไม่มีเหตุผล ทั้ง ๆ ที่เป็นผู้มีความรู้ความสามารถ
 และซื่อสัตย์ต่อหน้าที่เป็นอย่างดี เพื่อเป็นตัวอย่างอันดีแก่ข้าราชการตุลาการและเป็นการสนับสนุน
 ให้กำลังใจแก่ผู้ประพฤติชอบ ดังนั้น ในวันที่ ๒๐ มิถุนายน ๒๔๘๘ จึงได้มีประกาศพระบรมราช
 โองการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้พระสุทธิธรรมณมุนตรีดำรงตำแหน่งผู้พิพากษาศาลฎีกาต่อไป
 [สามารถอ่านงานเขียนของพระสุทธิธรรมณมุนตรี เรื่องบันทึกเรื่องการถูกให้ออกจากราชการ
 และกลับเข้ารับราชการใหม่ จากบทความเรื่อง บรรพตลาการตัวอย่าง : ความเป็นอิสระของอำนาจ

ตุลาการ โดย “ตราหุญจิง” ในคอลัมน์ สรรหามาเล่า.....อดีต **ดุลพาห ๔๒** (กรกฎาคม – กันยายน ๒๕๓๘) ๓ : ๑๖๐ – ๑๘๒ ตามภาคผนวก หมายเลข ๔]

เมื่อคดีมาถึงศาลผู้พิพากษาซึ่งเคยได้รับการอบรมสั่งสอนมาจากโรงเรียนกฎหมายให้ยึดถือกฎหมายเป็นใหญ่ จึงเชื่ออย่างปักอกปักใจว่าตุลาการที่ดีจะต้องยึดกฎหมายเป็นหลักในการพิจารณาและชี้ขาดคดี โดยไม่ต้องคำนึงถึงบรรยากาศและนโยบายทางการเมืองแต่อย่างใด อธิบดีผู้พิพากษาศาลแพ่งในสมัยนั้น คือ พระสุทธธรรณมุนี (สุธ เลขยานนท์) เป็นผู้อาวุโสผู้มีชื่อเสียงว่าเป็นผู้มีความรู้ความสามารถทางกฎหมายเป็นอย่างสูง ทั้งยึดมั่นในจรรยาบรรณของตุลาการโดยเคร่งครัด ท่านอธิบดีผู้พิพากษาศาลแพ่งได้พิจารณาคดีไปตามคตินิยมของศาลอย่างปกติธรรมดาโดยมิได้คำนึงถึงทิศทางลมของการเมืองแต่อย่างใด ปรากฏว่าคดีฟ้องพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวโดยยื่นคำร้องขอให้ยึดทรัพย์จำเลยไว้ก่อนมีคำพิพากษาไม่เป็นผลตามที่ผู้ฟ้องคาดหมายไว้ ต่อมาคุณพระอธิบดีผู้พิพากษาศาลแพ่งจึงถูกปลดออกจากราชการ เป็นที่รู้กันว่าคำสั่งให้ออกจากราชการครั้งนั้นเป็นการปลดผู้พิพากษาด้วยเหตุผลทางการเมือง เป็นสิ่งที่ไม่เคยมีมาก่อนในประวัติศาสตร์ศาลไทยสมัยใหม่ นับแต่ปฏิรูประบบศาลและการยุติธรรมเป็นต้นมา จึงส่งผลกระทบต่อกระเทือนในวงการตุลาการอย่างฟ้าผ่า ทำให้เป็นที่ตระหนักรู้ว่าแต่เนิ่นๆ ผู้พิพากษาไม่มีความปลอดภัยอีกต่อไปแล้ว มีการวิพากษ์วิจารณ์และมีข้อวิตกจากผู้ใหญ่ในวงการศาล^{๔๔} ขณะเดียวกันนักกฎหมายทั้งหลายผู้รักความถูกต้องชอบธรรมรวมทั้งนักศึกษาวิชากฎหมายต่างตระหนักรู้ว่าการแทรกแซงหรือครอบงำอำนาจตุลาการของฝ่ายบริหารหรือการเมืองในลักษณะดังกล่าวจะทำให้หลักการแบ่งแยกอำนาจตามระบอบประชาธิปไตยต้องเสียไป ฝ่ายบริหารจะใช้อำนาจได้ตามอำเภอใจโดยไม่ต้องกลัวว่าจะมีศาลที่เป็นอิสระคอยทัดทานด้วยหลักกฎหมายและความยุติธรรม อันหมายถึง การพิทักษ์สิทธิและเสรีภาพของประชาชนต้องถูกทำลายลงด้วย ดังนั้นพลังความคิดประชาธิปไตยในเรื่องหลักนิติธรรมหรือกฎหมายเป็นใหญ่ (The Rule of Law) และหลักความเป็นอิสระของผู้พิพากษา (Independence of the Judiciary) จึงค่อยๆ เข้าไปอยู่ในมโนสำนึกของผู้พิพากษา บุคลากรในวงการนิติศาสตร์ และนักกฎหมายโดยทั่วไป แม้กระทั่งเหล่า

^{๔๔} ปรีดี เกษมทรัพย์, “ระบบ ก.ต. และความอิสระของตุลาการ,” วารสารนิติศาสตร์ มธ., หน้า ๓๓๘ – ๓๓๙; กิตติศักดิ์ ปรกติ, “กฎหมายไทย : มุมมองด้านวัฒนธรรม) ตอนจบ,” ดุลพาห, หน้า ๑๖๕.

นักศึกษาวิชากฎหมาย ทำให้ความรู้สึกที่จะต่อสู้เรียกร้องอิสรภาพของตุลาการเกิดขึ้นในจิตใจของ
ตุลาการ นักกฎหมาย และนักนิติศาสตร์ทุกหมู่เหล่า

พระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการ พุทธศักราช ๒๔๘๕ บัญญัติขึ้นใน
สมัยสงครามโลกครั้งที่ ๒ และเป็นยุคเผด็จการของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ซึ่งมีการ
ปกครองแบบเผด็จการที่กำลังระบาดทั่วโลกอยู่ในเวลานั้น โครงสร้างคณะกรรมการตุลาการยุคนี้
เป็นเช่นเดียวกันกับในพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการ พุทธศักราช ๒๔๘๒
พระราชบัญญัติฉบับนี้บัญญัติไว้อย่างชัดเจนว่า ให้ข้าราชการฝ่ายตุลาการ “ตั้งใจปฏิบัติหน้าที่ตาม
นโยบายที่รัฐบาลแถลง” อันมีหลักการว่าให้ฝ่ายบริหารเข้ามาควบคุมฝ่ายตุลาการอย่างใกล้ชิดยิ่งขึ้น
ซึ่งเลียนแบบแนวคิดเผด็จการของฮิตเลอร์ที่ปฏิเสธหลักความเป็นอิสระของผู้พิพากษาโดยสิ้นเชิง
แม้ประเทศไทยจะอยู่ในสถานะสงคราม แต่แนวคิดประชาธิปไตยที่ถือกฎหมายเป็นใหญ่ (The Rule
of Law) และหลักอิสรภาพของผู้พิพากษา (Independence of the Judiciary) ก็ยังคูกุ่นอยู่ในวงการ
นิติศาสตร์และนักกฎหมายโดยทั่วไป นักศึกษาและนักวิชาการที่เติบโตขึ้นในยุคนี้จึงถือหลักความ
เป็นอิสระของผู้พิพากษาเป็นชีวิตจิตใจในการต่อต้านเผด็จการมาตลอด ไม่ว่าแรงกดดันจากฝ่ายผู้มี
อำนาจจะมีมากเพียงใด แรงต่อต้านในทางความคิดก็ยังคงคูกุ่นอยู่ในแวดวงนักกฎหมายอย่างรุนแรง
และต่อเนื่องไม่หยุดยั้ง^{๘๕}

เมื่อสงครามโลกครั้งที่ ๒ สิ้นสุดลงในปี ๒๔๘๘ ทุกคนคาดหวังจะมีประชาธิปไตยอย่าง
แท้จริงเกิดขึ้นในประเทศไทยเสียที แต่เกิดรัฐประหารภายใต้การนำของจอมพลผิน ชุณหวัน และ
พลตำรวจเอกเผ่า ศรียานนท์ ขึ้นในปี ๒๔๙๐ ทำให้ประเทศไทยกลับไปสู่การปกครองแบบเผด็จ
การอีกครั้ง แต่พลังความคิดในเรื่องหลักนิติธรรม (The Rule of Law) และหลักความเป็นอิสระของ
ผู้พิพากษา (Independence of the Judiciary) ซึ่งยังสลักงรกรากไว้แล้วนั้น ได้แผ่ซ่านเข้าไปอยู่ใน
วงการตุลาการ นักกฎหมาย และนักศึกษาอย่างกว้างขวางและลึกซึ้งเสียแล้ว การต่อสู้เพื่อหลัก
นิติธรรมและหลักอิสรภาพของตุลาการได้ดำเนินไปอย่างรุนแรงและกว้างขวางตลอดระยะเวลาของ
รัฐบาลเผด็จการจอมพล ป. พิบูลสงคราม ครั้งที่ ๒ ในช่วงเวลานี้มีเหตุการณ์วุ่นวายทางการเมือง
อย่างรุนแรงเกิดขึ้นหลายครั้ง เช่น เกิดกบฏวังหลวง เกิดกบฏแมนฮัตตัน จึงมีผู้ตกเป็นกบฏถูกจับกุม
คุมขังและฟ้องร้องเป็นคดีในศาลจำนวนมาก รวมทั้งนักการเมืองฝ่ายค้าน นักหนังสือพิมพ์ และ

^{๘๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๔๑.

นักเขียนก็ตกเป็นจำเลยในศาลเป็นจำนวนมากเช่นกัน ผู้พิพากษาหรือตุลาการในยุคนั้นต้องเผชิญหน้ากับผู้มิอิทธิพลที่มีอำนาจอันยิ่งใหญ่ ในขณะที่เดียวกันก็ต้องรักษาความบริสุทธิ์ยุติธรรมรวมทั้งศักดิ์ศรีและเกียรติศักดิ์ของตุลาการไว้ด้วย เพราะศาลยุติธรรมต้องรับภาระอย่างหนักหน่วงในการวินิจฉัยชี้ขาดคดีกบฏและคดีการเมืองเหล่านั้น รวมทั้งคดีความระหว่างเอกชนกับรัฐด้วย แต่ผู้พิพากษาหรือตุลาการในยุคนั้นสามารถยื่นหยัดรักษาความเป็นอิสระในการวินิจฉัยชี้ขาดคดีด้วยกฎหมายและความยุติธรรมโดยไม่ยินยอมให้อิทธิพลทางการเมืองเข้ามาแทรกแซงหรือครอบงำได้อย่างสมศักดิ์ศรี ทั้ง ๆ ที่ขณะนั้น โครงสร้างของระบบคณะกรรมการตุลาการยังไม่มีบทบัญญัติทั้งในรัฐธรรมนูญและกฎหมายที่จะเป็นหลักประกันเสถียรภาพในการดำรงตำแหน่งของผู้พิพากษาหรือตุลาการไว้อย่างเต็มที่เลย ต่อมาเมื่อมีการเปลี่ยนรัฐบาลใหม่ภายใต้การนำของนายควง อภัยวงศ์ และ ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช พลังที่ยืนหยัดในหลักนิติธรรมและหลักอิสรภาพของตุลาการในวงการศาลจึงระดมกำลังกันอีกครั้งหนึ่ง ผลจากการรวมพลังดังกล่าวได้ปรากฏชัดแจ้งในบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๔๗๕ แก้ไขเพิ่มเติม พุทธศักราช ๒๔๘๕ ประกาศใช้เมื่อวันที่ ๘ มีนาคม ๒๔๘๕ ซึ่งได้มีการเพิ่มเติมเพื่อรับรองความเป็นอิสระของอำนาจตุลาการอย่างหนักแน่นว่าการแต่งตั้ง การโยกย้าย และการถอดถอนผู้พิพากษาจะต้องได้รับความเห็นชอบของคณะกรรมการตุลาการก่อน แล้วจึงนำความกราบบังคมทูล^{๕๖} นับว่าสถาบันคณะกรรมการตุลาการที่ได้ก่อตั้งขึ้นด้วยฝีมือและสติปัญญาของนักกฎหมายไทยมาเป็นเวลาเกือบ ๒๐ ปี ก่อนนั้น ได้รับอำนาจยับยั้งการแต่งตั้ง การโยกย้าย และการถอดถอนจากรัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรมอย่างเด็ดขาดเป็นครั้งแรกในบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญฉบับนี้ อันเป็นการยืนยันหลักความเป็นอิสระของผู้พิพากษาที่มีอยู่ในทางปฏิบัติซึ่งผู้พิพากษาหรือตุลาการได้ต่อสู้ห้วงแห่งมาตั้งแต่เปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๕^{๕๗} การรับรองคณะกรรมการตุลาการไว้ในรัฐธรรมนูญเช่นนี้จึงมีความหมายสำคัญที่สุดเปรียบประดุจหัวใจหรือเส้นโลหิตใหญ่ของ

^{๕๖} “มาตรา ๑๐๔ พระมหากษัตริย์ทรงแต่งตั้ง ย้าย และถอดถอนผู้พิพากษา

มาตรา ๑๐๕ การแต่งตั้ง การย้าย และการถอดถอนผู้พิพากษาจะต้องได้รับความเห็นชอบของคณะกรรมการตุลาการตามกฎหมายว่าด้วยระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการก่อน แล้วจึงนำความกราบบังคมทูล

การเลื่อนตำแหน่งและการเลื่อนเงินเดือนผู้พิพากษาจะต้องได้รับความเห็นชอบของคณะกรรมการตุลาการตามกฎหมายว่าด้วยระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการ”.

^{๕๗} ปรีดี เกษมทรัพย์, “ระบบ ก.ต. และความเป็นอิสระของตุลาการ,” วารสารนิติศาสตร์ มธ., หน้า ๓๔๑.

ผู้พิพากษาตุลาการทั้งหมด เพราะเป็นหลักประกันเสถียรภาพของตุลาการอย่างแน่ชัดอันจะมีผลถึงหลักประกันอำนาจอิสระในการพิจารณาพิพากษาคดีโดยตรง^{๔๔} กล่าวคือ ความเป็นอิสระในทางส่วนตัวของผู้พิพากษาได้รับการประกันโดยรัฐธรรมนูญซึ่งเป็นกฎหมายสูงสุดด้วยการกำหนดให้คณะกรรมการตุลาการมีหน้าที่คุ้มครองความเป็นอิสระในทางส่วนตัวแก่ผู้พิพากษาตั้งแต่เริ่มแรกเพื่อมิให้อำนาจใด ๆ เข้ามาก้าวก่ายแทรกแซงในการแต่งตั้งบุคคลเข้าดำรงตำแหน่งผู้พิพากษารวมทั้งเพื่อมิให้ผู้พิพากษากังวลหรือหวั่นไหวต่ออำนาจหรืออิทธิพลใด ๆ และเป็นหลักประกันในการดำรงตำแหน่งผู้พิพากษาว่าจะไม่ถูกโยกย้ายหรือถอดถอนโดยฝ่ายบริหารหรืออำนาจทางการเมืองเป็นอันขาด อย่างไรก็ตาม ความพยายามที่จะครอบงำอำนาจตุลาการของฝ่ายผู้มีอำนาจในสมัยนั้นยังคงเกิดขึ้นอีกในยุคพลตำรวจเอกเผ่า ศรียานนท์ ครองอำนาจ จึงมีการเสนอร่างพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการ พุทธศักราช ๒๔๕๗ เพื่อแก้ไขโครงสร้างกรรมการตุลาการเสียใหม่ เพราะขณะนั้นคณะกรรมการตุลาการได้รับอำนาจยับยั้งการแต่งตั้ง การโยกย้าย และการถอดถอนจากรัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรมอย่างเด็ดขาดโดยรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๔๖๕ แก้ไขเพิ่มเติม พุทธศักราช ๒๔๕๕ และในขณะเดียวกันพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการ พุทธศักราช ๒๔๘๕ ซึ่งมีผลใช้บังคับขณะนั้นมีโครงสร้างคณะกรรมการตุลาการที่ส่วนใหญ่เป็นผู้พิพากษาถึง ๖ ท่าน และมีได้กำหนดให้มีบุคคลภายนอกเข้ามาเป็นกรรมการตุลาการด้วย ซึ่งหมายถึง อำนาจตุลาการจะมีอิสรภาพจากฝ่ายบริหารได้อย่างเด็ดขาดนั่นเอง ดังนั้น จึงต้องแก้ไขให้เป็นอย่างอื่นให้ได้โดยกล่าวอ้างว่าคณะกรรมการตุลาการจะต้องมีการควบคุมจากรัฐสภา เพราะรัฐสภามาจากประชาชน ต้องให้รัฐสภามีส่วนแต่งตั้งคณะกรรมการตุลาการ ซึ่งจะเท่ากับให้ประชาชนมีส่วนควบคุมคณะกรรมการตุลาการด้วย จึงจะชอบด้วยหลักประชาธิปไตย^{๔๕} อันเป็นการยกเหตุผลต่าง ๆ นานามาทำให้สังคมคล้อยตามและยอมรับการพยายามแก้ไขกฎหมายในครั้งนี้ การต่อสู้ในกระบวนการนิติบัญญัติในครั้งนี้ได้รับความสนใจจากนักศึกษาและประชาชนในสมัยนั้นอย่างกว้างขวาง แต่เหล่านักศึกษา

^{๔๔} วินัย ทองลงยา, “ความเป็นมาของพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการและคณะกรรมการตุลาการ,” หนังสือที่ระลึกในการเสด็จพระราชดำเนินทรงประกอบพิธีเปิดอาคารที่ทำการศาลแพ่งและศาลฎีกา (พระนคร : โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, ๒๕๐๖), หน้า ๑๔๐.

^{๔๕} ดู ปรีดี เกษมทรัพย์, “ระบบ ก.ต. และความอิสระของตุลาการ,” วารสารนิติศาสตร์ มธ., หน้า ๓๔๑.

และประชาชนผู้สนใจในเวลานั้นสามารถมองออกว่ารัฐสภาไทยในขณะนั้นยังถูกรอบงำโดยฝ่ายบริหารซึ่งมีอำนาจทางการเมือง หากปล่อยให้รัฐสภามีส่วนแต่งตั้งคณะกรรมการตุลาการ ก็จะทำให้เท่ากับปล่อยให้ผู้มีอำนาจตั้งการได้ว่าคณะกรรมการตุลาการควรประกอบด้วยใครบ้าง แล้วหลักอิสรภาพของตุลาการจะมีเหลืออยู่อย่างไร แม้กระแสนิยมมหาชนจะคัดค้านการแก้ไขกฎหมายของฝ่ายบริหารอย่างไรก็ไม่สามารถขัดขวางและยับยั้งผู้มีอำนาจในทางการเมืองที่จะคอยบงการในกระบวนการนิติบัญญัติได้ ในที่สุดพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการ พุทธศักราช ๒๔๕๗ ก็มีผลใช้บังคับตามความต้องการของผู้มีอำนาจได้^{๕๐}

พระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการ พุทธศักราช ๒๔๕๗ กำหนดให้มีคณะกรรมการตุลาการ ประกอบด้วย รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม เป็นประธานคณะกรรมการตุลาการ ประธานศาลฎีกา เป็นรองประธานคณะกรรมการตุลาการ และกรรมการตุลาการอื่น ๆ อันได้แก่ อธิบดีผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์ ปลัดกระทรวงยุติธรรม อธิบดีผู้พิพากษาศาลแพ่ง และอธิบดีผู้พิพากษาศาลอาญา เป็นกรรมการตุลาการโดยตำแหน่ง และกรรมการตุลาการผู้ทรงคุณวุฒิอีก ๕ ท่าน ซึ่งจะได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งด้วยความเห็นชอบจากสภาผู้แทนราษฎร พระราชบัญญัติฉบับนี้มีหลักการตรงกันข้ามกับรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๔๗๕ แก้ไขเพิ่มเติม พุทธศักราช ๒๔๕๕ อย่างยิ่ง เพราะมีบทบัญญัติที่ให้อำนาจฝ่ายบริหารและการเมืองเข้ามาแทรกแซงครอบงำและคุมเสียงข้างมากในคณะกรรมการตุลาการซึ่งเป็นองค์กรที่มีอำนาจให้คุณให้โทษแก่ผู้พิพากษาตุลาการได้ อันเป็นการขัดต่อหลักประกันความอิสระของอำนาจตุลาการ^{๕๑} โครงสร้างคณะกรรมการตุลาการตามกฎหมายฉบับนี้สามารถคงหลักการที่ให้มีการเชื่อมโยงกันระหว่างศาลยุติธรรมกับฝ่ายบริหารและฝ่ายนิติบัญญัติเพื่อถ่วงดุลการใช้อำนาจของฝ่ายตุลาการ และสามารถตรวจสอบการทำงานของคณะกรรมการตุลาการโดยให้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรมเป็นประธานคณะกรรมการตุลาการ ทั้งมีกรรมการตุลาการผู้ทรงคุณวุฒิอีก ๕ ท่าน ที่เป็นตัวแทนของฝ่ายนิติบัญญัติ จึงเป็นอันว่าฝ่ายบริหารและการเมืองเข้ามาคุมเสียงข้างมากในคณะกรรมการตุลาการ จะเห็นได้ว่ามีข้าราชการตุลาการโดยตำแหน่งเพียง ๔ ท่าน

^{๕๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๔๓ – ๓๔๔.

^{๕๑} “ตราขุหมิง”, “รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรมสละอำนาจเพื่อความเป็นอิสระของอำนาจตุลาการ,” ในคอลัมน์ สรรพมาเล่า.....อดีต ตุลาคม ๔๑ (มกราคม – กุมภาพันธ์ ๒๕๓๗) ๑ : ๑๒๕.

ในจำนวนคณะกรรมการตุลาการทั้งหมด ๑๑ ท่าน เท่านั้นที่จะคุ้มกันความเป็นอิสระในการปฏิบัติหน้าที่ประสาทความยุติธรรมของผู้พิพากษา นับว่าเป็นพระราชบัญญัติที่วางระเบียบเกี่ยวกับผู้พิพากษาซึ่งกำหนดให้มีคณะกรรมการตุลาการฝ่ายเสียงข้างมากมาจากการแต่งตั้ง นอกจากนี้ การเลื่อนขึ้นเงินเดือนแก่ข้าราชการตุลาการตั้งแต่ชั้น ๓ (ในสมัยนั้น หมายถึง ระดับผู้พิพากษาหัวหน้าศาล) ขึ้นไปจนถึงประธานศาลฎีกา รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรมมีอำนาจสั่ง โดยได้รับความเห็นชอบจากคณะกรรมการตุลาการ และต้องได้รับการอนุมัติจากคณะรัฐมนตรีด้วย^{๕๒} เท่ากับฝ่ายบริหารเข้ามาก้าวล่วงความเป็นอิสระในทางส่วนตัวของผู้พิพากษาอย่างยิ่ง เพราะการเลื่อนขึ้นเงินเดือนของผู้พิพากษาระดับสูงต้องได้รับการอนุมัติจากคณะรัฐมนตรีด้วย ทั้งนี้เพื่อที่จะควบคุมให้ผู้พิพากษาหรือตุลาการอยู่ใต้อำนาจของฝ่ายบริหาร พระราชบัญญัติฉบับนี้ ถูกประณามว่าเป็นกฎหมายโบว์ดำในทันทีโดยมติมหาชน และมีการวิพากษ์วิจารณ์กันอย่างกว้างขวางว่าพระราชบัญญัติฉบับใหม่เป็นเครื่องมือของเผด็จการที่จะครอบงำเพื่อให้ผู้เผด็จการใช้อำนาจได้ตามอำเภอใจโดยไม่ต้องกลัวว่าจะมีศาลที่เป็นอิสระคอยทัดทานด้วยกฎหมายและความยุติธรรม เพื่อความสะดวกในการใช้อำนาจ เพื่อควบคุมสิ่งต่าง ๆ ในบ้านเมืองให้เป็นตามที่ผู้มีอำนาจต้องการ ผู้มีอำนาจทุกยุคทุกสมัยจึงต้องทำลายหลักอิสรภาพของตุลาการให้สิ้นไป การปกครองตามอำเภอใจจึงจะเป็นไปได้ ในขณะที่เดียวกันที่ผู้มีอำนาจดำเนินการทำลายความเป็นอิสระของผู้พิพากษานั้น จะมีการโฆษณาชวนเชื่อด้วยสำนวนและหลักการที่ไพเราะเพราะพริ้งว่าทำไปเพื่อให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมรู้เห็นและควบคุมกิจการศาลบ้าง เพื่อให้มีการถ่วงดุลทางอำนาจบ้าง เพื่อหลักการประชาธิปไตยบ้าง ซึ่งหากใช้วิจารณ์ญานตรีกตรองดูก็จะเห็นได้โดยไม่ยากว่าเป็นการโฆษณาชวนเชื่อที่บิดเบือนความจริงทั้งสิ้น^{๕๓} แต่ต่อมาเมื่อวันที่ ๑๖ กันยายน ๒๕๐๐ จอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ ได้ทำรัฐประหารและมีรัฐบาลใหม่ภายใต้การนำของนายพจน์ สารสิน นายกรัฐมนตรี จึงมีการประกาศนโยบาย “แน่วแน่แก้ไขในสิ่งผิด” ที่จอมพล ป. พิบูลสงคราม และพลตำรวจเอกเผ่า ศรียานนท์ กระทำไว้นานานับการ โดยเฉพาะประกาศความมุ่งมั่นที่จะแก้ไขระบบคณะกรรมการตุลาการให้คืนสู่สภาพเดิมเพื่อให้ปลอดพ้นจากอำนาจทางการเมือง

^{๕๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๕ - ๑๒๖.

^{๕๓} ปรีดี เกษมทรัพย์, “ระบบ ก.ต. และความอิสระของตุลาการ,” วารสารนิติศาสตร์ มธ., หน้า ๓๔๔.

ที่จะเข้ามาครอบงำแทรกแซงศาล^{๕๔} เมื่อวันที่ ๒๓ กันยายน ๒๕๐๐ ได้มีพระบรมราชโองการประกาศแต่งตั้งพระยาอรรถการีย์นิพนธ์เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม ท่านได้รับจัดการแก้ไขพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการ พุทธศักราช ๒๔๙๗ ในทันทีที่รับตำแหน่ง โดยมีศาสตราจารย์กำธร พันธุลาภ ตุลาการอาวุโสที่โอนจากข้าราชการตุลาการมาเป็นปลัดกระทรวงยุติธรรมตั้งแต่สมัยพระดุลยภาคสุวัฒน์ เป็นรัฐมนตรี และดำรงตำแหน่งต่อมาในสมัยพระยาอรรถการีย์นิพนธ์ เป็นกำลังสำคัญในการแก้ไขพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการ พุทธศักราช ๒๔๙๗ เพื่อแก้ไขระบบคณะกรรมการตุลาการตามที่ประกาศไว้ นับว่าพระยาอรรถการีย์นิพนธ์และศาสตราจารย์กำธร พันธุลาภ เป็นผู้ที่มีจิตวิญญาณแห่งความเป็นประชาธิปไตยที่แท้จริงและได้ทำประโยชน์แก่วงการตุลาการเป็นอย่างมาก การแก้ไขระบบคณะกรรมการตุลาการ น่าจะเป็นผลงานชิ้นแรกในสมัยของท่าน เพราะเมื่อวันที่ ๔ ตุลาคม ๒๕๐๐ ท่านได้เชิญประชุมข้าราชการฝ่ายตุลาการระดับอาวุโสและข้าราชการฝ่ายบริหารของกระทรวงยุติธรรม อันได้แก่ ประธานศาลฎีกา อธิบดีผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์ อธิบดีผู้พิพากษาศาลแพ่ง อธิบดีผู้พิพากษาศาลอาญา อธิบดีผู้พิพากษาศาลคดีเด็กและเยาวชน อธิบดีผู้พิพากษาศาลทั้ง ๙ ภาค รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงยุติธรรม และปลัดกระทรวงยุติธรรม เพื่อหารือในการเสนอร่างพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมไปยังคณะรัฐมนตรีเพื่อพิจารณาตามระเบียบ และในที่สุดพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๐๐ ซึ่งกำหนดหลักการสำคัญที่รับรองความเป็นอิสระของอำนาจตุลาการ ได้มีผลใช้บังคับตั้งแต่วันที่ ๒๐ พฤศจิกายน ๒๕๐๐ เป็นต้นมา

รัฐบาลนายพจน์ สารสิน ให้เหตุผลในการประกาศใช้พระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๐๐ ว่า

“เหตุผลในการประกาศใช้พระราชบัญญัติฉบับนี้ คือ ปรากฏว่าพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการ พุทธศักราช ๒๔๙๗ คือ ฉบับที่ใช้อยู่ในปัจจุบันอันเป็นกฎหมายเกี่ยวกับอำนาจฝ่ายตุลาการ ได้บัญญัติไว้เป็นช่องทางที่จะให้อำนาจฝ่ายอื่นเข้ามาควบคุมผู้พิพากษาศาลได้โดยง่าย อันเป็นการผิดหลักการปกครองระบอบประชาธิปไตยในส่วนที่ว่าด้วยการแบ่งแยกอำนาจให้สมดุลกัน อีกทั้งไม่ต้องตามเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยที่ให้ผู้พิพากษามีอิสระในการพิจารณาพิพากษาคดี จึงเป็นการจำเป็นที่จะต้องแก้ไขกฎหมายฉบับนี้

^{๕๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๔๔ - ๓๔๕.

เพื่อให้อำนาจตุลาการซึ่งพระมหากษัตริย์ทรงใช้ทางศาลได้เป็นไปโดยอิสระและมีหลักประกันมั่นคง ทั้งนี้ ตามนโยบายของรัฐบาลที่ได้แถลงไว้แล้วต่อสภาผู้แทนราษฎร^{๕๕}

ส่วนหลักการสำคัญที่รับรองความเป็นอิสระของผู้พิพากษาในพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๐๐ มีดังนี้

๑. รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรมไม่เป็นประธานคณะกรรมการตุลาการ

๒. กรรมการตุลาการผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน ๘ ท่าน มาจากการเลือกตั้งของผู้พิพากษาทั่วประเทศ โดยเลือกจากผู้พิพากษาหัวหน้าคณะในศาลฎีกาขึ้นไป จำนวน ๔ ท่าน และอีก ๔ ท่าน เลือกจากข้าราชการตุลาการบำนาญ โดยข้าราชการตุลาการบำนาญต้องมีข้าราชการการเมือง สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร หรือทนายความ

๓. ไม่ให้อธิบดีผู้พิพากษาศาลแพ่งและอธิบดีผู้พิพากษาศาลอาญาเป็นกรรมการตุลาการ โดยตำแหน่ง

๔. การเลื่อนขึ้นเงินเดือนผู้พิพากษาเป็นอำนาจของคณะกรรมการตุลาการ และไม่ให้คณะรัฐมนตรีเกี่ยวข้องกับการขึ้นเงินเดือนผู้พิพากษาอีกต่อไป

๕. ในกรณีที่รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรมไม่เห็นด้วยกับมติของคณะกรรมการตุลาการ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรมมีสิทธิขอให้คณะกรรมการตุลาการพิจารณาใหม่ได้ ถ้าคณะกรรมการตุลาการยืนตามมติเดิมหรือแก้ไขเพิ่มเติมประการใด ก็ให้ดำเนินการไปตามมติของคณะกรรมการตุลาการนั้น หลักการข้อนี้เป็นหลักการใหม่ที่เพิ่งบัญญัติรับรองไว้ในกฎหมายว่าด้วยพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการเป็นครั้งแรก

นับเป็นเหตุผลและหลักการในพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๐๐ อย่างเป็นทางการ โดยเฉพาะการตัดอำนาจรัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรมออกไปจากตำแหน่งประธานคณะกรรมการตุลาการ และคืนตำแหน่งนี้ให้แก่ประธานศาลฎีกาตามเดิมดังที่เคยเป็นธรรมเนียมปฏิบัติในพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการฉบับก่อน ๆ ^{๕๖} [สามารถอ่านรายละเอียดเพิ่มเติมและศึกษาบันทึกย่อเหตุผลประกอบร่าง พ.ร.บ. ตุลาการฯ ของพระยาอรรถกัรย์นิพนธ์ได้จากบทความเรื่อง รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรมสละอำนาจเพื่อความเป็นอิสระ

^{๕๕} ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๗๔ ตอนที่ ๕๘ ลงวันที่ ๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๐๐.

^{๕๖} ปรีดี เกษมทรัพย์, “ระบบ ก.ต. และความอิสระของตุลาการ,” วารสารนิติศาสตร์ มธ., หน้า ๑๔๕.

ของอำนาจตุลาการ โดย “ตราหุญจิง” ในคอลัมน์ สรรพมาเถ่า.....อดีต ดุลพาห ๔๑ (มกราคม – กุมภาพันธ์ ๒๕๓๗) ๑ : ๑๒๓ – ๑๓๒ ตามภาคผนวก หมายเลข ๕] กรรมการตุลาการโดยตำแหน่ง ยังคงอยู่เช่นเดิม ๓ ท่าน คือ ประธานศาลฎีกา เป็นประธานคณะกรรมการตุลาการ ปลัดกระทรวงยุติธรรม และอธิบดีผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์ เมื่อรวมกรรมการตุลาการผู้ทรงคุณวุฒิอีก ๘ ท่าน คณะกรรมการตุลาการจึงมีจำนวนทั้งหมด ๑๑ ท่าน ในบรรดาคณะกรรมการตุลาการทั้ง ๑๑ ท่าน เป็นผู้พิพากษาถึง ๑๐ ท่าน จะมีก็แต่ปลัดกระทรวงยุติธรรมที่เป็นกรรมการตุลาการโดยตำแหน่ง เท่านั้นที่เป็นฝ่ายบริหาร^{๕๓} พระราชบัญญัติฉบับนี้เป็นจุดเริ่มต้นของโครงสร้างระบบคณะกรรมการตุลาการที่เริ่มแยกเป็นอิสระจากฝ่ายบริหารและฝ่ายนิติบัญญัติเพื่อมิให้ถูกแทรกแซง ก้าวถอย หรือครอบงำจากฝ่ายอื่น ทั้งไม่มีบุคคลภายนอกเข้ามาเป็นกรรมการตุลาการด้วย จึงเป็นอันว่าโดยพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๐๐ ระบบคณะกรรมการตุลาการได้รับการพัฒนาปรับปรุงและก่อตั้งเป็นสถาบันอันเป็นป้อมปราการสำหรับปกป้องรักษาหลักความเป็นอิสระของผู้พิพากษาอย่างมั่นคง สมบูรณ์ และเด็ดขาด เป็นสถาบันที่คนไทยผู้เคยผ่านประสบการณ์ทุกข์เข็ญของระบบตุลาการศาลไทยมาครั้งหลายหนได้คืนร่นต่อสู้อันได้มาในที่สุด เป็นอนุสรณ์อันทรงเกียรติของระบบตุลาการศาลไทยโดยแท้^{๕๔} และเป็นหลักประกันความเป็นอิสระของผู้พิพากษาซึ่งมีหลักการที่ถูกต้องแห่งหลักนิติธรรม (The Rule of Law) อันแสดงถึงความ เป็นประชาธิปไตยอย่างแท้จริง พระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๐๐ มีผลใช้บังคับถึง ๑๒ ปี แล้วจึงมีการแก้ไขเล็กน้อยเกี่ยวกับโครงสร้างคณะกรรมการตุลาการ โดยพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการ (ฉบับที่ ๗) พ.ศ. ๒๕๑๒

พระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการ (ฉบับที่ ๗) พ.ศ. ๒๕๑๒ กำหนดโครงสร้าง คณะกรรมการตุลาการเหมือนในพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๐๐ แตกต่างกันแต่เพียงเพิ่มจำนวนคณะกรรมการตุลาการเป็น ๑๒ ท่าน เท่านั้น กล่าวคือ คณะกรรมการตุลาการประกอบด้วยกรรมการตุลาการโดยตำแหน่ง จำนวน ๔ ท่าน อันได้แก่ ประธานศาลฎีกา เป็นประธานคณะกรรมการตุลาการ ปลัดกระทรวงยุติธรรม อธิบดีผู้พิพากษา

^{๕๓} ปลัดกระทรวงยุติธรรมเป็นตัวเชื่อมระหว่างฝ่ายตุลาการกับฝ่ายบริหาร ตามธรรมเนียมของกระทรวงยุติธรรมที่เคยปฏิบัติมาโดยสม่ำเสมอและไม่เคยเป็นอันมีว่าปลัดกระทรวงยุติธรรมจะแต่งตั้งจากข้าราชการตุลาการที่กระทรวงยุติธรรมขอโอนมาเพื่อดำรงตำแหน่งปลัดกระทรวงยุติธรรมทั้งนั้น.

^{๕๔} ปรีดี เกษมทรัพย์, “ระบบ ก.ต. และความอิสระของตุลาการ,” วารสารนิติศาสตร์ มธ., หน้า ๓๔๖.

ศาลอุทธรณ์ และรองประธานศาลฎีกา กับกรรมการตุลาการผู้ทรงคุณวุฒิอีก ๘ ท่าน ที่ข้าราชการตุลาการเป็นผู้เลือกจากผู้พิพากษาหัวหน้าคณะในศาลฎีกา รองอธิบดีผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์ อธิบดีผู้พิพากษาศาลแพ่ง อธิบดีผู้พิพากษาศาลอาญา และรองประธานศาลฎีกา จำนวน ๔ ท่าน และอีก ๔ ท่าน เลือกจากข้าราชการตุลาการบำนาญ โดยข้าราชการตุลาการบำนาญต้องมีใช้ข้าราชการการเมือง สมาชิกสภา ผู้แทนราษฎร หรือทนายความ ในกรณีที่มีรองประธานศาลฎีกามากกว่า ๑ ตำแหน่ง ให้รองประธานศาลฎีกาที่มีอาวุโสสูงสุดเป็นกรรมการตุลาการ โดยตำแหน่ง และในกรณีนี้ให้รองประธานศาลฎีกาที่เหลืออยู่มีสิทธิได้รับเลือกเป็นกรรมการตุลาการผู้ทรงคุณวุฒิ พระราชบัญญัติฉบับนี้ใช้บังคับได้เพียง ๒ ปี ได้เกิดการปฏิวัติยึดอำนาจการปกครองโดยจอมพลถนอม กิตติขจร เป็นหัวหน้าคณะปฏิวัติ หลังจากนั้นรัฐบาลคณะปฏิวัติโดยจอมพลถนอม กิตติขจร ที่มีศาสตราจารย์หลวงจำรูญเนติศาสตร์ อดีตประธานศาลฎีกา เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม ได้เสนอร่างประกาศของคณะปฏิวัติ ฉบับที่ ๒๕๕ อันเกี่ยวกับระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการขึ้นใหม่เพื่อเสนอต่อสภานิติบัญญัติ

ประกาศของคณะปฏิวัติ ฉบับที่ ๒๕๕ ลงวันที่ ๑๒ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๑๕ มีเจตนารมณ์ที่จะแก้ไขโครงสร้างระบบคณะกรรมการตุลาการอีกเช่นเคย กล่าวคือ กำหนดให้มีคณะกรรมการตุลาการ จำนวน ๑๒ ท่าน ประกอบด้วยกรรมการตุลาการโดยตำแหน่ง จำนวน ๔ ท่าน อันได้แก่ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม เป็นประธานคณะกรรมการตุลาการ ประธานศาลฎีกา เป็นรองประธานคณะกรรมการตุลาการ ปลัดกระทรวงยุติธรรม และอธิบดีผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์ กับกรรมการตุลาการผู้ทรงคุณวุฒิอีก ๘ ท่าน ที่ข้าราชการตุลาการยกเว้นผู้ช่วยผู้พิพากษาเลือกจากข้าราชการตุลาการผู้ได้รับเงินเดือนตั้งแต่ชั้น ๔ ขึ้นไป จำนวน ๔ ท่าน และอีก ๔ ท่าน ที่ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรมเลือกจากข้าราชการตุลาการผู้ได้รับเงินเดือนตั้งแต่ชั้น ๔ ขึ้นไป ประกาศของคณะปฏิวัติฉบับนี้นับเป็นความพยายามอีกครั้งหนึ่งของฝ่ายบริหารที่จะเข้ามาแทรกแซงและมีอิทธิพลในวงการตุลาการโดยกำหนดให้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรมเป็นกรรมการโดยตำแหน่งในฐานะประธานคณะกรรมการตุลาการ และให้กรรมการตุลาการที่เป็นผู้พิพากษาซึ่งเป็นตัวแทนของฝ่ายบริหารทำหน้าที่ตรวจสอบคณะกรรมการตุลาการด้วย ดังปรากฏข้อความตอนหนึ่งในประกาศของคณะปฏิวัติ ฉบับที่ ๒๕๕ ว่า “การปกครองประเทศตามระบอบประชาธิปไตยนั้น แม้จะแบ่งอำนาจอธิปไตยออกเป็น ๓ อำนาจ คือ อำนาจนิติบัญญัติ อำนาจบริหาร

และอำนาจตุลาการ ก็ตาม แต่การแบ่งแยกเช่นนั้นก็เพื่อแยกการปฏิบัติการ จะแยกกันเด็ดขาดหรือขาดลอยไปเลยนั้นไม่ได้ แต่บทบัญญัติของพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการฉบับปัจจุบัน^{๕๕} มิได้มีการเชื่อมโยงตามควรระหว่างราชการฝ่ายตุลาการกับราชการฝ่ายบริหาร ทั้ง ๆ ที่ราชการฝ่ายบริหารต้องรับผิดชอบในราชการฝ่ายตุลาการต่อสภานิติบัญญัติ” อย่างไรก็ตาม แม้จะกำหนดให้เลือกตัวแทนของฝ่ายบริหารจากผู้พิพากษา มิได้เลือกกรรมการตุลาการผู้ทรงคุณวุฒิอีก ๔ ท่าน จากบุคคลภายนอก แต่การที่กำหนดให้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรมมีฐานะเป็นประธานคณะกรรมการตุลาการ โดยตำแหน่งนั้นทำให้เกรงกันว่าอำนาจฝ่ายบริหารหรือรัฐบาลจะเข้ามาครอบงำฝ่ายตุลาการ ผู้พิพากษาและนักกฎหมายทั่วไปคัดค้านในทันที และเป็นเหตุให้เกิดการชุมนุมประท้วงของนักศึกษาและประชาชนอย่างกว้างขวางถึงกับมีผู้ประณามว่าเป็น “กฎหมายโบว์ดำ” จนรัฐบาลคณะปฏิวัติประกาศยกเลิกประกาศของคณะปฏิวัติฉบับนี้ด้วยการตราพระราชบัญญัติยกเลิกประกาศคณะปฏิวัติ ฉบับที่ ๒๕๕ ลงวันที่ ๑๒ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๑๕ พ.ศ. ๒๕๑๕ เพื่อคืนอิสรภาพให้แก่ฝ่ายตุลาการโดยเร็ว^{๕๖} นับว่าระบบคณะกรรมการตุลาการได้ผ่านพ้นการทดสอบอย่างท้าทายของอำนาจทางการเมืองได้อีกครั้งหนึ่ง^{๕๗} ดังนั้น พระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการ (ฉบับที่ ๗) พ.ศ. ๒๕๑๒ ที่ใช้กันอยู่ในขณะนั้นจึงมีผลใช้บังคับต่อไปอีก ๕ ปี จนถึงปี ๒๕๒๑ เพราะมีการตราพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการ พ.ศ. ๒๕๒๑

พระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการ พ.ศ. ๒๕๒๑ ยังคงยึดหลักการเช่นเดียวกับพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๐๐ และพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการ (ฉบับที่ ๗) พ.ศ. ๒๕๑๒ กล่าวคือ มีเจตนารมณ์ที่จะให้ผู้พิพากษามีอิสระในการพิจารณาพิพากษาคดีให้เป็นไปตามกฎหมายและความยุติธรรมโดยไม่ถูกก้ำก่ายหรือแทรกแซงโดยอำนาจอื่นอย่างเด็ดขาด รวมทั้งไม่มีบุคคลภายนอกเข้ามาเป็นกรรมการตุลาการด้วย ทั้งนี้ โดยมีคณะกรรมการตุลาการเป็นองค์กรที่เป็นหลักประกันความเป็นอิสระให้แก่ผู้พิพากษา พระราชบัญญัติฉบับนี้กำหนดให้มีคณะกรรมการตุลาการ จำนวน ๑๒ ท่าน ประกอบด้วยกรรมการ

^{๕๕} หมายถึง พระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการ (ฉบับที่ ๗) พ.ศ. ๒๕๑๒.

^{๕๖} ดู กิตติศักดิ์ ปรกติ, “กฎหมายไทย : มุมมองด้านวัฒนธรรม (ตอนจบ),” *ดุลพາห*, หน้า ๑๖๖ ประกอบ.

^{๕๗} ปรีดี เกษมทรัพย์, “ระบบ ก.ต. และความอิสระของตุลาการ,” *วารสารนิติศาสตร์ มธ.*, หน้า ๓๔๕.

ตุลาการโดยตำแหน่ง จำนวน ๔ ท่าน เช่นเดียวกันกับพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการ (ฉบับที่ ๗) พ.ศ. ๒๕๑๒ อันได้แก่ ประธานศาลฎีกา เป็นประธานคณะกรรมการตุลาการ อธิบดีผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์ รองประธานศาลฎีกาซึ่งมีอาวุโสสูงสุด และปลัดกระทรวงยุติธรรม กับ กรรมการตุลาการผู้ทรงคุณวุฒิอีก ๘ ท่าน ซึ่งมีการแก้ไขเปลี่ยนแปลงจากเดิมด้วยการให้ข้าราชการตุลาการตั้งแต่ชั้น ๒ ขึ้นไปเป็นผู้เลือกจากข้าราชการตุลาการตั้งแต่ชั้น ๗ ขึ้นไป และมีได้เป็นกรรมการตุลาการโดยตำแหน่งอยู่แล้ว จำนวน ๔ ท่าน และอีก ๔ ท่าน เลือกจากข้าราชการตุลาการบำนาญ โดยข้าราชการตุลาการบำนาญต้องมีข้าราชการการเมือง สมาชิกสภา กรรมการพรรคการเมือง เจ้าหน้าที่ในพรรคการเมือง หรือทนายความ พระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการ พ.ศ. ๒๕๒๑ ใช้บังคับเรื่อยมาอย่างยาวนานจนกระทั่งได้มีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๔๐ เมื่อวันที่ ๑๐ ตุลาคม ๒๕๔๐ โดยมาตรา ๒๗๕ ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยฉบับนี้ได้บัญญัติให้ศาลยุติธรรมมีหน่วยธุรการที่เป็นอิสระทั้งในการบริหารงานบุคคลและการงบประมาณ อันหมายถึง การแยกศาลยุติธรรมออกจากกระทรวงยุติธรรม และทำให้ต่อมาได้มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการศาลยุติธรรม พ.ศ. ๒๕๔๓ เพื่อรองรับการแยกศาลยุติธรรมเป็นสถาบันอิสระ

ตั้งแต่ปลายเดือนกรกฎาคม ๒๕๓๔ จนถึงเดือนกันยายน ๒๕๓๕ เกิดเหตุการณ์วุ่นวายที่สุดในประวัติศาสตร์ของวงการตุลาการอย่างชนิดที่เรียกว่า “วิกฤตตุลาการ” กล่าวคือ ท่านประภาศน์ อวยชัย รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรมในรัฐบาลนายอนันต์ ปันยารชุน หลังจากที่คุณ ร.ส.ช. ทำรัฐประหารรัฐบาลพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ ได้เข้ามาก้าวถ่ายแทรกแซงวงการตุลาการด้วยการพยายามผลักดันให้ท่านสวัสดิ์ โชติพานิช ได้เป็นประธานศาลฎีกาคคนใหม่แทนท่านโสภณ รัตนกร ซึ่งกำลังจะเกษียณอายุราชการในวันที่ ๓๐ กันยายน ๒๕๓๔ และไม่ปรารถนาที่จะให้คณะกรรมการตุลาการชุดปัจจุบันเป็นผู้พิจารณาแต่งตั้งประธานศาลฎีกา เนื่องจากทราบว่าเสียงส่วนใหญ่ไม่ต้องการให้ท่านสวัสดิ์ โชติพานิช ได้เป็นประธานศาลฎีกา ดังนั้น จึงต้องดำเนินการให้มีการนัดประชุมคณะกรรมการตุลาการเพื่อแต่งตั้งประธานศาลฎีกาคคนใหม่ในวันที่ ๓ ตุลาคม ๒๕๓๔ อันเป็นเวลาภายหลังจากที่ประธานศาลฎีกาและรองประธานศาลฎีกาอีก ๒ ท่าน คือ ท่านโสภณ รัตนกร ท่านวิฑูรย์ ตั้งตรงจิตร และท่านสุรรัตน์ ศรีอนุพันธ์ ได้พ้นจากตำแหน่งไปแล้ว เป็นการพิจารณาออกกระบวนนอกประเพณีที่เคยปฏิบัติมา และผิดแผกจากการปฏิบัติของ

กระทรวง ทบวง กรมต่าง ๆ ซึ่งต่างก็พิจารณากันเสร็จสิ้นแล้วในเดือนกันยายนของทุกปี ทั้งนี้จะเป็นการจัดต่อกฎหมาย เพราะจะมีกรรมการตุลาการเหลืออยู่เพียง ๕ ท่าน ไม่ครบองค์ประกอบตามพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการ พ.ศ. ๒๕๒๑ มาตรา ๓๔ แต่การประชุมในเดือนตุลาคม ๒๕๓๔ ซึ่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรมกำหนดเป็นเรื่องจงใจทำให้การประชุมได้มีขึ้นเมื่อกรรมการตุลาการว่างลงเพราะเกษียณอายุ อันเป็นเรื่องที่รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรมประสงค์ที่จะตั้งผู้รักษาการในตำแหน่งนั้น ๆ โดยมีจุดประสงค์ให้บุคคลนั้นเป็นกรรมการตุลาการทั้ง ๆ ที่ไม่มีสิทธิที่จะใช้สิทธิของกรรมการตุลาการแต่อย่างใด ก่อให้เกิดความไม่พอใจในหมู่ผู้พิพากษาอย่างไม่เคยเป็นมาก่อน เนื่องจากไม่ต้องการได้ประชุมตุลาการที่มาจากกริปบับังคับของฝ่ายบริหาร แต่ประสงค์ที่จะได้ประชุมตุลาการที่ปลอดจากอำนาจทางการเมือง มีการลงข่าวในหน้าหนังสือพิมพ์ถึงความขัดแย้งในการแต่งตั้งประธานศาลฎีกาคนใหม่ซึ่งกระทบกระเทือนต่อวงการตุลาการอย่างรุนแรง ทั้งก่อให้เกิดความแตกแยกในหมู่ตุลาการ และทำให้เกิดความเสียหายแก่ศาลยุติธรรมเป็นส่วนรวม กลุ่มอาจารย์จากคณะนิติศาสตร์ทุกสถาบันยื่นหนังสือคัดค้านถึงนายกรัฐมนตรี ผู้พิพากษาจากทั่วประเทศยื่นหนังสือทูลเกล้าฯ ถวายฎีกากันหลายฉบับ ต่อมาอาจารย์จากคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยรามคำแหง และมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราชยื่นหนังสือทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาด้วยเช่นกัน และแล้วก็เกิดตุลาการวิปโยคด้วยเหตุที่มีการไล่ผู้พิพากษาออกจากราชการถึง ๑๑ ท่าน ในข้อหาปลุกปั่นยุยงก่อให้เกิดการชุมนุมผู้พิพากษาเพื่อนำผลไปก้าวร้าวดูหมิ่นผู้บังคับบัญชา^{๑๒} และก่อให้เกิดการแตกความสามัคคีอันเป็นการทำลายชื่อเสียงและเกียรติคุณของสถาบันตุลาการ ทั้ง ๆ ที่การเคลื่อนไหวคัดค้านรัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรมดังกล่าวเนื่องมาจากผู้พิพากษาทั้งหลายซึ่งรักและห่วงหาอาทรความเป็นอิสระของอำนาจตุลาการต่างพร้อมใจกันลุกขึ้นสู้เพื่อมิให้ฝ่ายบริหารเข้ามาก้าวก่ายและครอบงำฝ่ายตุลาการ อันเป็นการเคลื่อนไหวด้วยความบริสุทธิ์ใจ และเป็นการรักษาสถาบันตุลาการไว้ให้เป็นที่เชื่อถือและศรัทธาของประชาชน แต่ในที่สุดด้วยเดชะพระบารมีปกเกล้าปกกระหม่อม ผู้พิพากษาทั้ง ๑๑ ท่าน จึงยังคงรับราชการสนองเบื้องพระยุคลบาทต่อมา หลังจากนั้นนายอนันต์ ปันยารชุน นายกรัฐมนตรี ได้เร่งรัดให้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรมจัดการเลือก

^{๑๒} ตามข้อหานี้ “ผู้บังคับบัญชา” หมายถึง รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม ทั้ง ๆ ที่ผู้บังคับบัญชาของผู้พิพากษาทั้งหมดมีคนเดียวเท่านั้น คือ ประธานศาลฎีกา.

ตั้งคณะกรรมการตุลาการชุดใหม่โดยเร็ว โดยมีการแก้ไขกฎกระทรวงเพื่อปรับปรุงวิธีการเลือกกรรมการตุลาการผู้ทรงคุณวุฒิให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อยและบริสุทธิ์ยุติธรรม กำหนดวันเลือกตั้งคณะกรรมการตุลาการในวันที่ ๒๑ มีนาคม ๒๕๓๕ วิธีการเลือกตั้งกำหนดให้มีคณะกรรมการเลือกตั้ง ประกอบด้วยอธิการบดีของมหาวิทยาลัยของรัฐที่ตั้งอยู่ในกรุงเทพมหานครไม่เกิน ๑ ท่าน ร่วมกับตุลาการฝ่ายปลัดกระทรวงยุติธรรมอีก ๓ ท่าน และให้ผู้พิพากษาทั่วประเทศเดินทางมาหย่อนบัตรเลือกตั้ง โดยเปิดเผยที่สถาบันพัฒนาข้าราชการฝ่ายตุลาการ ตั้งแต่เวลา ๘ นาฬิกา จนถึงเวลา ๑๕ นาฬิกา หลังจากนั้นมีการนับคะแนนโดยเปิดเผย นับว่าเป็นประวัติศาสตร์ของการเลือกตั้งคณะกรรมการตุลาการที่ทำแบบเดียวกันกับการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร และเหตุการณ์จบลงด้วยชัยชนะอย่างท่วมท้นของผู้พิพากษาที่ต่อสู้เพื่อความเป็นอิสระของอำนาจตุลาการจนได้รับการเลือกให้เป็นกรรมการตุลาการผู้ทรงคุณวุฒิทั้ง ๘ ท่าน และขณะเดียวกันเป็นชัยชนะอันยิ่งใหญ่ของตุลาการทั้งมวลซึ่งเป็นผลมาจากการต่อสู้ด้วยความทรหดอดทนและไม่ย่อท้อต่อความยากลำบากของตุลาการผู้มีหัวใจเป็นตุลาการที่แท้จริง โดยมีคณะทำงานเพื่อความเป็นอิสระแห่งอำนาจตุลาการและกลุ่มพิทักษ์สถาบันตุลาการเป็นแกนนำ (สามารถอ่านรายละเอียดเพิ่มเติมได้จากหนังสือเรื่อง บันทึกประวัติศาสตร์ ๑๐๐ ปี กระทรวงยุติธรรม การต่อสู้เพื่อความเป็นอิสระของอำนาจตุลาการ กรกฎาคม ๒๕๓๔ – มีนาคม ๒๕๓๕ โดย วิชา มหาคุณ ซึ่งคณะทำงานเพื่อความเป็นอิสระแห่งอำนาจตุลาการและกลุ่มพิทักษ์สถาบันตุลาการจัดพิมพ์)

ในระหว่างที่มีเหตุการณ์ซึ่งเรียกว่า “วิกฤตตุลาการ” เกิดขึ้นในวงการตุลาการ ได้มีออกพระราชกำหนดแก้ไขเพิ่มเติมพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการ พ.ศ. ๒๕๒๑ พ.ศ. ๒๕๓๕ ซึ่งกำหนดให้มีคณะกรรมการตุลาการชุดหนึ่ง ประกอบด้วยกรรมการตุลาการโดยตำแหน่ง อันได้แก่ ประธานศาลฎีกา เป็นประธานคณะกรรมการตุลาการ อธิบดีผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์ รองประธานศาลฎีกา อธิบดีผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์ภาค อธิบดีผู้พิพากษาศาลชั้นต้น อธิบดีผู้พิพากษาศาลเยาวชนและครอบครัวกลาง และปลัดกระทรวงยุติธรรม กับกรรมการตุลาการผู้ทรงคุณวุฒิจำนวน ๑๐ ท่าน อันได้แก่ ข้าราชการตุลาการชั้น ๗ ขึ้นไปซึ่งมิได้เป็นกรรมการตุลาการโดยตำแหน่งอยู่แล้ว และข้าราชการตุลาการซึ่งดำรงตำแหน่งผู้พิพากษาศาลฎีกา จำนวน ๖ ท่าน ที่ข้าราชการตุลาการซึ่งได้รับเงินเดือนตั้งแต่ชั้น ๒ ขึ้นไปเป็นผู้เลือก รวมทั้งข้าราชการตุลาการบ้านาญตำแหน่งประธานศาลฎีกาคณหลังสุดตามลำดับ จำนวน ๔ ท่าน ซึ่งต้องไม่เป็นข้าราชการ

การเมือง สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร กรรมการพรรคการเมือง เจ้าหน้าที่ในพรรคการเมือง หรือ ทนายความ พระราชกำหนดฉบับนี้ยังคงยึดหลักการเช่นเดียวกันกับพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการ พ.ศ. ๒๕๒๑ ที่ไม่ให้ฝ่ายบริหารกับฝ่ายนิติบัญญัติและบุคคลภายนอกเข้าไป เกี่ยวข้องกับฝ่ายตุลาการ ดังนั้น โครงสร้างคณะกรรมการตุลาการจึงมีแต่ผู้พิพากษาและข้าราชการ ตุลาการบำนาญเท่านั้น แม้จะมีหลักการที่ฝ่ายบริหารและฝ่ายนิติบัญญัติไม่สามารถเข้าไปก้าวก่าย ตรวจสอบการทำงานของคณะกรรมการตุลาการได้ แต่ผู้พิพากษาส่วนใหญ่และนักกฎหมายทั่วไป ตลอดจนนักนิติศาสตร์ในสถาบันการศึกษาทั้งหลายต่างออกมาคัดค้านพระราชกำหนดฉบับนี้กัน อย่างกว้างขวาง เพราะมองเห็นว่าเป็นกฎหมายที่ออกมาเพื่อสนับสนุนการก้าวก่ายแทรกแซงวงการ ตุลาการของรัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรมที่ผลักดันให้คณะกรรมการตุลาการตามพระราช กำหนดฉบับนี้แต่งตั้งประธานศาลฎีกาคคนที่ตนสนับสนุน และเป็นกฎหมายที่มีผลกระทบต่อหลัก ความเป็นอิสระของผู้พิพากษาอย่างรุนแรง ทั้งทำให้เกิดความแตกแยกในหมู่ตุลาการ และมีการ เคลื่อนไหวต่อสู้เพื่อรักษาอิสรภาพของตุลาการในบรรดาผู้พิพากษาทั้งหลายอย่างกว้างขวางและ ใหญ่หลวง อย่างไรก็ตาม เมื่อรัฐบาลนายชวน หลีกภัย เข้าบริหารประเทศ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรใน ขณะนั้นพิจารณาพระราชกำหนดฉบับนี้แล้วมีมติไม่อนุมัติ ทำให้พระราชกำหนดแก้ไขเพิ่มเติม พระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการ พ.ศ. ๒๕๒๑ พ.ศ. ๒๕๓๕ ตกไป ไม่มีผลใช้บังคับ แต่อย่างใด

หลักความเป็นอิสระของผู้พิพากษาในประเทศไทยสมัยประชาธิปไตย และระบบ คณะกรรมการตุลาการเมื่อศาลยุติธรรมเป็นองค์กรอิสระจากฝ่ายบริหาร

ศาลยุติธรรมเป็นองค์กรที่ใช้อำนาจตุลาการซึ่งเป็นหนึ่งในอำนาจอธิปไตยภายใต้พระ ประมาธิปไตยของพระมหากษัตริย์ในการประสิทธิประสาทความยุติธรรมเพื่อปกป้องรักษาสิทธิและ เสรีภาพตามกฎหมายแก่ประชาชน เงื่อนไขสำคัญที่สุดที่จะทำให้องค์กรตุลาการสามารถใช้อำนาจ ตุลาการให้บรรลุลวัตถุประสงค์ได้อย่างแท้จริง คือ สามารถทำคำวินิจฉัยชี้ขาดคดีได้อย่างเป็นอิสระ ปราศจากอคติ และไม่ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลการบังคับบัญชาขององค์กรอื่น ทั้งนี้ ภายใต้บังคับของ กฎหมายที่ได้ตราขึ้นโดยชอบธรรมเท่านั้น ดังนั้น ศาลยุติธรรมจึงต้องมีความเป็นอิสระ และมี เสถียรภาพ ไม่ถูกแทรกแซงจากอำนาจนิติบัญญัติ อำนาจบริหาร การเมือง และอิทธิพลอื่น ไม่ว่า

โดยทางตรงหรือทางอ้อม เพื่อให้เป็นหลักประกันแก่ประชาชนว่าจะได้รับความยุติธรรมโดยแท้จริง โดยเฉพาะคดีที่ประชาชนพิพาทกับหน่วยงานของรัฐ นักการเมือง หรือผู้มีอิทธิพลต่าง ๆ^{๑๑๓} หลักประกันความเป็นอิสระของอำนาจตุลาการเป็นเครื่องบ่งชี้ถึงศักดิ์ศรีและภาพพจน์ที่ถูกต้องของระบบศาลยุติธรรมในนานาอารยประเทศ หลังจากที่มีการออกประกาศของคณะปฏิวัติ ฉบับที่ ๒๕๕ ลงวันที่ ๑๒ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๑๕ ซึ่งกำหนดให้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรมเป็นประธานคณะกรรมการตุลาการ โดยตำแหน่งนั้น ทำให้ผู้พิพากษาและนักกฎหมายทั่วไปคัดค้านในทันที และเป็นเหตุให้เกิดการชุมนุมประท้วงของนักศึกษาและประชาชนอย่างกว้างขวาง ทั้งนี้ ด้วยเกรงว่าอำนาจฝ่ายบริหารหรือรัฐบาลจะเข้ามาครอบงำฝ่ายตุลาการ จนรัฐบาลคณะปฏิวัติโดยจอมพลถนอม กิตติขจร ต้องยกเลิกประกาศของคณะปฏิวัติฉบับนี้ด้วยการออกพระราชบัญญัติยกเลิกประกาศของคณะปฏิวัติ ฉบับที่ ๒๕๕ ลงวันที่ ๑๒ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๑๕ พ.ศ. ๒๕๑๕ ดังได้กล่าวมาแล้วข้างต้น ทำให้แนวคิดที่ว่า “ควรแยกอำนาจตุลาการออกเป็นองค์กรอิสระหรือไม่” ได้รับการหยิบยกขึ้นเป็นข้ออภิปราย ณ หอประชุมใหญ่ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เมื่อวันที่ ๑๔ ธันวาคม ๒๕๑๖ โดยคณะกรรมการนักศึกษาสำนักอบรมศึกษากฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภา ข้อมูลจากการอภิปรายดังกล่าวสรุปได้ว่า สาเหตุสำคัญของแนวคิดที่เห็นควรแยกอำนาจตุลาการออกเป็นองค์กรอิสระ สืบเนื่องมาจากภาพลักษณ์ของศาลยุติธรรมซึ่งเป็นผู้ใช้อำนาจตุลาการอันเป็นส่วนหนึ่งของอำนาจธิปไตยมักจะถูกมองว่าเป็นส่วนหนึ่งหรืออยู่ภายใต้การควบคุมของฝ่ายบริหาร เพราะแม้กฎหมายสูงสุด คือ รัฐธรรมนูญ จะได้บัญญัติรองรับถึงความเป็นอิสระในการพิจารณาพิพากษาคดีของศาลยุติธรรมไว้อย่างหนักแน่นก็ตาม แต่ในทางปฏิบัติโดยที่ทางฝ่ายบริหารยังคงมีอำนาจในการควบคุมดูแลศาลยุติธรรมในด้านธุรการ เช่น งบประมาณ อัตรากำลัง ตลอดจนความก้าวหน้าของบุคคลในองค์กรนี้ ก็ย่อมเป็นอุปสรรคสำคัญอันอาจเชื่อมโยงกระทบกระเทือนต่อความเป็นอิสระในการพิจารณาพิพากษาคดีของผู้พิพากษาได้ ดังนั้น ปัญหาในขณะนั้นก็คือการบริหารอำนาจตุลาการเป็นไปโดยอิสระ แต่ไม่อาจดำเนินไปโดยมีประสิทธิภาพ เนื่องจากไม่มีความคล่องตัวในการบริหารงานธุรการ เมื่อพิจารณากันอย่างถ่องแท้แล้ว แนวคิดดังกล่าวมีปัจจัยทำให้สามารถสรุปออกมาได้เช่นนั้น ทั้งนี้ เนื่องจากแนวโน้มของการพิจารณาอัตรากำลังตลอดจน

^{๑๑๓} กองวิชาการ สำนักงานส่งเสริมงานตุลาการ, “การแยกศาลออกจากกระทรวงยุติธรรม,” วารสารยุติธรรม ๕ (มีนาคม ๒๕๔๓) ๓ : ๑๓.

การจัดสรรงบประมาณของหน่วยงานฝ่ายบริหารของรัฐมักจะมีมองว่ากระทรวงยุติธรรมมีฐานะเช่นเดียวกันกับกระทรวงอื่น ๆ โดยมีได้ค้ำประกันว่ากระทรวงยุติธรรมเป็นกระทรวงพิเศษซึ่งมีการบริหารราชการที่เกี่ยวกับการใช้อำนาจตุลาการอันเป็นส่วนหนึ่งของอำนาจอธิปไตยของประเทศ การพิจารณาลักษณะการทำงานที่ดี การวิเคราะห์งานที่ดี มักจะถูกนำไปเปรียบเทียบกับกระทรวงอื่น ๆ ซึ่งมีลักษณะการทำงานที่เป็นฝ่ายบริหารแท้ ๆ จึงดูเหมือนว่ามีได้ให้ความสำคัญแก่อำนาจตุลาการที่ได้บริหารงานโดยผ่านกระทรวงยุติธรรมอย่างให้ความเท่าเทียมกันกับงานราชการของฝ่ายนิติบัญญัติและฝ่ายบริหารแต่อย่างใด และสาเหตุสำคัญอีกประการหนึ่งที่เป็นอุปสรรคสำคัญในการจัดอัตรากำลังและจัดสรรงบประมาณ ได้แก่ การที่เจ้าหน้าที่ผู้มีหน้าที่เกี่ยวข้องในการพิจารณาอัตรากำลังและจัดสรรงบประมาณมิได้มีความรู้ความเข้าใจอย่างแท้จริงเกี่ยวกับงานราชการของศาลยุติธรรมและกระทรวงยุติธรรม เนื่องจากลักษณะงานของศาลยุติธรรมเป็นงานที่มีความเป็นพิเศษเฉพาะตัว จึงมักจะก่อให้เกิดการวินิจฉัยงานและอัตรากำลังที่ผิดพลาดหรือมองลักษณะงานที่คลาดเคลื่อนจากความเป็นจริง ตลอดจนได้นำงานธุรการของกระทรวงยุติธรรมไปเทียบเคียงกับงานธุรการของกระทรวงอื่นมากเกินไป ดังนั้น หากศาลยุติธรรมสามารถควบคุมดูแลงานด้านธุรการของตนได้เองโดยมีอำนาจบังคับบัญชาตลอดจนเป็นผู้ดำเนินการทั้งสิ้นเกี่ยวกับงบประมาณอัตรากำลังข้าราชการ สรรหาวัสดุอุปกรณ์ด้วยตนเองแล้ว ก็จะสามารถแก้ไขปัญหาอันเป็นต้นเหตุแห่งความขัดข้องดังกล่าวได้ ทั้งเป็นการสนับสนุนให้การพิจารณาพิพากษาคดีมีประสิทธิภาพ ยังประโยชน์แก่ประชาชนผู้มีบรรลภคดีที่พึงปวง และส่งผลถึงความเจริญวัฒนาการของประเทศโดยตรง^{๑๑๔} นอกจากนี้ แนวคิดเรื่องการแยกศาลยุติธรรมออกจากกระทรวงยุติธรรมได้รับการหยิบยกขึ้นพิจารณาในชั้นต้น โดยคณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญที่กำลังดำเนินการร่างรัฐธรรมนูญอันสืบเนื่องมาจากการแสดงประชามติเมื่อวันที่ ๑๓ และวันที่ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ จากหลักการที่เห็นว่าอำนาจตุลาการเป็นเพียงส่วนหนึ่งของอำนาจบริหาร เนื่องจากสังกัดอยู่ในกระทรวงยุติธรรม แม้ว่าตามหลักการกระทรวงยุติธรรมเป็นผู้ดำเนินการในด้านธุรการ แต่ในทางปฏิบัติกระทรวงยุติธรรมมอบหน้าที่ให้แก่ผู้พิพากษาเป็นผู้กระทำและรับผิดชอบ เช่น การจัดสร้างที่ทำการศาล ดังนั้น จึง

^{๑๑๔} จารุณี ฐานรดาภรณ์, “เบื้องหลังความทรงจำการแยกศาล – การมีหน่วยธุรการที่เป็นอิสระตามรัฐธรรมนูญ ๒๐ สิงหาคม วันสำนักงานศาลยุติธรรม,” วารสารศาลยุติธรรม ๓ (สิงหาคม – กันยายน ๒๕๔๖) ๑๔ : ๗๗ – ๗๘.

เห็นว่าสมควรให้ศาลยุติธรรมมีอิสระทั้งในด้านพิจารณาพิพากษาคดีและด้านธุรการด้วย ผลการประชุมของคณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญในครั้งนั้น ที่ประชุมได้มีมติให้ศาลยุติธรรมยังคงสังกัดอยู่ในกระทรวงยุติธรรม แต่ให้ปรับปรุงพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการ และให้ระบุโครงสร้างและองค์ประกอบของคณะกรรมการตุลาการไว้ในรัฐธรรมนูญเพื่อมิให้มีการแก้ไขได้โดยง่าย^{๑๑๕}

เช่นเดียวกันกับเหตุการณ์ “กฎหมายโบว์ดำ” ในสมัยรัฐบาลคณะปฏิวัติโดยจอมพลถนอม กิตติขจร เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๕ หลังจากเกิด “วิกฤตตุลาการ” ในสมัยรัฐบาลคณะ ร.ส.ช. โดยนายอนันต์ ปันยารชุน ตั้งแต่ปลายเดือนกรกฎาคม ๒๕๑๔ จนถึงเดือนกันยายน ๒๕๑๕ ทำให้แนวคิดเรื่องการแยกศาลยุติธรรมให้เป็นอิสระจากกระทรวงยุติธรรมเป็นจริงเป็นจังมากขึ้น มีการพิจารณาเกี่ยวกับระบบบริหารงานศาลยุติธรรมโดยกระทรวงยุติธรรมกันอย่างกว้างขวาง ดังนั้น เมื่อพิจารณาระบบบริหารราชการของกระทรวงยุติธรรมในขณะนั้นแล้ว พบว่าอยู่ภายใต้ระบบบริหารราชการแผ่นดินของฝ่ายบริหารหรือรัฐบาลซึ่งมีกฎหมายกำหนดให้เป็นแบบเดียวกันทุกกระทรวง แต่เนื่องจากศาลยุติธรรมเป็นผู้ใช้อำนาจตุลาการเพื่อประสิทธิประสาทความยุติธรรมแก่ประชาชน การทำหน้าที่ของผู้พิพากษาจึงเป็นงานที่มีลักษณะพิเศษเฉพาะด้านอันจะต้องกระทำด้วยความบริสุทธิ์ยุติธรรมรวดเร็ว ต้องได้รับความเชื่อถือและศรัทธาจากประชาชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งต้องมีอิสระในการพิจารณาพิพากษาคดีโดยปราศจากการแทรกแซงครอบงำจากฝ่ายบริหารและการเมือง แต่ขณะนั้น การเสนอแต่งตั้ง การเลื่อนตำแหน่ง การเลื่อนชั้นและขึ้นเงินเดือน การโยกย้าย การถอดถอน และการพ้นจากตำแหน่งของผู้พิพากษาและข้าราชการระดับสูงในกระทรวงยุติธรรมเป็นอำนาจของรัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม ซึ่งอำนาจในการเสนอดังกล่าวของรัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรมอาจเป็นการแทรกแซงก้าวล่วงอำนาจตุลาการของฝ่ายบริหารและการเมืองอย่างสำคัญได้ ทั้งยังอาจเป็น โอกาสหรือวิกฤตที่ทำให้เกิดการกระทบกระทั่งกันระหว่างฝ่ายตุลาการและรัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรมได้โดยง่าย นอกจากนี้ ยังมีความไม่เหมาะสมและไม่คล่องตัวในระบบงบประมาณของศาลยุติธรรม การเสนอของบประมาณของกระทรวงยุติธรรมให้แก่ศาลยุติธรรมในขณะนั้นต้องเสนอตามพระราชบัญญัติวิธีการงบประมาณ โดยกระทรวงยุติธรรมต้อง

^{๑๑๕} ดู สัตยชัย สิงห์หละ, “การประชุมคณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญเกี่ยวกับเรื่องควรแยกศาลออกจากกระทรวงยุติธรรมหรือไม่,” *บทสันนิษฐาน* เล่ม ๓๒ (พ.ศ. ๒๕๑๘) ๑ : ๑๐๐ – ๑๐๔ ; เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๘.

จัดทำงบประมาณผ่านการพิจารณาตัดทอนของสำนักงบประมาณและรวมไว้ในร่างพระราชบัญญัติงบประมาณรายจ่ายประจำปีของฝ่ายบริหารที่เสนอต่อรัฐสภา จึงไม่เอื้ออำนวยต่อการพัฒนางานตุลาการได้อย่างเต็มที่ ทำให้เห็นได้ว่าแม้ฝ่ายตุลาการจะเป็นอำนาจหนึ่งในสามของอำนาจอธิปไตย แต่ก็มิได้มีความสำคัญเท่าเทียมกับฝ่ายนิติบัญญัติและฝ่ายบริหาร เพราะถูกจำกัดโดยวิธีทางงบประมาณในฐานะเป็นหน่วยงานหนึ่งในกระทรวง ทบวง กรมของฝ่ายบริหารเท่านั้น รวมทั้งความไม่เหมาะสมของระบบอัตรากำลังข้าราชการตุลาการศาลซึ่งเป็นกลไกสำคัญในการปฏิบัติราชการด้านตุลาการของศาลยุติธรรม แต่ต้องอยู่ภายใต้การกำหนดอัตรากำลัง การพิจารณากำหนดตำแหน่งและจำนวนข้าราชการของสำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน หรือ ก.พ. จึงทำให้เกิดข้อจำกัดในการปฏิบัติงานของศาลยุติธรรม และความไม่เหมาะสมของกฎระเบียบและข้อบังคับต่าง ๆ อันเนื่องมาจากกระทรวงยุติธรรมเป็นหน่วยงานของฝ่ายบริหาร ทำให้กฎระเบียบและข้อบังคับต่าง ๆ อยู่ภายใต้เหตุผลและหลักการของฝ่ายบริหารไปด้วย จึงไม่เหมาะสมแก่การทำงานของศาลยุติธรรมที่มีลักษณะเฉพาะดังที่กล่าวมาแล้ว ทั้งยังไม่เหมาะสมกับสภาพของความเป็นผู้พิพากษาที่ต้องดำรงตนเป็นอิสระและไม่ถูกแทรกแซงจากอิทธิพลใด ๆ และยังอาจทำให้ประชาชนไม่มั่นใจว่าระบบศาลยุติธรรมจะไม่ถูกรองรับโดยฝ่ายบริหารในทางใดทางหนึ่ง ดังนั้นจากข้อขัดข้องดังกล่าวจึงก่อให้เกิดแนวคิดในการปรับปรุงระบบศาลยุติธรรมเพื่อให้เป็นองค์กรของอำนาจตุลาการที่เป็นเอกเทศ มีความเป็นอิสระอย่างแท้จริงทั้งในการพิจารณาพิพากษาอรรถคดีและอิสระในการบริหารงานของตนเองอย่างมีเกียรติและศักดิ์ศรีเทียบเท่าองค์กรของฝ่ายนิติบัญญัติและฝ่ายบริหารด้วยการแยกศาลยุติธรรมออกเป็นสถาบันอิสระ ไม่ขึ้นกับกระทรวงยุติธรรมซึ่งเป็นหน่วยงานของฝ่ายบริหาร โดยมีบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญให้หลักประกันความเป็นอิสระอย่างแท้จริงของอำนาจตุลาการ ทั้งยังให้มีการจัดรูปแบบองค์กรและระบบบริหารงานตุลาการใหม่ให้เกิดความคล่องตัวและเพิ่มประสิทธิภาพในการอำนวยความยุติธรรมแก่ประชาชนเช่นเดียวกันกับระบบของนานาอารยประเทศ^{๑๑๖} จากนั้นการดำเนินการเพื่อให้ศาลยุติธรรมมีหน่วยตุลาการที่เป็นอิสระก็ได้ดำเนินมาโดยลำดับ กล่าวคือ ในปี ๒๕๓๕ ได้มีคำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรี ที่ ๒๑๐/๒๕๓๕ ลงวันที่ ๑๓ ตุลาคม ๒๕๓๕ แต่งตั้งคณะกรรมการพิจารณาปรับปรุงพระราชบัญญัติ

^{๑๑๖} กองวิชาการ สำนักงานส่งเสริมงานตุลาการ, “การแยกศาลออกจากกระทรวงยุติธรรม,” วารสารยุติธรรม, หน้า ๑๔.

ระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการ พ.ศ. ๒๕๒๑ ขึ้น ให้มีอำนาจหน้าที่ในการศึกษาปัญหาอันเนื่องมาจากการปฏิบัติตามพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการ พ.ศ. ๒๕๒๑ และดำเนินการปรับปรุงพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการ พ.ศ. ๒๕๒๑ ตลอดจนกฎหมายอื่นที่จำเป็นและเกี่ยวข้อง โดยให้เสนอรายงานผลการพิจารณาพร้อมทั้งร่างกฎหมายที่ปรับปรุงแล้วต่อรัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรมเพื่อนำเสนอต่อคณะรัฐมนตรีพิจารณาต่อไป คณะกรรมการชุดนี้จัดให้มีการประชุมพิจารณาเรื่องที่ได้รับมอบหมาย รวม ๕ ครั้ง โดยในชั้นแรกคณะกรรมการเสนอร่างพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการ (ฉบับที่ ..) พ.ศ. เกี่ยวกับการขอแก้ไขบัญชีอัตราเงินเดือนข้าราชการตุลาการและคณะตุลาการยุติธรรม ซึ่งเป็นการแก้ไขปัญหาเร่งด่วนเฉพาะหน้าเพื่อให้กระทรวงยุติธรรมนำเสนอให้คณะรัฐมนตรีพิจารณา ตามหนังสือที่ ขธ ๐๕๐๓/๕๓๖๖๗ ลงวันที่ ๒๕ พฤศจิกายน ๒๕๓๕ จากนั้นได้เสนอหนังสือที่ ขธ ๐๕๐๓/๑๘๕๐๐ ลงวันที่ ๒๕ กรกฎาคม ๒๕๓๖ ตลอดจนหนังสือที่ ขธ ๐๕๐๓/๒๓๑๗๒ ลงวันที่ ๑๕ กันยายน ๒๕๓๖ เพื่อการปรับปรุงพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการในส่วนที่เกี่ยวกับโครงสร้างองค์กรประกอบ และอำนาจหน้าที่ของคณะกรรมการตุลาการให้เกิดความชัดเจนและรัดกุมยิ่งขึ้น พร้อมทั้งกำหนดให้มีคณะกรรมการข้าราชการตุลาการเป็นองค์กรในการบริหารงานบุคคลของข้าราชการตุลาการในศาลยุติธรรมและกระทรวงยุติธรรม เพื่อให้สามารถจัดระบบงานให้สอดคล้องกับความต้องการของศาลยุติธรรมและกระทรวงยุติธรรม

จากนั้นแนวคิดเพื่อให้สถาบันศาลยุติธรรมสามารถธำรงสถานะแห่งความเป็นอิสระที่แท้จริงในการเป็นหลักประกันด้านความเป็นธรรมของประเทศก็ได้รับการพิจารณาอย่างจริงจัง^{๑๑๑} โดยคณะรัฐมนตรีได้มีมติเมื่อวันที่ ๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๐ ให้ศาลยุติธรรมแยกออกเป็นอิสระ โดยมีหน่วยตุลาการที่เป็นอิสระ ไม่สังกัดส่วนราชการใด และให้กระทรวงยุติธรรมแต่งตั้งคณะกรรมการพิจารณาปรับปรุงกฎหมายและระเบียบที่เกี่ยวข้องเพื่อเสนอคณะรัฐมนตรีพิจารณาต่อไป ดังนั้นกระทรวงยุติธรรมจึงมีคำสั่งที่ ๓๑๔/๒๕๔๐ ลงวันที่ ๑๔ พฤษภาคม ๒๕๔๐ แต่งตั้งคณะกรรมการพิจารณาปรับปรุงการแยกศาลออกจากกระทรวงยุติธรรมและปรับปรุงโครงสร้างศาลยุติธรรม โดย

^{๑๑๑} จารุณี ฐานรดาภรณ์, “เบื้องหลังความทรงจำการแยกศาล – การมีหน่วยตุลาการที่เป็นอิสระตามรัฐธรรมนูญ ๒๐ สิงหาคม วันสำนักงานศาลยุติธรรม,” วารสารศาลยุติธรรม, หน้า ๗๘ – ๗๙.

มีท่านอุดม เฟื่องฟูง อธิบดีผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์ เป็นประธาน เพื่อพิจารณาศึกษาหลักการ เหตุผล โครงสร้าง และความเป็นไปได้ในการแยกศาลยุติธรรมเป็นสถาบันอิสระ ต่อมาคณะกรรมการชุดนี้ แต่งตั้งคณะกรรมการพิจารณาการแยกศาลออกจากกระทรวงยุติธรรมและปรับปรุงโครงสร้าง ศาลยุติธรรม ตามคำสั่งคณะกรรมการพิจารณาปรับปรุงการแยกศาลออกจากกระทรวงยุติธรรมและ ปรับปรุงโครงสร้างศาลยุติธรรมที่ ๑/๒๕๔๐ ลงวันที่ ๑๓ มิถุนายน ๒๕๔๐ โดยมีท่านปิ่นทิพย์ สุจริตกุล รองประธานศาลฎีกา เป็นประธาน เพื่อพิจารณาเสนอร่างกฎหมายเกี่ยวกับการแยกศาล ยุติธรรมออกจากกระทรวงยุติธรรม คณะกรรมการชุดนี้ยกร่างกฎหมายเสนอต่อคณะกรรมการที่ มีท่านอุดม เฟื่องฟูง เป็นประธาน หลังจากนั้นคณะกรรมการชุดดังกล่าวพิจารณาทบทวนปรับปรุง ร่างกฎหมาย แล้วเสนอต่อรัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรมเมื่อวันที่ ๒๒ มิถุนายน ๒๕๔๑ ซึ่ง ในระหว่างการพิจารณาของคณะกรรมการชุดดังกล่าว ได้มีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่ง ราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๔๐ เมื่อวันที่ ๑๐ ตุลาคม ๒๕๔๐ โดยมาตรา ๒๗๕ ของ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยฉบับดังกล่าวบัญญัติให้ศาลยุติธรรมมีหน่วยธุรการที่เป็นอิสระ ทั้งในการบริหารงานบุคคลและการงบประมาณ นอกจากนี้ มาตรา ๒๕๕ บัญญัติให้มีการตรา กฎหมายกำหนดเงินเดือน เงินประจำตำแหน่ง และประโยชน์ตอบแทนอื่นของผู้พิพากษาศาล ยุติธรรม โดยจะนำระบบบัญชีเงินเดือนหรือเงินประจำตำแหน่งของข้าราชการพลเรือนมาใช้บังคับ ไม่ได้ มาตรา ๒๗๓ บัญญัติให้การบริหารงานบุคคลไม่ว่าจะเป็นการแต่งตั้ง การให้พ้นจากตำแหน่ง การเลื่อนตำแหน่ง การเลื่อนเงินเดือน และการลงโทษผู้พิพากษา เป็นอำนาจของคณะกรรมการ ตุลาการศาลยุติธรรม โดยให้คณะกรรมการตุลาการศาลยุติธรรมแต่งตั้งคณะกรรมการชั้นศาลละ ๑ คณะ เพื่อเสนอความเห็นในเรื่องดังกล่าวเพื่อประกอบการพิจารณา มาตรา ๒๗๔ วรรคสอง บัญญัติให้มีการตรากฎหมายกำหนดคุณสมบัติ ลักษณะต้องห้าม และวิธีการเลือกกรรมการตุลาการ ศาลยุติธรรมผู้ทรงคุณวุฒิ รวมทั้งมาตรา ๒๗๖ บัญญัติให้การนั่งพิจารณาคดีของศาลต้องมี ผู้พิพากษาครบองค์คณะ และผู้พิพากษาซึ่งมิได้นั่งพิจารณาคดีจะทำคำพิพากษาหรือวินิจฉัยคดี นั้นไม่ได้ และมาตรา ๒๔๕ บัญญัติในเรื่องการจ่ายสำนวนคดี การเรียกคืนสำนวนคดี หรือการโอน สำนวนคดีจะกระทำมิได้ เว้นแต่เป็นกรณีที่จะกระทบกระเทือนต่อความยุติธรรมในการพิจารณา พิพากษาคดี และการโยกย้ายผู้พิพากษาโดยมิได้รับความยินยอมจากผู้พิพากษานั้นจะกระทำมิได้

เนื่องจากร่างกฎหมายที่คณะกรรมการชุดดังกล่าวเสนอต่อรัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรมยังคงมีปัญหาเกี่ยวกับโครงสร้างของศาลยุติธรรมซึ่งคาบเกี่ยวกับโครงสร้างของกระทรวงยุติธรรม ทั้งมีปัญหาบางประเด็นที่สมควรได้รับการพิจารณาทบทวนและให้สอดคล้องกับบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๕๐ กระทรวงยุติธรรมจึงมีคำสั่งแต่งตั้งคณะทำงานพิจารณากร่างกฎหมายเกี่ยวกับการแยกศาลออกจากกระทรวงยุติธรรมและปรับปรุงโครงสร้างศาลยุติธรรม ตามคำสั่งกระทรวงยุติธรรม ที่ ๗๐๕/๒๕๕๑ ลงวันที่ ๗ ตุลาคม ๒๕๕๑ โดยคณะทำงานชุดนี้มีอำนาจหน้าที่ดำเนินการพิจารณาทบทวนร่างกฎหมายเกี่ยวกับการแยกศาลยุติธรรมออกเป็นองค์กรอิสระที่คณะกรรมการพิจารณาปรับปรุงการแยกศาลออกจากกระทรวงยุติธรรมและปรับปรุงโครงสร้างศาลยุติธรรมพิจารณาเสนอต่อกระทรวงยุติธรรมแล้ว โดยให้ทำความเข้าใจเสนอแนวทางการปรับปรุงโครงสร้างศาลยุติธรรม เมื่อคณะทำงานชุดดังกล่าวดำเนินการพิจารณาทบทวนร่างกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการแยกศาลยุติธรรมออกจากกระทรวงยุติธรรมเสร็จเรียบร้อยแล้ว กระทรวงยุติธรรมจัดให้มีการสัมมนาข้าราชการตุลาการทั่วประเทศขึ้นเมื่อวันที่ ๒๕ และวันที่ ๓๐ พฤศจิกายน ๒๕๕๑ เพื่อรับฟังความคิดเห็นของผู้พิพากษาเกี่ยวกับร่างกฎหมายในเรื่องการแยกศาลยุติธรรมออกจากกระทรวงยุติธรรม ที่ประชุมใหญ่ของการสัมมนาดังกล่าวมีมติให้แก้ไขหลักการของร่างกฎหมายเกี่ยวกับการแยกศาลยุติธรรมออกจากกระทรวงยุติธรรมและปรับปรุงโครงสร้างศาลยุติธรรมในประเด็นต่าง ๆ ต่อมา มีคำสั่งกระทรวงยุติธรรม ที่ ๘๕๐/๒๕๕๑ ลงวันที่ ๑ ธันวาคม ๒๕๕๑ แต่งตั้งคณะทำงานพิจารณาแก้ไขร่างกฎหมายเกี่ยวกับการแยกศาลออกจากกระทรวงยุติธรรมตามมติของที่ประชุมใหญ่ในการสัมมนาข้าราชการตุลาการทั่วประเทศ โดยมีท่านอรรถนิติ ดิษฐอำนาจ เป็นประธานคณะทำงาน หลังจากนั้นกระทรวงยุติธรรมจัดให้มีการสัมมนาข้าราชการตุลาการ เรื่องการแยกศาลออกจากกระทรวงยุติธรรม ระหว่างวันที่ ๑๔ และวันที่ ๑๕ ธันวาคม ๒๕๕๑ โดยที่ประชุมสัมมนาดังกล่าวมีมติให้มีผู้แทนข้าราชการตุลาการเข้าร่วมเป็นคณะทำงานพิจารณาแก้ไขร่างกฎหมายเกี่ยวกับการแยกศาลออกจากกระทรวงยุติธรรมด้วย กระทรวงยุติธรรมจึงมีคำสั่งกระทรวงยุติธรรม ที่ ๘๒๓/๒๕๕๑ ลงวันที่ ๑๗ ธันวาคม ๒๕๕๑ แต่งตั้งข้าราชการตุลาการเข้าร่วมในคณะทำงานด้วยอีก ๓ ท่าน เมื่อคณะทำงานชุดดังกล่าวพิจารณาแก้ไขเพิ่มเติมร่างกฎหมายเกี่ยวกับการแยกศาลยุติธรรมออกจากกระทรวงยุติธรรมเสร็จสิ้นแล้ว กระทรวงยุติธรรมมีหนังสือด่วนที่สุด ที่ ขธ ๐๕๐๓/๒๐๕๖ ลงวันที่ ๒๘ มกราคม ๒๕๕๒

เสนอร่างกฎหมายเกี่ยวกับการแยกศาลยุติธรรมออกจากกระทรวงยุติธรรมต่อคณะรัฐมนตรี อันได้แก่ ร่างพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการศาลยุติธรรม พ.ศ. ร่างพระราชบัญญัติให้ใช้พระธรรมนูญศาลยุติธรรม พ.ศ. และร่างพระธรรมนูญศาลยุติธรรม ร่างพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการศาลยุติธรรม พ.ศ. และร่างพระราชบัญญัติเงินเดือนและเงินประจำตำแหน่ง (ฉบับที่ ..) พ.ศ.^{๑๑๘} แล้วในที่สุดศาลยุติธรรมได้แยกเป็นองค์กรอิสระจากกระทรวงยุติธรรมโดยผลของพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการศาลยุติธรรม พ.ศ. ๒๕๔๓^{๑๑๙} ซึ่งมีผลใช้บังคับเมื่อพ้นหกสิบวันนับแต่วันประกาศในราชกิจจานุเบกษา ดังนั้น จึงมีผลใช้บังคับเมื่อวันที่ ๒๐ สิงหาคม ๒๕๔๓ ทั้งนี้ มาตรา ๕ วรรคแรก ของพระราชบัญญัติดังกล่าวบัญญัติว่า “ให้มีสำนักงานศาลยุติธรรมเป็นส่วนราชการที่เป็นหน่วยงานอิสระมีฐานะเป็นนิติบุคคล” รวมทั้งพระราชบัญญัติให้ใช้พระธรรมนูญศาลยุติธรรม พ.ศ. ๒๕๔๓ พระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการศาลยุติธรรม พ.ศ. ๒๕๔๓ และพระราชบัญญัติเงินเดือนและเงินประจำตำแหน่ง (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๔๓ ซึ่งพระราชบัญญัติทั้งสามฉบับ^{๑๒๐} มีผลใช้บังคับตั้งแต่วันถัดจากวันประกาศในราชกิจจานุเบกษาเป็นต้นไป

โดยที่รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๔๐ มาตรา ๒๖๕ วรรคสาม กำหนดให้สำนักงานศาลยุติธรรมซึ่งเป็นหน่วยงานธุรการของศาลยุติธรรมมีอิสระในการบริหารงานบุคคล การงบประมาณ และการดำเนินการอื่น ในหลักสากลของระบบศาลที่เป็นอิสระจากฝ่ายบริหารนั้น ศาลจะเป็นผู้บริหารและควบคุมดูแลงานธุรการด้านต่าง ๆ ที่จำเป็นต้องมีเพื่อรองรับการพิจารณาพิพากษาคดีของศาลเอง แต่งานเหล่านี้ของศาลยุติธรรมในขณะนั้นตกอยู่ภายใต้การควบคุมดูแลของฝ่ายบริหาร คือ กระทรวงยุติธรรม การพัฒนาระบบงานต่าง ๆ จึงดำเนินไปในรูปแบบเดียวกันกับงานราชการอื่น ๆ ที่สังกัดอยู่ในฝ่ายบริหาร โดยเฉพาะอย่างยิ่งการบริหารงานในลักษณะรวมศูนย์อำนาจ ซึ่งไม่เหมาะสมกับลักษณะงานศาลยุติธรรม และก่อให้เกิดปัญหาอุปสรรคให้แก่ศาลต่าง ๆ จึงจำเป็นต้องปรับปรุงระบบให้มีการกระจายอำนาจการบริหารงาน

^{๑๑๘} กองวิชาการ สำนักงานส่งเสริมงานตุลาการ, “การแยกศาลออกจากกระทรวงยุติธรรม,” วารสารยุติธรรม, หน้า ๑๔ – ๑๖ ; เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕ – ๑๖.

^{๑๑๙} ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๑๓ ตอนที่ ๕๕ ลงวันที่ ๒๑ มิถุนายน ๒๕๔๓.

^{๑๒๐} ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๑๓ ตอนที่ ๔๔ก ลงวันที่ ๑๘ พฤษภาคม ๒๕๔๓.

ธุรการที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับการพิจารณาพิพากษาคดีให้กลับไปสู่ศาลต่าง ๆ พระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการศาลยุติธรรม พ.ศ. ๒๕๔๑ จึงกำหนดให้สำนักงานศาลยุติธรรมเป็นหน่วยงานสูงสุดทางธุรการที่มีอำนาจหน้าที่ในการบริหารราชการทั่วไป มีฐานะเป็นนิติบุคคล และให้มีหน่วยงานที่เรียกว่า “สำนัก” ตั้งกักอยู่ในสำนักงานศาลยุติธรรม โดยมีเลขาธิการสำนักงานศาลยุติธรรมเป็นผู้บังคับบัญชาข้าราชการและรับผิดชอบในการปฏิบัติราชการขึ้นตรงต่อประธานศาลฎีกา นอกจากนี้ โครงสร้างการบริหารงานศาลยุติธรรมยังประกอบด้วยอีก ๓ องค์กร อันได้แก่ คณะกรรมการบริหารศาลยุติธรรม เป็นองค์กรในระดับกำหนดนโยบายและกำกับดูแลการบริหารราชการศาลยุติธรรม ประธานศาลฎีกา เป็นองค์กรที่มีอำนาจหน้าที่ในการกำกับโดยทั่วไปซึ่งการบริหารราชการศาลยุติธรรมและบังคับบัญชาข้าราชการศาลยุติธรรม และคณะกรรมการข้าราชการศาลยุติธรรม เป็นองค์กรบริหารงานบุคคลของข้าราชการศาลยุติธรรม^{๑๑๑}

เนื่องจากรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๔๐ กำหนดให้ศาลยุติธรรมมีหน่วยธุรการที่เป็นอิสระจากฝ่ายบริหาร และมีการเปลี่ยนแปลงระบบการบริหารงานบุคคลของศาลยุติธรรมหลายประการ ตลอดจนกำหนดมิให้นำระบบบัญชีเงินเดือนและเงินประจำตำแหน่งของข้าราชการพลเรือนมาใช้บังคับแก่ผู้พิพากษาในศาลยุติธรรม ดังนั้น เพื่อบริหารให้เป็นไปตามบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๔๐ และเพื่อให้ระบบการบริหารงานบุคคลของศาลยุติธรรมมีประสิทธิภาพและเป็นธรรมมากยิ่งขึ้น จึงจำเป็นต้องตราพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการศาลยุติธรรม พ.ศ. ๒๕๔๑ ขึ้นใช้แทนพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการ พ.ศ. ๒๕๒๑ โดยมีรายละเอียด ดังนี้

๑. กำหนดตำแหน่งข้าราชการตุลาการ และให้มีตำแหน่งผู้พิพากษาอาวุโส ซึ่งแต่งตั้งจากข้าราชการที่มีอายุครบ ๖๐ ปี บริบูรณ์ เพื่อนั่งพิจารณาพิพากษาคดีในศาลชั้นต้น^{๑๑๒}

๒. ปรับปรุงระบบอัตราเงินเดือน ให้แต่ละชั้นมีอัตราเงินเดือนเพียงอัตราเดียว โดยไม่ต้องมีขั้นวิ้งเพื่อให้สอดคล้องกับสภาพการปฏิบัติงานตุลาการ

^{๑๑๑} กองวิชาการ สำนักงานส่งเสริมงานตุลาการ, “การแยกศาลออกจากกระทรวงยุติธรรม,” วารสารยุติธรรม, หน้า ๑๖ – ๑๘.

^{๑๑๒} ต่อมาได้แก้ไขในมาตรา ๑๒ วรรคหนึ่ง โดยพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการศาลยุติธรรม (ฉบับที่ ๓) พ.ศ. ๒๕๕๐ มาตรา ๓ ว่า “ให้มีตำแหน่งผู้พิพากษาอาวุโสเพื่อพิจารณาพิพากษาคดีในศาลชั้นต้น ศาลอุทธรณ์ หรือศาลฎีกา”.

๓. ปรับปรุงระบบการเลื่อนขั้น เลื่อนตำแหน่ง เลื่อนเงินเดือน การโยกย้ายแต่งตั้งข้าราชการตุลาการ โดยให้มีคณะกรรมการซึ่งได้รับแต่งตั้งจากคณะกรรมการตุลาการศาลยุติธรรมชั้นศาลละ ๑ คณะ เสนอความเห็นในเรื่องดังกล่าวเพื่อประกอบการพิจารณาของคณะกรรมการตุลาการศาลยุติธรรม

๔. ปรับปรุงระบบการคัดเลือกบุคคลเพื่อแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งผู้ช่วยผู้พิพากษาด้วยวิธีการทดสอบความรู้ โดยให้ความสำคัญแก่ผู้ที่มีประสบการณ์ในการทำงานด้านต่าง ๆ มากขึ้น เช่น ให้ผู้ที่สำเร็จปริญญานิติศาสตร์บัณฑิตชั้นเกียรตินิยมและประกอบวิชาชีพเป็นอาจารย์ที่คณะนิติศาสตร์ในมหาวิทยาลัยของรัฐเป็นเวลาไม่น้อยกว่า ๕ ปี หรือผู้ที่สำเร็จปริญญานิติศาสตร์บัณฑิตและเป็นข้าราชการศาลยุติธรรมที่ประกอบวิชาชีพทางกฎหมายในตำแหน่งตามที่คณะกรรมการตุลาการศาลยุติธรรมกำหนดเป็นเวลาไม่น้อยกว่า ๖ ปี โดยเลขาธิการสำนักงานศาลยุติธรรมรับรองว่ามีความซื่อสัตย์สุจริต มีความรู้ความสามารถ และมีความประพฤติดี มีสิทธิสมัครทดสอบความรู้ได้

๕. ปรับปรุงโครงสร้างคณะกรรมการตุลาการ (ก.ต.) ซึ่งเป็นองค์กรที่เป็นหลักประกันความเป็นอิสระของผู้พิพากษา และในขณะเดียวกันก็เป็นองค์กรสูงสุดผู้ทำหน้าที่บริหารงานบุคคลของผู้พิพากษาเพื่อควบคุมดูแลให้ผู้พิพากษาปฏิบัติหน้าที่ด้วยความถูกต้อง และเพื่อควบคุมตรวจสอบมิให้ผู้พิพากษาใช้อำนาจอิสระพิจารณาพิพากษาคดีตามอำเภอใจ ทั้งนี้ เพื่อให้สอดคล้องกับบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๔๐ หมวด ๘ ศาล ส่วนที่ ๓ ศาลยุติธรรม มาตรา ๒๗๔^{๑๑๑} โดยมีการเปลี่ยนโครงสร้างของคณะกรรมการตุลาการศาลยุติธรรมเสียใหม่ คณะกรรมการตุลาการศาลยุติธรรม จำนวน ๑๕ ท่าน ประกอบด้วย ประธานศาลฎีกา เป็นประธานคณะกรรมการตุลาการศาลยุติธรรม กรรมการตุลาการศาลยุติธรรมผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน

^{๑๑๑} “คณะกรรมการตุลาการศาลยุติธรรมประกอบด้วยบุคคลดังต่อไปนี้

- (๑) ประธานศาลฎีกาเป็นประธานกรรมการ
- (๒) กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิในแต่ละชั้นศาล ชั้นศาลละสี่คน รวมเป็นสิบสองคน ซึ่งเป็นข้าราชการตุลาการในแต่ละชั้นศาล และได้รับเลือกจากข้าราชการตุลาการในทุกชั้นศาล
- (๓) กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิจำนวนสองคน ซึ่งไม่เป็นหรือเคยเป็นข้าราชการตุลาการ และได้รับเลือกจากวุฒิสภา

....”.

๑๒ ท่าน ซึ่งข้าราชการตุลาการในแต่ละชั้นศาล เว้นแต่ผู้ช่วยผู้พิพากษา เป็นผู้เลือกจากข้าราชการตุลาการในชั้นศาลของตนเอง^{๑๑๔} กล่าวคือ ศาลฎีกา ให้เลือกจากข้าราชการตุลาการที่ดำรงตำแหน่งในศาลฎีกาในตำแหน่งที่ไม่ต่ำกว่าผู้พิพากษาศาลฎีกา จำนวน ๔ ท่าน ศาลอุทธรณ์ ให้เลือกจากข้าราชการตุลาการที่ดำรงตำแหน่งในศาลอุทธรณ์และศาลอุทธรณ์ภาคในตำแหน่งที่ไม่ต่ำกว่าผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์หรือผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์ภาค จำนวน ๔ ท่าน และศาลชั้นต้น ให้เลือกจากข้าราชการตุลาการที่ดำรงตำแหน่งในศาลชั้นต้นในตำแหน่งที่ไม่ต่ำกว่าผู้พิพากษาหัวหน้าศาล จำนวน ๔ ท่าน กับกรรมการตุลาการศาลยุติธรรมผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน ๒ ท่าน ซึ่งวุฒิสภาเลือกจากบุคคลที่ไม่เป็นข้าราชการฝ่ายตุลาการศาลยุติธรรม^{๑๑๕} โดยกรรมการตุลาการศาลยุติธรรมผู้ทรงคุณวุฒิทั้งสองท่านนี้ต้องไม่เป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร สมาชิกวุฒิสภา ข้าราชการการเมือง สมาชิกสภาท้องถิ่น หรือผู้บริหารท้องถิ่น ไม่เป็นกรรมการพรรคการเมือง สมาชิกพรรคการเมือง หรือผู้ดำรงตำแหน่งอื่นของพรรคการเมือง ไม่เป็นตุลาการศาลรัฐธรรมนูญ ตุลาการศาลปกครอง กรรมการการเลือกตั้ง กรรมการตรวจเงินแผ่นดิน ผู้ตรวจการแผ่นดินของรัฐสภา กรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติ กรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ หรือกรรมการในคณะกรรมการตุลาการศาลปกครองหรือศาลอื่น ไม่เป็นทนายความ ข้าราชการตำรวจ หรือข้าราชการอัยการ ไม่เป็นกรรมการ ที่ปรึกษา พนักงาน ลูกจ้าง หรือดำรงตำแหน่งใดในรัฐวิสาหกิจ และไม่ประกอบอาชีพหรือวิชาชีพอื่นใดอันเป็นการกระทบกระเทือนถึงการปฏิบัติหน้าที่ในตำแหน่งกรรมการตุลาการศาลยุติธรรมผู้ทรงคุณวุฒิ^{๑๑๖} ทั้งห้ามมิให้กรรมการบริหารศาลยุติธรรมเป็นกรรมการตุลาการศาลยุติธรรมในคราวเดียวกัน^{๑๑๗}

๖. กำหนดหลักเกณฑ์การประชุมและการลงมติของคณะกรรมการตุลาการศาลยุติธรรม โดยให้กระทำโดยเปิดเผย และให้มีการเผยแพร่รายงานการประชุมของคณะกรรมการตุลาการศาลยุติธรรมให้แก่ข้าราชการตุลาการ

^{๑๑๔} ผู้พิพากษาอาวุโสมีสิทธิเลือกกรรมการตุลาการศาลยุติธรรมในชั้นศาลที่ตนปฏิบัติหน้าที่ แต่ไม่มีสิทธิได้รับเลือกเป็นกรรมการตุลาการศาลยุติธรรม.

^{๑๑๕} มาตรา ๑๖ แห่งพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการศาลยุติธรรม พ.ศ. ๒๕๔๑.

^{๑๑๖} มาตรา ๑๕ แห่งพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการศาลยุติธรรม พ.ศ. ๒๕๔๑.

^{๑๑๗} มาตรา ๑๖ วรรคสาม แห่งพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการศาลยุติธรรม พ.ศ. ๒๕๔๑.

๑. ให้มีคณะกรรมการตุลาการศาลยุติธรรมประจำแต่ละชั้นศาล มีอำนาจหน้าที่กลั่นกรอง เสนอความเห็นเกี่ยวกับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่ง การโยกย้ายแต่งตั้ง การเลื่อนตำแหน่ง รวมทั้ง การลงโทษทางวินัยแก่ข้าราชการตุลาการในชั้นศาลนั้นต่อคณะกรรมการตุลาการศาลยุติธรรมเพื่อ ประกอบการพิจารณา^{๑๙}

๒. ปรับปรุงโทษทางวินัยของข้าราชการตุลาการให้สอดคล้องกับระบบการบริหารงานที่ เปลี่ยนแปลงไป เช่น เปลี่ยนโทษจากงดบำเหน็จความชอบเป็นงดเลื่อนตำแหน่งหรืองดเลื่อน เงินเดือน

สำหรับหลักความเป็นอิสระของผู้พิพากษา รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๕๐ หมวด ๘ ศาล ส่วนที่ ๑ บททั่วไป บัญญัติรับรองไว้ในมาตรา ๒๔๕ วรรคแรก และวรรค สอง ดังนี้

“ผู้พิพากษาและตุลาการมีอิสระในการพิจารณาพิพากษาอรรถคดีให้เป็นไปตามรัฐธรรมนูญและกฎหมาย

การพิจารณาพิพากษาอรรถคดีของผู้พิพากษาและตุลาการไม่อยู่ภายใต้การบังคับบัญชาตามลำดับชั้น....”

เห็นได้ว่าเป็นการกำหนดมาตรการคุ้มครองความเป็นอิสระของผู้พิพากษาไว้ในกฎหมายสูงสุดของประเทศเช่นเดียวกับรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยทุกฉบับที่ผ่านมา แต่ข้อความในบทบัญญัติมาตรา ๒๔๕ วรรคสอง ที่บัญญัติว่า “การพิจารณาพิพากษาอรรถคดีของผู้พิพากษาและตุลาการไม่อยู่ภายใต้การบังคับบัญชาตามลำดับชั้น” หากมีการตีความคำว่า “ความเป็นอิสระ” ให้หมายรวมถึงการห้ามตรวจสอบการพิจารณาพิพากษาคดีด้วยแล้ว ก็จะก่อให้เกิดปัญหาตามมาอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องมาตรฐานงานของศาลยุติธรรม^{๒๐} ทำให้ผู้พิพากษาที่มีอาวุโสสูงกว่าไม่สามารถตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของผู้พิพากษาที่มีอาวุโสน้อยกว่าได้ เป็นผลให้มีผู้พิพากษาตัดสินใจอรรถคดีออกนอกกลุ่มนอกทางตามอำเภอใจโดยไม่สามารถตรวจสอบ ยับยั้งหรือแก้ไขได้^{๒๑} การเข้าใจคำว่า “อิสระ” ในทางที่ไม่ถูกต้อง จะทำให้เกิดความรู้สึกในทางหยิ่ง

^{๑๙} มาตรา ๔๗ แห่งพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการศาลยุติธรรม พ.ศ. ๒๕๕๑.

^{๒๐} ธานินทร์ กรีวิเชียร, “การปรับปรุงศาลยุติธรรม,” ตูลพาห, หน้า ๒๕.

^{๒๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๖.

ผยอง ผู้ใดมีความรู้สึกเช่นนี้เกิดขึ้นก็จะมีทางรู้ว่าตนมีความบกพร่องอย่างไร ทั้งจะเป็นการยากที่จะรับฟังความเห็นของผู้อื่น และไม่อาจเรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ ได้^{๑๒๑} ในศาลชั้นต้นมิได้มีกองผู้ช่วยผู้พิพากษาฯ ทำหน้าที่กลั่นกรองดังเช่นในศาลฎีกาและศาลอุทธรณ์หรือศาลอุทธรณ์ภาค ทั้งยังมีอาจมีการประชุมใหญ่ดังเช่นในศาลอุทธรณ์หรือศาลอุทธรณ์ภาคและศาลฎีกาด้วย จึงทำให้ไม่อาจตรวจสอบความถูกต้อง ความชอบด้วยกฎหมาย และแนววินิจฉัยของคำพิพากษาหรือคำสั่งในศาลชั้นต้น ได้เลย การที่รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๕๐ มาตรา ๒๔๕ วรรคสอง บัญญัติให้การพิจารณาพิพากษาคดีของผู้พิพากษาไม่อยู่ภายใต้การบังคับบัญชาตามลำดับชั้นจึงก่อให้เกิดปัญหาในเรื่องมาตรฐานของคำพิพากษาของศาลอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน^{๑๒๒} จริง ๆ แล้วเมื่อมีหลักประกันให้ความคุ้มครองความเป็นอิสระของผู้พิพากษาแล้ว ก็ควรจะต้องมีระบบการควบคุมตรวจสอบมิให้ผู้พิพากษาใช้อำนาจอิสระตามอำเภอใจด้วย อันเป็นหลักการดุลและคานอำนาจ (Checks and Balances) เพื่อถ่วงดุลให้ผู้พิพากษาต้องใช้อำนาจอิสระอยู่ภายใต้กรอบของความถูกต้องชอบธรรม หากว่าจะใช้อำนาจพิจารณาพิพากษาคดีตามอำเภอใจไม่มีขอบเขตไม่^{๑๒๓} อย่างไม่ก็ตาม ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๕๐ ก็ได้บัญญัติห้ามการตรวจสอบตามสายการบังคับบัญชาแต่อย่างใด จึงต้องถือว่าหลักการในมาตรา ๒๔๕ วรรคสอง ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๕๐ ได้ถูกยกเลิกไปแล้ว^{๑๒๔} และปัจจุบันมาตรา ๑๑ (๑) ในหมวด ๑ บททั่วไป แห่งพระธรรมนูญศาลยุติธรรม ได้มีแก้ไขโดยมาตรา ๔ แห่งพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมพระธรรมนูญศาลยุติธรรม (ฉบับที่ ๓) พ.ศ. ๒๕๕๑ จาก

“ประธานศาลฎีกา ประธานศาลอุทธรณ์ ประธานศาลอุทธรณ์ภาค อธิบดีผู้พิพากษาศาลชั้นต้น และผู้พิพากษาหัวหน้าศาล ต้องรับผิดชอบในราชการของศาลให้เป็นไปโดยเรียบร้อย และให้มีอำนาจหน้าที่ดังต่อไปนี้ด้วย

^{๑๒๑} โสภณ รัตนากร, “ความเป็นอิสระของผู้พิพากษากับการแยกศาลยุติธรรมออกจากกระทรวงยุติธรรม,” *ทีละถ้อยคำศาลยุติธรรม* ๒๑ เมษายน ๒๕๔๘, หน้า ๑๑๗.

^{๑๒๒} ธานินทร์ ทรัพย์วิเชียร, “การปรับปรุงศาลยุติธรรม,” *ดุลพินิจ*, หน้า ๒๘.

^{๑๒๓} ศักดา โมกขมรรคกุล, “ความเป็นอิสระของผู้พิพากษา,” *บทบัญญัติ*, หน้า ๑๒ – ๑๓.

^{๑๒๔} ธานินทร์ ทรัพย์วิเชียร, “การปรับปรุงศาลยุติธรรม,” *ดุลพินิจ*, หน้า ๒๘.

(๑) นั่งพิจารณาและพิพากษาคดีที่มีผลกระทบต่อความมั่นคงของรัฐหรือเป็นที่สนใจของประชาชน คดีที่เป็นความผิดอาญาร้ายแรง คดีที่มีทุนทรัพย์สูง และคดีละเมิดอำนาจศาล ทั้งนี้ ตามหลักเกณฑ์ที่กำหนดในระเบียบราชการฝ่ายตุลาการของศาลยุติธรรม”

แก้เป็น “(๑) นั่งพิจารณาและพิพากษาคดีใด ๆ ของศาลนั้น หรือเมื่อได้ตรวจสำนวนคดีใดแล้ว มีอำนาจทำความเข้าใจได้”

ดังนั้น เพื่อให้การดูแลคดีที่อยู่ในศาลของตนหรือในภาคของตนเป็นไปโดยเรียบร้อย อธิบดีผู้พิพากษาศาลชั้นต้น ผู้พิพากษาหัวหน้าศาล และอธิบดีผู้พิพากษาศาลภาคมีอำนาจร่วมนั่งพิจารณาคดีและเป็นองค์คณะวินิจฉัยทำคำพิพากษาคดีใดตามที่เห็นสมควรได้ หรือแม้มิได้ร่วมนั่งพิจารณาคดีด้วยก็ตาม แต่ได้ตรวจสำนวนคดีแล้ว มีอำนาจทำความเข้าใจในคดีใด ๆ ของศาลนั้น ๆ ได้

พระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการศาลยุติธรรม พ.ศ. ๒๕๔๓ ได้วางหลักเกณฑ์เพื่อให้ความคุ้มครองอิสราภของ ผู้พิพากษาไว้ดังต่อไปนี้

๑. การแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่ง การโยกย้ายแต่งตั้ง การเลื่อนตำแหน่ง และการงดการเลื่อนขั้นเงินเดือนและเงินประจำตำแหน่ง ต้องได้รับความเห็นชอบจากคณะกรรมการตุลาการศาลยุติธรรม และในการพิจารณาให้ความเห็นชอบของคณะกรรมการตุลาการศาลยุติธรรม ให้นำความเห็นของคณะอนุกรรมการตุลาการศาลยุติธรรมประจำชั้นศาลมาประกอบการพิจารณาด้วย^{๑๒๕}

๒. การโยกย้ายแต่งตั้งข้าราชการตุลาการจะกระทำได้ต่อเมื่อได้รับความยินยอมจากข้าราชการตุลาการผู้นั้น^{๑๒๖}

๓. การเลื่อนเงินเดือนผู้พิพากษาในศาลยุติธรรมต้องได้รับความเห็นชอบของคณะกรรมการตุลาการศาลยุติธรรม และให้คณะกรรมการตุลาการศาลยุติธรรมแต่งตั้งคณะอนุกรรมการขึ้นชั้นศาลละ ๑ คณะ เพื่อเสนอความคิดเห็นประกอบการพิจารณา^{๑๒๗} เงินเดือน

^{๑๒๕} รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๔๐ มาตรา ๒๗๓ พระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการศาลยุติธรรม พ.ศ. ๒๕๔๓ มาตรา ๑๗ วรรคแรก และวรรคท้าย แก้ไขโดยมาตรา ๔ แห่งพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการศาลยุติธรรม (ฉบับที่ ๕) พ.ศ. ๒๕๕๑.

^{๑๒๖} รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๔๐ มาตรา ๒๔๕ วรรคท้าย และมาตรา ๑๘ แก้ไขโดยมาตรา ๕ แห่งพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการศาลยุติธรรม (ฉบับที่ ๕) พ.ศ. ๒๕๕๑.

^{๑๒๗} รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๔๐ มาตรา ๒๗๓ วรรคสอง.

เงินประจำตำแหน่ง และประโยชน์ตอบแทนอื่นของผู้พิพากษาให้เป็นไปตามที่กฎหมายบัญญัติ ทั้งนี้ จะนำระบบบัญชีเงินเดือนหรือเงินประจำตำแหน่งของข้าราชการพลเรือนมาใช้บังคับมิได้^{๒๔}

๔. การสั่งให้ข้าราชการตุลาการช่วยทำงานชั่วคราวเพื่อประโยชน์แก่ราชการศาลยุติธรรม หากกำหนดระยะเวลาเกินกว่า ๖ เดือน ประธานศาลฎีกาต้องขอความเห็นชอบจากคณะกรรมการตุลาการศาลยุติธรรม^{๒๕} และการสั่งให้ช่วยทำงานชั่วคราวดังกล่าวต้องได้รับความยินยอมจากข้าราชการตุลาการนั้นด้วย^{๒๖}

๕. ข้าราชการตุลาการต้องไม่เข้าไปก้าวก่ายหรือแทรกแซงการพิจารณาพิพากษาคดีของข้าราชการตุลาการอื่น หรือกระทำการใด ๆ อันเป็นเหตุให้การพิจารณาพิพากษาคดีของข้าราชการตุลาการอื่นขาดความเป็นอิสระหรือความยุติธรรม^{๒๗}

๖. เมื่อคณะกรรมการสอบสวนได้ทำการสอบสวนในกรณีที่ข้าราชการตุลาการกระทำผิดวินัยอย่างร้ายแรงที่มีโทษถึงไล่ออก ปลดออก หรือให้ออกเสร็จแล้ว ให้จัดทำรายงานความเห็นเสนอต่อประธานศาลฎีกา และให้ส่งรายงานดังกล่าวต่อเลขานุการคณะกรรมการตุลาการศาลยุติธรรมเพื่อดำเนินการเสนอต่อคณะกรรมการตุลาการศาลยุติธรรมประจำชั้นศาลพิจารณากลับกรองเสนอความเห็นภายในระยะเวลาที่คณะกรรมการตุลาการศาลยุติธรรมกำหนด^{๒๘}

๗. กรณีที่ข้าราชการตุลาการกระทำผิดวินัยอย่างร้ายแรงและเป็นความผิดที่ปรากฏชัดแจ้งตามที่คณะกรรมการตุลาการศาลยุติธรรมกำหนดโดยประกาศในราชกิจจานุเบกษา หรือข้าราชการตุลาการผู้ถูกกล่าวหาว่ากระทำผิดวินัยอย่างร้ายแรงได้ให้ถ้อยคำรับสารภาพเป็นหนังสือต่อประธานศาลฎีกาหรือต่อคณะกรรมการสอบสวน ประธานศาลฎีกาจะพิจารณาลงโทษโดยไม่ต้องสอบสวนก็ได้ แต่ต้องให้โอกาสชี้แจงก่อน และต้องให้คณะกรรมการศาลยุติธรรมประจำชั้นศาล

^{๒๔} รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๔๐ มาตรา ๒๕๓ วรรคแรก.

^{๒๕} พระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการศาลยุติธรรม พ.ศ. ๒๕๔๓ มาตรา ๒๑.

^{๒๖} มาตรา ๒๑ วรรคสอง แก้ไขโดยมาตรา ๔ พระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการศาลยุติธรรม (ฉบับที่ ๓) พ.ศ. ๒๕๕๐.

^{๒๗} พระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการศาลยุติธรรม พ.ศ. ๒๕๔๓ มาตรา ๖๖.

^{๒๘} พระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการศาลยุติธรรม พ.ศ. ๒๕๔๓ มาตรา ๖๕ และมาตรา

พิจารณาก่อนการเสนอความเห็นและได้รับความเห็นชอบจากคณะกรรมการตุลาการศาลยุติธรรม
ก่อน^{๑๓๓}

ทั้งหมดเป็นหลักประกันความเป็นอิสระในทางส่วนตัวของผู้พิพากษาเพื่อมิให้ต้อง
กังวลหรือหวั่นไหวหรือตกอยู่ภายใต้ความหวาดกลัวต่ออำนาจหรืออิทธิพลใด ๆ จากภายนอกตัว
ผู้พิพากษาที่จะเข้ามาแนะนำ ตักเตือน ชักจูง บีบบังคับ แทรกแซง ก้าวก่าย ครอบงำ หรือแม้กระทั่ง
ออกคำสั่งใด ๆ ที่มีผลกระทบกระเทือนต่อการใช้ดุลพินิจในการพิจารณาพิพากษาอรรถคดีให้
เป็นไปตามรัฐธรรมนูญและกฎหมายอย่างอิสระและปราศจากอคติใด ๆ โดยมีคณะกรรมการ
ตุลาการศาลยุติธรรมซึ่งเป็นองค์กรบริหารงานบุคคลสูงสุดของผู้พิพากษาทำหน้าที่ปกป้องคุ้มครอง
ความเป็นอิสระของผู้พิพากษา และขณะเดียวกันก็ทำหน้าที่ควบคุมดูแลให้ผู้พิพากษาปฏิบัติหน้าที่
ด้วยความถูกต้องและเที่ยงธรรมด้วย นอกจากนี้ ยังมีคณะกรรมการตุลาการศาลยุติธรรมประจำ
ชั้นศาลทำหน้าที่พิจารณาก่อนการเสนอความเห็นต่อคณะกรรมการตุลาการศาลยุติธรรมเพื่อ
ประกอบการพิจารณาด้วย ซึ่งเพิ่งมีเป็นครั้งแรกในพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการ
ศาลยุติธรรมหลังจากการแยกศาลยุติธรรมออกจากกระทรวงยุติธรรม ทั้งนี้ เพื่อให้เกิดความ
รอบคอบและเป็นธรรมแก่ผู้พิพากษาแต่ละคนมากที่สุด ทั้งต้องอยู่ภายใต้หลักเกณฑ์และวิธีการที่
ชัดเจนอันเป็นระเบียบที่คณะกรรมการตุลาการศาลยุติธรรมกำหนดโดยประกาศในราชกิจจา-
นุเบกษา และที่สำคัญที่สุดอำนาจของคณะกรรมการตุลาการศาลยุติธรรมที่จะทำการใด ๆ อัน
อาจกระทบกระเทือนต่อสิทธิของผู้พิพากษาคคนใดแล้ว ต้องได้รับความยินยอมจากผู้พิพากษาคคนนั้น
ก่อน จะเห็นได้ว่าระบบบริหารงานบุคคลของศาลยุติธรรมที่มีคณะกรรมการตุลาการศาลยุติธรรม
เป็นองค์กรสูงสุดซึ่งทำหน้าที่เกี่ยวกับผู้พิพากษาทุกชั้นตอนตั้งแต่เริ่มแรกด้วยการแต่งตั้งให้ดำรง
ตำแหน่ง ระหว่างการปฏิบัติราชการในตำแหน่งผู้พิพากษา ตลอดจนการพ้นจากตำแหน่งผู้พิพากษา
นั้น ล้วนแต่เป็นมาตรการต่าง ๆ ภายในองค์กรตุลาการที่จะช่วยธำรงไว้ซึ่งความเป็นอิสระของ
ผู้พิพากษาในอันที่ทำให้ผู้พิพากษาสามารถทำหน้าที่ได้อย่างซื่อสัตย์สุจริตและยุติธรรม

เมื่อรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๕๐ มีผลใช้บังคับตั้งแต่วันที่ ๒๔
สิงหาคม ๒๕๕๐ เป็นต้นมา การคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของประชาชนที่เป็นรูปธรรมมีความ
ชัดเจนมากยิ่งขึ้น และมีการเสริมสร้างให้องค์กรผู้ใช้อำนาจนิติบัญญัติ คือ รัฐสภา องค์กรผู้ใช้

^{๑๓๓} พระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการศาลยุติธรรม พ.ศ. ๒๕๔๓ มาตรา ๗๒.

อำนาจบริหาร คือ คณะรัฐมนตรี และองค์กรใช้อำนาจตุลาการ คือ ศาล รวมทั้งองค์กรตามรัฐธรรมนูญ คือ องค์กรอิสระตามรัฐธรรมนูญ อันได้แก่ คณะกรรมการการเลือกตั้ง ผู้ตรวจการแผ่นดิน คณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติ และคณะกรรมการตรวจเงินแผ่นดิน กับองค์กรอื่นตามรัฐธรรมนูญ อันได้แก่ องค์กรอัยการ คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ และสภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ตลอดจนหน่วยงานต่าง ๆ ของรัฐปฏิบัติหน้าที่ตามหลักนิติธรรม^{๑๓๔} หรือหลักกฎหมายเป็นใหญ่ (The Rule of Law) ซึ่งเป็นรากฐานของการดำรงอยู่ร่วมกันในสังคมประชาธิปไตยภายใต้กฎหมาย กล่าวคือ บุคคลทุกคนเสมอภาคและเท่าเทียมกันภายใต้กฎหมาย

หลักประกันความเป็นอิสระของผู้พิพากษาเป็นหลักการที่รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยทุกฉบับได้รับรองไว้ตลอดมา รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๕๐ ที่มีผลใช้บังคับอยู่ในปัจจุบันบัญญัติไว้ใน หมวด ๑๐ ส่วนที่ ๑ บททั่วไป มาตรา ๑๕๗ วรรคสอง ว่า “ผู้พิพากษาและตุลาการมีอิสระในการพิจารณาพิพากษาอรรถคดีให้เป็นไปโดยถูกต้อง รวดเร็ว และเป็นธรรม ตามรัฐธรรมนูญและกฎหมาย” อันเป็นการรับรองไว้ในกฎหมายสูงสุดของประเทศว่า อำนาจอิสระของผู้พิพากษาในการพิจารณาพิพากษาคดีให้เป็นไปโดยถูกต้อง รวดเร็ว และเป็นธรรมตามรัฐธรรมนูญและกฎหมายนั้น จะต้องไม่ถูกก้าวก่ายหรือแทรกแซงโดยอำนาจอื่นอย่างเด็ดขาดในการปฏิบัติหน้าที่พิจารณาพิพากษาคดี ผู้พิพากษาจะต้องมีอิสระอย่างเต็มที่ ต้องปราศจากการแนะนำ ตักเตือน หรือชักจูงบีบบังคับต่าง ๆ และการออกคำสั่งใด ๆ ที่มีผลกระทบกระเทือนต่อการใช้ดุลพินิจของผู้พิพากษาข้อมเป็นการต้องห้ามโดยสิ้นเชิง^{๑๓๕} รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยฉบับนี้แตกต่างจากฉบับอื่นตรงที่ผู้พิพากษามีอิสระในการพิจารณาพิพากษาคดีให้เป็นไปโดยถูกต้อง รวดเร็ว และเป็นธรรมด้วย นอกเหนือจากให้เป็นไปตามรัฐธรรมนูญและกฎหมาย ทั้งนี้ เพื่อให้สอดคล้องกับในหมวด ๓ สิทธิและเสรีภาพของชนชาวไทย ส่วนที่ ๔ สิทธิในกระบวนการยุติธรรม มาตรา ๔๐ (๓) ที่บัญญัติว่า “บุคคลย่อมมีสิทธิที่จะให้คดีของตนได้รับการพิจารณาอย่างถูกต้อง รวดเร็ว และเป็นธรรม” เป็นครั้งแรกที่รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยมีสาระสำคัญเพื่อให้บรรลุ

^{๑๓๔} รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๕๐ มาตรา ๓ วรรคสอง บัญญัติว่า “การปฏิบัติหน้าที่ของรัฐสภา คณะรัฐมนตรี ศาล รวมทั้งองค์กรตามรัฐธรรมนูญ และหน่วยงานของรัฐ ต้องเป็นไปตามหลักนิติธรรม”.

^{๑๓๕} ศักดา โมกขมรรคกุล, “ความเป็นอิสระของผู้พิพากษา,” *บทบัญญัติ*, หน้า ๑๑.

วัตถุประสงค์ร่วมกันของปวงชนชาวไทยในอันที่วางรากฐานหลักนิติธรรม (The Rule of Law) เพื่อการเป็นประชาธิปไตยที่แท้จริงในสังคมไทย โดยเริ่มตั้งแต่การปฏิบัติหน้าที่ขององค์กรใช้อำนาจ อธิปไตยทั้งสาม องค์กรตามรัฐธรรมนูญ และหน่วยงานของรัฐเป็นเบื้องแรก ดังนั้น ความเป็นอิสระในการพิจารณาพิพากษาอรรถคดีของผู้ปฏิบัติหน้าที่ในองค์กรศาลซึ่งเป็นหนึ่งในองค์กรใช้อำนาจ อธิปไตย อันได้แก่ ผู้พิพากษาและตุลาการ จึงสมควรได้รับการพิจารณาให้ความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง เพราะการพิจารณาพิพากษาคดีในศาลมีคู่กรณี ๒ ฝ่าย ที่ขัดแย้งกัน หากผู้พิพากษาและตุลาการไม่มีอิสระในการพิจารณาพิพากษาคดีแล้ว ศาลจะเป็นที่พึ่งสุดท้ายของประชาชนได้อย่างไร ดังนั้น ความเป็นอิสระของผู้พิพากษาจึงเป็นหลักประกันสำคัญในการพิทักษ์สิทธิและเสรีภาพของประชาชน และทำให้สถาบันศาลสามารถประสิทธิประสาทความยุติธรรมแก่ประชาชนได้อย่างเสมอภาคและเท่าเทียมกัน

ในส่วนโครงสร้างขององค์กรบริหารงานบุคคลของผู้พิพากษาที่เรียกว่า “คณะกรรมการตุลาการศาลยุติธรรม” นั้น รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๕๐ หมวด ๑๐ ศาล ส่วนที่ ๓ ศาลยุติธรรม ได้มีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างและองค์ประกอบของคณะกรรมการตุลาการศาลยุติธรรมเกี่ยวกับกรรมการตุลาการศาลยุติธรรมผู้ทรงคุณวุฒิในแต่ละชั้นศาลไว้ในมาตรา ๒๒๑ (๒) กล่าวคือ “(๒) กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิในแต่ละชั้นศาล ได้แก่ ศาลฎีกาหกคน ศาลอุทธรณ์สี่คน และศาลชั้นต้นสองคน ซึ่งเป็นข้าราชการตุลาการในแต่ละชั้นศาล และได้รับเลือกจากข้าราชการตุลาการในแต่ละชั้นศาล” ผู้มีสิทธิได้รับการเลือกตั้งเป็นกรรมการตุลาการศาลยุติธรรม ต้องเป็นผู้พิพากษาที่มีอาวุโสสูง เป็นที่เคารพศรัทธา และเป็นที่ไว้วางใจในความเป็นกลางของท่านได้ ทำให้ต้องย้อนกลับไปสู่ค่านิยมเมื่อสมัยก่อนของระบบคณะกรรมการตุลาการศาลยุติธรรมที่ศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ เป็นปลัดกระทรวงยุติธรรม กล่าวคือ ตำแหน่งกรรมการตุลาการศาลยุติธรรมควรเป็น “ตำแหน่งเกียรติยศ” ให้แก่ผู้พิพากษาในศาลฎีกาที่มีความอาวุโสสูง มีความรู้ความสามารถ ควบคู่กับการมีประวัติและผลงานที่เป็นเลิศ สามารถไว้วางใจได้ในความเป็นกลาง และได้พิสูจน์ตนเองมาเป็นเวลานาน^{๑๑๖} หลักการที่ทำให้มีกรรมการตุลาการศาลยุติธรรมผู้ทรงคุณวุฒิในแต่ละชั้นศาล ก็เพื่อให้มีตัวแทนผู้พิพากษาซึ่งมีความใกล้ชิดกันในระดับชั้นศาลของตน ผู้ซึ่งได้สัมผัสและทราบปัญหาเฉพาะที่เกิดขึ้นในแต่ละชั้นศาลได้เข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารงานบุคคลและ

^{๑๑๖} ธานินทร์ กรีวิเชียร, “การปรับปรุงศาลยุติธรรม,” ตลพาท, หน้า ๒๓.

กำหนดนโยบายของศาลยุติธรรม รวมถึงให้มีอำนาจในการปกครองผู้พิพากษาในทุกชั้นศาลด้วย แต่เดิมในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๔๐ มาตรา ๒๗๔ (๒) ได้กำหนดอัตราส่วนของกรรมการตุลาการศาลยุติธรรมที่มาจากทุกชั้นศาลเท่ากัน คือ ชั้นศาลละ ๔ ท่าน ซึ่งเมื่อรวมจำนวนตัวแทนผู้พิพากษาจากศาลล่าง คือ ศาลชั้นต้นและศาลอุทธรณ์ แล้ว (๘ ท่าน) มีจำนวนมากกว่าตัวแทนผู้พิพากษาจากศาลฎีกา (๔ ท่าน) รวมกับประธานศาลฎีกาซึ่งเป็นประธานคณะกรรมการตุลาการศาลยุติธรรมเสียอีก จึงเท่ากับเป็นการให้ผู้พิพากษาที่มีอาวุโสน้อยกว่ามีอำนาจกำหนดนโยบายและปกครองผู้พิพากษาในทุกชั้นศาลมากกว่าผู้พิพากษาศาลฎีกาซึ่งมีอาวุโสและประสบการณ์มากกว่า อันเป็นเรื่องที่ขัดต่อสามัญสำนึกเป็นอย่างยิ่ง เปรียบได้กับการ “เอาเด็กมาปกครองผู้ใหญ่” ซึ่งเป็นเรื่องที่ขัดต่อ “หลักอาวุโส” อันเป็นวัฒนธรรมที่สถาบันศาลยุติธรรมให้ความสำคัญมาเป็นเวลากว่าหนึ่งร้อยปี จึงเป็นการชอบแล้วที่รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยฉบับปัจจุบันได้ปรับอัตราสัดส่วนกรรมการตุลาการศาลยุติธรรมผู้ทรงคุณวุฒิในแต่ละชั้นศาลใหม่ให้เหมาะสมยิ่งขึ้น^{๑๓๓} นอกจากนี้ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๕๐ มาตรา ๒๒๑ (๓) ไม่มีถ้อยคำ “หรือเคยเป็นข้าราชการตุลาการ” เหมือนในบทบัญญัติมาตรา ๒๗๔ (๓) ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๔๐ ดังนั้น ข้าราชการตุลาการบำนาญอาจเป็นกรรมการตุลาการศาลยุติธรรมผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน ๒ ท่าน ที่ได้รับเลือกจากวุฒิสภาได้

ผู้พิพากษาศาลยุติธรรมและตุลาการศาลอื่นเป็นผู้พิจารณาพิพากษาอรรถคดีซึ่งเป็นอำนาจของศาลที่ต้องดำเนินการให้เป็นไปโดยยุติธรรม ตามรัฐธรรมนูญ ตามกฎหมาย และในพระปรมาภิไธยพระมหากษัตริย์^{๑๓๔} โดยก่อนเข้ารับหน้าที่ ผู้พิพากษาและตุลาการต้องถวายสัตย์ปฏิญาณต่อพระมหากษัตริย์ด้วยถ้อยคำดังต่อไปนี้

“ข้าพระพุทธเจ้า (ชื่อผู้ปฏิญาณ) ขอถวายสัตย์ปฏิญาณว่า ข้าพระพุทธเจ้าจะจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ และจะปฏิบัติหน้าที่ในพระปรมาภิไธยด้วยความซื่อสัตย์สุจริต โดยปราศจากอคติทั้งปวง เพื่อให้เกิดความยุติธรรมแก่ประชาชน และความสงบสุขแห่งราชอาณาจักร ทั้งจะรักษาไว้

^{๑๓๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๓ – ๒๔.

^{๑๓๔} รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๕๐ มาตรา ๑๕๗ วรรคแรก.

และปฏิบัติตามซึ่งการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยและกฎหมายทุกประการ”^{๑๓๕}

การที่จะปฏิบัติหน้าที่ในพระปรมาภิไธยด้วยความซื่อสัตย์สุจริตเพื่อให้เกิดความยุติธรรมแก่ประชาชนและความสงบสุขแห่งราชอาณาจักรไทยให้ได้ตามที่ถวายเป็นสัตย์ปฏิญาณนั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่ผู้พิพากษาและตุลาการจะต้องมีอิสระในการตัดสินใจให้เป็นไปโดยถูกต้อง รวดเร็ว และเป็นธรรม ตามรัฐธรรมนูญและกฎหมาย หากผู้พิพากษาและตุลาการถูกอำนาจหรืออิทธิพลใด ๆ เข้ามาก้าวก่ายหรือแทรกแซงครอบงำงานทำให้ผู้พิพากษาเกิดความหวั่นเกรงหรือหวาดกลัวต่ออำนาจหรืออิทธิพลใด ๆ แล้ว ผู้พิพากษาก็จะพิจารณาชี้ขาดตัดสินคดีไปตามอำนาจหรืออิทธิพลที่บีบบังคับชกุนั้น แทนที่จะมีอิสระปฏิบัติหน้าที่ตัดสินคดีไปตามกฎหมาย ดังนั้น ความเป็นอิสระของผู้พิพากษาหรือตุลาการผู้ทำหน้าที่พิจารณาพิพากษาคดีจึงเป็นสิ่งสำคัญที่สุดที่อาจเรียกได้ว่าเป็นหัวใจของอำนาจตุลาการ^{๑๓๖} ในคำถวายสัตย์ปฏิญาณต่อพระมหากษัตริย์มีถ้อยคำว่า “โดยปราศจากอคติทั้งปวง” อันเป็นอิสระจากภายในตัวผู้พิพากษาเอง และเป็นอิสระที่ตัวผู้พิพากษาเองสามารถปกป้องดูแลตัวเองได้ มีความสำคัญยิ่งกว่าอิสระจากภายนอกตัวผู้พิพากษาเสียอีก ถ้าตัวผู้พิพากษามีอิสระจากภายในตัวเอง กล่าวคือ เป็นอิสระที่อยู่ในสายเลือดเสียแล้ว อำนาจหรืออิทธิพลใด ๆ จากภายนอกก็อาจจะไม่มีผลมาบีบบังคับ กดดัน หรือชกุนให้ผู้พิพากษาสู้เสียอิสระของตนเองไปได้^{๑๓๗}

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชทรงมีพระราชดำรัสเกี่ยวกับความเป็นอิสระของผู้พิพากษาและการปราศจากอคติแก่ผู้พิพากษาประจำกระทรวงที่เข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทถวายสัตย์ปฏิญาณก่อนเข้ารับหน้าที่ ดังเช่นในพระราชดำรัสใน โอกาสที่ผู้พิพากษาประจำกระทรวงเฝ้าฯ ถวายสัตย์ปฏิญาณก่อนเข้ารับหน้าที่ ณ พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน เมื่อวันที่อังคารที่ ๑๒ พฤษภาคม ๒๕๓๕ ดังต่อไปนี้

“ผู้พิพากษานี้เป็นส่วนประกอบสำคัญของสถาบัน ในประเทศการปกครองแบ่งเป็นสถาบัน มีสถาบันบริหารคือรัฐบาล มีสถาบันนิติบัญญัติคือสภา รัฐสภา และมีสถาบันตุลาการคือท่านสถาบันตุลาการนี้เป็นหนึ่งในสามของสถาบันที่ปกครองประเทศ ซึ่งสถาบันทั้งสามนี้ถ้าทำงาน

^{๑๓๕} รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๕๐ มาตรา ๒๐๑.

^{๑๓๖} ศักดา โมกขมรรคกุล, “ความเป็นอิสระของผู้พิพากษา,” *บทบัญญัติ*, หน้า ๔.

^{๑๓๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕.

ด้วยดี ด้วยความอิสระและไม่ก้าวก่ายกัน คือ ไม่ไปเกี่ยวในทางที่จะบังคับฝ่ายใด ประเทศก็จะปกครองไปด้วยดี แต่ไม่ใช่หมายความว่า จะไม่ต้องรู้ รับผิดชอบการทำงานของอีกสองสถาบัน แต่ที่สำคัญจะต้องมีความเป็นอิสระ และเพื่อความเป็นอิสระนั้น ก็จะต้องปราศจากอคติอย่างที่ว่านี้ให้ถูกต้องจริง ๆ เพราะว่าเมื่ออคติเท่ากับเห็นแก่ตัวหรือเห็นกับหมู่คณะ จะทำให้สถาบันทลายลงมา และเมื่อทลายลงมา หนึ่งสถาบันในสามสถาบันทลายลงมา ประเทศชาติจะไปไหน เราก็เห็นได้ว่าในประเทศไทยมีความไม่ถูกต้องเกิดขึ้นได้มากอยู่เหมือนกัน แต่ถ้าเราบอกว่ามีความไม่ถูกต้องเกิดขึ้น เราก็ไม่ถูกต้องบ้าง อันนั้นไม่ถูก ถ้าทุกคนคิดอย่างนี้ คนอื่นเขาก็คิดบ้าง แล้วก็จะมีความถูกต้องได้อย่างไรในประเทศไทย อย่างน้อยที่สุดขอให้สถาบันหนึ่งแห่งหนึ่งที่แน่นแฟ้นและปราศจากอคติจริง ๆ คนอื่นเขาอาจจะไม่ได้บอกว่าข้าพเจ้าจะทำงานโดยปราศจากอคติ แต่ท่านได้พูดอย่างนั้น ได้ลั่นวาจาเป็นเสียงดังด้วย เสียงดังอาจจะนึกว่าอยู่ในห้องนี้เท่านั้น แต่ว่ามันก็อยู่ในโลก เพราะว่าท่านโลก แต่ละคนเป็นโลก ท่านก็ต้องจำและได้ยินคำปฏิญาณนี้ทั้งตลอดชีวิต ฉะนั้น ถ้าท่านทำถูกต้องอย่างนี้ ท่านจะมีเกียรติทุกท่าน แต่ละคนก็จะสามารถปฏิบัติงานตั้งแต่บัดนี้ไปจนกระทั่งเกษียณอายุหรือแม้จะต่อจากเลยจากเกษียณอายุ จะเป็นคนที่ดี เป็นคนที่ซื่อสัตย์สุจริต เป็นคนที่มีประโยชน์ เป็นคนหนึ่งแม้จะเป็นเพียงคนหนึ่ง ก็นับว่าได้พุงชาติบ้านเมืองให้อยู่เย็นเป็นสุขได้ ซึ่งความจริงประเทศไทยก็อยู่เย็นเป็นสุขมาจนทุกวันนี้อย่างมหัศจรรย์ ก็เพราะเหตุว่าแต่ละคนได้พุงความคิดไว้ไม่มากก็น้อย แม้จะคนเดียวหรือสองคนอาจจะช่วยชาติบ้านเมืองให้อยู่ได้ ฉะนั้น ขอให้ท่านตระหนักและเข้าใจในคำปฏิญาณที่ท่านได้ให้ไว้ เพราะว่าคำปฏิญาณนี้สรุปตลอดชีวิตของท่านจนถึงบัดนี้ และจะเป็นหลักสำหรับชีวิตของท่านจนตาย ถ้าท่านทำได้อย่างนี้ก็ได้อย่างนี้ช่วยส่วนรวมประเทศไทยให้อยู่ ไม่สลายตัวไม่พังเหมือนหลายประเทศที่ค่อนข้างจะตกต่ำ แล้วก็ในขณะที่เดียวกันก็จะช่วยมนุษยชาติโดยส่วนรวมก็ได้ ฉะนั้น ก็ขอให้ท่านทั้งหลายรักษาคำมั่นของการปฏิญาณนี้ไว้ตลอดไป

การที่จะรักษาอิสระจากภายในตัวผู้พิพากษาเองให้ได้ ผู้พิพากษาต้องมีอุดมการณ์ที่จะยึดมั่นในความเป็นอิสระของตน ดังที่กำหนดไว้ในประมวลจริยธรรมข้าราชการตุลาการ หมวด ๑ อุดมการณ์ของผู้พิพากษา ข้อ ๑ “หน้าที่สำคัญของผู้พิพากษา คือ การประสาทความยุติธรรมแก่ผู้มีอรรถคดี ซึ่งจักต้องปฏิบัติด้วยความซื่อสัตย์สุจริต เทียงธรรม ถูกต้องตามกฎหมาย และนิติประเพณี ทั้งจักต้องแสดงให้เห็นเป็นที่ประจักษ์แก่สาธารณชนด้วยว่าตนปฏิบัติเช่นนี้อย่างเคร่งครัดครบถ้วน เพื่อ

การนี้ผู้พิพากษาจะต้องยึดมั่นในความเป็นอิสระของตนและเทิดทูนไว้ซึ่งเกียรติศักดิ์แห่งสถาบันตุลาการ” ปัจจัยสำคัญที่จะทำให้ผู้พิพากษารักษาอุดมการณ์ดังกล่าวไว้ได้ก็คือ ผู้พิพากษาจะต้องไม่ยอมให้อคติเข้ามาครอบงำจิตใจ เพราะอคติ คือ ความลำเอียง ๔ อย่าง ได้แก่ ฉันทาคติ ลำเอียงเพราะรัก โทษาคติ ลำเอียงเพราะโกรธ ภยาคติ ลำเอียงเพราะความกลัว และ โมหาคติ ลำเอียงเพราะหลง เป็นปัจจัยสำคัญที่สุดที่ทำให้ผู้พิพากษาต้องสูญเสียอิสระไป ถ้าผู้พิพากษาคณไหนมีความลำเอียงอันเกิดจากความรัก ความโกรธ ความหลง และความหวาดหวั่นหวาดกลัวต่อคู่ความฝ่ายใด อำนาจอิสระของผู้พิพากษาคณนั้นย่อมหมดไปเพราะอคติดังกล่าวนี้ จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่ผู้พิพากษาจะต้องดำรงตนให้ปราศจากอคติดังกล่าวให้ได้^{๔๒} กล่าวคือ ผู้พิพากษาจะต้องครองตนอย่างสมณะ เรียบง่าย มีอุดมการณ์ยึดมั่นในความเป็นอิสระของตนเหมือนดังเช่นอดีตบรรพตุลาการของเราได้ทำให้เห็นเป็นตัวอย่าง เนื่องจากหากผู้พิพากษาไม่มีความระมัดระวังในการครองตน คบหาสมาคมผู้คนไม่เลือกหน้า ไม่มีอุดมการณ์ยึดมั่นในความเป็นอิสระของตน โอกาสที่ผู้พิพากษาจะปล่อยตัวปล่อยใจให้เกิดอคติต่อผู้คนที่คบหาสมาคมด้วยก็ย่อมมีมากขึ้นเป็นเงาตามตัว และย่อมเป็นเครื่องบั่นทอนอิสระของตนเองไป โดยไม่รู้ตัว การครองตนอย่างสมณะและมีอุดมการณ์ยึดมั่นในอิสระของตนของผู้พิพากษา นอกจากจะช่วยปกป้องคุ้มครองผู้พิพากษาให้ห่างไกลจากอำนาจหรืออิทธิพลใดที่จะมาแผ้วพานอิสระของผู้พิพากษาแล้ว ยังมีผลพลอยได้ที่สำคัญ คือ ประชาชนจะเกิดความรู้สึกยอมรับ เลื่อมใส ศรัทธา และเชื่อมั่นในตัวผู้พิพากษา และความศรัทธาหรือความยอมรับนับถือของประชาชนนี้เองที่จะคอยเป็นเกราะป้องกันสถาบันตุลาการให้อยู่รอดปลอดภัยจากอำนาจหรืออิทธิพลอื่นใดที่จะเข้ามาก้าวก่ายหรือแทรกแซงอำนาจตุลาการเหมือนดังเช่นที่เคยเกิดขึ้นมาแล้วในอดีตทุกครั้งที่ผ่านมา^{๔๓}

แนวคิด คตินิยม วัฒนธรรมทางการศาล และขนบธรรมเนียมอันดีงามที่ได้มีการถ่ายทอดและปลูกฝังกันมาตั้งแต่ในโรงเรียนกฎหมายสมัยพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์ รวมทั้งที่ใช้เป็นแนวทางในการปฏิบัติหน้าที่ของผู้พิพากษาตั้งแต่สมัยปฏิรูปศาลไทยและการยุติธรรมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ตลอดจนงานที่พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์ทรงให้ความสำคัญแก่การปรับปรุงด้านความเป็นอิสระในการพิจารณาพิพากษาอรรถ

^{๔๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕ - ๑๖.

^{๔๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖.

คดีของศาล พระองค์ท่านทรงยึดถือหลักการให้ผู้พิพากษาเป็นอิสระในการวินิจฉัยชี้ขาดตัดสินคดี มาโดยตลอด และทรงเป็นแบบอย่างอันดีของการรักษาความเป็นอิสระของอำนาจตุลาการอย่าง เข้มแข็งและเคร่งครัด โดยไม่ยอมให้อำนาจหรืออิทธิพลใด ๆ เข้ามาแนะนำ ตักเตือน ชักจูง บีบบังคับ ก้าว่ำก่าย แทรกแซง และครอบงำการพิจารณาพิพากษาอรรถคดีได้เลย บรรพตุลาการทั้งหลายได้ ยึดถือหลักการนี้ไว้ในจิตวิญญาณ โดยไม่หวั่นเกรงหรือหวาดกลัวต่ออำนาจหรืออิทธิพลใด ๆ ดังเช่นพระสุทธธีรรัตนกมุนทร์ (สุธ เลขยานนท์) บรรพตุลาการตัวอย่างของผู้พิพากษาทั้งมวล คตินิยมและหลักการเกี่ยวกับความเป็นอิสระของผู้พิพากษาได้สืบทอดจากบรรพตุลาการรุ่นแล้วรุ่นเล่าจนกลายเป็นวัฒนธรรมทางการศาลและขนบธรรมเนียมประเพณีในการดำรงตนเป็นผู้พิพากษา และการชำระไว้ซึ่งสถาบันตุลาการ วัฒนธรรมทางการศาลดังกล่าวได้หล่อหลอมรวมกันเป็นพลัง มวลชนแห่งวิชาชีพตุลาการที่จะหวงแหนรักษาอิสรภาพของผู้พิพากษา ประเทศไทยนับแต่ เปลี่ยนแปลงการปกครองมาเป็นระบอบประชาธิปไตย วงการตุลาการต้องยืนหยัดต่อสู้เพื่อยืนยัน หลักความเป็นอิสระของผู้พิพากษาเรื่อยมา อำนาจฝ่ายอื่นพยายามที่จะแทรกแซงและครอบงำ อำนาจตุลาการหลายครั้งหลายครา อาศัยคตินิยมและวัฒนธรรมทางการศาลที่อยู่ในจิตใจและมโนสำนึกของผู้พิพากษาแต่ละคนซึ่งนำมารวมกันแล้วเกิดเป็นพลังอันยิ่งใหญ่ เมื่อรวมกับความพร้อมเพรียงของเหล่าคณาจารย์ในคณะนิติศาสตร์ของมหาวิทยาลัยต่าง ๆ และนักกฎหมายในวงวิชาชีพ หลายสาขา ตลอดจนการรวมตัวของนักศึกษาและประชาชนผู้รักความถูกต้องชอบธรรมและ ตระหนักถึงความจำเป็นอิสระของผู้พิพากษาเป็นสิ่งที่ต้องหวงแหน เพราะเป็นหลักประกันสิทธิและ เสรีภาพของประชาชน จึงกลายเป็นพลังที่สามารถก้าวข้ามสถาบันตุลาการให้ผ่านพ้นมรสุมที่มา คุกคามอิสรภาพของอำนาจตุลาการได้ทุกครา ขณะนี้มีกลุ่มชนที่ถูกจัดตั้งเพื่อมาทำลายอิสระจาก ภายในตัวของตุลาการศาลรัฐธรรมนูญ เป็นความพยายามที่จะสร้างความหวั่นไหวและหวาดกลัวแก่ ตุลาการศาลรัฐธรรมนูญ เพราะคาดหวังและเข้าใจอย่างผิด ๆ ว่าจะสามารถทำลายความเป็นอิสระ ในการพิจารณาพิพากษาคดีและทำให้ผลของคำวินิจฉัยเป็นไปตามที่ต้องการได้ แต่ตุลาการศาล รัฐธรรมนูญไม่ตกอยู่ภายใต้ความกลัวอิทธิพลใด ๆ สามารถปฏิบัติหน้าที่โดยปราศจากอคติและมีความ เป็นอิสระในการพิจารณาพิพากษาคดีอย่างเต็มที่โดยไม่หวาดหวั่น จึงกล่าวได้ว่าไม่ว่าจะเป็น ผู้พิพากษาในศาลยุติธรรมหรือตุลาการในศาลรัฐธรรมนูญและศาลอื่น ๆ ต่างก็วินิจฉัยชี้ขาดตัดสิน คดีให้เป็นไปตามรัฐธรรมนูญและกฎหมายด้วยความจำเป็นอิสระของตนโดยไม่ยอมให้อำนาจหรือ

อิทธิพลใด ๆ เข้ามามากำท่ายและครอบงำได้ อย่างไรก็ตาม ได้มีนักวิชาการบางกลุ่มซึ่งสำเร็จ การศึกษามาจากต่างประเทศพยายามที่จะเข้ามาเปลี่ยนแปลงหลักการสำคัญของระบบบริหารงาน บุคคลของสถาบันตุลาการ โดยอ้างว่าเพื่อให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมรู้เห็นและควบคุมการทำงาน ของศาลบ้างต่าง ๆ นานา ทั้งที่จริง ๆ แล้วโดยเนื้อแท้มิใช่ความต้องการของประชาชนเลย พลัง ความคิดต่าง ๆ เหล่านี้ขอให้ฟังกลับหลังหันไปมองในอดีตเกี่ยวกับการต่อสู้ของบรรพบุรุษและ ศึกษาประวัติศาสตร์ของวงการตุลาการให้ถ่องแท้เสียก่อนว่าระบบศาลของประเทศไทยมี ประวัติศาสตร์ความเป็นมาอย่างไร และต้องผ่านวิวัฒนาการแห่งความเป็นอิสระของผู้พิพากษามา ยาวนานนับศตวรรษกว่าที่จะมาสู่จุดที่มองเห็นกันอยู่ในทุกวันนี้ได้ และเหตุใดเหล่าผู้พิพากษา ตุลาการถึงหวงแหนและปกป้องหลักอิสรภาพของตุลาการมาด้วยชีวิตจิตใจ และสมควรแล้วหรือที่ พวกนักวิชาการเหล่านี้จะอ้างแบบอย่างจากประเทศนั้นประเทศนี้ที่เป็นประเทศมหาอำนาจซึ่งตน ได้มีโอกาสไปศึกษาเล่าเรียนมา อันมิได้มีส่วนเกี่ยวข้องหรือเชื่อมโยงกับประวัติความเป็นมาและ วิวัฒนาการของสถาบันตุลาการในประเทศไทยเลย มาเสริมแต่งแก้ไขความเป็นองค์กรศาลของ อำนาจตุลาการ แล้วทำให้สิ่งที่เหล่าตุลาการต่อสู้ให้ได้มาต้องเสื่อมเสียและบอบช้ำด้วยความเร่งร้อน ทางวิชาการที่จะปฏิวัติเปลี่ยนแปลงทุกอย่างให้เป็นไปตามความคิดของตนอย่างปาฏิหาริย์และ ทันตาเห็น ดังนั้น จึงขออัญเชิญพระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและ พระมงกุฎเกล้าในพระราชพิธีเปิดรัฐมนตรีสภามาเป็นเครื่องเตือนใจ ดังนี้

“เราไม่ควรจะเปลี่ยนแปลงฤจะจัดการแก้ไขธรรมเนียมที่มีอยู่ทุกวันนี้ให้หายไปหมดสิ้น ทีเดียว แลไม่ควรที่จะล้มตาเอาอย่างธรรมเนียมที่มีในที่อื่น หากว่าเราจะต้องค่อย ๆ ทำการให้ดีขึ้น โดยลำดับ ในการที่เป็นสิ่งต้องการจะจัดให้ดีแล้ว แลเลิกถอนแต่สิ่งที่เหน็บแน่นแท้ว่าไม่ดีฤจะเป็น ของใช้ไม่ได้แล้วเท่านั้น ทุก ๆ เมืองอื่น ๆ แลในเมืองนี้เป็นสำคัญทั้งสิ้น ย่อมมีธรรมเนียมหลายอย่าง ซึ่งเป็นที่ต้องนับถือกัน ไม่น่าเพราะว่าเป้นธรรมเนียมเก่าแก่มาแต่โบราณเสมอเหมือนกับอายุของ ประเทศนี้อย่างเดียว หากเพราะว่าเป้นธรรมเนียมที่สนิทแน่นแฟ้นแก่น้ำใจแลความเชื่อมั่นของ อาณาประชาชน แลเพราะว่าถ้าจะเลิกถอนธรรมเนียมเช่นนี้เสียก็จะไม่เป็นแต่เพียงที่จะเป้นภัย เกิดขึ้นแก่เมืองที่ตั้งอยู่ได้อย่างเดียว หากจะกระทำให้อาณาประชาราษฎร์ไม่เป็นผาสุกด้วย”

ภาคผนวก

ภาคผนวก หมายเลข ๑

การตีความประกาศตั้งกระทรวงยุติธรรมเมื่อ ร.ศ. ๑๑๐ ตามเจตนารมณ์ของกฎหมายและหลักฐานทางประวัติศาสตร์*

คุณหญิง ทัศนีย์ ตรีเมธี**

ปัจจุบันกำลังมีการถกเถียงกันเรื่อง ศาลปกครอง และมีการกล่าวอ้างพระราชประสงค์ของ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในการประกาศตั้งกระทรวงยุติธรรมเมื่อ ร.ศ. ๑๑๐ อย่าง ไม่ถูกต้อง ผู้เขียนซึ่งพอจะมีความรู้ทางประวัติศาสตร์อยู่บ้างจึงได้ตรวจค้นเอกสารหลักฐานทาง ประวัติศาสตร์เพื่อความกระจ่างในเรื่องนี้

สภาพศาลไทยก่อนการปฏิรูประบบศาลในรัชกาลที่ ๕ เป็นอย่างไรนั้น เสด็จในกรมหลวง ราชบุรีดิเรกฤทธิ์ทรงกล่าวไว้ในหนังสือเรื่อง พระราชบัญญัติในปีชง เล่ม ๑ หน้า ๑๕๓-๑๕๔ ว่า “ในกาลนั้น การพิจารณาและตัดสินความทั้งหลายแบ่งเป็นหลายหน้าที่หลายกรม เป็นต้น คือ กรมรับ ฟ้อง ลูกขุน ผู้ปรับและขุนศาล ตระลาการ ศาลนครบาล ศาลแพ่งกลาง แพ่งเกษม ศาลมหาดไทย ศาลทะเลไทย แลกรมท่า เป็นศาลที่มีแต่ตระลาการผู้ชำระ แต่ผู้ที่รับฟ้องนั้นเป็นกรมหนึ่งต่างหาก กรมรับฟ้องนำฟ้องเสนอลูกขุนที่เป็นกรมอยู่ต่างหาก ไม่ขึ้นกระทรวงเหมือนกัน เมื่อลูกขุนตรวจ ฟ้องว่าฟ้องแล้ว กรมรับฟ้องจึงจะได้จ่ายฟ้องนั้นไปยังศาลนครบาล ศาลแพ่งกลาง แพ่งเกษม ศาลมหาดไทย ทะเลไทย กรมท่า ศาลหนึ่งศาลใดแล้วแต่ความนั้นจะลงในเขตอำนาจของใคร เมื่อได้ฟ้องไปดังนี้แล้ว ศาลนั้นจึงจะชำระได้เว้นไว้แต่ในความอาญา โจรกรรมบางรายที่ศาล กระทรวงนั้น ๆ เอามาชำระชักใช้โดยไม่มีโทษ ฤ็ โดยเป็น โทษเองชำระเอง ถืออำนาจว่าเป็นการ

* เป็นเอกสารทางวิชาการในการต่อสู้เรื่องศาลปกครองเมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๗ ซึ่งลงตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์ มติชน.

** อักษรศาสตรบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, นิติศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, เนติบัณฑิตไทย, นิติศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ขณะดำรงตำแหน่งผู้พิพากษาประจำกระทรวง ท่องเที่ยวและกีฬาในตำแหน่งรองเลขาธิการส่งเสริมงานตุลาการ.

สมัยนี้ แต่อุทธรณ์ว่าตุลาการพิจารณาคดีไม่ยุติธรรม เอนเอียงเข้ากับอีกฝ่ายหนึ่งหรือรับสินบน เป็นต้น ในกรณีเช่นนี้ตัวตุลาการเองย่อมตกเป็นจำเลยมีหน้าที่แก้ตัวแก่ตุลาการชั้นอุทธรณ์หรือชั้นฎีกา ว่า ความจริงตนได้ตัดสินคดีโดยสุจริตไม่มีอคติ ตุลาการที่ทำหน้าที่ศาลชั้นต้นในสมัยนั้นจึงหาทางป้องกันตัวโดยทำความรู้จักเอาอกเอาใจ หรือฝากเนื้อฝากตัวแก่ตุลาการชั้นอุทธรณ์ฎีกาไว้ล่วงหน้า โดยหวังว่าจะช่วยให้ตนรอดพ้นจากการถูกลงโทษฐานตัดสินคดีโดยอคติ หรืออย่างน้อยก็ได้ผ่อนหนักเป็นเบา... ฯลฯ”

จากถ้อยคำในหนังสือ ๒ เล่ม นี้ คงทำให้เห็นภาพความวุ่นวายสับสนของระบบศาลไทย ก่อนการปฏิรูปได้ดี พระธรรมนูญซึ่งใช้มาตั้งแต่สมัยอยุธยากำหนดให้กระทรวงทบวงกรมต่าง ๆ มีศาลในสังกัดของตนมากมาย การพิจารณาคดีในศาลเหล่านั้นอยู่ภายใต้การบังคับบัญชาของอธิบดี เจ้ากระทรวงทบวงกรมโดยตรง เมื่ออำนาจบริหารเข้ามาแก่ฝ่ายยุติธรรมเช่นนี้ ย่อมทำให้เกิดความไม่เรียบร้อยในสังคม ผู้คนในสมัยนั้นเกิดวิฤตศรัทธาต่อระบบศาลไทยและผู้พิพากษา ตระลาการอย่างรุนแรง ดังจะเห็นได้จากคดีความแทบทุกคดีจะจบลงด้วยการทูลเกล้าฯ ถวายฎีกา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงหนักพระทัยในเรื่องนี้เป็นอย่างยิ่ง พระองค์ท่านทรงพยายามทุกวิถีทางที่จะปรับปรุงกระบวนการยุติธรรมให้ดีขึ้น แต่ก็ไม่อาจหลีกเลี่ยงวิฤตการณ์อันใหญ่หลวงนั้นได้ ในที่สุดจึงทรงสถาปนากระทรวงยุติธรรมขึ้นเมื่อวันที่ ๒๕ มีนาคม ๒๔๑๔ (ร.ศ. ๑๑๐) โดยรวบรวมศาลซึ่งกระจัดกระจายอยู่ตามกระทรวงทบวงกรมต่าง ๆ ให้มาขึ้นอยู่กับกระทรวงยุติธรรมเพียงกระทรวงเดียว

ต่อไปนี้จะเป็นการวิเคราะห์ประกาศกระทรวงยุติธรรมเมื่อ ร.ศ. ๑๑๐ ตามเจตนารมณ์ของกฎหมายและหลักฐานทางประวัติศาสตร์ โดยจะเริ่มตั้งแต่พระราชปราชญ์ ซึ่งมีข้อความว่า “มีพระบรมราชโองการ มานพระบัณฑูรสุรสิงหนาทคำรัสเหนือเกล้าสั่งว่า ทุกวันนี้คดีของราษฎรซึ่งเกี่ยวข้องกับซึ่งกันและกัน อยู่ตาม โรงศาลต่าง ๆ ทั้งปวงนั้นมีมากขึ้นทุกวัน เพราะอาไศรย์ราษฎรพลเมืองมีการค้าขายเกี่ยวข้องกับพัวพันถึงกันมากขึ้น ประการหนึ่งศาลที่จะพิจารณาคดีของราษฎรนั้นก็แยกย้ายกันอยู่หลายกระทรวง ทั้งผู้พิจารณา และผู้พิพากษาก็อยู่ในที่ต่างกัน ผู้พิพากษาจะบังคับความซึ่งขาดปรับสัดต์ตัดสินก็อาไศรย์แต่ในถ้อยคำสำนวนที่ในกระดาศสมุค ไม่ได้เห็นด้วยจักษุในการพิจารณาเลย จึงเปนช่องอุบายทางทุจริตของตระลาการแลคู่ความ แม้แต่อย่างต่ำก็เปนทางที่จะชักประวิง ให้ความล้าไปได้ต่าง ๆ คดีของราษฎรจึงได้คั่งค้างทับถมอยู่ตามกระทรวง โรงศาลนั้น

มากขึ้นทุกทีแถมว่าจะแล้วได้แต่ละเรื่องก็ช้านานเป็นการเสียเวลาทำมาหากินของราษฎร ได้รับความลำบากในเรื่องนี้เป็นอันมาก”

จากพระราชปรารภดังกล่าวชี้ให้เห็นเหตุผลและความจำเป็นที่ต้องสถาปนากระทรวงยุติธรรมขึ้น เนื่องจากศาลที่มีอำนาจพิจารณาคดีกระจัดกระจายอยู่ตามกระทรวงทบวงกรมต่าง ๆ โดยมีอธิบดีเป็นผู้บังคับบัญชา ทำให้อำนาจและหน้าที่ของตุลาการผู้พิจารณาคดีไม่แยกต่างหากจากฝ่ายบริหาร การพิจารณาคดีจะมีเจ้าหน้าที่ฝ่ายบริหารเข้ามาเกี่ยวข้องเสมอ นอกจากนี้กระบวนการพิจารณาความมีลักษณะวิปริต กล่าวคือ เมื่อกรมรับฟ้องในศาลหลวงได้รับฟ้องของกลุ่มความแล้วก็นำเสนอลูกขุนซึ่งเป็นกรมหนึ่งต่างหาก พอลูกขุนตรวจฟ้องแล้ว กรมรับฟ้องก็จะจ่ายฟ้องไปตามกระทรวงทบวงกรมต่าง ๆ เพื่อให้ตุลาการพิจารณาคดี เมื่อพิจารณาเสร็จจำนวนแล้วก็จะส่งไปให้ลูกขุนชี้ขาด ต่อจากนั้นก็ส่งจำนวนไปให้ผู้ปรับซึ่งเป็นกรมอีกต่างหากเป็นผู้วางบทลงโทษหรือปรับ จะเห็นได้ว่าลูกขุนและผู้ปรับซึ่งทำหน้าที่พิพากษาคดีไม่เห็นการพิจารณาคดีด้วยตนเอง แต่จะชี้ขาดและปรับบทโดยดูจากจำนวนเท่านั้น ดังนั้น จึงเป็นการเปิดช่องให้ผู้พิพากษาตุลาการกินสินบาทคาดสินบน และทำให้คู่ความมีโอกาสประวิงคดี คดีความต่าง ๆ จึงล่าช้าและคั่งค้างในศาลเป็นจำนวนมาก หลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่สามารถยืนยันข้อเท็จจริงที่ผู้เขียนนำเสนอสามารถค้นคว้าได้จากหนังสือเรื่องตำนานศาล โดยพระยานิติศาสตร์ไพศาลย์

“ข้อ ๑ กระทรวงยุติธรรมนี้ มีเสนาบดีเป็นประธานเพื่อจะได้บังคับแลแก้ไขการขัดข้องในคดีแลรับผิดชอบในการพิพากษาแลพิจารณาเป็นไปโดยสะดวกแลเป็นยุติธรรม มีหน้าที่แผนกหนึ่งต่างหากจากการพิพากษาแลพิจารณาคดีนั้น แลมีเจ้าพนักงานสำหรับกระทรวงตามสมควร”

เมื่ออ่านข้อ ๑ อย่างผิวเผินจะดูเหมือนไม่มีอะไร เพราะความที่ในปัจจุบันคุ้นเคยกับการที่รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรมมีหน้าที่อำนวยความสะดวกในการพิจารณาพิพากษาคดี แต่ไม่มีอำนาจบังคับบัญชาข้าราชการตุลาการ และข้อความในทำนองเดียวกันนี้มีปรากฏอยู่ในมาตรา ๒๑ แห่งพระราชบัญญัติปรับปรุงกระทรวง ทบวง กรมฯ แต่เจตนารมณ์ที่แฝงอยู่ในถ้อยคำของข้อ ๑ แห่งประกาศกระทรวงยุติธรรมฉบับแรกสืบเนื่องมาจากความต้องการแยกฝ่ายตุลาการออกจากอำนาจบริหาร วิกฤตการณ์ของระบบศาลไทยในช่วงสมัยนั้นเกิดจากศาลต่าง ๆ ที่มีมากมายอยู่ในสังกัดกระทรวงทบวงกรมต่าง ๆ การพิจารณาคดีของตุลาการในศาลเหล่านั้นอยู่ภายใต้การบังคับบัญชาของอธิบดีเจ้ากระทรวงทบวงกรมโดยตรง จึงเป็นช่องทางให้เกิดการทุจริตของตุลาการ

และคู่ความ นอกจากนั้นยังทำให้มีการประวิงคดีจนคดีล่าช้ารกศาลเป็นจำนวนมากมาย และยิ่งไปกว่านั้นยังก่อให้เกิดการอาศัยใบบัญของผู้มีอำนาจวาสนาดังที่จะเห็นได้จากข้อความในหน้า ๓๒ ของหนังสือเรื่อง พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแถลงพระบรมราชาธิบายแก้ไขการปกครองแผ่นดิน ดังนี้ “...การที่ให้อธิบดีในกรมต่าง ๆ กำกับศาลแลรับเรื่องราวได้แล้ว ตระลาการจะบาดหมายเอาคู่ความมาว่าความ บางทีก็ไม่ได้ตัวมาว่าความ ด้วยขัดขวางแอบอิงอยู่ในท่านผู้มีอำนาจมีบันดาศักดิ์ แลคือเสียเองบ้าง อธิบดีที่เป็นผู้บังคับศาลนั้น ๆ ก็ไม่บังคับบัญชาตลอดไปได้ พระเจ้าแผ่นดินต้องให้ตำรวจเป็นผู้รับข้อข้อง ซึ่งตระลาการเอาขึ้นปฤกษาลูกขุน ๆ เห็นว่าเป็นข้อขัดข้องแล้วจึงได้ส่งมาให้ผู้รับขัดข้อง ตำรวจผู้รับขัดข้องนั้นไปเกาะจำเลยส่งศาลตามคำลูกขุนปฤกษา ถ้ายังไปทำการไม่ตลอดได้ก็ต้องกราบบังคมทูล ให้พระเจ้าแผ่นดินทรงเอะอะเองจึงได้ตัวจำเลยมาว่าความ...” การรับสินบนของตระลาการมีอยู่มากมายซึ่งทำให้มีการอุทธรณ์กล่าวโทษผู้พิพากษาระลาการเป็นจำนวนมากในศาลอุทธรณ์กรมมหาดไทย จึงมีการพยายามแก้ไขปัญหานี้เฉพาะหน้าด้วยการให้อธิบดีเจ้ากระทรวงทบวงกรมรับเรื่องราวกล่าวโทษอุทธรณ์ตระลาการในศาลนั้น ๆ ที่สังกัดอธิบดีเพื่อความร้องเรียนเกี่ยวกับตระลาการหมดไปและไม่คั่งค้างศาล แต่การให้อธิบดีชำระความอุทธรณ์ไม่ได้ผลตามที่ตั้งใจไว้เลย ซ้ำยังเป็นอีกช่องทางให้คู่ความที่เห็นว่าคดีของตนทำท่าจะเปลืองปล้ำก็ถือโอกาสอุทธรณ์ต่ออธิบดีเสียเลย เท่ากับยิ่งทำให้ปั่นป่วนและวิฤตมากขึ้น จากเหตุผลดังกล่าวจึงต้องบัญญัติข้อความจำกัดอำนาจและหน้าที่ของเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมให้ชัดเจนเช่นนี้ รายละเอียดสามารถหาอ่านได้จากหนังสือเรื่อง พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแถลงพระบรมราชาธิบายแก้ไขการปกครองแผ่นดิน หน้า ๒๕-๓๑

“ข้อ ๒ สรรพคดีทั้งปวงที่ได้พิจารณาอยู่ในกระทรวงต่าง ๆ คือ ศาลนครบาล ๑ ศาลแพ่งเกษม ๑ ศาลแพ่งกลาง ๑ ศาลกรมวัง ๑ ศาลอาญานอก ๑ ศาลอุทธรณ์มหาดไทย ๑ ศาลกรมนา ๑ ศาลกรมท่ากลาง ๑ ศาลกรมท่าซ้าย ๑ ศาลกรมท่าขวา ๑ ศาลต่างประเทศ ๑ ศาลราชตระภูล ๑ ศาลมรฎก ๑ ศาลสรรพากร ๑ ศาลธรรมการ ๑ รวมศาลฎีกาด้วยเป็น ๑๖ ศาล กับศาลฝ่ายพระราชวังบวรที่ตั้งอยู่ในกรุงเทพฯ ได้พิจารณาคดีทั้งปวงแลที่ขึ้นอยู่แก่อธิบดีกรมต่าง ๆ นั้น ให้ยกคดีเหล่านี้กับผู้พิจารณาตระลาการในกระทรวงศาลทั้งปวง มารวมยังศาลสถิตย์ยุติธรรมที่ตั้งขึ้นเป็นกระทรวงใหญ่ได้บังคับบัญชาคดีทั้งปวงเป็นแห่งเดียวกัน”

ความใน ข้อ ๒ กำหนดให้โอนคดีทั้งปวงที่ได้ค้างพิจารณาอยู่ในกระทรวงทบวงกรมต่าง ๆ ทั้ง ๑๕ แห่ง รวมทั้งฎีกาทั้งหมดที่หลุดเกล้าฯ ถวายซึ่งยังค้างอยู่ที่กรมตรวจฎีกาหรือศาลฎีกา คดีในศาลฝ่ายพระราชวังบวรซึ่งชำระความที่คู่ความเป็นคนในสังกัดวังหน้า และความอุทธรณ์ที่อธิบดีรับเรื่องราวกล่าวโทษตระลาการในศาลซึ่งสังกัดกระทรวงทบวงกรมนั้น ๆ เพื่อมาพิจารณาพิพากษาในศาลที่สังกัดกระทรวงยุติธรรมกับให้โอนตระลาการผู้ชำระความที่กระจัดกระจายอยู่ในกระทรวงทบวงกรมต่าง ๆ เพื่อมาปฏิบัติงานคดีในศาลสถิตินุญติธรรมเพียงแห่งเดียว

“ข้อ ๓ ศาลทั้งปวงที่ได้พิจารณาคดีมาแต่เดิมนั้นมากกว่าที่สมควรแก่กาลปัดจุบันนี้ไป ให้แบ่งตัดศาลเหล่านี้เสียบ้างรวมกันบ้าง ให้คงมีศาลใหญ่อยู่แต่ ๗ ศาล คือ ยกศาลฎีกาเรียกเปนศาลอุทธรณ์คดีหลวง ๑ ศาลอุทธรณ์มหาดไทยเปนศาลอุทธรณ์คดีราษฎร์ ๑ ศาลนครบาลกับศาลอาญานอก รวมเรียกว่าศาลพระราชอาญา ๑ ศาลแพ่งเกษม ศาลกรมวัง ศาลกรมนา รวมกันเรียกศาลแพ่งเกษม ๑ ศาลแพ่งกลาง ศาลกรมท่ากลาง ศาลกรมท่าซ้าย ศาลกรมท่าขวา ศาลธรรมการศาลราชตระกูล รวมกันเรียกว่าศาลแพ่งกลาง ๑ ศาลสรรพากร ศาลมรฎก รวมกันเรียกว่าศาลสรรพากร ๑ ศาลต่างประเทศสงตามเดิม ๑ รวมเปน ๗ ศาล เท่านั้น”

ถ้อยคำในข้อ ๓ ชัดเจนอยู่แล้ว ดังนั้น จะขออธิบายเฉพาะศาลอุทธรณ์คดีหลวงที่ตั้งขึ้นในกระทรวงยุติธรรม โดยเปลี่ยนจากกรมตรวจฎีกาหรือศาลฎีกาว่า ทำหน้าที่ชำระความฎีกาที่คู่ความหลุดเกล้าฯ ถวายซึ่งค้างมาจากรมตรวจฎีกาหรือศาลฎีกา ส่วนศาลอุทธรณ์คดีราษฎร์ชำระความอุทธรณ์ของศาลอุทธรณ์กรมมหาดไทยและความอุทธรณ์ที่อธิบดีเจ้ากระทรวงทบวงกรมต่าง ๆ รับเรื่องราวกล่าวโทษตระลาการในศาลสังกัดของตน

“ข้อ ๔ จะโปรดเกล้าฯ ให้มีอธิบดีสำหรับพิพากษาบังคับบัญชาในการพิจารณาคดีในศาลนั้น ๆ เฉพาะศาล และมีผู้พิจารณาสำหรับศาล โดยระเบียบมากน้อยตามสมควร ส่วนคดีเท่าที่ก้าวกายไขว้กระทรวงกัน (เป็นต้นว่า ความในศาลธรรมการ ที่เป็นนครบาล) นั้นก็ให้จัดยกไปว่าตามศาลที่เป็นเจ้าหน้าทีในศาลนั้น ๆ ให้เรียบร้อยตามรูปความ”

สำหรับข้อ ๔ จะมีปัญหาที่เฉพาะตอนท้าย กล่าวคือ ในคดีที่มีอำนาจศาลขัดกันก็ให้พิจารณาพิพากษาในศาลที่จัดตั้งขึ้นใหม่ตามรูปคดี

“ข้อ ๕ ราษฎรที่มีอรรถคดีทุกวันนี้บางคนก็ไปฟ้อง ณ ศาลหลวง ก็บางคนทำเรื่องราวยื่นต่ออธิบดีเจ้ากระทรวงศาลต่าง ๆ เป็นการยุ่งก้าวกายมีเหตุที่แย่งกระทรวงกันเป็นต้น เพราะฉะนั้นจึง

โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งกรมรับฟ้องขึ้นในกระทรวงยุติธรรมอีกกรม ๑ สำหรับรับฟ้องแลเรื่องราว ทั้งปวงของราษฎรที่จะเกิดใหม่ ให้ผู้ประทับฟ้องประทับไปยังศาลทั้ง ๗ นั้น ให้ถูกต้องด้วย พระชนรมณูญ แลตามรูปความที่เปนแพ่ง ฤๅอาญา มิให้ประทับตามความเป็นพิเศษแห่งบุคคล ดังเปนมาแล้วแต่เดิม แลห้ามมิให้ราษฎรที่มีอรรถคดีไปทำเรื่องราวยื่นอธิบดีเจ้ากระทรวงแลกรมอื่น ๆ เว้นไว้แต่เรื่องราวร้องทุกข์หรือร้องกล่าวด้วยเรื่องในกระทรวงนั้น ๆ”

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่าเมื่อราษฎรที่มีอรรถคดีจะฟ้องร้องต้องยื่นฟ้องที่กรมรับฟ้องในศาล หลวงก่อน แล้วจะนำฟ้องเสนอลูกขุนซึ่งเป็นกรมหนึ่งอีกต่างหาก พอลูกขุนตรวจฟ้องแล้ว กรมรับฟ้องก็จะจ่ายฟ้องไปตามกระทรวงทบวงกรมต่าง ๆ เพื่อให้ตระลาการพิจารณาคดี เมื่อพิจารณาคดีเสร็จสำนวนแล้วก็จะส่งไปให้ลูกขุนชี้ขาด ต่อจากนั้นก็ส่งสำนวนให้ผู้ปรับวางบทต่อไป ในกรณี อุตธรณ์กล่าวโทษตระลาการก็เช่นกันต้องยื่นอุทธรณ์ที่ศาลหลวงก่อน แต่เมื่ออรรถคดีคั่งค้างศาล มากขึ้น จึงมีการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าโดยให้อธิบดีรับเรื่องราวกล่าวโทษอุทธรณ์ตระลาการใน ศาลนั้น ๆ ได้ซึ่งทำให้เกิดการแย่งอำนาจศาลอุทธรณ์กันระหว่างศาลอุทธรณ์กรมมหาดไทยกับ อธิบดีกระทรวงทบวงกรมต่าง ๆ จะเห็นได้ว่าในระบบศาลก่อนการปฏิรูปจะมีความสับสนปั่นป่วน มาก ดังนั้น เมื่อสถาปนากระทรวงยุติธรรมขึ้น จึงโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งกรมรับฟ้องขึ้นในกระทรวง ยุติธรรม เพื่อให้ผู้ที่ต้องการฟ้องคดีมายื่นฟ้องที่กรมรับฟ้องนี้เหมือนกันหมด เมื่อประทับฟ้องแล้ว ให้จ่ายฟ้องไปยังศาลทั้ง ๗ ที่สังกัดอยู่ในกระทรวงยุติธรรมโดยให้ถูกต้องตามพระชนรมณูญศาล ส่วนที่กำหนดให้ประทับรับฟ้องให้ถูกต้องตามรูปคดีแพ่งและคดีอาญานั้น เนื่องจากในสมัยกรุง รัตนโกสินทร์ตอนต้นใช้กฎหมายตราสามดวงเป็นแม่บท ไม่มีการแบ่งเป็นความผิดทางแพ่งหรือ ทางอาญาอย่างชัดเจนเหมือนกฎหมายในประเทศตะวันตก ขณะที่รัชกาลที่ ๕ ทรงปฏิรูประบบศาล นั้น พระองค์ท่านทรงมีพระราชประสงค์ที่จะปฏิรูประบบกฎหมายให้เหมือนนานาอารยประเทศ ด้วย ทั้งนี้ เพื่อการเจรจาต่อรองในเรื่องสิทธิสภาพนอกอาณาเขตและเอกราชในการศาลในเวลา ต่อมา ดังนั้น จึงมีข้อความว่า “แลตามรูปความที่เปนแพ่ง ฤๅอาญา” ในประกาศตั้งกระทรวง ยุติธรรม ส่วนข้อความ “มิให้ประทับตามความเป็นพิเศษแห่งบุคคลดังเปนมาแล้วแต่เดิม” แสดงถึง พระราชประสงค์อย่างชัดเจนที่ต้องการจะขจัดระบบอภิสิทธิ์ให้หมดไปจากระบบศาลไทย และ ข้อความ “แลห้ามมิให้ราษฎรที่มีอรรถคดีไปทำเรื่องราวยื่นอธิบดีเจ้ากระทรวงแลกรมอื่น ๆ เว้นไว้ แต่เรื่องราวร้องทุกข์หรือร้องกล่าวด้วยเรื่องในกระทรวงนั้น ๆ” จากที่ได้กล่าวมาแล้วในตอนต้นว่า

ราษฎรสามารถยื่นเรื่องราวกล่าวโทษอุทธรณ์ตระลาการในศาลนั้น ๆ ต่ออธิบดีเจ้ากระทรวงทบวงกรมได้อีกทางหนึ่งนอกเหนือจากการยื่นอุทธรณ์ให้ศาลอุทธรณ์กรมมหาดไทยพิจารณา การให้อำนาจอธิบดีเช่นนี้เพื่อจะแก้ไขปัญหาคดีล่าช้า แต่การณกลับปรากฏว่าทำให้ระบบศาลซึ่งสืบสวนวุ่นวายอยู่แล้วปั่นป่วนมากขึ้น ดังนั้น จึงต้องบัญญัติห้ามไว้อย่างชัดเจน แต่มีข้อยกเว้นว่าสามารถยื่นเรื่องราวร้องทุกข์หรือร้องเรียนด้วยเรื่องต่าง ๆ ในกระทรวงนั้น ๆ ได้ ซึ่งไม่จำเป็นต้องเป็นข้อพิพาทระหว่างราษฎรกับรัฐหรือเจ้าหน้าที่ของรัฐเท่านั้น มิได้หมายความว่าคดีปกครองให้ยื่นเรื่องราวร้องทุกข์ต่ออธิบดีเจ้ากระทรวงและกรมอื่น ๆ

“ข้อ ๖ เมื่อยกศาลฎีกาไปเป็นศาลอุทธรณ์คดีหลวงในกระทรวงยุติธรรมสำหรับพิจารณาความอุทธรณ์คำพิพากษาคัดสินของศาลตํานั้นแล้ว ให้ยกฎีกาทั้งปวงที่ยังค้างอยู่ไปพิจารณาทั้งสิ้นด้วย ส่วนความที่เป็นฎีกาต่อไปนั้น ให้ราษฎรทูลเกล้าฯ ถวายได้ แต่ในการกล่าวโทษคำพิพากษาศาลอุทธรณ์คดีหลวงและศาลอุทธรณ์คดีราษฎร แลกล่าวโทษเสนาบดีเจ้ากระทรวงทั้งปวง ฤๅในข้อความร้องทุกข์ที่ไม่เกี่ยวในเรื่องเปนความ ฎีกาชนิดนี้เป็นอย่างสูงสุดที่ควรจะได้รับพระบรมราชวินิจฉัยในคดีนั้น ถ้ามีเหตุจะต้องพิพากษาพิจารณาไต่สวนต่อไปจะได้โปรดเกล้าฯ ทรงตั้งองคมนตรีเป็นครั้งคราวให้ชำระไต่สวนฤๅเรียงความเห็นทูลเกล้าฯ ถวายเปนการพิเศษ ฤๅจะโปรดเกล้าฯ ให้ที่ประชุมเสนาบดีพิฤกษาคัดสิน ความอื่นนอกจากนี้ห้ามมิให้ราษฎรทำฎีกาทูลเกล้าฯ ถวาย”

ความในข้อ ๖ หมายความว่า เมื่อเปลี่ยนกรมตรวจฎีกาหรือศาลฎีกาเป็นศาลอุทธรณ์คดีหลวงเพื่อพิจารณาอุทธรณ์คำพิพากษาของศาลล่างในกระทรวงยุติธรรมแล้ว ให้โอนฎีกาที่ราษฎรทูลเกล้าฯ ถวาย แต่กรมตรวจฎีกายังพิจารณาไม่เสร็จไปเป็นความอุทธรณ์ในศาลอุทธรณ์คดีหลวงด้วย ส่วนความฎีกาที่จะทูลเกล้าฯ ถวายต่อไปได้ต้องเป็นฎีกาคัดค้านคำพิพากษาศาลอุทธรณ์คดีหลวงและศาลอุทธรณ์คดีราษฎร รวมทั้งการร้องเรียนกล่าวโทษเสนาบดีเจ้ากระทรวงต่าง ๆ หรือไม่ก็ต้องเป็นการร้องทุกข์ของราษฎรที่ไม่เกี่ยวกับคดีความในศาลที่สังกัดกระทรวงยุติธรรม ฎีกาทั้ง ๔ ประเภท นี้ต้องมีความสำคัญสูงสุดที่จะได้รับพระบรมราชวินิจฉัย ข้อสังเกต คือ ฎีกาทั้ง ๔ ประเภทดังกล่าวมิได้ขึ้นอยู่กับกระทรวงยุติธรรม และไม่ถือว่าเป็นศาล เพราะมิได้มีการนั่งพิจารณาคดี หากแต่เป็นการใช้พระราชอำนาจของพระเจ้าแผ่นดินที่บังคับตามพระบรมเดชานุภาพตามระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ หากพิจารณาให้ถี่ถ้วนจะพบได้ว่าคดีปกครองยังเป็นฎีกาที่อยู่ในพระบรม

ราชวินิจฉัย สังเกตได้จากถ้อยคำว่า “ແລກລ່າວໂທຍເສນາບຕີເຈົ້າກະທຽວທັງປ່ວງ...” ทั้งนี้ เพราะการปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์นั้นพระเจ้าแผ่นดินทรงไว้ซึ่งอำนาจสูงสุดท่ามกลางความจงรักภักดีของราษฎร เมื่อมีการร้องเรียนเกี่ยวกับอำนาจหน้าที่ในการบริหารราชการแผ่นดิน ผู้ที่จะทรงพระบรมราชวินิจฉัย คือ พระเจ้าแผ่นดิน แต่จะโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งกรรมการองคมนตรีขึ้นเป็นครั้งคราวเพื่อร่วมพิจารณาหรือทำความเข้าใจทุกเกล้าฯ ถวายเป็นกรณีพิเศษก็ได้ หรือจะโปรดเกล้าฯ ให้ที่ประชุมเสนาบดีร่วมพิจารณาเพื่อตัดสินก็ได้

จากวิกฤตการณ์ในระบบศาลไทยที่เป็นปัญหาใหญ่หลวงเกินกว่าที่จะเยียวยาแก้ไขได้และทำให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวต้องทรงปฏิรูประบบศาลไทยใหม่หมดทั้งระบบสืบเนื่องมาจากอำนาจบริหารเข้าครอบงำฝ่ายตุลาการจนไม่มีอิสระในการพิจารณาพิพากษาคดีอย่างเที่ยงธรรม การพิจารณาคดีของตุลาการในศาลอยู่ภายใต้การบังคับบัญชาของอธิบดีเจ้ากระทรวงทบวงกรมโดยตรง ตุลาการผู้พิจารณาคดีต่างทุจริตและพยายามเอาตัวรอดจากการที่คู่ความอุทธรณ์กล่าวโทษว่าพิจารณาคดีไม่ยุติธรรมหรือรับสินบน ราษฎรต่างเกิดวิกฤตศรัทธาต่อระบบศาลและผู้พิพากษาศาลตุลาการจนทำให้แทบจะทุกคดีจบลงด้วยพระบารมีของพระเจ้าแผ่นดิน คือการทูลเกล้าฯ ถวายฎีกา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปริวิตกเป็นอย่างยิ่ง สิ่งที่สามารถยืนยันเกี่ยวกับรัฐประศาสนโยบายทางการศาลของพระองค์ท่านได้อีกอย่างหนึ่ง ได้แก่หิรัญบัตรจารึกนามว่า “ศาลสถิตยุติธรรม” ซึ่งอยู่ใต้อาคารที่พระองค์ท่านได้เสด็จพระราชดำเนินมาทรงวางศิลาฤกษ์และพระราชทานนามอาคารหลังนี้ว่า “ศาลสถิตยยุติธรรม” เมื่อ ร.ศ. ๑๐๐ (พ.ศ. ๒๔๒๔) เพื่อใช้เป็นที่พักประชุมศาลตุลาการทุกกระทรวงทบวงกรมและเป็นที่ยกย่องพระราชนิพนธ์ฎีกาและพระราชบัญญัติเก่าใหม่ไว้ในที่เดียวกัน หิรัญบัตรดังกล่าวถูกค้นพบในระหว่างที่กระทรวงยุติธรรมรื้ออาคารแห่งหลังเดิมเพื่อปลูกสร้างใหม่เมื่อวันที่ ๒๓ มกราคม ๒๕๐๓ ข้อความตอนหนึ่งของหิรัญบัตรแสดงถึงพระราชปณิธานอันแรงกล้าเกี่ยวกับรัฐประศาสนโยบายทางการศาลของพระองค์ท่านที่จะแยกฝ่ายตุลาการออกจากอำนาจบริหาร ซึ่งมีข้อความดังต่อไปนี้

“ในการทั้งปวงเหล่านี้ การยุติธรรมอันเดียวเปนการที่สำคัญยิ่งใหญ เปน ^{หลัก} _{ประธาน} } การชำระตัดสินความทุกโรงศาล เปนเครื่องประกอบรักษาให้ความยุติธรรมเปนไป ถ้าจัดได้ดีขึ้นเพียงใด ประโยชน์ความสุขของราษฎรก็จะเจริญยิ่งขึ้นเท่านั้น เพราะฉะนั้นจึงได้ทรงพระอุสาหา

ได้สวนในพระราชกำหนดกฎหมายเก่าใหม่ แลการที่ ลักษณ
ตระลาการ } ได้กระทำแต่ก่อน ๆ สืบมา
จนทุกวันนี้ จนทราบแจ้งตลอดด้วยมหันตพริยญาณ แล้วทรงพระราชวินิจฉัยสอบด้วยกฎหมาย
อย่างธรรมเนียมในประเทศที่ใหญ่ทั้งปวง ที่ในทุกวันนี้ ฤชาปรากฏกันว่าราษฎรได้ความสุขเป็น
อย่างยิ่งนั้น ๆ โดยละเอียดตลอดแล้ว ทรงพระราชดำริเห็นว่า การอย่างธรรมเนียมพิจารณาตัดสิน
ความ มากมายหลายศาล หลายกระทรวง แลผู้มีอำนาจต่าง ๆ ทั้งปวง บังคับบัญชาว่ากล่าวเอาเอง
แทบจะทุกกระทรวง พนักงานสับสนปะปนกันกับราชการอื่น ๆ นั้น เป็นเครื่องกีดกันให้การ
ยุติธรรมเกียดยาก จำเป็นจะต้องจัดรวมเข้าให้เป็นแห่งเดียวกัน แลจัดให้ผู้ พิพากษา
พิจารณา } มีหน้าที่
พนักงานแต่ที่จะทูลบำรุงรักษายุติธรรมอยู่ฝ่ายเดียว มิให้เกี่ยวในราชการอื่น ๆ ได้ ตัดเหตุที่
เป็นช่องของการที่ไม่เป็นธรรม แลเพิ่มเติมเปิดช่องโอกาสของการที่จะให้เจริญในทางยุติธรรมทุก
อย่างทีคิดเห็นได้ ฯลฯ”

หลังจากที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชปรารภดังกล่าวแล้ว
ประมาณ ๑๐ ปี คือ ในวันที่ ๒๕ มีนาคม ๒๔๓๔ (ร.ศ. ๑๑๐) พระองค์ทรงมีพระบรมราชโองการ
ประกาศตั้งกระทรวงยุติธรรมขึ้น เพื่อรวบรวมศาลที่กระจัดกระจายอยู่ตามกระทรวงทบวงกรม
ต่าง ๆ เข้ามารวมไว้ในกระทรวงยุติธรรมเพียงแห่งเดียว

ภาคผนวก หมายเลข ๒

ศาลโปริสภา

กรณีตัวอย่างของการจัดการก้าวก้าวอำนาจตุลาการของฝ่ายบริหารใน สมัยพระพุทธเจ้าหลวง*

“ตราฐุหญิง”

เสด็จในกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ทรงกล่าวไว้ในพระราชบัญญัติในปัตยุบัน เล่ม ๑ หน้า ๑๕๖ ว่า “อำนาจพิจารณาพิพากษาคืออยู่ในมือตุระการนั้นใช้ไม่ได้ มีแต่จะเกิดร้ายขึ้นเสมอ ๆ ดังที่รัฐบาลเองก็ได้ประกาศแสดงความอันนั้นหลายครั้ง” ข้อความนี้คงพอแสดงให้เห็นได้ว่า ในสมัยพระพุทธเจ้าหลวง คือ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เคยประสบปัญหาบ้านเมืองวิกฤตอันเนื่องมาจากอำนาจตุลาการอยู่ในฝ่ายบริหารมาแล้ว

ก่อนการปฏิรูประบบศาลในสมัยรัชกาลที่ ๕ นั้น อำนาจหน้าที่ชำระความโจรผู้ร้ายอยู่ในมือของฝ่ายบริหาร คือ กรมพระนครบาล เพราะมีศาลกรมพระนครบาลอยู่ในบังคับบัญชา แต่การทำงานของศาลกรมพระนครบาลไม่เป็นที่พอพระราชหฤทัย จึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ยกความของกรมพระนครบาลมาให้ศาลรับสั่งพิเศษชำระแทน เมื่อประมาณจุลศักราช ๑๒๓๖ ได้เกิดมีหน่วยงานที่เรียกว่า “โปลิส” หรือ “กองตระเวน” ขึ้นสำหรับกรุงเทพฯ เมื่อโปลิสจับโจรผู้ร้ายได้ ผู้ว่าการโปลิสเป็นผู้ชำระเองตามแบบเก่า มิได้ส่งตัวให้ศาลรับสั่งพิเศษที่มีอำนาจเป็นศาลกรมพระนครบาลเป็นผู้ชำระความ เท่ากับฝ่ายบริหารยึดอำนาจชำระความโจรผู้ร้ายกลับไปได้เป็นบางส่วน ต่อมาเมื่อจุลศักราช ๑๒๔๓ จึงได้มีพระบรมราชโองการประกาศรวมอำนาจศาลกองตระเวนหรือโปลิสฝั่งตะวันออกและในกำแพงเมือง รวมทั้งศาลอำเภอรักษาพวกจีนที่เดิมขึ้นอยู่ใน

* จากคอลัมน์ สรรพหามาเล่า.....อดีต ใน ดุลพาห ๔๔ (ตุลาคม - ธันวาคม ๒๕๔๐) ๔ : ๑๑๘ - ๑๒๐.

บังคับของพระยาโชฎีกกราชเศรษฐี ให้มาอยู่กับกรมพระนครบาล กรมพระนครบาลจึงมีอำนาจชำระความได้อย่างเดิม

เมื่อมีการประกาศตั้งกระทรวงยุติธรรมใน ร.ศ. ๑๑๐ (พ.ศ. ๒๔๓๔) ได้โอนศาลกรมพระนครบาลและศาลอาญานอกมาเป็นศาลพระราชอาญาในสังกัดกระทรวงยุติธรรม แต่ภายหลังตั้งกระทรวงยุติธรรมได้เพียง ๑ ปี คือ เมื่อ ร.ศ. ๑๑๑ (พ.ศ. ๒๔๓๕) ได้มีพระบรมราชโองการประกาศเกี่ยวกับขอบเขตอำนาจของศาลกองตระเวนในกรมพระนครบาลว่า มีอำนาจพิพากษาโทษเขียนไม่เกิน ๕๐ ที่ จำตารางไม่เกิน ๖ เดือน หรือปรับไม่เกิน ๒ ชั่ง กล่าวคือ มีอำนาจชำระความเล็ก ๆ น้อย ๆ ทั้งนี้ เนื่องจากมีการแก่งแย่งอำนาจศาลกันระหว่างกระทรวงยุติธรรมและกรมพระนครบาล แต่อย่างไรก็ตาม ในสมัยนั้นยังมิได้เริ่มต้นการปฏิรูปกฎหมาย เพราะการปฏิรูปกฎหมายเริ่มต้นอย่างจริงจังเมื่อ ร.ศ. ๑๑๖ (พ.ศ. ๒๔๔๐) กฎหมายในสมัยนั้นไม่มีการแบ่งลักษณะความผิดเป็นแพ่งและอาญาเหมือนกฎหมายในประเทศตะวันตก แต่ยังคงใช้กฎหมายตราสามดวงเป็นสำคัญ เมื่อประกาศดังกล่าวแบ่งอำนาจศาลทั้งสองตามความหนักเบาของโทษ แต่ในขณะนั้นยังไม่มีกฎหมายลักษณะอาญาบัญญัติลักษณะความผิดชัดเจนเหมือนในประมวลกฎหมายอาญาปัจจุบัน ย่อมเป็นโอกาสของศาลกองตระเวนที่จะแย่งอำนาจศาลจากศาลพระราชอาญามาพิจารณาเองเสียหมด เพราะกรมพระนครบาลมีอำนาจจับโจรผู้ร้าย เมื่อโจรผู้ร้ายมาถึงมือก่อน ก็อย่าเขียนเกิน ๕๐ ที่ หรือจำตารางเกิน ๖ เดือน อำนาจชำระความก็จะอยู่กับศาลกองตระเวน ดังนั้น ปัญหาการแก่งแย่งอำนาจศาลจึงยังไม่มีทางหมดไป และได้ก่อความยุ่งยากให้แก่ระบบศาลไทยที่กำลังอยู่ในระหว่างการปฏิรูป เพื่อแก้ปัญหาดังกล่าว จึงได้มีพระราชบัญญัติตั้งศาลโปริสภาเป็นศาลกองตระเวนสำหรับกรุงเทพมหานคร ร.ศ. ๑๑๑ เพื่อยกศาลกองตระเวนในสังกัดกรมพระนครบาลอันเป็นฝ่ายบริหารมาเป็นศาลโปริสภาในสังกัดกระทรวงยุติธรรมเมื่อต้นปี ร.ศ. ๑๑๒ (พ.ศ. ๒๔๓๖) ซึ่งมีข้อความในพระราชบัญญัติในบัดจุบัน เล่ม ๑ เป็นพยานหลักฐาน ดังนี้ “จึงไม่เป็นการพลาดว่า เมื่อปลายปี ๑๑๑ นั้นเองได้มีพระราชบัญญัติยกเลิกอำนาจกรมพระนครบาลฝ่ายตุลาการเสียทีเดียว โดยตั้งศาลที่ในครั้งนี้เรียกว่าศาลโปริสภา ให้ขึ้นอยู่ในกระทรวงยุติธรรม เปนอันแยกย้ายอำนาจตุลาการจากรัฐราชการสำเร็จไปได้ครั้งแรกในเมืองไทย คือ รัฐบาลกตกระทรวงนครบาลลงครั้งที่ ๓ ตามที่มีลายลักษณ์อักษรประกาศเปนพะยาน”

ศาลโปริสภาซึ่งได้วิวัฒนาการมาเป็นศาลแขวงในกรุงเทพมหานครนั้น เมื่อได้จัดตั้งขึ้นใน
กระทรวงยุติธรรมแล้ว ได้ช่วยชำระสะสางอรรถคดีเล็ก ๆ น้อย ๆ ที่ค้างค้างให้หมดสิ้นไปได้ เป็น
ผลดีและทำให้การปฏิรูประบบศาลไทยเป็นระบบและทำงานได้สะดวกขึ้น

นี่เป็นเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์เหตุการณ์หนึ่ง que แสดงถึงการก้าวก้าวอำนาจตุลาการของ
ฝ่ายบริหาร ซึ่งทางแก้ไขสมัยนั้นก็คือ การโอนศาลของฝ่ายบริหารมาไว้ในสังกัดกระทรวงยุติธรรม
เพียงแห่งเดียว การที่ฝ่ายบริหารเข้าครอบงำฝ่ายตุลาการจนไม่มีอิสระในการพิจารณาพิพากษาคดี
อย่างเที่ยงธรรมเคยทำให้ระบบศาลไทยปั่นป่วนจนถึงขั้นวิกฤตและต้องปฏิรูประบบศาลใหม่หมด
ทั้งระบบนั้นเคยเกิดขึ้นมาแล้วในสมัยพระพุทธเจ้าหลวง พอกระทรวงยุติธรรมครบรอบ ๑๐๐ ปี ได้
ไม่เท่าไร ฝ่ายบริหารจะช่วยกันทำให้เกิดกลียุคในระบบศาลอีกหรือเปล่า ลองนึกภาพดู

ภาคผนวก หมายเลข ๓

กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์กับเกียรติศักดิ์ของตุลาการ*

“ตราชูหญิง”

วันที่ ๗ สิงหาคม ของทุกปี คือ วันรพี ซึ่งนักกฎหมายทุกคนจะร่วมกันน้อมรำลึกถึงพระบิดาแห่งกฎหมายไทย..... กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์

“ตราชูหญิง” ได้อ่านพบรายงานของข้าหลวงพิเศษสำหรับจัดการศาลยุติธรรมในหัวเมือง ฉบับลงวันที่ ๑๘ กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๑๒๐ (พ.ศ. ๒๔๔๔) ซึ่งเสด็จในกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ทรงกราบบังคมทูลฯ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จากหนังสือเรื่อง ถวายพระหัตถ์ของเสด็จในกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ฯ กับเรื่องกระทรวงและศาลยุติธรรม ซึ่งกระทรวงยุติธรรม ศาลคดีเด็กและเยาวชนกลาง และศาลแขวงพระนคร ชนบุรี จัดพิมพ์เพื่อแจกในงานกฐินพระราชทาน ณ วัดบูรณศิริมาตยาราม เมื่อวันที่ ๑๐ พฤศจิกายน ๒๕๐๔ จึงขอนำมาให้ท่านผู้อ่านได้ร่วมกันรำลึกถึงพระกรุณาธิคุณของพระองค์ท่าน ดังนี้

รายงานของข้าหลวงพิเศษสำหรับจัดการศาลยุติธรรมในหัวเมือง

ร.ศ. ๑๒๐

ขอเดชะฝ่าละอองธุลีพระบาทปกเกล้าปกกระหม่อม

ข้าพระพุทธเจ้า ข้าหลวงพิเศษสำหรับจัดการศาลยุติธรรมในหัวเมือง ขอพระราชทานทำรายงานแลบาญชีความขึ้นทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวาย รายงานฉบับนี้เป็นรายงานต่อฉบับที่ข้าพระพุทธเจ้าเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมได้ทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายไว้ครั้งหนึ่งแล้ว

* คอลัมน์ สรรพมาเล่า.....อดีต ใน ตุลาคม ๔๑ (กรกฎาคม - สิงหาคม ๒๕๓๓) ๔ : ๑๒๒ - ๑๒๘.

๑. การจัดศาลในหัวเมืองที่จะสำเร็จได้ตามพระราชประสงค์หรือไม่ นั่นแล้วแต่มีคนที่จะรับหน้าที่ทำการในตำแหน่งผู้พิพากษาหรือไม่ ในเวลานี้ผู้ที่เป็นผู้พิพากษาเป็นเนติบัณฑิตที่สอบไล่ความรู้ได้ในโรงเรียนก็มี ที่ไม่ได้เป็นเนติบัณฑิตก็มี คนที่ไม่ได้เป็นเนติบัณฑิตทำการได้ก็ยังมีมาก แต่คนจำพวกนี้มีความหวังเสมอที่จะมาสอบไล่ให้เป็นเนติบัณฑิตเหมือนกัน แลในจำนวนนักเรียนที่ไล่ได้ในศก ๑๒๐ นี้ก็มีอยู่บ้าง

๒. โรงเรียนในเวลานี้สอนคนให้ป็นเนติบัณฑิตได้ปีหนึ่ง ไม่เกิน ๑๐ คน เป็นอย่างมาก น้อยไม่พอกับการ แต่เหตุที่ได้คนน้อยนั้นเป็นข้อสำคัญ ก็เพราะพื้นความรู้หนังสือก็ดี พื้นความรู้วิชาชั้นแรกที่ต้องได้เรียนมานั้นก็ดี อ่อนเต็มที เมื่อหลักเดิมไม่ดีเช่นนี้จะก้าวถึงขั้นกฎหมายก็เป็นการยากอยู่เอง ข้าพระพุทธเจ้าสังเกตดูว่าโรงเรียนมหาดไทยก็รู้สึกขัดข้องอย่างเดียวกันกับโรงเรียนกฎหมายได้รู้สึก โรงเรียนมหาดไทยต้องวกลงไปสอนหนังสือใหม่แก่นักเรียนเกือบทุกคน โรงเรียนกฎหมายจะสอนหนังสือเองไม่ได้ เพราะคนที่รู้กฎหมายสอนกฎหมายได้ ไม่มีเวลาแลไม่มีสันทัดในการที่จะสอน ก.ข. ถ้าโรงเรียนชั้นที่สุดเช่นอย่างโรงเรียนมหาดไทยแลโรงเรียนกฎหมายจะไปมีสอนหนังสืออยู่เช่นนี้แล้ว ประโยชน์ที่จะได้จากโรงเรียนชั้นที่สุดนั้น ๆ ก็ต้องหย่อนไป แลรัฐบาลจะต้องออกเงินมากกว่าที่ควร คือ มีที่เรียนหนังสือชั้นแรกกระร่งกระแรงกระจัดกระจายไม่เป็นหมวดหมู่

๓. การที่ควรป็นนั้นต้องป็นนำที่ของกรมศึกษา ผู้ป็นเจ้าหน้าที่สอนวิชาชั้นแรก จะติดต่อกับโรงเรียนชั้นที่สุด แลต้องป็นผู้สอนเตรียมนักเรียนไว้สำหรับเข้าโรงเรียนชั้นที่สุด ทั้งนี้ จึงจะเรียกได้ว่ารัฐบาลเดินทางโดยมีความประสงค์เพื่อหาคนเข้าป็นข้าราชการซึ่งรัฐบาลร้องอยู่เสมอว่าหาไม่ได้

๔. คนที่ได้เรียนกฎหมายทางภาษาไทยเสียเปรียบคนที่รู้ภาษาฝรั่ง เพราะเหตุว่าตำราเรียนในภาษาไทยมีไม่พอกับความต้องการ กระทรวงยุติธรรมได้เลือกสรรนักเรียนที่รู้ภาษาฝรั่งบ้างแล้ว แลที่มีนิสัยรักวิชากฎหมายส่งออกไปนอก โดยได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตพิเศษ คือ ให้เสนาบดีกระทรวงยุติธรรมเลือกคนส่งนอกคนหนึ่งได้รับพระราชทานเงินหลวงสำหรับป็นค่าเรียน ๔ ปี ป็นกำหนดอย่างนานเพราะเหตุว่ากำหนดเพียง ๔ ปี เท่านั้น จึงต้องส่งคนที่ป็นผู้ใหญ่แล้ว โดยทำมาดังนี้ได้คนเข้ามารับราชการ ๒ คน แล้ว และยังอยู่ที่นอกอีก ๒ คน หวังด้วยเกล้าฯ ว่าจะ

พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ออกไปอีก ๒ คน ในศก ๑๒๐ นี้ ที่เป็นคนที่เห็นด้วยเกล้าฯ ว่า จะฉลองพระเดชพระคุณ ได้ในกำหนด

๕. ได้โจทย์กันว่าโรงเรียนกฎหมายควรมีเป็น ๒ แผนก ๆ หนึ่งทำอยู่ดังที่ทำอยู่เดี๋ยวนี้ อีก แผนกหนึ่งให้สอนกฎหมายในภาษาต่างประเทศเหมือนอย่างที่เขาสอนกันที่นอก ที่เมืองญีปุ่นแต่ เดิมนั้น ได้ทำมาดังนี้ สมความประสงค์ของรัฐบาลญีปุ่น ในเมืองไทยจะต้องออกพระราชทรัพย์ไม่สู้ น้อยนัก แลในเวลาที่มีความรู้ขั้นต้นของนักเรียนยังไม่สามารถที่จะกระทำได้ดีขึ้นกว่านี้แล้ว จะเอา อย่างเมืองญีปุ่นก็น่าสงสัยว่าจะสำเร็จหรือไม่ หรือจะเสียพระราชทรัพย์เปล่า

๖. เหตุอีกอย่างหนึ่งที่เกี่ยวข้องถึงเรื่องว่า การจัดการจะดีจะเลวเพียงไรนั้น คือ ต้องจัดการให้ คนรักหน้าที่ราชการทางพิจารณาคดี ข้าพระพุทธเจ้ามีความเสียใจว่าในเมืองไทยราชการตุลาการ เป็นสิ่งที่คนทั้งหลายถือว่าป็นราชการอย่างต่ำ ไม่สมควรบุญวาสนาของผู้ลากมากดีอย่างเท่า จึงมีแต่ คนที่เลว ๆ เข้ารับทำราชการในทางนี้ ก็จำเป็นต้องเลวอยู่เอง ตามสุภาษิตอังกฤษมีอยู่บทหนึ่งว่า ตั้ง ชื่อด้วยศัพท์ที่เป็นอัปมงคลแล้วคงเป็นชั่วตามชื่อ ถ้าคิดว่าราชการฝ่ายตุลาการเป็นการเลวการนั้นคง จะเลวตามที่คิด จะเป็นประ โยชน์แก่เมืองไทยจะเป็นประ โยชน์แก่ความสุขทุกข์ของราษฎรที่ฟัง พระบรมเดชนาภาพหรือไม่ เห็นได้ถนัด

๗. เหตุอีกอย่างหนึ่งที่ทำให้คนครั้นคร้ามเข้าทำการทางตุลาการนั้นก็คือ ความเกรงกลัวการ ต่าง ๆ ไม่มีจิตรมั่นในตนปราศจากภยากติหวาดหวั่นในการที่ต้องทำซึ่งเป็นการตัดอำนาจของผู้มี อำนาจอันจริง เหตุที่มีข้อขัดข้องต่าง ๆ เป็นการธรรมดาแก่ราชการแท้ในวิธีที่จะแบ่งหมวดลักษณะ ปกครองราษฎรตามนิสัยการ ไม่ใช่ตามนิสัยบุคคลซึ่งเป็นแบบเดิม ในเวลาที่ข้าราชการทั่วไปยังไม่ เข้าใจพระราชประสงค์ในข้อนี้ถนัดก็ต้องมีขุนเคืองกันบ้างเล็กน้อย แต่ข้าพระพุทธเจ้ามีความยินดีที่ จะกราบบังคมทูลพระกรุณาได้ว่าความขัดข้องข้อนี้ค่อยลงทุกปี โดยที่เจ้าหน้าที่ผู้บัญชาการในกรม แลกระทรวงทั้งหลาย มีใจช่วยปราบปรามการที่ไม่ควรเป็น เป็นนิจพร้อมใจกัน

๘. อีกประการหนึ่งซึ่งจะทำให้ราชการฝ่ายตุลาการคงดีไว้นั้น ต้องระฤกถึงเงินเดือนที่จะได้ ราชการฝ่ายตุลาการไม่เหมือนกับธุระการธรรมดา เพราะตามธรรมดาผู้ใดที่มีสติแล้วก็ได้มีหน้าที่ได้ แต่ยังมีหนุ่มยังเด็ก ในส่วนตุลาการต้องการความรู้พิเศษหรืออังกฤษเรียกว่า เทกนิเกิล ความรู้นี้ต้อง ศึกษาถึง ๓ ปี เป็นอย่างน้อย แลทั้งมีที่ที่จะไม่สำเร็จมากกว่าที่จะสำเร็จในสมัยปัจจุบันนี้ คนเช่นนี้ ได้รับราชการที่หลังราชการอื่น ๆ ที่ไม่ต้องการความรู้พิเศษ เป็นที่เสียเปรียบในขั้นต้น แลยัง

เสียเปรียบอีกต่อไปด้วยว่าตำแหน่งที่จะเลื่อนขั้นนั้นมีน้อย คือ จะเลื่อนขั้นจากผู้พิพากษาธรรมดา เป็นอธิบดี ผู้พิพากษาศาลมณฑลก็มีอยู่แต่ ๑๑, ๑๒ มณฑล เท่านั้นเอง จะเลื่อนจากมณฑลมายัง สยามสถิตย์ยุติธรรมหรือศาลอุทธรณ์ก็มีอยู่ ๔ ศาล คือ ศาลพระราชอาญา ศาลแพ่ง ศาลอุทธรณ์ แล ข้าหลวงพิเศษ หรือเพื่อจะลดล้างการเสียเปรียบเช่นนี้ ก็จำเป็นที่จะต้องให้เงินเดือนสูงไว้ เงินเดือน สูงนั้นไม่ใช่แต่พอกิน ต้องแล้วแต่เทียบกับตำแหน่งแลอัตราอื่น แลอีกข้อหนึ่งในราชการอย่างอื่น ตามภาษาไพร่เรียกว่า มีกำลัง ในราชการฝ่ายตุลาการไม่มีเลย เหตุไรจึงได้กราบบังคมทูลพระกรุณา ในข้อนี้ ก็เพราะเหตุว่าเป็นการไม่สมควรที่คนดีจะคิดก็จริง ก็เป็นการที่จริง แลเป็นการที่ถูกต้องตาม ทางวิชา ที่อังกฤษเรียกว่า โปลิตติกแกลอิคอน โนมิ ต้องมีผลดีแลชั่วประการใดประการหนึ่งแก่ ราชการของใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท

วันที่ ๑๘ กุมภาพันธ์ ศก ๑๒๐

รพีพัฒนศักดิ์

หลวงบริรักษ์จรรยาวัตร

หลวงอภิบาลประเพณี

หลังจากที่พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์ พระโอรสองค์ที่ ๑๔ ของ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสำเร็จการศึกษาวิชากฎหมายจาก Christ Church College แห่ง Oxford University เมื่อ ร.ศ. ๑๑๕ (พ.ศ. ๒๔๓๙) พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า เจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระองค์ท่านเข้าฝึกหัดราชการในกรมราชเลขาการ พระองค์จึงทรงใช้เวลาช่วงนี้เริ่มศึกษากฎหมายไทยอย่างจริงจัง

เมื่อวันที่ ๒๑ กันยายน ร.ศ. ๑๑๕ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณา โปรดเกล้าฯ ตั้งพระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์ ขุนหลวงพระยาไกรสีฯ และนายอาร์ เจ. เกิกปาตริก เป็น ข้าหลวงพิเศษชั้นประจำการ ทำหน้าที่จัดการแก้ไขธรรมเนียมศาลยุติธรรมหัวเมืองทั้งปวง โดย พระองค์ท่านทรงดำรงตำแหน่งสภานายกของข้าหลวงพิเศษดังกล่าว^๑ ข้าหลวงพิเศษมีอำนาจกระทำ

^๑ ประกาศตั้งข้าหลวงพิเศษชั้นประจำการ ๓ นาย เป็นผู้จัดการแก้ไขธรรมเนียมศาลยุติธรรมหัวเมืองทั้ง ปวง ร.ศ. ๑๑๕” ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม ๑๕ กฎหมาย ร.ศ. ๑๑๔ – ๑๑๕, หน้า ๑๔๘ – ๑๔๙.

การทิ้งปวงได้ทั่วไปเต็มเหมือนเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยและเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม
 ดังนั้น ตั้งแต่ ร.ศ. ๑๑๕ เป็นต้นมา จึงได้รวบรวมศาลหัวเมืองต่าง ๆ ที่สังกัดกระทรวงอื่นมารวมอยู่
 ในกระทรวงยุติธรรมเป็นลำดับตลอดมา ต่อมาในวันที่ ๓ มีนาคม ร.ศ. ๑๑๕ ได้ทรงพระกรุณา
 โปรดเกล้าฯ ประกาศตั้งพระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์เป็นเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม พระองค์ท่านทรง
 มีบทบาทสำคัญในการปฏิรูประบบกฎหมายและการศาลไทยเป็นอย่างมาก หลังจากนั้นในปี ร.ศ.
 ๑๑๖ (พ.ศ. ๒๔๔๐) พระองค์ท่านทรงได้รับการสถาปนาพระยศเป็นกรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ และ
 ในเวลาต่อมาที่ทรงดำรงพระยศเป็นกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์

จากรายงานของข้าหลวงพิเศษสำหรับจัดการศาลยุติธรรมในหัวเมือง ร.ศ. ๑๒๐ สะท้อนให้
 เห็นความพยายามของเสด็จในกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ที่ได้ทรงกู้เกียรติศักดิ์ของตุลาการจาก
 สภาพที่ตกต่ำให้สูงขึ้นเป็นที่ยอมรับและศรัทธาของประชาชน สภาพตกต่ำของตุลาการไทยเห็น
 ได้ชัดในช่วงก่อนการปฏิรูประบบกฎหมายและการศาล^๒ พระกรณียกิจของพระองค์ท่านในการกู้
 เกียรติศักดิ์ของตุลาการ^๓ มีดังนี้

๑. ทรงมีส่วนสำคัญในการจัดตั้งโรงเรียนกฎหมาย

เดิมยังไม่มีโรงเรียนกฎหมายในประเทศไทยเลย เจ้าพระยาอภัยราชาสยามานุกุลกิจ
 (มองซิเออร์ กุสตาฟ โรแลง ชัคแมงส์) ที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน ได้กราบบังคมทูลถวายความเห็น
 ต่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า ควรจะมีการจัดตั้งโรงเรียนกฎหมายเพื่อจัดระบบ
 กฎหมายและการศาลให้เข้ารูปเข้ารอยดีขึ้น แต่ขณะนั้นยังหาตัวบุคคลที่เหมาะสมเพื่อดำเนินการนั้น
 ไม่ได้ จนกระทั่งพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์เสด็จกลับมาประเทศไทยหลังจากสำเร็จ
 การศึกษาวิชากฎหมายจากประเทศอังกฤษเมื่อ ร.ศ. ๑๑๕ และได้ดำรงตำแหน่งเสนาบดี

^๒ ดู “ตราหุญง”, “พระราชประสงค์ในการประกาศตั้งกระทรวงยุติธรรม เมื่อ ร.ศ. ๑๑๐ ของ
 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว,” ในคอลัมน์ สรรพามาเล่า.....อดีต, ตุลาคม ๔๑ (พฤษภาคม –
 มิถุนายน ๒๕๓๗).

^๓ ดู ธานีรัตน์ กรีวิเชียร, การปฏิรูประบบกฎหมายและการศาลในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระ
 จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระปิยมหาราช พิมพ์ในโอกาสครบ ๑๐๐ ปี นับแต่พระบาทสมเด็จพระ
 เจ้าอยู่หัวครองราชย์ ๑ ตุลาคม ๒๕๑๑ (พระนคร : โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, ๒๕๑๑), หน้า ๕๒ –
 ๕๕ ประกอบ.

กระทรวงยุติธรรมแล้ว ในปี ร.ศ. ๑๑๖ (พ.ศ. ๒๔๔๐) พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงมอบหมายให้เป็นการกิจของพระองค์ท่าน ในตอนแรกทรงสอนด้วยพระองค์เองแก่บรรดาผู้พิพากษาทั้งเก่าและใหม่ ตลอดจนนักเรียนกฎหมายที่จะเป็นผู้พิพากษาต่อไปในภายหน้าทุกวันที่ห้องเสวยซึ่งอยู่ติดกับห้องเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมภายหลังที่เสร็จจากเสวยพระกระยาหารกลางวัน ต่อมาจำนวนนักเรียนกฎหมายมากขึ้น จึงทรงย้ายไปสอนที่ตึกสี่ตึกห้องกลาง^๔ ในชั้นต้นมีนักเรียนกฎหมายสอบไล่ได้เป็นเนติบัณฑิตจำนวนน้อยก่อน ต่อมาก่อมากขึ้นเรื่อย ๆ จนเป็นกำลังในราชการศาลยุติธรรมในเวลาต่อมา ทำให้มีผู้พิพากษาที่มีคุณภาพและเป็นที่ยอมรับในความรู้ความสามารถที่จะผลัดความยุติธรรมแก่สังคม

๒. ทรงให้ความสำคัญต่อความซื่อสัตย์สุจริตและความสามารถในการปฏิบัติหน้าที่ของผู้พิพากษา

พระองค์ท่านทรงพยายามเลือกเฟ้นกลั่นกรองผู้ที่จะมาปฏิบัติหน้าที่ผู้พิพากษาอย่างละเอียด เพื่อที่จะได้บุคคลที่เหมาะสมกับตำแหน่งและเกียรติศักดิ์ของตุลาการเท่านั้น และได้ทรงกำจัดคนทุจริตและประพฤติคนมิชอบต่อตำแหน่งผู้พิพากษาออกไป ทั้งนี้ เพื่อจะได้ผู้พิพากษาที่มีความยุติธรรมเพียงพอที่จะให้ความเป็นธรรมแก่ประชาชนอย่างแท้จริง ในตอนแรกก็ก่อให้เกิดความหวาดหวั่นในวงการตุลาการสมัยนั้นเป็นอย่างมาก แต่ต่อมาต่างก็ซาบซึ้งและตระหนักในน้ำพระทัยของพระองค์ท่านที่จะจรรโลงเกียรติศักดิ์ของตุลาการได้เป็นอย่างดี ยิ่งไปกว่านั้น พระองค์ท่านได้ให้ความสำคัญต่อความเป็นอิสระของศาลในการพิจารณาพิพากษาคดีโดยปราศจากการแทรกแซงจากฝ่ายบริหาร ทั้งนี้ เพื่อให้ศาลเป็นที่พึ่งสุดท้ายของประชาชนด้วย^๕

๓. การปรับปรุงเงินเดือนผู้พิพากษาให้เพียงพอต่อการดำรงอยู่ได้ตามสมควรแก่ตำแหน่งหน้าที่และเกียรติศักดิ์ของตุลาการ

^๔ ต่อมาใช้เป็นที่ทำการศาลอาญา แต่ปัจจุบันได้รื้อถอนไปแล้ว และบริเวณดังกล่าวได้ใช้ก่อสร้างอาคารที่ทำการเนติบัณฑิตยสภาในปัจจุบัน.

^๕ ดู พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์, พระราชบัญญัติในปัตยุบัน, เล่ม ๑ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กองหลวง, ร.ศ. ๑๒๐), หน้า ๑๕๖ ประกอบ.

การปรับปรุงเงินเดือนผู้พิพากษาเป็นปัจจัยที่สำคัญในการแก้ไขปัญหาทุจริตในศาลต่าง ๆ ทั้งนี้ แต่เดิมที่ผู้พิพากษาระลาการอยู่ในสังกัดกระทรวง ทบวง กรมต่าง ๆ ซึ่งอยู่ในอำนาจฝ่ายบริหารก่อนสมัยที่มีการปฏิรูปการศาลมาอยู่ในกระทรวงยุติธรรมเพียงกระทรวงเดียวนั้น มีการทุจริตของผู้ที่เกี่ยวข้องในกระบวนการยุติธรรมเป็นอย่างมาก จนราษฎรเสื่อมศรัทธาและไม่เชื่อถือในคำพิพากษาของศาลในสมัยนั้นเลย ทุกคนจะต้องพยายามทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาต่อพระเจ้าแผ่นดิน ทั้งนี้ การปรับปรุงเงินเดือนผู้พิพากษาของพระองค์ท่านได้เริ่มขึ้นเมื่อราว ร.ศ. ๑๒๕ (พ.ศ. ๒๔๔๘)^๖ เหตุผลของพระองค์ท่านในการปรับปรุงเงินเดือนผู้พิพากษาให้สูงกว่าข้าราชการอื่น ๆ ปรากฏอยู่ในรายงานของข้าหลวงพิเศษสำหรับจัดการศาลยุติธรรมในหัวเมือง ร.ศ. ๑๒๐ ข้อ ๘ ดังกล่าวข้างต้น

พวกเรา....ตุลาการทั้งมวลขอเทิดทูนพระเกียรติคุณของพระองค์ท่าน....กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ไว้อย่างสูงยิ่ง

^๖ รายงานศาลยุติธรรมสำหรับปีรัตนโกสินทรศก ๑๒๕ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ก้องกลุ่ไทย, ร.ศ. ๑๒๕), หน้า ๖, แผ่นที่ ๒.

ภาคผนวก หมายเลข ๔

บรรพตูลาการตัวอย่าง : ความเป็นอิสระของอำนาจตุลาการ*

“ตราชฎา”

ระบบศาลไทยก่อนการปฏิรูปในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น ฝ่ายบริหารสามารถครอบงำการประกาศความยุติธรรมของฝ่ายตุลาการ แต่เมื่อมีการประกาศตั้งกระทรวงยุติธรรมขึ้นเมื่อ ร.ศ. ๑๑๐ (พ.ศ. ๒๔๓๔) ได้มีการเปลี่ยนแปลงและปรับปรุงโครงสร้างของระบบการศาลไทยใหม่ทั้งระบบอย่างสิ้นเชิงด้วยการจัดตั้งกระทรวงยุติธรรมขึ้นเป็นหน่วยราชการที่รับผิดชอบงานด้านศาลยุติธรรมอย่างแท้จริงเพียงองค์กรเดียว โดยมีเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมเป็นเจ้าของกระทรวง มีหน้าที่อำนวยความสะดวกแก่ศาลในการพิจารณาและพิพากษาคดีเท่านั้น^๑ อันเป็นการวางหลักการใหม่ในระบบการศาลไทยด้วยการแยกฝ่ายตุลาการออกจากฝ่ายบริหารเพื่อให้มีความเป็นอิสระในการพิจารณาพิพากษาคดี^๒

* จากคอลัมน์ สรรพามาเล่า.....อดีต ใน **ตุลาพาห ๔๒** (กรกฎาคม – กันยายน ๒๕๓๘) ๓ : ๑๖๐ – ๑๘๒.

^๑ “ข้อ ๑ กระทรวงยุติธรรมนี้ มีเสนาบดีเป็นประธานเพื่อจะได้บังคับแลแก้ไขการขัดข้องในคดีแลรับผิดชอบให้การพิพากษาแลพิจารณาเป็นไปโดยสะดวกแลเป็นยุติธรรม มีหน้าที่แผนกหนึ่งต่างหากจากการพิพากษาแลพิจารณาคดีนั้น...” “ประกาศตั้งกระทรวงยุติธรรม,” **ราชกิจจานุเบกษา** เล่ม ๕ แผ่นที่ ๒, ๑๐ เมษายน ร.ศ. ๑๑๑ หน้า ๕.

^๒ นอกจากนี้ รัฐประศาสนโนบายในด้านความเป็นอิสระของอำนาจตุลาการของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ยังจะเห็นได้จาก คำจารึกในหิรัญบัฏที่บรรจุหีบสังกะสีสอดอยู่ในศิลาฤกษ์ของอาคารศาลแพ่งหลังเดิม [คำจารึกใน ร.ศ. ๑๐๐ (พ.ศ. ๒๔๒๔)] ซึ่งมีข้อความตอนหนึ่งว่า “...ทรงพระราชดำริเห็นว่าในการทั้งปวงเหล่านี้ การยุติธรรมอันเดียวเป็นการที่สำคัญยิ่งใหญ เป็น ^{หลัก} _{ประธาน} } การชำระตัดสินความทุกโรงเรียน เป็นเครื่องประคองรักษาให้ความยุติธรรมเป็นไป ถ้าจัดได้ดีขึ้นเพียงใด ประโยชน์ความสุขของราษฎรก็จะเจริญยิ่งขึ้นเท่านั้น เพราะฉะนั้นจึงได้ทรงพระอุสาหไต่สวนในพระราชกำหนดกฎหมายเก่าใหม่ และการที่ ^{ลูกขุน} _{ตุลาการ} } ได้กระทำแต่ก่อน ๆ สืบมาจนทุกวันนี้ จนทราบแจ้งตลอดด้วยมหันตพริยญาณ แล้วทรง

ต่อมาเมื่อพระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ พระยศในขณะนั้น ทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม พระองค์ท่านทรงยึดถือหลักการให้ผู้พิพากษาเป็นอิสระในการพิจารณาพิพากษาคดีมาโดยตลอด และทรงเป็นแบบอย่างอันดีของการรักษาความเป็นอิสระของอำนาจตุลาการอย่างเคร่งครัดโดยไม่ยอมให้อำนาจใด ๆ เข้ามาแทรกแซงได้ ทั้งนี้ เพื่อให้ราษฎรได้รับความยุติธรรมจากสถาบันศาลอย่างแท้จริง บรรพบุรุษการทั้งหลายได้ยึดถือหลักการนี้ไว้ในจิตสำนึกมาโดยตลอดจนเป็นบรรทัดฐานสืบทอดกันต่อ ๆ มาถึงตุลาการยุคปัจจุบัน

ท่านศาสตราจารย์ธานินทร์ กรัยวิเชียร องคมนตรี ได้กรุณามอบหนังสืออนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพระสุทธธีรธรณมุนี (สุธ เลขยานนท์) ให้ “ตราฐหญิง” ยืมอ่าน และแนะนำว่างานเขียนของคุณพระสุทธธีรธรณมุนีเรื่อง บันทึกเรื่องการถูกให้ออกจากราชการและกลับเข้ารับราชการใหม่ นำศึกษาและสมควรนำมาให้ท่านผู้พิพากษาอ่านเพื่อเป็นแบบอย่างในการดำรงตนเป็นตุลาการที่ดี เมื่อ “ตราฐหญิง” นำมาอ่านก็มีความเห็นเช่นเดียวกับท่าน ศาสตราจารย์ธานินทร์ กรัยวิเชียร แต่ตีปัญหาเรื่องคำอธิบายของคำว่า “คดีสมเด็จพระปกเกล้าฯ” ซึ่งจะทำให้ท่านผู้อ่านเข้าใจเรื่องที่สรรหามาเล่าได้เป็นอย่างดี “ตราฐหญิง” จึงได้พยายามค้นหาและสอบถามผู้มีความรู้ทางสาขาประวัติศาสตร์ ตลอดจนบังคับให้เพื่อน ๆ ที่จบปริญญาโททางสาขาประวัติศาสตร์ไปค้นคว้าให้ ในที่สุด “ตราฐหญิง” ได้อ่านพบข้อความตอนหนึ่งในบทที่ ๒๑ หน้า ๒๕๑ ของหนังสือเรื่อง ชีวิตเหมือนฝัน โดยคุณหญิงมณี สิริวรสาร ซึ่งได้เล่าถึงเหตุการณ์หนึ่งเมื่อราว ค.ศ. ๑๙๓๘ (พ.ศ. ๒๔๘๑) หลังจากที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสละราชสมบัติ

พระราชพิธีจึงสืบด้วยกฎหมายอย่างธรรมเนียมในประเทศที่ใหญ่ทั้งปวง ที่ในทุกวันนี้ ภาษารากฎกันว่า ราษฎรได้ความสุขเป็นอย่างยิ่งนั้น ๆ โดยละเอียดตลอดแล้ว ทรงพระราชดำริเห็นว่า การอย่างธรรมเนียมพิจารณาตัดสินความ มากมายหลายศาล หลายกระทรวง แลผู้มีอำนาจต่าง ๆ ทั้งปวง บังคับบัญชาว่ากล่าวเอาเอง แทบจะทุกกระทรวง พนักงานสืบสนปะปนกันกับราชการอื่น ๆ นั้น เป็นเครื่องกีดกันให้การยุติธรรมเกิดยาก จำเป็นจะต้องจัดรวมเข้าให้เปนแห่งเดียวกัน แลจัดให้ผู้ ^{พิพากษา} _{พิจารณา} } มีหน้าที่พนักงานแต่ที่จะทนายบำรุงรักษายุติธรรมอยู่ฝ่ายเดียว มิให้เกี่ยวในราชการอื่น ๆ ได้ ตัดเหตุที่เป็นช่องของการที่ไม่เป็นธรรม แลเพิ่มเติมเปิดช่องโอกาสของการที่จะให้เจริญในทางยุติธรรมทุกอย่างที่คิดเห็นได้ในเวลานี้ทุก ^{สิ่ง} _{ประการ} }...” “ศาลสถิตย์ยุติธรรม,” ที่ระลึกในการเสด็จพระราชดำเนินทรงประกอบพิธีเปิดอาคารที่ทำการศาลแพ่งและศาลฎีกา ๑๕ พฤษภาคม ๒๕๐๖, หน้า ๓-๔.

และประทับพักผ่อนอยู่ที่ริเวียรา (Riviera) ทางตอนใต้ของประเทศฝรั่งเศสว่า... วันหนึ่ง ทูลกระหม่อมรับสั่งว่า ทรงได้รับข่าวไม่ดีจากเมืองไทย... ทรงรับสั่งว่า หัวหน้ารัฐบาลทางกรุงเทพฯ ได้รุกรานก่อกวนความสงบสุขของพระองค์อยู่ตลอดเวลา และแสดงความเกลียดชังและกล่าวหาใส่ร้ายพระองค์อย่างรุนแรงที่สุด ทรงมีรับสั่งว่า “เดี๋ยวนี้เขาหาว่าฉันกอบโกยนำเงินทองออกมาใช้นอกประเทศ และเขาได้ดำเนินคดีฟ้องร้องฉันในศาลแล้ว ความจริงเมื่อฉันเป็นกษัตริย์ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ทุกสิ่งทุกอย่างในประเทศเป็นสมบัติของฉัน ต่อมาเมื่อได้มีรัฐธรรมนูญ ทรัพย์สินส่วนของพระมหากษัตริย์ฉันก็ยังมีสิทธิที่จะใช้ได้เต็มที่ แล้วเขาจะหาว่าฉันโกงเงินของชาติและกอบโกยนำเงินมานอกประเทศได้อย่างไร เมื่อฉันมาอยู่ต่างประเทศก็ได้นำเงินมาด้วยพอสมควรกับฐานะที่เป็นกษัตริย์เป็นธรรมดา และฉันก็ได้เอาเพชรนิลจินดาที่เป็นสมบัติส่วนตัวของฉันมาด้วย บัดนี้รัฐบาลไทยได้สั่งให้ดำเนินคดีในศาล ออกหมายฟ้องร้องฉัน และได้รับวังสุโขทัยและทรัพย์สินส่วนตัวของฉันทั้งหมดที่เมืองไทยไปแล้วทั้งสิ้น แต่ฉันตั้งใจว่าต้องสู้ความอย่างเต็มที่ เพราะฉันแน่ใจว่าทางนิติบัญญัติฉันต้องชนะแน่นอน ฉันยอมไม่ได้ที่ให้เขาดูถูกฉันถึงขนาดนี้ เพราะไม่เคยมีกษัตริย์ไทยองค์ไหนที่เคยถูกฟ้องขึ้นศาลอย่างที่เขากับฉันเลย”...

นอกจากนี้ ยังมีข้อความอีกตอนหนึ่งในบทที่ ๒๕ หน้า ๒๕๐-๒๕๑ ของหนังสือเรื่อง ชีวิตเหมือนฝัน กล่าวว่า “...ทางพระราชประสงค์และตั้งพระทัยจะเสด็จไปสู่ความที่เมืองไทย เพราะความที่รัฐบาลซึ่งมีหลวงพิบูลสงครามเป็นหัวหน้าฟ้องร้องสมเด็จพระปกเกล้าฯ นั้นไม่เป็นธรรมอย่างยิ่ง ทรงถูกกล่าวหาว่าเมื่อเสด็จเมืองนอกนั้น ทรงขนเงินโยกย้ายทรัพย์สินเงินทองไปใช้นอกประเทศ ซึ่งความเป็นจริงนั้นทรงใช้เงินส่วนพระองค์และเงินที่ทรงมีอำนาจและสิทธิเต็มที่ที่จะทรงใช้ได้ หาได้เป็นไปตามที่โจทก์กล่าวหาแต่อย่างใดไม่ เป็นเรื่องที่น่าเสียดายว่าบังเอิญได้มีสงครามโลกครั้งที่สองอุบัติขึ้นมาจริง ๆ และในระหว่างที่มีสงครามโลกสมเด็จพระปกเกล้าฯ ได้ทรงสวรรคตที่ประเทศอังกฤษ จึงไม่มีโอกาสมาต่อสู้ความเพื่อแสดงความบริสุทธิ์ ส่วนทางกรุงเทพฯ นั้นในระหว่างที่มีสงครามโลกครั้งที่สอง ศาลได้พิพากษาความและได้ตัดสินให้สมเด็จพระปกเกล้าฯ ทรงมีความผิดและได้ตัดสินลงโทษปรับ เป็นเงิน ๖ ล้านบาท และได้เข้ายัดวังสุโขทัย และทรัพย์สินสมบัติส่วนพระองค์ต่าง ๆ ของสมเด็จพระปกเกล้าฯ ไว้ทั้งหมด ต่อมาเมื่อสงครามโลกครั้งที่สองเสร็จสิ้นไปแล้วปี พ.ศ. ๒๔๘๒ รัฐบาลไทยได้กราบบังคมทูลเชิญเสด็จสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณีให้ทรงอัญเชิญพระบรมอัฐิของสมเด็จพระปกเกล้าฯ กลับคืนสู่พระนครเพื่ออัญเชิญขึ้น

ประดิษฐานไว้ในที่อันควรแก่พระบรมราชอิสริยยศร่วมกันกับพระมหากษัตริย์ไทยของผู้อื่น ๆ ในราชวงศ์จักรี คือ หอพระบรมอัฐิที่ชั้นบนของพระที่นั่งจักรีมหาปราสาทในพระบรมมหาราชวัง แต่ส่วนทางด้านศาลที่พิพากษาไว้แล้วคงเป็นไปตามเดิม มิได้แก้คำพิพากษาเดิมให้เป็นโมฆะแต่อย่างใด แต่ทางรัฐบาลไทยได้ประณิษฐานยอมคืนพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ที่ยึดเอาไว้ทั้งหมดคืนแก่ทายาท แต่ได้ยึดวังสุโขทัยไว้โดยได้ตีราคาวังสุโขทัยและที่ดินอีก ๓-๔ แปลง เป็นเงิน ๖ ล้านบาทเป็นการจ่ายเงินค่าปรับตามที่ศาลพิพากษาสั่งเป็นอันเสร็จสิ้นความกันไป ทายาทของสมเด็จพระปกเกล้าฯ คือ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี และพระองค์เจ้าจรัสศักดิ์ จึงได้ที่ดินและทรัพย์สินเครื่องใช้ต่าง ๆ ในวังสุโขทัยคืนมาบ้าง แต่ส่วนตัววังสุโขทัยนั้นรัฐบาลได้ยึดไปและต่อมาได้ใช้เป็นกระทรวงสาธารณสุขอยู่ระยะหนึ่ง จนกระทั่งเมื่อสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณีเสด็จกลับตามคำเชิญของรัฐบาล กระทรวงสาธารณสุขจึงได้ย้ายออกไปและรัฐบาลได้ถวายวังสุโขทัยคืนให้สมเด็จพระปกเกล้าฯ ทรงประทับอยู่ตลอดพระชนมายุ ข้าพเจ้าจึงต้องบันทึกไว้ให้เป็นประวัติศาสตร์ว่าตามพระราชพินัยกรรมของสมเด็จพระปกเกล้าฯ ซึ่งทรงเขียนไว้ก่อนเสด็จออกจากประเทศไทยนั้น สมเด็จพระปกเกล้าฯ ได้ทรงยกวังสุโขทัยซึ่งเป็นวังและเป็นพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ของท่านมอบให้พระองค์จักรีศักดิ์คนเดียวโดยสิ้นเชิง โดยมีเงื่อนไขว่าให้สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณีทรงมีสิทธิประทับอยู่ได้จนสิ้นพระชนม์ แต่เมื่อสิ้นพระชนม์แล้วให้วังสุโขทัยตกเป็นของพระองค์จักรีศักดิ์ หรือทายาทของพระองค์จักรีศักดิ์ต่อไป ข้าพเจ้าเชื่อว่าหากพระองค์จักรีศักดิ์ทรงมีชีวิตอยู่ก็คงจะไม่ทรงยินยอมให้รัฐบาลไทยมาตีวังสุโขทัยเป็นเงินเพื่อชดเชยค่าปรับที่ศาลพิพากษาไว้เป็นแน่แท้ และก็คงจะต้องเรียกร้องต่อสู้ให้ศาลพิจารณาคดีนี้ใหม่อีกครั้งหนึ่งด้วย เพราะทุก ๆ คนก็ทราบดีว่าคดีรายนี้เป็นเรื่องการเมืองทั้งสิ้น ข้าพเจ้าจำต้องอธิบายเรื่องราวที่เกิดขึ้นนี้ให้ชัดเจน เพื่อให้อนุชนรุ่นหลังได้รับทราบความจริงทุกประการไว้ด้วย

คดีนี้เป็นคดีที่สมเด็จพระปกเกล้าฯ และสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณีเป็นจำเลย โดยโจทก์คือ รัฐบาลอันมีหลวงพิบูลสงครามเป็นนายกรัฐมนตรี ได้ฟ้องว่าพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ขณะที่ทรงดำรงอยู่ในฐานะเป็นพระมหากษัตริย์ของประเทศ ได้ทรงนำเงินจากพระคลังข้างที่ไปใช้จ่ายในการเสด็จไปต่างประเทศเพื่อเยี่ยมเยือนเจริญสัมพันธไมตรีกับประเทศต่าง ๆ และเพื่อรักษาพระเนตร

กรมพระคลังข้างที่นั้น เดิมเป็นสำนักงานจัดการผลประโยชน์ของพระมหากษัตริย์ทั้ง ทรัพย์สินของพระมหากษัตริย์และทรัพย์สินส่วนพระองค์ของพระมหากษัตริย์ด้วย และรวมทั้ง ทรัพย์สินของเจ้านายในพระบรมราชวงศ์ด้วย พระคลังข้างที่เพิ่งจะมาแยกออกเป็นสำนักงาน ทรัพย์สินของพระมหากษัตริย์และสำนักงานพระคลังข้างที่เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๗๗ ซึ่งเป็นเวลาภายหลัง จากการเสด็จต่างประเทศของสมเด็จพระปกเกล้าฯ เมื่อเดือนมกราคม พ.ศ. ๒๔๗๖ การฟ้องร้อง สมเด็จพระปกเกล้าฯ นั้น ทุก ๆ คนทราบดีว่าต้องมีการเมืองเป็นต้นเหตุ คือ รัฐบาลต้องการกลั่น แกล้งและให้ผู้ที่ไม่ทราบเรื่องราวเกลียดชังเจ้านายและระบอบกษัตริย์ เพราะทุก ๆ คนที่เกี่ยวกับศาล และกฎหมายย่อมทราบดีว่าพระมหากษัตริย์ย่อมจะทรงใช้เงินจากกรมพระคลังข้างที่ได้ เพราะ ทรงมีสิทธิและมีอำนาจที่จะใช้จ่ายในกรณีใด ๆ ก็ได้ แม้จะพระราชทานเงินแก่ผู้ใดก็ได้ กรม พระคลังข้างที่เป็นที่เก็บทรัพย์สินของพระราชชาติต่อกันมาหลายรัชกาลแล้ว และขณะที่สมเด็จพระ ปกเกล้าฯ ทรงเบิกเงินจากพระคลังข้างที่เพื่อเสด็จต่างประเทศก็ยังคงทรงดำรงตำแหน่ง พระมหากษัตริย์อยู่ รัฐธรรมนูญปี พ.ศ. ๒๔๗๕ มาตรา ๓ บัญญัติว่า “องค์พระมหากษัตริย์ดำรงอยู่ ในฐานะอันเป็นที่เคารพสักการะผู้ใดจะละเมิดมิได้” แต่เหตุไฉนสมเด็จพระปกเกล้าฯ เข้าอยู่หัวจึง ทรงถูกฟ้องในกรณีเช่นนี้

การฟ้องของรัฐบาลซึ่งมีจอมพล ป. พิบูลสงครามเป็นหัวหน้าก็ทำโดยวิธีแปลก กล่าวคือ ในชั้นต้นยังมิได้มีการพิจารณาข้อเท็จจริงแห่งคดี โจทก์ได้ยื่นฟ้องคำร้องในกรณีฉุกเฉินขอยึด ทรัพย์สินสมบัติของจำเลยก่อนคำพิพากษา แต่ศาลแพ่ง (อธิบดีผู้พิพากษาศาลแพ่งนั่งพิจารณา) ไม่เห็น ด้กับการขอยึดทรัพย์ก่อนคำพิพากษาของโจทก์ จึงมีคำสั่งให้ยกฟ้องคำร้องของโจทก์เสีย ต่อมา อีก ๓ วัน โจทก์ได้ยื่นคำร้องขอยึดทรัพย์จำเลยก่อนคำพิพากษาอีกครั้งหนึ่ง คราวนี้โจทก์ยื่นเป็นคำ ร้องธรรมดาซึ่งโจทก์อาจอุทธรณ์คำสั่งของศาลได้ถ้าศาลชั้นต้นไม่สั่งให้เป็นที่น่าพอใจของโจทก์ แต่ ศาลแพ่งก็สั่งให้ยกคำร้องของโจทก์อีก โจทก์จึงอุทธรณ์คำสั่งของศาลแพ่ง ศาลอุทธรณ์ได้พิจารณา และพิพากษาให้กลับคำสั่งของศาลแพ่งและให้ยึดทรัพย์ของจำเลยที่มีอยู่ในประเทศสยามทั้งหมด รวมทั้งวังสุโขทัยซึ่งเป็นวังที่ประทับอันเป็นพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ก่อนขึ้นครองราชย์ด้วย

เป็นเวลาระหว่างที่คดีรายนี้ขึ้นสู่ศาลนี้เองที่ทูลกระหม่อมทรงเตรียมพระองค์ที่จะเสด็จไป เมืองกัลกัตตาในประเทศอินเดีย และเตรียมจะส่งมิสเตอร์ อาร์. ดี. แครก (MR. R.D. Craig) ทนายความให้ไปสู่ความที่เมืองไทยร่วมกับมิสเตอร์เจคส์ (Mr. Jakes) ซึ่งเป็นทนายความอยู่ทาง

เมืองไทยแล้ว สมเด็จพระปกเกล้าฯ ทรงมีพระทัยแน่วแน่ที่จะต่อสู้ความกับรัฐบาลอย่างเต็มที่ แต่พอดีกับในเดือนกันยายน ค.ศ. ๑๙๓๕ มหาสงครามโลกครั้งที่สองได้อุบัติขึ้น พระองค์จึงจำต้องกลับพระทัยงดเสด็จมาประทับที่อินเดีย ส่วนทางกรุงเทพฯ นั้น เมื่อศาลอุทธรณ์พิพากษาให้ยึดทรัพย์สินของจำเลยจนหมดสิ้นแล้ว ฝ่ายจำเลยก็หมดกำลังทรัพย์สินทางกรุงเทพฯ ที่จะต่อสู้คดีอีกต่อไปเป็นที่ทราบกันทั่วไปว่าอธิบดีผู้พิพากษาศาลแพ่งผู้พิจารณาคดีนี้โดยอิสระและบริสุทธิ์ใจตามบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญ หลังจากที่ได้มีคำสั่งให้ยกคำร้องของโจทก์เสีย ๒ ครั้ง แล้วก็มีอันจะเป็นไป คือ ถูกย้ายไปเป็นผู้พิพากษาศาลฎีกาช่วงระยะเวลาหนึ่ง แล้วก็ได้ถูกสั่งให้ออกจากราชการในเวลาต่อมาโดยปราศจากความผิดใด ๆ ซึ่งแสดงถึงความอาฆาตมาดร้ายและกลั่นแกล้งของผู้เป็นใหญ่ในรัฐบาลในเวลานั้นอย่างชัดเจน”^๓

ท่านอธิบดีผู้พิพากษาศาลแพ่งผู้นั้นก็คือ พระสุทธธรรณมุนี (สุข เลขยา-นนท์) ^๔ ผู้เป็นเจ้าของงานเขียนเรื่อง บันทึกเรื่องการถูกให้ออกจากราชการและกลับเข้ารับราชการใหม่ ซึ่งท่านศาสตราจารย์ธานีกร ภัยวิเชียร แนะนำให้อ่าน นั่นเอง

^๓ นิยม ติวตานนท์, “ศาลจำคุกอดีตราชการชั้นสูง คดีตัวอย่างของศาลปกครอง,” มติชน (๒๕ มกราคม ๒๕๓๘) : ๓๑ “เวลานั้นยังไม่มี ก.ต. กู้มครองความเป็นอิสระของผู้พิพากษา มีแต่รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรมเป็นใหญ่ในกระทรวงแต่ผู้เดียว รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรมสั่งปลดอธิบดีผู้พิพากษาศาลแพ่งออกจากกรรการฐานไม่สนองนโยบายของฝ่ายบริหารที่แสดงความยิ่งใหญ่เหนืออำนาจตุลาการ เดชะบุญต่อมามีการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง รัฐมนตรีคนใหม่ไม่ใช่อำนาจบริหารเหนืออำนาจตุลาการ ได้แสดงคุณธรรมออกมาโดยสั่งให้ท่านอธิบดีผู้พิพากษาศาลแพ่งผู้นั้นกลับเข้ารับราชการตามเดิมอีก”.

^๔ เกิดเมื่อวันที่ ๑๔ มิถุนายน ๒๔๕๐ เป็นบุตรนายกี และนางทรัพย์ เลขยานนท์ ภรรยาคือ คุณหญิงฉลวย เลขยานนท์ เริ่มเรียนหนังสือที่โรงเรียนกรุงเทพคริสเตียนเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๖ ต่อมาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๗ ได้ย้ายไปเรียนที่โรงเรียนคริสเตียนไฮสกูล (ภายหลังเปลี่ยนชื่อเป็น “กรุงเทพคริสเตียนวิทยาลัย” และสอบไล่ชั้นมัธยมศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการได้ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๖ ได้เข้าเรียนที่โรงเรียนกฎหมายของกระทรวงยุติธรรม และในปีเดียวกันได้เข้าฝึกหัดงานในกระทรวงยุติธรรมด้วย โดยได้รับเงินเดือนครั้งแรกในตำแหน่งนักเรียนล่ามจำนวน ๒๐ บาท สอบไล่ได้เป็นเนติบัณฑิตเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๐ ต่อมาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๑ กระทรวงยุติธรรมได้ส่งไปศึกษากฎหมายที่ประเทศสหรัฐอเมริกา เริ่มต้นได้ศึกษาที่วิทยาลัยกรีนแนลเพื่อให้ความรู้สำหรับเข้าศึกษากฎหมายเป็นเวลา ๒ ปี หลังจากนั้นได้เข้าศึกษาที่มหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ดจนจบหลักสูตร ๑ ปี เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๗ และหลังจากกลับเข้ารับราชการแล้ว มหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ดได้ประชุมตกลงให้ได้รับปริญญา L.L.B. รับราชการเป็นผู้พิพากษาครั้งแรกในตำแหน่งผู้พิพากษาชั้น ๑ ศาลชั้นต้น เมื่อเดือนมีนาคม ๒๔๘๑ ได้ดำรงตำแหน่งอธิบดี

“ตราหุญ” ขอเสนองานเขียนดังกล่าว ดังต่อไปนี้

บันทึกเรื่องการถูกให้ออกจากราชการ และกลับเข้ารับราชการใหม่

วันที่ ๑ มีนาคม ๒๕๕๑ ข้าพเจ้าได้รับแต่งตั้งให้เป็นอธิบดีผู้พิพากษาศาลแพ่ง การแต่งตั้งครั้งนี้มิใช่เป็นการชั่วคราว จึงเป็นที่คาดหมายว่าจะคงรับราชการอยู่ในตำแหน่งนี้เป็นเวลานานพอสมควร แต่อนิจจังจะเอาอะไรเป็นแน่นอน การหมุนเวียนทำให้เหตุการณ์ผันแปรได้

ต่อมาประมาณ ๓-๔ เดือน ได้มีคดีเรื่องหนึ่งฟ้องร้องที่ศาลแพ่งซึ่งเรียกกันย่อ ๆ ว่า คดีสมเด็จพะปกเกล้าฯ คดีนี้ในวันยื่นฟ้องพนักงานอัยการ (โดยอธิบดีกรมอัยการ) ทนายแผ่นดินผู้ว่าความแทนกระทรวงการคลัง โจทก์ได้ยื่นคำร้องเป็นกรณีฉุกเฉินขอให้ยึดทรัพย์จำเลยก่อนคำพิพากษาศาลแพ่งได้ดำเนินการพิจารณาคำร้องนี้เป็นการด่วนตามกฎหมายในวันรับฟ้องนั่นเอง เมื่อได้สืบพยาน โจทก์ฝ่ายเดียวตามลักษณะของคำร้องเช่นนี้เสร็จสิ้นแล้ว ศาลแพ่งเห็นว่าตามพยานหลักฐานยังไม่มีเหตุผลพอที่จะสั่งให้ยึดทรัพย์จำเลยก่อนคำพิพากษาศาลแพ่งจึงสั่งให้ยกคำร้องของโจทก์เสีย

เนื่องจากโจทก์ได้ร้องขอเป็นกรณีฉุกเฉิน ฉะนั้น เมื่อศาลแพ่งสั่งยกคำร้องของโจทก์ โจทก์อุทธรณ์คำสั่งศาลแพ่งนั้นไม่ได้ แต่โจทก์ก็มีสิทธิที่จะยื่นคำร้องใหม่ในคำขอเช่นเดียวกันนั้นอย่างไม่ใช่กรณีฉุกเฉิน ซึ่งต่อมาโจทก์ก็ได้ยื่นคำร้องใหม่เช่นว่านี้ ศาลแพ่งจึงได้ดำเนินการพิจารณาอย่างวิธีพิจารณาสามัญ โจทก์ได้นำพยานชุดเดิมและหลักฐานอย่างเดิมมาสืบและแสดงต่อศาล เมื่อไม่มี

ผู้พิพากษาศาลแพ่ง แต่อยู่ในตำแหน่งไม่ถึง ๖ เดือน ก็ถูกมรสุมจาก “คดีสมเด็จพะปกเกล้าฯ” ต้องถูกย้ายไปรับราชการในตำแหน่งผู้พิพากษาศาลฎีกาเมื่อเดือนมีนาคม ๒๕๕๒ และในที่สุดต้องถูกให้ออกจากราชการฐานรับราชการนานเมื่อเดือนกุมภาพันธ์ ๒๕๕๔ ทั้งที่ในขณะนั้นมีอายุเพียง ๔๑ ปีเศษ แต่ต่อมาเมื่อเปลี่ยนรัฐบาลใหม่จึงได้รับคำสั่งให้กลับเข้ารับราชการใหม่ในตำแหน่งผู้พิพากษาศาลฎีกาเมื่อเดือนกรกฎาคม ๒๕๕๕ แต่รับราชการต่อไปได้เพียง ๒ เดือน ๑๗ วัน ก็ต้องรับตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศถึง ๒ สมัย คือ สมัยที่ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช เป็นนายกรัฐมนตรี เมื่อเดือนกันยายน ๒๕๕๕ และในสมัยที่พันตรีทอง อภัยวงศ์ เป็นนายกรัฐมนตรี เมื่อเดือนมกราคม ๒๕๕๕ ถึงแก่อนิจกรรมเมื่อวันที่ ๒๔ ธันวาคม ๒๕๖๐ ขณะมีอายุ ๘๐ ปีเศษ.

เหตุผลใดเปลี่ยนแปลง ศาลแพ่งจึงได้พิพากษาออกคำสั่งเช่นเดิม ให้ยกคำร้องของโจทก์เสีย โจทก์มีสิทธิที่จะอุทธรณ์คำสั่งนี้ได้ และต่อมาโจทก์ก็ได้อุทธรณ์

รุ่งขึ้นจากวันที่ศาลแพ่งได้ออกคำสั่งครั้งแรก รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรมได้เรียกให้ข้าพเจ้าไปพบ เมื่อไปพบท่านรัฐมนตรี ฯ ได้แจ้งต่อข้าพเจ้าว่าอยากทราบเรื่องเพื่อจะถูกท่านนายกรัฐมนตรีสอบถามเรื่องบ้าง การเจรจาครั้งนี้ข้าพเจ้าได้รักษามรรยาทของการเป็นตุลาการอย่างเคร่งครัด และถือหลักเป็นข้อสำคัญว่าศาลมีอำนาจอิสระในการพิจารณาพิพากษาอรรถคดี ขออย่าให้อำนาจอื่นเข้ามาก้าวก่าย

เมื่อโจทก์ยื่นอุทธรณ์แล้ว ศาลแพ่งก็ส่งสำนวนไปยังศาลอุทธรณ์ ต่อมาวันหนึ่งเวลาบ่ายมากแล้ว ศาลอุทธรณ์ส่งสำนวนมายังศาลแพ่ง เจ้าหน้าที่นำมาเสนอข้าพเจ้า หน้าของมีแจ้งว่า ลับเฉพาะอธิบดีผู้พิพากษาศาลแพ่ง ข้าพเจ้าเปิดออกอ่านดูปรากฏว่าเป็นคำพิพากษาในเรื่องนี้ ศาลอุทธรณ์พิพากษาให้กลับคำพิพากษาศาลแพ่ง และให้ยึดทรัพย์จำเลยก่อนคำพิพากษาได้ สำนวนมาถึงข้าพเจ้าเห็นว่าเป็นเวลาบ่ายมากแล้ว จะออกหมายเรียกโจทก์มาฟังคำพิพากษาศาลอุทธรณ์ในวันนั้น ไม่มีเวลาพอ เพราะจวนจะหมดเวลาราชการของวันนั้นแล้ว แต่ได้ให้ออกหมายในวันนั้นนัดโจทก์มาฟังคำพิพากษาในเช้าวันรุ่งขึ้น ตามธรรมดาในการนัดเช่นนี้ศาลจะนัดได้ตามที่เห็นสมควร ซึ่งอาจเป็นเวลาเร็วช้าตามควรแก่เรื่อง ในเรื่องนี้ข้าพเจ้าเห็นควรนัดในเวลาเร็วที่สุด จะได้ไม่ถูกหาว่าถ่วงเวลาหรือกักสำนวนไว้ แต่ได้ปฏิบัติสมควรแก่เรื่อง มีผู้หาว่าข้าพเจ้านัดเร็ว ข้าพเจ้ายอมรับว่านัดเร็วจริง เป็นความตั้งใจเช่นนั้นเพื่อให้พ้นคำครหา ถ้านัดช้าและถูกหาว่าช้า ข้าพเจ้าจะไม่มีข้อแก้ตัวอย่างใดเลย

วันรุ่งขึ้นอัยการ โจทก์ได้มาศาลแพ่งเพื่อฟังคำพิพากษาศาลอุทธรณ์ตามหมายนัด เมื่อข้าพเจ้าอ่านคำพิพากษาให้โจทก์ฟังเสร็จแล้ว ก็คิดคิดว่าโจทก์จะยื่นคำร้องขอให้ศาลแพ่งออกหมายยึดหมายอายัดในวันนั้นเองหรืออย่างช้าก็ในวันรุ่งขึ้น แต่หาได้เป็นเช่นนั้นไม่ คงจะเป็นเพราะเหตุว่าโจทก์ยังเตรียมการไม่พร้อม จึงได้ล่าช้ามาถึงตั้งสี่ห้าวัน ข้าพเจ้าคิด ในใจเสมอว่าถ้าโจทก์ยื่นคำร้องมาเมื่อใด ก็จะรีบจัดการให้

ควรสังเกตว่าข้างบนข้าพเจ้าได้ใช้คำว่า “ครหา” อยู่คำหนึ่ง เมื่อศาลแพ่งได้ออกคำสั่งยกคำร้องขอของโจทก์สองครั้งดังกล่าวแล้ว คดีอยู่ในระหว่างอุทธรณ์ ได้มีเสียงครหาเข้ามาหาข้าพเจ้าว่า

คดีเรื่องนี้ข้าพเจ้าต้องการหรืออยากนักอยากหนาที่จะออกนั่งพิจารณาคดีด้วยตนเองพร้อมกับผู้พิพากษาอื่นพอให้ครบคณะ

ในเรื่องออกนั่งพิจารณาคดี ข้าพเจ้าใคร่ขอแบ่งคดีออกเป็นสองประเภท คือ คดีธรรมดา กับ คดีพิเศษ ที่ข้าพเจ้าเรียกว่าเป็น คดีพิเศษ นั้นมีความหมายโดยย่อว่า คดีมีความสำคัญเกี่ยวข้องกับบุคคลผู้เป็นคู่กรณี หรือคดีมีทุนทรัพย์มาก หรือเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์พิเศษของเนื้อเรื่อง ฯลฯ สำหรับคดีเรื่องนี้ข้าพเจ้าเห็นว่าเป็นคดีพิเศษ ความเห็นของข้าพเจ้าเข้าใจว่าไม่มีผู้ใดเถียง

ผู้พิพากษาผู้ใดควรจะออกนั่งพิจารณาในคดีประเภทธรรมดา ข้าพเจ้าจะไม่กล่าวถึงเพราะมีระเบียบปฏิบัติเป็นปกติอยู่ทุกวันแล้ว จะกล่าวก็จะเป็นการนอกเรื่อง ข้าพเจ้าจะกล่าวเฉพาะคดีพิเศษเรื่องนี้ และจะกล่าวถึงตัวข้าพเจ้าว่าทำไมถึงออกนั่งพิจารณาคดี เมื่อเป็นคดีประเภทพิเศษเช่นคดีนี้ ข้าพเจ้าควรออกนั่งพิจารณาคดีด้วยตนเอง เพราะข้าพเจ้าเป็นอธิบดีเป็นหัวหน้ารับผิดชอบในศาลนั้น ได้เงินเดือนก็มากกว่าผู้อื่น เมื่อเป็นคดีพิเศษสำคัญเกี่ยวกับความรับผิดชอบมาก และข้าพเจ้าไม่ต้องด้วยข้อห้ามในการจะเป็นผู้พิจารณาคดีนี้ได้อย่างไร ข้าพเจ้าจึงอยู่ในฐานะที่ต้องออกนั่งพิจารณาคดีนั้น โดยไม่ต้องคำนึงถึงว่าอยากนั่งหรือไม่อยากนั่ง เมื่อข้าพเจ้าออกนั่งพิจารณาคดีก็ไม่มีใครคัดค้านเลย

เมื่อมีเสียงมาเข้าหูข้าพเจ้าว่าข้าพเจ้าต้องการหรืออยากออกนั่งนัก ข้าพเจ้าก็ตอบไปว่าไม่ต้องพิจารณาว่าอยากหรือไม่อยากเลย เป็นเรื่องที่ข้าพเจ้าต้องออกนั่งพิจารณา ถ้าข้าพเจ้าไม่ออกนั่งพิจารณา นั้นแหละควรลงโทษไล่ข้าพเจ้าออกจากราชการจะเป็นการสมควรอย่างยิ่ง เงินบำนาญก็ไม่ต้องเสียให้ข้าพเจ้าเพราะข้าพเจ้าทำผิดอย่างร้ายแรง เอาเปรียบไม่ยอมเข้ารับผิดชอบในการปฏิบัติหน้าที่ของตนที่พึงต้องกระทำ อันเป็นการผิดวินัยอย่างฉกฉกจรรจ์

ผลที่ข้าพเจ้าได้รับเพราะคดีนี้มีเป็นอย่างไรและด้วยเหตุใด จะกล่าวต่อไปในภายหลัง

เมื่อข้าพเจ้าต้องออกนั่งพิจารณาผู้หนึ่งแล้ว ข้าพเจ้าได้เลือกผู้พิพากษาอีกสองท่านด้วยความพินิจพิเคราะห์ระวังเป็นอย่างมากนั่งร่วมเป็นคณะ ได้ร่วมกันทำงานเป็นอย่างดีมาก ข้าพเจ้ามีความดีใจเป็นอันมากที่ผู้พิพากษาอีกสองท่านมิได้รับความกระทบกระเทือนหรือรับผลร้ายอันใดจากการพิจารณาคดีนั้นเลย เคาระห์กรรมทั้งหลายตกอยู่แก่ข้าพเจ้าแต่ผู้เดียว

ในการเขียนเรื่องนี้เพื่อความเข้าใจดี จำเป็นที่ข้าพเจ้าควรแทรกเรื่องหรือเหตุการณ์บางอย่างเข้าไปเป็นตอน ๆ เช่น เรื่องผู้พิพากษานั่งพิจารณาคดีดังกล่าวมาข้างบนนี้ และจะมีเรื่องอื่น ๆ แทรกแล้วแต่พฤติการณ์และความเหมาะสม

ข้าพเจ้าได้กล่าวแล้วว่า เมื่อได้อ่านคำพิพากษาศาลอุทธรณ์ให้ยึดทรัพย์จำเลยได้ก่อนคำพิพากษา ศาลแพ่งพร้อมที่จะปฏิบัติตามคำพิพากษาศาลอุทธรณ์โดยพลันในเมื่อ โจทก์ยื่นคำร้องให้ดำเนินการต่อไป ซึ่งต่อมาอีกสี่ห้าวัน โจทก์จึงได้ยื่นคำร้อง ถึงกระดงที่จะมีอันเป็นไป ในวันที่โจทก์ยื่นคำร้องก็มีเรื่องส่วนตัวเกิดขึ้น ซึ่งควรนำมาเล่าแทรกไว้ ณ ที่นี้

ในตอนเช้านั้นเมื่อข้าพเจ้าเตรียมตัวเสร็จและกำลังจะออกจากบ้านไปทำงานที่ศาล มีเพื่อนชาวอังกฤษผู้หนึ่งมาหาข้าพเจ้าที่บ้านบอกข้าพเจ้าว่า มีชาวอเมริกันผู้หนึ่งซึ่งเคยเป็นคณบดีแผนกโรงเรียนกฎหมายของมหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ดมากรุงเทพฯ และบายวันนี้จะมีการเลี้ยงอาหารกลางวันของสมาคมโรตารีรับรองที่โรงแรมโทรกาเดโร ถนนสุรวงศ์ และคณบดีผู้นั้นจะเป็นผู้แสดงปาฐกถา ในฐานะที่ชาวอังกฤษผู้นั้นเป็นสมาชิกโรตารีเขาได้เชิญข้าพเจ้าเป็นแขกของเขาไปในงานนั้น ข้าพเจ้าได้แจ้งให้เขาทราบว่า ข้าพเจ้าอยากรับเชิญเป็นอันมาก เพราะจะได้พบอาจารย์ชาวอเมริกันผู้ซึ่งเป็นคณบดีอยู่ในเวลาที่ข้าพเจ้าศึกษาวิชากฎหมายอยู่ที่มหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ด ได้เคยสอนและให้คำแนะนำบางประการแก่ข้าพเจ้า (แต่เนื่องจากข้าพเจ้าเป็นห่วงอยู่ว่าโจทก์จะยื่นคำร้องขอให้ศาลแพ่งดำเนินการตามคำพิพากษาศาลอุทธรณ์เมื่อใดก็ไม่ทราบ อาจจะเป็นในวันนี้ก็ได้ ถ้าโจทก์ยื่นคำร้อง ข้าพเจ้าก็จะมึนงานต้องทำหลายประการ) ข้าพเจ้าได้ตอบขอบใจชาวอังกฤษผู้เชิญข้าพเจ้าและแจ้งให้เขาทราบแต่เพียงสั้น ๆ ว่า เช้าวันนี้ที่ศาลข้าพเจ้าอาจมึนงานมากหรือดวนและจะไปตามเชิญไม่ได้ เขาแจ้งกับข้าพเจ้าว่า ถ้าว่างงานพอปลีกตัวไปได้ ขอให้ข้าพเจ้าไปโดยบอกข้าพเจ้าว่าเขาจะไปรออยู่ที่ห้องรับแขกของโรงแรมเวลาเที่ยงครึ่ง ถ้าไม่พบข้าพเจ้าก็แปลว่าข้าพเจ้าติดงานไปไม่ได้ ถ้าพบก็เป็นที่ยินดี ข้าพเจ้าได้ขอบใจเขาและตกลงตามเงื่อนไขเชิญของเขาแล้วก็ลากลับไป

เมื่อเขากลับไปแล้ว ข้าพเจ้าก็ออกจากบ้านไปทำงาน พอไปถึงศาลสักครู่ก็มีเพื่อนชาวอเมริกันผู้หนึ่งไปหาข้าพเจ้า เขาเป็นสมาชิกโรตารีเช่นกัน เขาบอกกับข้าพเจ้าว่าได้ไปหาที่บ้านทราบว่าข้าพเจ้ามาศาลแล้วจึงตามมา เขาเชิญข้าพเจ้าเช่นเดียวกับชาวอังกฤษ ข้าพเจ้าเล่าเรื่องชาวอังกฤษเชิญให้ทราบโดยตลอด รวมทั้งรับปากอย่างมีเงื่อนไข ชาวอังกฤษและชาวอเมริกันผู้นี้เขารู้จักกันดี เขาพูดลับพอกกับข้าพเจ้า แหมคอดมาเชิญเสียก่อนเทียวหนา ข้าพเจ้าขอบใจเขาแล้วก็ลาไป

เมื่อเพื่อนอเมริกันกลับไปสักครู่หนึ่ง เจ้าหน้าที่ศาลได้นำคำร้องของโจทก์มาเสนอข้าพเจ้า และแจ้งกับข้าพเจ้าว่าพอได้รับคำร้องก็รีบนำมาเสนอ ข้าพเจ้าตรวจดูปรากฏว่าเป็นคำร้องให้ดำเนินการตามคำพิพากษาศาลอุทธรณ์

ในการนี้ศาลแพ่งจะต้องออกหมายและหนังสือหลายฉบับ เพื่อความรอบคอบและรวดเร็ว ข้าพเจ้าได้เชิญผู้พิพากษาสองท่านที่ร่วมนั่งพิจารณาคดีนี้มาช่วยกันทำให้เสร็จทั้งหมด เมื่อได้ทำร่างเสร็จครบชุดบริบูรณ์แล้ว ก็ส่งให้เจ้าหน้าที่ของศาลพิมพ์เป็นเอกสารหลายฉบับซึ่งจะต้องกินเวลาไม่น้อย

เวลานั้นเป็นเวลาจวนเที่ยงถึงเวลาพักรับประทานอาหารกลางวัน ข้าพเจ้าได้ไปในห้องทำงานของผู้พิพากษาที่อยู่กันพร้อมเพื่อผ่อนคลายคุยกัน ข้าพเจ้าได้เล่าเรื่องที่เพื่อนชาวอังกฤษและอเมริกันเชิญข้าพเจ้า บรรดาเพื่อนผู้พิพากษาในศาลทั้งหมดบอกข้าพเจ้าว่าควรไปอย่างยิ่ง จะไม่มีโอกาสเช่นนี้ที่จะพบอาจารย์ผู้อยู่อีกมุมโลกหนึ่งมา เคี้ยวนี้ยังมีเวลาพอไปถึงโรงแรมได้ก่อนเที่ยงครึ่ง ข้าพเจ้าบอกว่าเป็นห่วงเรื่องหมายและหนังสือต่าง ๆ นั้น เพื่อนผู้พิพากษาพากันบอกว่ายังต้องพิมพ์และทานกินเวลา ในระหว่างที่ข้าพเจ้าไม่อยู่มีอะไรรีบด่วนทำได้อีกจะทำไป อย่่างไรก็ดี ก็ทราบที่ข้าพเจ้าจะไปอยู่ที่ใด ถ้าจำเป็นตามตัวกันได้ง่าย

ข้าพเจ้ามีทุนอยากไปอยู่แล้ว เมื่อได้รับคำหนุนจากเพื่อนผู้พิพากษาและเห็นว่าไม่เสียงานแน่ จึงตกลงใจไป การไปเป็นที่พอใจของเพื่อนชาวอังกฤษผู้เชิญและส่วนตัวก็พอใจมากที่ได้พบอาจารย์ ได้เคยทราบถึงความจำของท่านเป็นยอด ข้าพเจ้าตรงเข้าไปหาและถามท่านว่าจำข้าพเจ้าได้ไหม ท่านตอบทันทีว่าจำได้และออกชื่อข้าพเจ้าด้วยสำเนียงที่ถูกต้องมากแม้จะเป็นเวลาที่จากกันมาตั้ง ๑๖-๑๗ ปีแล้ว ท่านบอกว่ายินดีที่ได้พบข้าพเจ้า ในการที่ข้าพเจ้าไปครั้งนี้แม้จะเป็นที่พอใจด้วยกันทุกฝ่ายก็ดี แต่มีผลสะท้อนให้เกิดความไม่งามเป็นข้อหาที่ไม่ควรจะมีเลย

เมื่อเสร็จธุระที่โรงแรมแล้ว ข้าพเจ้าก็รีบกลับมาศาล พอมาถึงจำศาลมาแจ้งกับข้าพเจ้าว่ากระทรวงยุติธรรมโทรศัพท์มาให้ข้าพเจ้าไปพบท่านปลัดกระทรวงในวันนี้ เजारอฟังตอบอยู่ ข้าพเจ้าให้จำศาลตอบไปว่า ขณะนี้กำลังมีงานอยู่บ้าง พอเสร็จงานข้าพเจ้าจะรีบไป จำศาลได้แจ้งให้ข้าพเจ้าทราบด้วยว่า ในขณะที่ข้าพเจ้าไม่อยู่กระทรวงได้โทรศัพท์มาครั้งหนึ่งแล้ว

ผู้พิพากษาท่านหนึ่งได้ร่วมนั่งพิจารณาคดีกับข้าพเจ้าได้บอกข้าพเจ้าว่า ก่อนข้าพเจ้ากลับมา ฝ่ายโจทก์ได้มาแจ้งขอหมายยึดทรัพย์ก่อนเพื่อจะได้ไปดำเนินการ และผู้พิพากษาคณันได้ลงนามในหมายยึดทรัพย์ออกไปแล้ว ข้าพเจ้าบอกว่าดีแล้ว

เมื่อข้าพเจ้าทำงานต่าง ๆ เสร็จแล้วก็รีบไปหาท่านปลัดกระทรวง ท่านบอกข้าพเจ้าว่า ผู้แทนของอัยการโจทก์ได้มาร้องเรียนว่าศาลแพ่งทำงานล่าช้า แทนจะเป็นว่าแก้งไม่ออกหมายยึดทรัพย์ทางกระทรวงยุติธรรมเห็นว่าเป็นแต่เพียงคำกล่าวหาของผู้แทน ไม่ใช่ตัวทนายของโจทก์โดยตรง จึงได้โทรศัพท์ไปถามทางอัยการ ได้ความว่าไม่ได้กล่าวหาว่าศาลอย่างไร เมื่อผู้แทนของโจทก์ต้องการหมายยึดทรัพย์ก่อนก็ได้ให้คนไปแจ้งต่อศาล ซึ่งศาลก็ได้ออกหมายยึดทรัพย์ให้ไปแล้วก่อนข้าพเจ้ากลับ เรื่องก็ดูจะเป็นอันแล้วกันไป

ท่านปลัดกระทรวงได้ถามข้าพเจ้าว่าไปไหนมา เพราะเมื่อโทรศัพท์ไปครั้งแรกศาลบอกว่าไม่ทราบที่ข้าพเจ้าไปไหน ข้าพเจ้าเรียนท่านว่า จริงข้าพเจ้าไม่ได้บอกศาลว่าข้าพเจ้าไปไหน ห้องทำงานอยู่ห่างกัน และไม่จำเป็นต้องบอกเพราะผู้พิพากษาทุกคนทราบว่าข้าพเจ้าไปไหน ข้าพเจ้าได้เรียนต่อไปโดยละเอียดถึงเรื่องที่ข้าพเจ้าไปที่โรงแรมโทรคาเดโรเพื่อพบอาจารย์ของข้าพเจ้า และเรียนถามท่านว่าการที่ข้าพเจ้าไปนั้นควรหรือไม่ ได้รับคำตอบว่าควรไป ไม่เป็นการผิดอย่างไร เป็นอันหมดเรื่อง ข้าพเจ้าก็ลากลับไป คุณเออะเรื่องไม่น่าเป็นเรื่อง ข้าพเจ้าไม่ได้ทำอะไรผิด ก็ควรจะจบเรื่องกันเสียที แต่ไม่หมดเรื่องเพียงแค่นี้

สำหรับคดีนั้นก็ป็นอันเสร็จไปตอนหนึ่ง ยังคงเหลือจะต้องพิจารณาในเนื้อหาของคดีต่อไป แต่ก่อนจะพิจารณาในเนื้อหาของคดี ท่านรัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรมได้มีหนังสือที่ ๓๐๖๘/๒๔๘๒ ลงวันที่ ๒๖ สิงหาคม ๒๔๘๖ ถึงอธิบดีศาลฎีกาว่า ได้ให้ข้าพเจ้านำหนังสือนี้มา เพื่อให้ข้าพเจ้ามาช่วยราชการในตำแหน่งผู้พิพากษาศาลฎีกาชั่วคราว ข้าพเจ้าได้นำหนังสือนี้ไปรายงานตัวต่ออธิบดีศาลฎีกา ท่านก็จัดให้ข้าพเจ้าเข้ารับราชการในศาลฎีกา เป็นอันว่าข้าพเจ้าเป็นอธิบดีผู้พิพากษาศาลแพ่งตั้งแต่วันที่ ๑ มีนาคม ๒๔๘๑ ถึงวันที่ ๒๕ สิงหาคม ๒๔๘๒ รวมเป็นเวลาเพียง ๕ เดือนกับ ๒๕ วัน ซึ่งนับว่าสั้นมาก

ที่ข้าพเจ้าถูกย้ายการรับราชการครั้งนี้มีผู้เห็นว่าเป็นการถูก “เตะ โด่ง” แต่ความจริงเป็นการ “เตะ โด่งเพื่อรอความตาย” เพราะขณะนั้นเวลารับราชการของข้าพเจ้ายังไม่ถึง ๒๕ ปีบริบูรณ์ และอายุก็เพียง ๔๒ ปีเศษเท่านั้น ยังไม่อยู่ในเกณฑ์ที่อาจถูกปลดออกจากราชการได้โดยไม่มีความคิด

ในการถูกย้ายครั้งนี้ข้าพเจ้ามีความรู้สึกดีใจและเสียใจระคนกัน

ที่ว่ามีความดีใจด้วยเหตุว่า ในระหว่างข้าพเจ้ารับราชการเป็นผู้พิพากษาศาลฎีกา ถ้าคดีเรื่องนั้นขึ้นมาสู่ศาลฎีกา มีเหตุที่ข้าพเจ้าจะอ้างไม่ร่วมการพิจารณาได้เพราะต้องห้ามตามกฎหมาย โดยที่ได้นั่งพิจารณาคดีนั้นในศาลแพ่งมาแล้ว จึงเป็นอันว่าข้าพเจ้าโล่งใจไม่ต้องเกี่ยวข้องในการพิจารณาคดีเรื่องนั้นอีกต่อไป เป็นความดีใจอย่างมาก

ที่ว่ามีความเสียใจก็ด้วยเหตุว่า การย้ายข้าพเจ้าครั้งนี้ไม่เป็นไปโดยลักษณะหรือเหตุผลอันควร เป็นการเสียหลักอย่างมากในทางศาล เป็นความเสียใจอย่างมาก

เมื่อจะต้องไปเป็นผู้พิพากษาศาลฎีกาชั่วคราวก็เป็นกัน เมื่อรายงานตัวต่ออธิบดีศาลฎีกาแล้ว ก็เริ่มปฏิบัติงานในตำแหน่งผู้พิพากษาศาลฎีกาทันที

ในชั้นเป็นผู้พิพากษาศาลฎีกานี้เป็นคำสั่งซึ่งเป็นการชั่วคราว แต่จะเป็นการชั่วคราวตลอดไปนั้นไม่ได้ ต่อมาในวันที่ ๑๑ มีนาคม ๒๔๘๒ ได้มีประกาศสำนักงานนายกรัฐมนตรีว่า มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ตั้งให้ข้าพเจ้าดำรงตำแหน่งผู้พิพากษาศาลฎีกาตั้งแต่วันที่ ๑ มีนาคม ๒๔๘๒ เป็นต้นไป

ในระหว่างรับราชการเป็นผู้พิพากษาศาลฎีกาครั้งนี้รวมทั้งชั่วคราวด้วย การต่าง ๆ ก็นับว่าปลอดโปร่งดี แต่ก็ปลอดโปร่งไปชั่วขณะหนึ่งเท่านั้น

ส่วนสำหรับเกี่ยวกับคดีที่ศาลแพ่งนั้น มีเสียงซึ่งข้าพเจ้าเรียกว่า “ลอยลม” หว่าข้าพเจ้าทำสิ่งนั้นไม่ดี สิ่งนี้ไม่ควร เป็นการกล่าวหาเหลว ๆ แหก ๆ เป็นการกล่าวหาเล่น โดยไม่คำนึงว่าผิดถูกอย่างไร พล่อย ๆ เพื่อเป็นการตัดบทให้สบายใจ ข้าพเจ้าก็กล่าวบ้างว่า ถ้าผู้ใดเห็นว่าข้าพเจ้าทำผิดในเรื่องใด ก็ขอให้มาสอบถามข้าพเจ้าโดยตรงจะได้พูดคุยกันให้รู้เรื่องไป ถ้าไปเที่ยวกล่าวลับหลังข้าพเจ้าด้วยข้อหาเข้าขั้นหมิ่นประมาท ข้าพเจ้าก็จะใช้สิทธิฟ้องร้องให้รู้ดีชั่วกัน หรือถ้ารู้เห็นแน่แก่ใจว่าข้าพเจ้าทำการทุจริตหรือปฏิบัติงานไม่ถูกต้องด้วยประการใด ๆ ก็ขอให้ฟ้องร้องข้าพเจ้า ซึ่งอาจเป็นไปได้สองทาง คือ

(๑) ฟ้องศาลว่าข้าพเจ้าทำการทุจริตเป็นความผิดทางอาญามีโทษ ขอให้ลงโทษข้าพเจ้า ถ้าศาลพิจารณาได้ความจริงว่า ข้าพเจ้าทำผิด ก็ขอให้พิพากษาวางโทษข้าพเจ้าอย่างหนักอย่างที่เราเรียกว่า “เทด้ว” คือ ให้ลงโทษเต็มอัตราตามตัวบทกฎหมายสำหรับความผิดนั้น ๆ โดยอย่าลดหย่อนเลย หรือ

(๒) ขอให้คณะกรรมการตุลาการ ใต้สวนพิจารณาตามข้อกล่าวหา และถ้าได้ความจริงว่า ข้าพเจ้ามีความผิดก็ขอให้ไล่ข้าพเจ้าออกจากราชการ

ทั้งสองวิธีนี้ไม่เห็นมีใครดำเนินการอย่างหนึ่งอย่างใดเลย

ข้าพเจ้ารับราชการเป็นผู้พิพากษาศาลฎีกาด้วยปกติสุขมาจนราวกลางเดือนพฤศจิกายน ๒๔๘๓ ถึงเวลาที่หัวหน้าในศาลต่าง ๆ เสนอความดีความชอบต่อกระทรวงยุติธรรมเพื่อพิจารณาปูนบำเหน็จ หรือพุด่าง ๆ ว่า เพื่อพิจารณาขึ้นเงินเดือน ในระหว่างนั้นมีอัตราเงินเดือนสูงกว่าที่ข้าพเจ้ากำลังรับอยู่ว่างอยู่หนึ่งตำแหน่ง อธิบดีศาลฎีกาได้เสนอความดีความชอบอย่างมากขอให้ขึ้นเงินเดือนข้าพเจ้าเข้ารับในอัตราที่ว่างนั้น

เมื่อเป็นเช่นนี้ก็ทำให้ฉันใจอยู่บ้างว่าความร้อนคงจะคลาย อากาศคงจะแจ่มใสขึ้น แต่อนิจจังหาเป็นเช่นนั้นไม่ กลับตรงกันข้าม ในปลายเดือนพฤศจิกายนนั้นเอง ท่านปลัดกระทรวงยุติธรรมได้ให้คนมาตามให้ข้าพเจ้าไปพบ (ไม่ต้องโทรศัพท์เพราะศาลฎีกากับกระทรวงยุติธรรมย้ายมาอยู่ติดกัน) ข้าพเจ้าว่างงานจึงไปพบท่านทันที ท่านแจ้งต่อข้าพเจ้าว่า อธิบดีศาลฎีกาได้เสนอความดีความชอบขอให้ขึ้นเงินเดือนให้ข้าพเจ้า ถ้าจะว่าด้วยความรู้ความสามารถ อาวุโส และตำแหน่งหน้าที่แล้ว ก็ควรขึ้นเงินเดือนให้ตามที่อธิบดีศาลฎีกาเสนอมา แต่ทางกระทรวงยุติธรรมมีความประสงค์จะให้เงินเดือนอัตราที่ว่างนั้นแก่ผู้พิพากษาอีกนายหนึ่ง เป็นการขัดกันอยู่ เพราะฉะนั้นขอให้ข้าพเจ้าลาออกจากราชการรับบำนาญเสีย เมื่อใครถูกเข้าเช่นนี้จะคิดอย่างไรก็ได้แล้วแต่ สำหรับข้าพเจ้าเห็นว่า “ง่ายดี” สำหรับกระทรวง แต่ “ยากแล้ว” สำหรับข้าพเจ้า ข้าพเจ้าได้ตอบไปว่า เวลานี้ข้าพเจ้าอายุก็เพียง ๔๓ ปี กับเศษเดือนเท่านั้น กำลังวังชาก็ยังดีอยู่ ไม่ป่วยไข้อันใด ความคิดความอ่านก็ยังไม่เสื่อม จึงยังไม่เห็นเหตุผลที่ข้าพเจ้าจะลาออก ท่านบอกว่า ถ้าไม่ลาออก ทางราชการก็จะปลดออก ข้าพเจ้าได้เรียนท่านว่า เวลานี้ข้าพเจ้าเสมือนกำลังต้อง “อริกรรม” อยู่ ถ้าข้าพเจ้าลาออกเพื่อนฝูงก็จะพากันหาว่าหนืออริกรรมเป็นการ “ชิงบิน” กลัวจะถูกใต้สวน ข้าพเจ้าจะมองหน้าเพื่อนฝูงได้อย่างไร ข้าพเจ้าได้เคยบอกกล่าวให้ใต้สวน ก็ไม่เห็นทำกัน ถ้าใต้สวนได้ความว่าข้าพเจ้าทำผิดและร้ายแรง ก็ให้ไล่ ออก ไม่ต้องเสียเบี้ยบำนาญให้ข้าพเจ้า ท่านว่าไม่มีข้อหาอะไรจะใต้สวน ข้าพเจ้าก็เรียนเป็นสุดท้ายว่า ข้าพเจ้ารับราชการมาครบ ๒๕ ปี บริบูรณ์แล้ว อยู่ในเกณฑ์ที่จะปลดข้าพเจ้าได้ ส่วนว่าควรจะปลดหรือไม่เป็นเรื่องของทางราชการจะพิจารณา โดยชอบธรรม

ท่านจึงได้พูดเป็นคำสุดท้ายว่า เมื่อไม่ลาออกก็จะปลด เป็นอันเสร็จเรื่องแล้วข้าพเจ้าก็ลา กลับ รวัน
ปลด

เมื่อข้าพเจ้ากลับมาถึงที่ทำงาน ข้าพเจ้าเล่าเรื่องจะถูกปลดให้เพื่อนผู้พิพากษาศาลฎีกาทราบ
บางท่านสงสัยหรือแทบไม่เชื่อ บางท่านเอ่ยขึ้นว่า “เล่นกันถึงแค่นั้นเทียวหรือ” ข้าพเจ้าพยักหน้า
ความแน่นอนก็ต้องรอฟังคำสั่งต่อไป (ในที่นี้ควรแจ้งเรื่องการเปลี่ยนพุทธศักราช กล่าวคือ เดิมนั้น
เริ่มต้น พ.ศ. ใหม่ในวันที่ ๑ เมษายน และสิ้นสุดในวันที่ ๓๑ มีนาคม แต่ใน พ.ศ. ๒๔๘๓ นั้นทาง
ราชการได้เปลี่ยนการเริ่มต้น พ.ศ. ใหม่เป็นวันที่ ๑ มกราคม และสิ้นสุดในวันที่ ๓๑ ธันวาคม ฉะนั้น
สำหรับ พ.ศ. ๒๔๘๓ คงมีเพียง ๕ เดือน คือ ตั้งแต่ ๑ เมษายน ๒๔๘๓ สิ้นสุด ๓๑ ธันวาคม ๒๔๘๓
พอวันที่ ๑ มกราคม ก็ขึ้นศกใหม่เป็น พ.ศ. ๒๔๘๔)

ข้าพเจ้าคิดคาดหรือเดาว่ากระทรวงยุติธรรมคงจะมีคำสั่งในเดือนธันวาคม ๒๔๘๓ บอก
ล่วงหน้าให้ทราบว่าจะปลดข้าพเจ้าในวันที่ ๑ มกราคม ๒๔๘๔ แต่จะเป็นเพราะเหตุใดไม่ทราบจน
วันที่ ๓ มกราคม ๒๔๘๔ ปลัดกระทรวงยุติธรรมจึงได้มีหนังสือที่ ๒/๒๔๘๔ ถึงประธานศาลฎีกา
ว่า รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรมได้พิจารณาเห็นสมควรให้ข้าพเจ้าออกจากราชการเพื่อรับ
บำเหน็จบำนาญฐานรับราชการนาน และให้ข้าพเจ้าออกจากราชการตั้งแต่วันที่ ๑ กุมภาพันธ์
๒๔๘๔ เป็นต้นไป ท่านประธานศาลฎีกาได้แจ้งคำสั่งของกระทรวงยุติธรรมให้ข้าพเจ้าทราบ
เป็นอันว่าข้าพเจ้าทราบล่วงหน้าก่อนวันให้ออกเกือบหนึ่งเดือนเต็ม เสร็จแล้วก็ลาท่านออกไปคุยกับ
เพื่อนผู้พิพากษาดูด้วยกัน บางท่านบอกข้าพเจ้าว่า สำหรับเวลาหนึ่งเดือนก่อนออกนั้นให้ข้าพเจ้าลา
หยุดเสียก็แล้วกันเพราะมีวันลาพอ ถ้ามีอะไรจะต้องทำ เช่น ลงนามในคำพิพากษาที่ข้าพเจ้าได้
ปรึกษากับคณะไว้ก่อนแล้ว หรือมีกิจธุระใดต้องการตัวข้าพเจ้าก็จะได้นัดหรือตามตัวมา ข้าพเจ้าได้
ตอบไปว่าในระหว่างรับราชการได้ทำงานด้วยความซื่อสัตย์สุจริตและด้วยความระมัดระวัง ไม่
ต้องการให้ถูกครหาด้วยประการใด นี่ก็เป็นวาระสุดท้ายแล้ว จะคงปฏิบัติเช่นเคย แม้จะมีสิทธิลา
หยุดได้ก็ไม่ประสงค์จะใช้สิทธินั้น จะได้ไม่มีอะไรให้ร้อนใจ จะได้ไม่ถูกกล่าวหาว่าตักตักหรือเอา
เปรียบ ข้าพเจ้าจะมาศาลทุกวันจนถึงวันปลดออก ในระหว่างหนึ่งเดือนนี้ทำงานอย่างสบาย ไม่ได้
รับสำนวนความมาทำ เพราะเกรงว่าจะทำไม่เสร็จหรือเสร็จก็อาจพิมพ์ไม่ทันลงนามก่อนวันออก มี
อะไรค้างก็จัดทำเสียให้เสร็จ มีเวลาว่างก็อ่านหนังสือเล่น หรือเมื่อผู้พิพากษาคนใดว่างงานข้าพเจ้าก็
ไปคุยด้วย

ต่อมากระทรวงยุติธรรมได้มีคำสั่งและประกาศลงวันที่ ๒๐ และ ๒๓ มกราคม ๒๕๕๔ ตามลำดับให้ข้าพเจ้าออกจากราชการ

ด้วยมรรยาทเมื่อข้าพเจ้าจะต้องออกจากงานในวันที่ ๑ กุมภาพันธ์ ฉะนั้น ในวันสิ้นเดือน มกราคม ข้าพเจ้าได้ไปหาท่านรัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรมเพื่อลา ในการไปลานี้ก็ด้วยข้อคิดประการหนึ่งคือว่า ข้าพเจ้าอาจจะได้ว่าด้วยเหตุใดจึงปลดข้าพเจ้าออกจากราชการ เมื่อข้าพเจ้าเข้าพบก็เรียนท่านว่าที่มาพบก็เพื่อลา และเมื่อได้พูดอะไรต่ออะไรไปแล้วบางประการถึงจุดที่ข้าพเจ้าเห็นว่าเหมาะสม ในฐานะที่รู้จักกันดีพอสมควร ข้าพเจ้าก็เอ่ยขึ้นว่า เมื่อจะต้องออกจากราชการไป เช่นนี้ก็ยังไม่ทราบว่าจะไปประกอบอาชีพใดหรือทำการใด เพราะอยากรู้ความผิดหรือความบกพร่องในการปฏิบัติงานของตัวเองก่อน จะได้หาทางแก้ไขสิ่งไม่ดีเหล่านั้นเพื่อต่อไปจะทำงานใดจะได้เจริญ และได้เคยบอกกล่าวให้ไต่สวน ท่านรัฐมนตรีได้บอกว่า ก็ไม่เห็นมีเรื่องอะไรจะให้ไต่สวน แต่ท่านกลับทำมาถึงวันที่ข้าพเจ้าออกไปจากศาลแพ่ง (คือ วันที่ข้าพเจ้าไปที่โรงแรม โทรคาเดโร ดังได้เล่ามาแล้ว) ในทำนองว่าข้าพเจ้าไม่ได้บอกใครในศาลแพ่งเลยว่าข้าพเจ้าไปไหน ทั้งไม่ได้มอบหมายให้อำนาจผู้พิพากษาคนใดเช่นหมายยึดทรัพย์แทนข้าพเจ้า ข้าพเจ้าก็เรียนว่าได้บอกผู้พิพากษาไว้แล้วว่าจะไปที่ไหน จะเชิญผู้พิพากษาคนใดคนหนึ่งที่อยู่ในศาลแพ่งวันที่ข้าพเจ้าออกไปนั้นมาถามดูก็ได้ สำหรับเรื่องการเช่นหมายนั้นข้าพเจ้าได้เรียนชี้แจงว่าเป็นความจริง ข้าพเจ้าไม่ได้มอบหมาย แต่ในทางกฎหมายก็ดี ทางปฏิบัติก็ดี การเช่นหมายยึดทรัพย์นั้นไม่ใช่หน้าที่หรืออำนาจโดยเฉพาะของอธิบดีผู้พิพากษา และอำนาจอธิบดีก็ไม่จำเป็นต้องกำหนดตัวผู้พิพากษาคนใดคนหนึ่งให้เป็นผู้เช่นหมายยึดทรัพย์ ผู้พิพากษาคนใดก็เช่นได้ และโดยปกติแล้วผู้เช่นก็ควรเป็นผู้นั่งพิจารณาคดีเรื่องนั้นเพราะทราบเรื่องคืออยู่แล้ว แต่ถ้าผู้นั่งพิจารณาคดีไม่อยู่หรือย้ายไปอยู่ศาลอื่นแล้ว ผู้พิพากษาอื่นจะตรวจสอบเห็นว่าเห็นเป็นการถูกต้องก็เช่นได้ เฉพาะคดีเรื่องนี้ผู้พิพากษานายหนึ่งซึ่งได้นั่งพิจารณาคดีร่วมกับข้าพเจ้าได้เช่นหมายยึดทรัพย์ออกไปก่อนข้าพเจ้ากลับ ขอให้ท่านรัฐมนตรีให้ใครไปเอาหมายยึดทรัพย์นั้นจากกองหมายมาดู และเชิญผู้พิพากษาที่เช่นหมายนั้นมาสอบถามเรื่องดู เมื่อข้าพเจ้ายืนยันเช่นนี้ลงท้ายท่านรัฐมนตรีก็กล่าวออกมาตรง ๆ ว่า ข้าพเจ้าไม่ได้ทำอะไรผิด แต่ต้องออกจากราชการเพราะการเมือง เมื่อทราบโดยตรงเช่นนี้ ข้าพเจ้าก็ไม่ประสงค์จะพูดอะไรให้มากต่อไปและสงบสติอารมณ์ได้ เมื่อรู้ว่าไม่ได้ทำอะไรผิดก็สบายใจแล้ว เมื่อยุติการเจรจาแล้ว

ข้าพเจ้าก็ลาท่านรัฐมนตรีกลับ และไปลาท่านปลัดกระทรวง ท่านอธิบดีศาลฎีกา เพื่อนผู้พิพากษา ศาลฎีกา และบรรดาผู้คุ้นเคยในศาลแล้วก็กลับบ้าน

ในการกลับบ้านบ่ายวันนั้นระหว่างทางมีความคิดอันหมกมุ่นแปลก ๆ หลายประการจนประมวลไม่ถูก แต่ปลงตกทำให้ตัวเองสบายใจดีกว่า โดยคิดเสมอว่าไม่ได้ทำอะไรผิดเลย

ในเวลาต่อมาบางครั้งยังคิดถึงเรื่องที่ต้องออกจากราชการก็ให้เกิดความเสียใจเป็นธรรมดา พวกญาติและมิตรพากันเห็นใจข้าพเจ้าเป็นอันมาก แต่มีบางคนกล่าวซึ่งข้าพเจ้าไม่ได้ยินคำกล่าวนั้นเอง มีผู้มาเล่าให้ฟัง บางคนนั้นกล่าวเป็นใจความว่า สมน้ำหน้ำที่ถูกออกเพราะไม่ทำตามใจเขาคำกล่าวเช่นนี้เป็นความลำเอียงไม่เป็นธรรมอย่างยิ่ง ถ้าข้าพเจ้าได้ยินจากปากผู้กล่าวเอง ข้าพเจ้าจะขอบใจผู้กล่าวสำหรับประโยชน์ที่สองที่ว่า “ไม่ทำตามใจเขา” ซึ่งข้าพเจ้าถือว่าเป็นการกล่าวชม เพราะข้าพเจ้าเข้าใจว่าคำกล่าวตอนนี้หมายความว่า ข้าพเจ้าไม่ได้บิดปากกาเพื่อทำตามใจเขา ถ้าข้าพเจ้าบิดปากกา ปากกานั้นจะทิ่มแทงหัวใจข้าพเจ้าให้ปวดร้าวไปตลอดชีวิต เป็นผู้พิพากษาจะมีคติไม่ได้เป็นอันขาด

ข้าพเจ้ามีความดีใจอยู่บ้างที่ต้องออกจากราชการ เพราะอยู่ไปก็รังแต่จะเดือดร้อนลำบากใจไม่แน่ว่าจะเป็นอย่างไรต่อไป อาจมีเรื่องให้ได้รับผลร้ายแรงกว่านี้ก็ได้ ออกจะได้หมดเรื่องราวกันไปเสียทีและทำให้สบายดีกว่า ถือว่าเป็นเรื่อง “กรรม” ข้าพเจ้าจะไม่พยายามหรือผูกเวรเลย การที่ข้าพเจ้าคิดเช่นนี้เป็นผลดีกับข้าพเจ้ามากมาย จะเล่าในที่นี้ก็เป็นกรนอกเรื่อง

เมื่อแรกออกจากราชการก็ตั้งใจจะพักสงบสติอารมณ์เสียก่อน แล้วต่อไปก็จะค่อย ๆ มองดูงานทำ เมื่อรายได้โดยเบียดเบียนน้อยไม่ถึงครึ่งเงินเดือนก็กินน้อยใช้น้อยให้พอสมกับฐานะ นึกมั่นใจเสมอว่าเมื่อทำอะไรด้วยความซื่อสัตย์สุจริตแล้ว ความมีคณคงไม่เป็นอยู่ตลอดเวลา คงมีผู้รู้หรือทราบในความสุขจิตของข้าพเจ้าบ้าง

ต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๘๕ ญาติคนหนึ่งเป็นทนายความอยู่ในสำนักงานทนายความที่มีชื่อเสียงดีแห่งหนึ่ง ได้มาหาและชวนข้าพเจ้าไปร่วมทำงานด้วย เมื่อได้สนทนากันจนเป็นที่พอใจว่าสำนักงานมีงานล้นมือ อยากให้ข้าพเจ้าเข้าไปร่วมช่วยด้วย ข้าพเจ้ารับปากตกลงได้ทำงานอยู่ในสำนักงานนั้นด้วยสุขกายสบายใจอย่างยิ่ง

ต่อมาวันหนึ่งในเดือนกันยายน ๒๔๘๗ ได้มีคนไปหาข้าพเจ้าที่ศาล ข้าพเจ้ากำลังว่าความอยู่ แจ้งต่อข้าพเจ้าว่าท่านรัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม (ได้มีการเปลี่ยนนายก รัฐมนตรีและ

คณะรัฐบาลใหม่แล้ว) มีบัญชาให้ตามตัวข้าพเจ้าไปพบ ข้าพเจ้าสั่งให้ไปกราบเรียนท่านรัฐมนตรีว่า เมื่อข้าพเจ้าเสร็จธุระที่ศาลแล้วจะไปพบท่าน พอเสร็จธุระข้าพเจ้าก็รีบไป ท่านรัฐมนตรีได้แจ้งให้ข้าพเจ้าทราบว่า ท่านนายกรัฐมนตรีได้มีหนังสือถึงกระทรวงยุติธรรมมีใจความว่า ทราบว่าข้าพเจ้ารับราชการตุลาการต้องออกจากราชการเนื่องจากคดีนั้น ข้าพเจ้าเป็นผู้มีความรู้ความสามารถและซื่อสัตย์ต่อหน้าที่เป็นอย่างดี เพื่อเป็นตัวอย่างอันดีแก่ข้าราชการตุลาการและเป็นการสนับสนุนกำลังใจแก่ผู้ประพฤติชอบ หากข้าพเจ้ายินดีจะกลับเข้ารับราชการตามเดิมก็ขอให้ช่วยสนับสนุนหาทางรับบรรจุข้าพเจ้า ข้าพเจ้ารู้สึกงงเพราะไม่ได้นึกได้ฝัน ท่านรัฐมนตรีถามข้าพเจ้าว่าจะว่าอย่างไร ข้าพเจ้าคิดแต่ยังงงและยังไม่แน่ใจบางประการเห็นว่าเป็นเรื่องที่ควรแก่การมีเวลาคิดดูก่อน ข้าพเจ้ากราบเรียนท่านว่า ข้าพเจ้าขอเวลาคิดดูก่อน ท่านรัฐมนตรีผู้นี้ข้าพเจ้ารู้จักดีและเคารพนับถือท่านมาก ท่านได้แนะนำข้าพเจ้าเป็นอย่างดีและกล่าวไว้ว่า ข้าพเจ้าควรกลับเข้ารับราชการ เพราะจะเป็นประกาศนียบัตรอย่างดีว่าข้าพเจ้าต้องออกจากราชการ โดยไม่มีความผิดอย่างใดเลย อนุชนรุ่นหลังจะได้ทราบเรื่องราวทางราชการก็ได้รับรองแล้ว ท่านกล่าวต่อไปว่าที่ขอเวลาไปคิดดูก่อนนั้นดีแล้ว แต่ขอให้คิดดูให้ดี ๆ แล้วข้าพเจ้าก็กราบลาท่านกลับ

ความดีใจมากในตอนนั้นก็ถือว่า มีท่านผู้ใหญ่เห็นว่าข้าพเจ้าได้ทำงานด้วยความซื่อสัตย์สุจริต แต่ต้องออกจากราชการ โดยไม่มีความผิดอย่างใดเลย ทำให้จิตใจผ่องแผ้วชุ่มชื่นขึ้นเป็นอันมาก แต่ยังไม่แน่วแน่ไปทีเดียว ความเบื่อก่อนในการรับราชการก็ยังมีอยู่ ต้องคิดให้ดี แต่เมื่อได้คิดโดยรอบคอบแล้วน้ำหนักเป็นไปในทางว่าควรกลับเข้ารับราชการอีก เมื่อได้ปรึกษาญาติมิตรก็เห็นพ้องกันว่าควรกลับเข้าอีก ผู้ที่ร่วมงานในสำนักงานทนายความด้วยกัน ข้าพเจ้ารักใคร่และนับถือเป็นอย่างดีทุกท่าน ได้ร่วมงานมาด้วยกันด้วยความปกติสุขทุกประการ ก็ออกความเห็นที่ข้าพเจ้าควรกลับ แม้เสียใจที่จะต้องจากกันไปก็ดี มีอยู่ท่านหนึ่งซึ่งก็เห็นว่าควรไป แต่ให้สติไว้ข้อหนึ่งว่าระวังอย่าให้เป็นลูกฟุตบอลซึ่งถูกเตะเข้าประตูและถูกเตะออกประตูอีก ความข้อนี้ข้าพเจ้าได้คำนึงถึงอยู่ก่อนแล้ว และได้้นำเข้ามาประมวลด้วยแล้วในการตัดสินใจว่าควรกลับเข้ารับราชการอีก ในโอกาสนี้ การที่จะเป็นลูกฟุตบอลนั้นอาจไม่เกิดขึ้น และแม้จะมีเรื่องขึ้นข้าพเจ้าก็ได้คิดวางแผนการณ์ไว้ใจเพื่อเผชิญกับเหตุการณ์นั้นแล้ว รวมความก็คือมีความเห็นเป็นเอกฉันท์กันว่าควรที่ข้าพเจ้าจะกลับเข้าไปรับราชการอีก

วันที่ ๒๕ กันยายน ๒๕๖๗ ข้าพเจ้าได้ทำหนังสือกราบเรียนท่านรัฐมนตรีมีใจความว่า ข้าพเจ้ามีความปลาบปลื้มยินดีเป็นอันมากที่ทางราชการใคร่จะให้ข้าพเจ้ากลับเข้ารับราชการอีก โดยข้าพเจ้ามิได้ร้องเรียนประการใดเลย ในทางส่วนตัวความจริงก็พอใจในอาชีพใหม่ ทั้งผลประโยชน์ก็ได้มากกว่าเมื่อครั้งรับราชการ แต่เมื่อทางราชการมีความประสงค์เช่นนั้น ข้าพเจ้ายินดีสนองตาม แต่ต้องขอเวลาบ้างเพราะมีงานบางอย่างที่ข้าพเจ้ากำลังปฏิบัติอยู่ซึ่งควรจะต้องทำด้วยตนเองให้เสร็จไปเสียก่อนกลับเข้ารับราชการ

ข้าพเจ้าได้นำหนังสือไปกราบเรียนท่านรัฐมนตรีด้วยตนเอง เป็นที่พอใจของท่านเป็นอันมาก ท่านว่าเรื่องกำหนดเวลานั้นไม่เป็นข้อสำคัญ รอกันได้ แม้ในทางราชการก็ต้องรอเวลาเช่นกัน จนกว่าจะมีตำแหน่งว่างที่จะบรรจุข้าพเจ้าได้ เป็นอันตกลงกันดังว่านี้ ข้าพเจ้าก็กราบลากลับ

ต่อมาได้มีการตกลงระหว่างข้าพเจ้ากับกระทรวงยุติธรรมถึงวันที่สะดวกในการที่ข้าพเจ้าจะกลับเข้ารับราชการ และในวันที่ ๑๔ มิถุนายน ๒๕๖๗ ได้มีคำสั่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรมที่ ๗๘/๒๕๖๗ ให้บรรจุข้าพเจ้าเป็นข้าราชการตุลาการสามัญชั้นพิเศษ ตั้งแต่วันที่ ๑ กรกฎาคม ๒๕๖๗ และในวันที่ ๒๐ มิถุนายน ๒๕๖๗ ได้มีประกาศพระบรมราชโองการ โปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้ข้าพเจ้าเข้ารับราชการตุลาการสามัญชั้นพิเศษเป็นผู้พิพากษาศาลฎีกาตั้งแต่วันที่ ๑ กรกฎาคม ๒๕๖๗ เป็นต้นไป และต่อมาในวันที่ ๓๐ มิถุนายน ๒๕๖๗ ท่านปลัดกระทรวงยุติธรรม (คนใหม่) ได้มีหนังสือที่ ๒๕๕๖/๒๕๖๗ ถึงข้าพเจ้าว่า ตามที่ตกลงว่าจะมารับราชการที่กระทรวงยุติธรรมได้ตั้งแต่วันที่ ๑ กรกฎาคม ๒๕๖๗ นั้น บัดนี้มีพระบรมราชโองการ โปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้ข้าพเจ้าดำรงตำแหน่งผู้พิพากษาศาลฎีกาตั้งแต่วันที่ ๑ กรกฎาคม ๒๕๖๗ แล้วให้ข้าพเจ้าไปรับคำสั่งที่กระทรวงยุติธรรมเพื่อเข้ารับราชการต่อไป ในวันที่ ๓๐ มิถุนายนนั้นข้าพเจ้าก็ไปรับคำสั่งที่กระทรวงยุติธรรม

วันที่ ๑ กรกฎาคม เป็นวันหยุดราชการ ข้าพเจ้าจึงเริ่มเข้ารับราชการเป็นผู้พิพากษาศาลฎีกา เป็นครั้งที่ ๒ ในวันที่ ๒ กรกฎาคม ๒๕๖๗ ในการกลับเข้ารับราชการใหม่นี้ข้าพเจ้าดีใจด้วยเหตุผลตามที่ได้เล่ามาแล้ว แม้จะยังมีความไม่แน่ใจโดยมีกังวลอยู่บ้างไม่มากนักน้อย แต่ยอมปลงเสียว่าเป็นไปในเรื่อง “กรรม” เพื่อนฝูงหลายคนได้พูดและบ้างก็มีจดหมายแสดงความยินดีมาก ที่สุขใจ ข้าพเจ้ามากที่สุดก็ตอนที่ถือได้ว่าข้าพเจ้ามีหลักฐานอันแน่นอนว่าข้าพเจ้าต้องออกจากราชการโดยไม่มีความคิด ทั้งต่อมาข้าพเจ้าได้ทราบด้วยความยินดีอีกชั้นหนึ่งว่ารัฐบาลในสมัยนั้นมีนโยบายแน่ว

แนโนอันที่จะผดุงและส่งเสริมให้ผู้พิพากษาได้มีอิสระโดยแท้จริงในการพิจารณาพิพากษาคดีให้เป็นไปตามกฎหมาย การที่ทางราชการรับเข้าเจ้าเข้ารับราชการอีกนี่ถือว่าเป็นพฤติการณ์เรื่องหนึ่ง ที่แสดงถึงนโยบายของรัฐบาลดังกล่าวและจะเป็นที่มั่นใจแก่บรรดาข้าราชการตุลาการทั่วไปยิ่งขึ้นว่าเมื่อได้ประพฤติชอบและปฏิบัติหน้าที่ด้วยความสามารถประกอบด้วยความซื่อสัตย์สุจริตแล้วจักไม่มีเหตุที่จะกระทบกระเทือนถึงฐานะตำแหน่งของตนอย่างใด

เป็นอันว่าข้าพเจ้าได้รับประกาศนียบัตรแสดงความบริสุทธิ์หลายฉบับ เป็นกำลังใจในการรับราชการต่อไปอย่างมาก ความกังวลก็หายหมดไป ได้ตั้งใจจะรับราชการในศาลต่อไปให้นานเท่าที่จะนานได้ จะคงปฏิบัติหน้าที่ตามที่เห็นว่าชอบอย่างที่ได้เคยปฏิบัติมาโดยจะไม่กลัวอย่างที่เคยไม่กลัวมาแล้ว

แต่ชะตาของคนเรานี้ก็แปลก ในเดือนกันยายน ๒๔๘๘ ได้มีการเปลี่ยนนายกรัฐมนตรีและคณะรัฐบาลอีก ก่อนที่รัฐบาลจะเข้ารับหน้าที่ ท่านผู้ซึ่งจะเป็นนายกรัฐมนตรีคนใหม่ได้มาหาข้าพเจ้าที่บ้านในตอนเย็นวันหนึ่ง แจ้งความประสงค์ใคร่ได้ข้าพเจ้าเป็นรัฐมนตรีร่วมในคณะรัฐบาล ข้าพเจ้าตอบไปว่า ข้าพเจ้าไม่มีความรู้ความสามารถพอที่จะเป็นรัฐมนตรี ท่านก็บอกข้าพเจ้าว่า ตัวท่านเองก็รู้สึกไม่มีความรู้ความสามารถพอเป็นนายกรัฐมนตรีเหมือนกัน แต่ต้องรับเป็นเพราะถูกร้องขอตามสถานการณ์ และเมื่อถึงคราวจะต้องรับใช้ชาติในตำแหน่งนี้ก็จำเป็นต้องรับ ท่านว่ากับข้าพเจ้าว่าต้องเห็นแก่ชาติด้วย ข้าพเจ้าก็ตอบท่านว่า เห็นแก่ชาตินั้นเห็นอยู่เสมอ แต่ยังสงสัยในความสามารถของตัว ท่านได้พูดตัดบทว่า เคยเห็นฝีมือข้าพเจ้ามาแล้ว ข้าพเจ้าได้รับคำตอบเช่นนี้ก็พอทราบได้ทันทีว่าท่านหมายความว่าอย่างไร เพราะเคยร่วมงานกันในทางศาลมาแต่ก่อนด้วยกันแล้วเห็นว่าท่านต้องการตัวข้าพเจ้าจริง ๆ แม้จะถูกตัดบทอย่างนี้ก็ยิ่งรู้สึกว่าจะควรคิดให้รอบคอบให้ดี จึงขอเวลาเพื่อคิดและตัดสินใจหนึ่งวัน วันรุ่งขึ้นจะเรียนให้ทราบเพราะเป็นเรื่องด่วน

เมื่อท่านกลับไปแล้วข้าพเจ้าก็หมกมุ่นใจแต่ในเรื่องนี้ เพราะถือเป็นเรื่องใหญ่อันหนึ่งในชีวิต คิดถึงงานใหม่ที่ต้องเผชิญ คิดถึงความรู้ความสามารถอันน้อยของตัว บ้านเมืองก็เพิ่งยุติสงครามโลกครั้งที่ ๒ ประเทศไทยก็มีความเกี่ยวข้องกับสงครามโลกครั้งนี้อย่างมาก และคิดถึงอะไรต่ออะไรให้ยุ่งเหยิงไปหมด ได้นำเรื่องปรึกษาญาติมิตรเพื่อรวบรวมหาจุดยอด ลงท้ายก็ตัดสินใจว่าเห็นจะต้องรับ หากทางหลีกเลี่ยงไม่รอด รุ่งขึ้นข้าพเจ้าไปทำงานที่ศาลฎีกาตามเคย ตั้งใจ

ว่าเมื่อเลิกงานแล้วจะไปหาท่านตามที่นัดไว้ แต่ตอนบ่ายวันนั้นท่านไปธุระที่ศาลฎีกาและพบกับข้าพเจ้า ได้สนทนากันอีกเล็กน้อย ข้าพเจ้าก็ตอบตกลงร่วมคณะรัฐบาลกับท่าน

วันที่ ๑๕ กันยายน ๒๔๘๘ มีประกาศพระบรมราชโองการ โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งและแต่งตั้งรัฐมนตรี มีข้าพเจ้าเป็นรัฐมนตรีอยู่ด้วยคนหนึ่ง และในวันเดียวกันนั้น ได้มีประกาศนายกรัฐมนตรีตั้งข้าพเจ้าเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ เป็นอันว่าข้าพเจ้าพ้นจากตำแหน่งผู้พิพากษาศาลฎีกาตั้งแต่วันที่ ๑๕ กันยายน ๒๔๘๘ เป็นต้นไป

เวลาที่ข้าพเจ้ารับราชการเป็นผู้พิพากษาศาลฎีกาครั้งที่ ๒ นั้นเป็นระยะเวลาอันสั้นมากเพียง ๒ เดือน กับ ๑๗ วัน ก็จริง แต่เป็นความพอใจแก่ข้าพเจ้าเป็นอย่างยิ่ง เพราะไม่มีเหตุการณ์ใดเกิดขึ้นอันจะทำให้เข้าใจอีกเลย แม้จะเป็นเวลาน้อยเหลือเกิน แต่ก็พอเพียงเป็นประกาศนียบัตรอันดีเลิศแล้ว และทั้งไม่ใช่เรื่องถูกฟุตบอลถูกเตะออกประตูอย่างที่เคยเป็นห่วงอยู่

ชีวิตของข้าพเจ้าในกระทรวงยุติธรรมฐานะผู้พิพากษาเป็นอันสิ้นสุดลงเพียงเท่านี้ จะรวมเวลาทั้งสองระยะก็นับว่าน้อย ข้าพเจ้าพอใจในชีวิตเป็นผู้พิพากษาอย่างยิ่ง เพราะถือตัวเสมอว่าได้ปฏิบัติหน้าที่โดยซื่อสัตย์สุจริตและปราศจากอคติ แม้จะได้รับผลร้ายบางประการก็ถือเป็นเรื่องกรรมและก็มีจิตใจผ่องแผ้วได้ ผลร้ายที่ได้รับนั้นก็มิมีผลดีมาบดบังโดยมีผู้อื่นเห็นความสุจริตของข้าพเจ้า ทำให้เรื่องมีประกาศนียบัตรรับรองขึ้น

ข้าพเจ้าเขียนบันทึกนี้ตามความเป็นจริงทุกประการ ไม่มีความประสงค์จะกล่าวร้ายผู้ใดเลย ไม่มีความประสงค์จะยกตนด้วยประการใดทั้งสิ้น ทั้งไม่ได้ตั้งใจจะแสดงเหตุผลแก้ตัว ไม่มีความตั้งใจดั่งว่านี้เลย เพราะถือตัวว่าไม่ได้ทำอะไรผิดและไม่มีความขี้หยาบใดๆ จึงไม่มีเหตุใดจะต้องแก้ตัว เขียนไว้ด้วยเจตนาจ้างสำหรับผู้ที่ข้าพเจ้าใคร่ให้ได้ทราบความจริงและสำหรับผู้ที่ใคร่อยากรทราบความจริง

เมื่อท่านผู้อ่านได้อ่าน บันทึกเรื่องการถูกให้ออกจากราชการและกลับเข้ารับราชการใหม่ จบลง คงเห็นด้วยกับชื่อเรื่องที่ “ตราชูหญิง” ตั้งไว้ณะคะ คุณหญิงมณี สิริวรสาร ได้กล่าวยกย่องคุณพระสุทธธรรณมุนตร์ ไว้ในบทที่ ๒๕ หน้า ๒๕๑-๒๕๒ ของหนังสือเรื่อง ชีวิตเหมือนฝันว่า “สำหรับพระสุทธธรรณมุนตร์นั้น ท่านเป็นผู้ที่ควรแก่ความเคารพนับถืออย่างสูง เพราะท่านไม่เคยอยู่ใกล้ชิดกับสมเด็จพระปกเกล้าฯ เลย และในเวลาที่ทรงครองราชย์ก็มีได้เป็นข้าราชการบริหารหรือเป็นบุคคลที่ใกล้ชิดของพระองค์แม้แต่น้อย สมเด็จพระปกเกล้าฯ ไม่ทรงรู้จักพระสุทธธรรณฯ

เป็นส่วนตัวเอง แต่พระสุทธีอรรถฯ ก็ได้ปฏิบัติงานศาลด้วยความยุติธรรมและซื่อตรงต่อหน้าที่โดยไม่เกรงกลัวอิทธิพลใด ๆ เลย นับว่าเป็นผู้ที่ประเสริฐยิ่งนักและควรที่ศาลยุติธรรมของเราจะยกย่องให้เป็นบุคคลตัวอย่างของชาติ เนื่องจากตราบิตที่ศาลยุติธรรมของเรายังมีบุคคลประเภทนี้อยู่ต่อไป ประเทศชาติของเราก็คงเจริญรุ่งเรืองก้าวหน้าและพลเมืองก็เป็นสุขและอบอุ่น เพราะศาลยุติธรรมให้ความยุติธรรมและเป็นที่ยิ่งของราษฎรได้เสมอไป” “ตราชูหญิง” ของบบทความนี้ด้วยคำกล่าวของ Lord Denning ที่ได้รับความเอื้อเฟื้อจากท่าน ดร. สุทธีพล ทวีชัยการ ผู้ช่วยผู้พิพากษาชั้นที่ ๑๔ ดังนี้

Every judge of the courts of this land – from the highest to the lowest—should be protected to the same degree, and liable to the same degree. If the reason underlying this immunity is to ensure “that they may be free in thought and independent in judgment,” it applies to every judge, whatever his rank. Each should be protected from liability to damages when he is acting judicially. Each should be able to do his work in complete independence and free from fear.

ภาคผนวก หมายเลข ๕

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรมเสนอ เพื่อความเป็นอิสระของอำนาจตุลาการ*

“ตราชูหญิง”

ความเป็นอิสระของอำนาจตุลาการ โดยพื้นฐานหมายถึง สิทธิที่จะพิจารณาพิพากษาอรรถคดีโดยบริสุทธิ์ยุติธรรม เป็นกลาง โดยคำนึงถึงสิทธิและความรับผิดชอบของคู่ความ ความบริสุทธิ์ยุติธรรม และความเป็นกลางในการใช้กฎหมาย ซึ่งถือว่าเป็นหัวใจสำคัญในการปฏิบัติหน้าที่ของศาล และสิ่งเหล่านี้จะเป็นไปได้ก็ต่อเมื่อศาลเป็นอิสระจากอิทธิพลหรือการบีบบังคับโดยอำนาจนอกเหนือกฎหมาย^๑ ไม่ว่าจะเป็อำนาจจากฝ่ายบริหารหรือทางการเมือง แต่มิได้หมายความว่า ศาลมีอำนาจเด็ดขาดปราศจากการตรวจสอบของประชาชน โดยความจริงแล้ว ความเป็นอิสระของอำนาจตุลาการเป็นหลักประกันอันสำคัญแก่เสรีภาพของประชาชนทุกคน และเป็นรากฐานของการดำรงอยู่ร่วมกันในสังคมประชาธิปไตยภายใต้กฎหมาย ซึ่งมาจากหลักนิติธรรม (The Rule of Law) ศาสตราจารย์ เอ.วี. ไคซี (Professor A.V. Dicey) ได้กล่าวว่า หลักนิติธรรมมีความหมายสำคัญ ๓ ประการ คือ^๒

๑. บุคคลใดจะถูกลงโทษต่อเมื่อกระทำความผิดต่อกฎหมายซึ่งได้ตราขึ้นโดยถูกต้อง และก่อนที่จะถูกลงโทษบุคคลนั้นจะต้องถูกพิจารณาพิพากษาคดีโดยศาลยุติธรรม

* จากคอลัมน์ สรรพมหาเล่า.....อดีต ใน *คุณพาส ๔๑* (มกราคม – กุมภาพันธ์ ๒๕๓๗) ๑ : ๑๒๓ – ๑๓๒.

^๑ วิชา มหาคุณ, “ความเป็นอิสระของอำนาจตุลาการ,” เอกสารประกอบการสัมมนาข้าราชการตุลาการสถาบันพัฒนาข้าราชการฝ่ายตุลาการ สำนักงานส่งเสริมงานตุลาการ กระทรวงยุติธรรม, ๑๖ – ๑๗ มกราคม ๒๕๓๖, หน้า ๔. (อัครสำเนา)

^๒ ดู Dicey, *Law of the Constitution* (1948), pp. 187 – 195 ประกอบ.

๒. บุคคลทุกคนเสมอภาคกันภายใต้กฎหมาย ไม่มีบุคคลใดมีอภิสิทธิ์หรืออยู่เหนือกฎหมาย หมายถึง ผู้พิพากษาต้องมีอิสระในการพิจารณาพิพากษาคดีอย่างเต็มที่

๓. บุคคลทุกคนมีสิทธิและเสรีภาพต่าง ๆ ซึ่งเป็นผลมาจากการพิจารณาพิพากษาคดีของศาล กล่าวคือ เป็นผลแห่งความศักดิ์สิทธิ์ของกฎหมายหรืออำนาจสูงสุดของกฎหมาย (Supremacy of Law)

ความเป็นอิสระของอำนาจตุลาการควรได้รับการรับรองโดยบทบัญญัติรัฐธรรมนูญและโดยกฎหมายเพื่อเป็นหลักประกันความยุติธรรมในศาลอันเป็นที่พึงสุจริตของประชาชนว่าการพิจารณาพิพากษาคดีของผู้พิพากษาจะไม่ถูกแทรกแซงจากฝ่ายบริหารหรือทางการเมือง ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๔๗๕ ซึ่งเป็นฉบับแรกและประกาศใช้เมื่อวันที่ ๑๐ ธันวาคม ๒๔๗๕ ได้บัญญัติไว้กว้าง ๆ ว่า พระมหากษัตริย์ทรงใช้อำนาจตุลาการทางศาล การพิจารณาพิพากษาคดีเป็นอำนาจของศาลโดยเฉพาะซึ่งต้องกระทำภายใต้กฎหมายและในพระปรมาภิไธยพระมหากษัตริย์ ผู้พิพากษามีอิสระในการพิจารณาพิพากษาคดี ส่วนในพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการตุลาการ พ.ศ. ๒๔๗๑ ซึ่งเป็นกฎหมายเกี่ยวกับข้าราชการฝ่ายตุลาการฉบับแรกยังมิได้มีการบัญญัติถึงคณะกรรมการตุลาการไว้เลย ต่อมาได้มีการบัญญัติให้มีคณะกรรมการตุลาการขึ้นเป็นครั้งแรกในพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการตุลาการ พ.ศ. ๒๔๗๗ แต่อย่างไรก็ตาม ทั้งรัฐธรรมนูญและกฎหมายในขณะนั้นยังไม่มียกเว้นบทบัญญัติที่เป็นหลักประกันเสรีภาพในการดำรงตำแหน่งของผู้พิพากษาศาลอย่างแท้จริง จนกระทั่งมีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๔๗๕ แก้ไขเพิ่มเติม พุทธศักราช ๒๔๘๕ เมื่อวันที่ ๘ มีนาคม ๒๔๘๕ จึงได้มีการเพิ่มเติมบทบัญญัติเกี่ยวกับความเป็นอิสระของอำนาจตุลาการไว้อย่างชัดเจนเป็นครั้งแรก^๓ ดังนี้

“มาตรา ๑๐๔ พระมหากษัตริย์ทรงแต่งตั้ง ย้าย และถอดถอนผู้พิพากษา

มาตรา ๑๐๕ การแต่งตั้ง การย้าย และการถอดถอนผู้พิพากษาจะต้องได้รับความเห็นชอบของคณะกรรมการตุลาการตามกฎหมายว่าด้วยระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการก่อน แล้วจึงนำความกราบบังคมทูล

^๓ นับแต่นั้นเป็นต้นมา รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยทุกฉบับก็ได้มีบทบัญญัติที่ให้การรับรองหลักประกันของอำนาจตุลาการเช่นนี้ตลอดมา.

การเลื่อนตำแหน่งและการเลื่อนเงินเดือนผู้พิพากษาจะต้องได้รับความเห็นชอบของคณะกรรมการตุลาการตามกฎหมายว่าด้วยระเบียบข้าราชการตุลาการ”

การรับรองคณะกรรมการตุลาการไว้ในรัฐธรรมนูญเช่นนี้จึงมีความหมายสำคัญที่สุดเปรียบประดุจหัวใจหรือเส้นโลหิตใหญ่ของผู้พิพากษาตุลาการทั้งมวล เพราะเป็นหลักประกันเสถียรภาพของตุลาการอย่างแน่ชัดอันจะมีผลถึงหลักประกันอำนาจอิสระในการพิจารณาพิพากษาคดีโดยตรงด้วย^๔ แต่เมื่อพิจารณากฎหมายว่าด้วยระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการฉบับภายหลังการใช้รัฐธรรมนูญฉบับนี้ อันได้แก่ พระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการ พ.ศ. ๒๔๘๗ แล้วเห็นว่า กฎหมายฉบับดังกล่าวมีหลักการตรงกันข้ามกับรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๔๘๕ แก้ไขเพิ่มเติม พุทธศักราช ๒๔๘๕ อย่างยิ่ง เพราะมีบทบัญญัติที่ให้อำนาจฝ่ายบริหารและทางกรมการเมืองเข้ามาแทรกแซงคุกคามเสี่ยงข้างมากในคณะกรรมการตุลาการซึ่งเป็นองค์กรที่มีอำนาจให้คุณให้โทษแก่ผู้พิพากษาตุลาการได้ อันเป็นการขัดต่อหลักประกันความอิสระของอำนาจตุลาการ กล่าวคือ กำหนดให้เพิ่มจำนวนคณะกรรมการตุลาการเป็น ๑๑ ท่าน โดยมีรัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรมเป็นประธานคณะกรรมการตุลาการ กรรมการโดยตำแหน่งมี ๕ ท่าน ได้แก่ ประธานศาลฎีกา อธิบดีผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์ อธิบดีผู้พิพากษาศาลแพ่ง อธิบดีผู้พิพากษาศาลอาญา และปลัดกระทรวงยุติธรรม ส่วนกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิอีก ๕ ท่าน ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งขึ้นด้วยความเห็นชอบของสภาผู้แทนราษฎร จะเห็นได้ว่ามีข้าราชการฝ่ายตุลาการโดยตำแหน่งเพียง ๔ ท่าน ในจำนวนคณะกรรมการตุลาการทั้งหมด ๑๑ ท่าน เท่านั้นที่จะคุ้มกันความเป็นอิสระในการปฏิบัติหน้าที่ประสาทความยุติธรรมของผู้พิพากษา นอกจากนี้ การเลื่อนขึ้นเงินเดือนแก่ข้าราชการฝ่ายตุลาการตั้งแต่ชั้น ๑ (ในสมัยนั้น หมายถึง ระดับผู้พิพากษาหัวหน้าศาล) ขึ้นไปจนถึงประธานศาลฎีกา รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรมมีอำนาจสั่งโดยได้รับความเห็นชอบจากคณะกรรมการตุลาการ และต้องได้รับการอนุมัติจากคณะรัฐมนตรีด้วย แต่ต่อมาเมื่อวันที่ ๑๖ กันยายน ๒๕๐๐ ได้เกิดรัฐประหารและมีรัฐบาลใหม่ภายใต้การนำของนายพจน์ สารสิน นายกรัฐมนตรี พระยาอรรณ-การีย์นิพนธ์เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรมคนใหม่ซึ่งประกาศแต่งตั้งเมื่อวันที่ ๒๓ กันยายน

^๔ วินัย ทองลงยา, “ความเป็นมาของพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการและคณะกรรมการตุลาการ,” ใน หนังสือที่ระลึกในการเสด็จพระราชดำเนินทรงประกอบพิธีเปิดอาคารที่ทำการศาลแพ่งและศาลฎีกา (พระชนคร : โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, ๒๕๐๖), หน้า ๑๔๐.

๒๕๐๐ ท่านได้รับจัดการแก้ไขพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการ พ.ศ. ๒๔๕๗ ให้สอดคล้องกับรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๔๗๕ แก้ไขเพิ่มเติม พุทธศักราช ๒๔๘๕ ในทันทีที่รับตำแหน่ง ซึ่งผู้เขียนเชื่อว่าน่าจะเป็นผลงานชิ้นแรกในสมัยของท่าน เพราะในวันที่ ๔ ตุลาคม ๒๕๐๐ ท่านได้เชิญประชุมข้าราชการฝ่ายตุลาการระดับอาวุโสและข้าราชการฝ่ายบริหารของกระทรวงยุติธรรม อันได้แก่ ประธานศาลฎีกา อธิบดีผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์ อธิบดีผู้พิพากษาศาลแพ่ง อธิบดีผู้พิพากษาศาลอาญา อธิบดีผู้พิพากษาศาลคดีเด็กและเยาวชน อธิบดีผู้พิพากษาศาลทั้ง ๕ ภาค รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงยุติธรรม และปลัดกระทรวงยุติธรรม เพื่อหารือในการเสนอร่างพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมไปยังคณะรัฐมนตรีเพื่อพิจารณาตามระเบียบ และในที่สุดพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๐๐ ซึ่งกำหนดหลักการสำคัญที่รับรองความเป็นอิสระของอำนาจตุลาการ ได้มีผลใช้บังคับตั้งแต่วันที่ ๒๐ พฤศจิกายน ๒๕๐๐ เป็นต้นมา

รัฐบาลชุนนายพจน์ สารสิน ได้ให้เหตุผลในการประกาศใช้พระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๐๐ ว่า

“เหตุผลในการประกาศใช้พระราชบัญญัติฉบับนี้ คือ ปรากฏว่าพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการ พุทธศักราช ๒๔๕๗ คือ ฉบับที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน อันเป็นบทกฎหมายเกี่ยวกับอำนาจฝ่ายตุลาการ ได้บัญญัติไว้เป็นช่องทางที่จะให้อำนาจฝ่ายอื่นเข้ามาควบคุมผู้พิพากษาศาลได้โดยง่าย อันเป็นการผิดหลักการปกครองระบอบประชาธิปไตยในส่วนที่ว่าด้วยการแบ่งแยกอำนาจให้สมดุลกัน อีกทั้งไม่ต้องตามเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยที่ให้ผู้พิพากษามีอิสระในการพิจารณาพิพากษาคดี จึงเป็นการจำเป็นที่จะต้องแก้ไขกฎหมายฉบับนี้ เพื่อให้อำนาจตุลาการซึ่งพระมหากษัตริย์ทรงใช้ทางศาลได้เป็นไปโดยอิสระและมีหลักประกันมั่นคง ทั้งนี้ ตามนโยบายของรัฐบาลที่ได้แถลงไว้แล้วต่อสภาผู้แทนราษฎร”^๕

ส่วนหลักการสำคัญที่รับรองความเป็นอิสระของอำนาจตุลาการในพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๐๐ มีดังนี้

๑. รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรมไม่เป็นประธานคณะกรรมการตุลาการ

^๕ ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๗๔ ตอนที่ ๕๘ ลงวันที่ ๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๐๐.

๒. คณะกรรมการตุลาการผู้ทรงคุณวุฒิมีจำนวน ๘ ท่าน มาจากการเลือกตั้งของผู้พิพากษาทั่วประเทศ โดยเลือกจากผู้พิพากษาหัวหน้าคณะในศาลฎีกาขึ้นไป จำนวน ๔ ท่าน และอีก ๔ ท่าน เลือกจากข้าราชการตุลาการบำนาญ

๓. ไม่ให้อธิบดีผู้พิพากษาศาลแพ่งและอธิบดีผู้พิพากษาศาลอาญาเป็นกรรมการตุลาการโดยตำแหน่ง

๔. การเลื่อนขึ้นเงินเดือนผู้พิพากษาเป็นอำนาจของคณะกรรมการตุลาการ และไม่ให้คณะรัฐมนตรีเกี่ยวข้องกับการขึ้นเงินเดือนผู้พิพากษาอีกต่อไป

๕. ในกรณีที่รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรมไม่เห็นด้วยกับมติของคณะกรรมการตุลาการ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรมมีสิทธิขอให้คณะกรรมการตุลาการพิจารณาใหม่ได้ ถ้าคณะกรรมการตุลาการยืนตามมติเดิมหรือแก้ไขอย่างไร ก็ให้ดำเนินการไปตามมติของคณะกรรมการตุลาการนั้น หลักการข้อนี้เป็นหลักการใหม่ที่เพิ่งบัญญัติรับรองไว้ในกฎหมายว่าด้วยระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการเป็นครั้งแรก

นั่นเป็นเหตุผลและหลักการในพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๐๐ อย่างเป็นทางการ แต่จากเหตุผลของบันทึกย่อประกอบร่างพระราชบัญญัตินี้ดังกล่าวของพระยาอรรถการีย์นิพนธ์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม จะทำให้เห็นปณิธานอันแน่วแน่ของท่านรัฐมนตรีผู้นี้ในการร่างกฎหมายเพื่อเป็นหลักประกันความเป็นอิสระของอำนาจตุลาการ แม้จะลดอำนาจรัฐมนตรีที่ตนดำรงอยู่ก็ตาม แต่ทั้งนี้ เพื่อหลักการที่ถูกต้องแห่งหลักนิติธรรม (The Rule of Law) อันแสดงถึงจิตวิญญาณแห่งความเป็นประชาธิปไตยที่แท้จริงของท่านซึ่งนำยกย่องและสรรเสริญไว้ในประวัติศาสตร์ของวงการตุลาการ ผู้เขียนขอแนะนำบันทึกย่อดังกล่าวมาลงไว้เพื่อเป็นอนุสรณ์และเกียรติประวัติแก่ท่านรัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม.....พระยาอรรถการีย์-นิพนธ์

“บันทึกย่อ

เหตุผลประกอบร่าง พ.ร.บ. ตุลาการฯ

๑. รัฐมนตรีฯ ไม่เป็นประธาน ก.ต. มีเหตุผลดังต่อไปนี้ :-

ก. นับแต่ได้เปลี่ยนแปลงการปกครองมาสู่ระบอบประชาธิปไตย และได้มีกฎหมายว่าด้วยระเบียบข้าราชการตุลาการมาแล้ว ดังกฎหมายปี ๒๔๗๗, ๒๔๗๘, ๒๔๗๙, ๒๔๘๒, ๒๔๘๕ มาจนกระทั่งมีกฎหมายปี ๒๔๙๗ (ซึ่งเป็นกฎหมายที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน) ได้บัญญัติให้มี ก.ต. ขึ้น แต่ก็ไม่เคยมีบัญญัติไว้ให้รัฐมนตรีเป็นประธาน ก.ต. เลย กิจการศาลยุติธรรมก็ดำเนินมาได้ด้วยดี เพิ่งมาบัญญัติให้รัฐมนตรีเป็นประธาน ก.ต. ขึ้น โดยกฎหมายปี ๒๔๙๗ นี้เอง ซึ่งนับแต่นั้นมาก็มีเสียงวิพากษ์วิจารณ์กันมากกว่าการเมืองเข้าไปแทรกแซงอำนาจตุลาการ ทั้งนี้ แม้จะยังไม่พบข้อเสียที่จะหยิบยกขึ้นกล่าวอ้างได้โดยแจ้งชัด แต่ก็ไม่ปรากฏเหมือนกันว่ามีเหตุผลอันใด ด้วยเหตุนี้จึงสมควรที่จะปลีกตัวรัฐมนตรีออกไปเสีย ซึ่งอย่างน้อยก็อาจขจัดความหวาดระแวงซึ่งมีอยู่ในข้อที่ว่า การเมืองเข้าไปแทรกแซงอำนาจฝ่ายตุลาการเสียได้ เป็นการแยกอำนาจแต่ละฝ่ายออกจากกันโดยเด็ดขาด ซึ่งน่าจะสมด้วยเจตนารมณ์แห่งการปกครองในระบอบประชาธิปไตย

ข. รัฐธรรมนูญอันเป็นกฎหมายสูงสุดได้บัญญัติไว้ว่า การแต่งตั้งโยกย้ายและการขึ้นเงินเดือนผู้พิพากษาต้อง “ได้รับความเห็นชอบ” ของ ก.ต. ซึ่งมีหมายความว่า ให้มีการดำริพิจารณาแยกกัน คือ “ความริเริ่ม” มาจากรัฐมนตรี แต่ที่จะปฏิบัติให้เป็นไปตามความริเริ่มนั้นได้ ก.ต. ต้องเห็นชอบด้วยก่อน เหตุนี้รัฐมนตรีจึงไม่ควรเข้าไปเกี่ยวข้องกับพิจารณาให้ความเห็นชอบนั้น โดยจะเป็นการทำให้เจตนารมณ์แห่งการแบ่งแยกนั้นเสียไป

ค. อาจเป็นไปได้ว่าที่บัญญัติให้รัฐมนตรีเป็นประธาน ก.ต. ก็เพื่อให้ได้มีส่วนควบคุมรู้เห็นบ้าง เพราะรัฐมนตรีมีความรับผิดชอบกิจการศาลยุติธรรมอยู่ ความคิดในข้อนี้ก็มีเหตุผลเหมือนกัน แต่ประโยชน์ที่ได้จะไม่เท่าเสีย และเมื่อความเด็ดขาดมิได้อยู่ที่รัฐมนตรีแล้ว การที่เข้าไปมีเสียงอยู่เพียงเสียงเดียวใน ก.ต. นั้น เห็นว่าอย่าดีกว่า

ง. ถ้าจะคงให้รัฐมนตรีเป็นประธาน ก.ต. ก็จะเป็นการเปิดโอกาสของรัฐมนตรีในอันที่จะชักท้วงมติของ ก.ต. ดังที่ได้เพิ่มให้มีบทบัญญัติขึ้นใหม่ให้รัฐมนตรีมีโอกาสที่จะชักท้วงได้

๒. การขึ้นเงินเดือน และการต่อเกษียณอายุให้เด็ดขาดที่ ก.ต. มีเหตุผลดังต่อไปนี้ :-

ก. รัฐธรรมนูญบัญญัติว่าการขึ้นเงินเดือนผู้พิพากษาต้องได้รับความเห็นชอบของ ก.ต. ถ้าจะให้ใครอื่น (เช่น คณะรัฐมนตรี) เปลี่ยนแก้ได้ ก็ย่อมจะผิดรัฐธรรมนูญ เพราะการจะกลายเป็นว่าการขึ้นเงินเดือนหาได้เป็นไปตามมติของ ก.ต. ไม่

ข. จะเป็นเหตุให้ผู้พิพากษาคงอยู่ภายใต้การครอบงำของนักการเมืองอันเป็นผลเสียหายร้ายแรง

ค. รัฐบาลอันเป็นฝ่ายบริหารต้องรับผิดชอบในกิจการฝ่ายบริหาร จึงต้องมีอำนาจควบคุมเจ้าหน้าที่ฝ่ายบริหาร การที่เจ้าหน้าที่ฝ่ายบริหารจะควรได้รับคุณหรือโทษจึงมีเหตุผลที่คณะรัฐมนตรีจะต้องมีส่วนควบคุม แต่การพิจารณาพิพากษาคดีเป็นอำนาจอีกส่วนหนึ่งซึ่งพระมหากษัตริย์ทรงใช้ทางศาล จึงไม่มีเหตุผลประการใดเลยที่คณะรัฐมนตรีซึ่งเป็นฝ่ายบริหารจะเข้ามาควบคุมให้คุณหรือให้โทษแก่ผู้พิพากษา การที่ผู้ใดผู้หนึ่งไม่มีส่วนเกี่ยวข้องในกิจการใด แต่เข้าไปเกี่ยวข้อง จะเลียงไปจากข้อที่กล่าวว่าเป็นการแทรกแซงหาได้ไม่

ง. การต่ออายุราชการผู้พิพากษาก็มีเหตุผลเช่นเดียวกับที่กล่าวในข้อ ข. และ ค.^๖

๓. การเลือกกรรมการตุลาการจากผู้พิพากษาหัวหน้าคณะในศาลฎีกา มีเหตุผลดังต่อไปนี้ :-

ก. เพราะนอกจากประธานศาลฎีกาแล้ว ก็เป็นบุคคลที่ไม่ต่ำกว่าผู้พิพากษาทั้งหลายในศาลยุติธรรมไม่ว่าในทางใด การที่ให้เลือกจากบุคคลที่ดีที่สุดนั้น โดยปกติผลที่จะได้จากการเลือกก็จะต้องดีที่สุด

ข. เสี่ยงที่จะกล่าวว่าเอาผู้น้อยมาให้คุณให้โทษผู้ใหญ่ จะมีไม่ได้

ค. ไม่มีลักษณะที่อาจเข้าใจไปได้ว่าเป็นผู้แทนระวางผลประโยชน์ของผู้พิพากษากลุ่มใดกลุ่มหนึ่งโดยเฉพาะ

^๖ ตามพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการ พุทธศักราช ๒๔๕๗ ถ้าข้าราชการฝ่ายตุลาการครบเกษียณอายุและคณะกรรมการตุลาการเห็นสมควรให้ต่ออายุราชการ ต้องเสนอคณะรัฐมนตรีพิจารณา.

ง. เมื่อยังไม่มีสิ่งใดที่จะดีกว่าสิ่งอีกสิ่งหนึ่งนั้นแล้ว สิ่งอีกสิ่งหนึ่งนั้นก็ย่อมจะเป็นสิ่งที่ดีที่สุด

๔. การเลือกกรรมการตุลาการจากข้าราชการตุลาการบำนาญ มีเหตุผลดังต่อไปนี้ :-

ก. เป็นผู้ไม่มีความผูกพันกับข้าราชการตุลาการประจำการ ในฐานะที่เป็นข้าราชการประจำการด้วยกันซึ่งจะต้องเกรงใจกันบ้างเป็นธรรมดา

ข. มีความรอบรู้จริง ๆ ซึ่งคนภายในราชการมักจะมองไม่เห็นหรือมองข้างไปเสมือนผู้อยู่นอกวงการแล้วซึ่งอาจติชมการเล่นได้ดีกว่าผู้เล่นเอง

ค. เพื่อให้ได้บริการจากบุคคลผู้มีความรู้ความชำนาญ แต่ไม่อยู่ในวงราชการซึ่งมีแต่จะเป็นประโยชน์ หาโทษมิได้

อรรถการีย์นิพนธ์

๑๑ ต.ค. ๒๕๐๐”

ในเวลาก่อนวันประกาศใช้บังคับพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๐๐ พระยาอรรถการีย์นิพนธ์ได้แสดงถึงเจตจำนงอย่างแรงกล้าในอันที่จะสนับสนุนให้ผู้พิพากษาตุลาการมีอิสระในการปฏิบัติหน้าที่ของตนไว้ในโอวาทของท่านที่แสดง ณ กระทรวงยุติธรรม เมื่อวันที่ ๑ พฤศจิกายน ๒๕๐๐ ในโอกาสที่ปลัดกระทรวงยุติธรรมนำผู้ช่วยผู้พิพากษา รุ่นที่ ๓ จำนวน ๓๑ คน เข้าพบและแนะนำตัว ซึ่งปรากฏอยู่ในตอนท้ายของโอวาท ดังนี้

“ท่านสามารถใช้อำนาจและดุลพินิจในการพิจารณาพิพากษาคดีด้วยความเป็นอิสระโดยไม่ต้องหวั่นเกรงต่ออิทธิพลอย่างใด ๆ ทั้งสิ้น ข้าพเจ้าขอแสดงความหวังว่านับแต่บัดนี้ไปอำนาจตุลาการจะไม่ถูกแทรกแซงโดยอำนาจหรือบุคคลใด และผู้พิพากษาสามารถใช้อำนาจได้โดยอิสระตามกฎหมาย”^๓

หลังจากนั้นพระยาอรรถการีย์นิพนธ์ยังได้พยายามถ่ายทอดความเข้าใจถึงความเป็นอิสระของอำนาจตุลาการให้แก่บุคคลทั่วไป โดยเฉพาะกับผู้พิพากษา ดังจะเห็นได้จากคำบรรยายแก่

^๓ “โอวาท ของ พระยาอรรถการีย์นิพนธ์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม,” ดุลพาท ๔ (พฤศจิกายน ๒๕๐๐) : ๗๗๕.

นักศึกษาวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักรครั้งแรก เรื่อง “กระทรวงยุติธรรมและนโยบายป้องกันราชอาณาจักร” เมื่อวันที่ ๑๗ มิถุนายน ๒๕๐๓ โดยท่านบรรยายไว้ในตอนเริ่มต้นว่า

“ราชอาณาจักรจะดำรงอยู่ด้วยดี ส่วนใหญ่ขึ้นอยู่กับทำให้ประชาชนพลเมืองพอใจในการปกครองบ้านเมือง เฉพาะอย่างยิ่งต้องมีหลักประกันความยุติธรรมให้แก่เขา เมื่อเขาหันหน้ามาขอพึ่งความยุติธรรม ถ้าเมื่อใดประชาชนพลเมืองหมดความเชื่อถือว่าเขาจะพึ่งใครได้ในเมื่อเขาได้รับการกดขี่ข่มเหงหรือได้รับความไม่เป็นธรรมอย่างใด ๆ แล้ว เมื่อนั้นย่อมเป็นภัยร้ายแรงแก่ราชอาณาจักร ฯลฯ ด้วยเหตุนี้การจัดให้มีและรักษาไว้ซึ่งกฎหมายที่ดี และปรับปรุงแก้ไขให้ดียิ่งขึ้นเหมาะสมกับกาลสมัย การจัดให้มีตุลาการที่ดีเพื่อให้พิจารณาพิพากษาอรรถคดีไปตามบทกฎหมายโดยมีสมรรถภาพและคุณภาพ การให้อำนาจอิสระแก่ตุลาการ โดยดำเนินการมิให้มีสิ่งใดเข้ามาแทรกแซง เหล่านี้จึงเป็นนโยบายสำคัญของกระทรวงยุติธรรม”

ครั้งที่สองท่านได้บรรยายเรื่อง “กระทรวงยุติธรรมกับการพัฒนานโยบายความมั่นคงแห่งชาติ” เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๕ ซึ่งมีคำบรรยายตอนหนึ่งว่า

“เมื่อเรามีกฎหมายที่ดีแล้ว ถ้าเราไม่มีตุลาการที่ดี กฎหมายที่ดีจะมีประโยชน์อะไรไหม ไม่มีประโยชน์หรอก ไม่มีประโยชน์จริง ๆ เป็นต้นว่า ถ้าเรามีตุลาการที่ไม่มีอิสระ หลักประกันที่ให้ไว้ในกฎหมายแก่ประชาชนพลเมืองนั้น ไม่มีประโยชน์ เมื่อไรถ้าเป็นกรณีระหว่างรัฐกับบุคคลเข้า ผู้พิพากษาไม่มีอิสระ รัฐสั่งอะไรก็สั่งได้ ผู้ปกครองประเทศต้องการสั่งอะไรก็สั่งได้ เอาตามชอบใจได้ อย่างนี้ไม่มีประโยชน์ เพราะฉะนั้นเมื่อเรามีกฎหมายที่ดีแล้วต้องมีตุลาการที่ดีด้วย มิฉะนั้นกฎหมายไม่มีประโยชน์ หรือมีประโยชน์น้อยลง เท่าที่ความไม่ดีของผู้พิพากษานั้น ในข้อนี้ มีคำกล่าวของท่านวินสตัน เชอร์ชิลล์ ที่ได้กล่าวไว้ในสภาผู้แทนราษฎรของอังกฤษเมื่อวันที่ ๒๓ มีนาคม ค.ศ. ๑๙๕๔ ว่า หลักการที่จะให้ความอิสระแก่ผู้พิพากษาแยกออกจากฝ่ายบริหารนั้น ย่อมเป็นรากฐานแห่งกิจการทั้งหลายในเกาะอังกฤษนี้ และเป็นหลักการที่ประเทศเสรีทั้งหลายได้ดำเนินการตาม หลักเช่นว่านี้ประจวบเป็นอวลึกที่กันอยู่ในระหว่างพวกเรากับพวกเผด็จการ การปฏิบัติหน้าที่ของผู้พิพากษานั้นสิ่งที่ผู้พิพากษาแต่ละคนจะต้องรู้สึก็คือ ตนอยู่ภายใต้คำพิพากษาของศาลที่กลายเป็นกฎหมายแล้ว และกฎหมายที่ผ่านจากรัฐสภาด้วยความยินยอมของพระมหากษัตริย์แล้ว ผู้พิพากษามีใช้เพียงมีหน้าที่แต่เพียงตัดสินคดีระหว่างบุคคลต่อบุคคลเท่านั้น แต่มีหน้าที่ซึ่งเป็นเรื่องที่สำคัญ ซึ่งส่วนใหญ่ของโลกนี้ยังหาได้ตระหนักไม่ หน้าที่นี้ก็คือ หน้าที่ต้องตัดสินให้ความ

เป็นธรรมชาติระหว่างบุคคลกับรัฐนั่นเอง การศาลยุติธรรมของอังกฤษประกอบด้วยประเพณีและการปฏิบัติหน้าที่แล้วมา เป็นผลกำไรที่คงอยู่ของชาติอังกฤษและชาวอังกฤษทั้งหมด และความอิสระของผู้พิพากษาในการพิจารณาพิพากษาอรรถคดีในศาลอังกฤษนั้น นับเป็นส่วนหนึ่งซึ่งแสดงให้โลกซึ่งกำลังเจริญขึ้นอย่างรวดเร็วได้เห็นหลักการเพื่อนุษยธรรมของอังกฤษด้วย นี่ก็หมายความว่า ผู้พิพากษาอังกฤษนั้นเป็นผู้พิพากษาซึ่งมีอิสระจริง ๆ คัดสินคดีไปตามกฎหมาย ตามลำพังใจจริง ๆ ซึ่งไม่มีสิ่งใดจะไปแตะต้องเขาได้ ทั้งนี้ เป็นเรื่องที่เขาได้ฝึกรวมกันมานานจนกลายเป็นนิสัย จึงกลายเป็นความรู้สึกซึ่งนักกฎหมายปฏิเสธความข้อนี้ไม่ได้.....”

ดังนั้น สมควรที่ผู้พิพากษาศาลการผู้สืบทอดเจตนารมณ์แห่งความเป็นอิสระของอำนาจตุลาการจะได้หวงแหนและเทิดทูนไว้ซึ่งหลักประกันเสถียรภาพแห่งการปฏิบัติหน้าที่ของผู้พิพากษา เพื่อประโยชน์แห่งความยุติธรรมแก่ประชาชน โดยทั่วหน้า และเพื่อเป็นรากฐานของการอยู่ร่วมกันภายใต้กฎหมายในสังคมประชาธิปไตย
